१

भारतीय कंपनी कायदा, 2013
कंपन्यांची वैशिष्ट्ये आणि स्वरूप

घटक रचना :

१.० उद्दिष्ट्ये

१.१ विषय परिचय.

१.२ कंपन्यांची वैशिष्ट्ये

१.३ निगमन चे तोटे

१.४ कंपन्यांची निर्मिती

१.५ कॉर्पोरेट ची प्रगती

१.६ विना -नोंदणीचे परिणाम.

१.७ सारांश

१.८ प्रश्न

१.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- कंपनीची वैशिष्ट्ये
- कंपन्यांचे फायदे आणि तोटे
- कंपन्यांची निर्मिती करण्याची पद्धती
- कॉर्पोरेट ची प्रगतीचा अर्थ आणि परिणाम
- विना -नोंदणीचे परिणाम

१.१ विषय परिचय

कंपनी बिल, 2012 चे ठळक मुद्दे (18.12.12 रोजी लोकसभेने आणि 08.08.13 रोजी राज्यसभेद्वारे पारित केल्यानुसार) विद्यमान कंपनी कायदा, 1956 मधील 658 कलमाऐवजी ह्या विधेयकात 470 कलमे आहेत. संपूर्ण विधेयक 29 प्रकरणांमध्ये विभागले गेले आहे. अनेक नवीन घटकांचा समावेश करण्यात आला आहे.

munotes.in

कंपनी कायदा, 2013 चे कलम 2 (20) "कंपनी" म्हणजे कंपनी या कायद्यांतर्गत किंवा कोणत्याही पूर्वीच्या कंपनी कायद्यांतर्गत अंतर्भूत "कंपनी" या शब्दाचा कोणताही तांत्रिक किंवा कायदेशीर अर्थ नाही. कॉर्पोरेट किंवा कॉर्पोरेशनमध्ये भारताबाहेरील कंपनी समाविष्ट आहे, परंतु कायद्यांतर्गत नोंदणीकृत सहकारी संस्था समाविष्ट नाही.

सहकारी संस्थांशी संबंधित, आणि कोणीही कॉर्पोरेट जे केंद्र सरकार, अधिसूचनेद्वारे, या उद्देशासाठी निर्दिष्ट करू शकते. कंपनी" हा शब्द दोन शब्दांपासून घेतला आहे: “com”- समूह आणि “panies”- भाकरी. म्हणून याचा अर्थ असा आहे की त्यांची भाकरी एकत्र खातात.

कंपनी म्हणजे एक असोसिएशन किंवा व्यक्तींचा संग्रह आहे, जेथे नैसर्गिक व्यक्ती, कायदेशीर व्यक्ती किंवा दोन्हीचे मिश्रण असते.

- कंपनी सदस्य एक समान उद्देश समूह करतात आणि एकत्र येतात.
- त्यांच्या विविध कलागुणांवर लक्ष केंद्रित करण्यासाठी आणि त्यांचे एकत्रितपणे आयोजन करण्यासाठी विशिष्ट, घोषित उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी उपलब्ध कौशल्ये किंवा संसाधने
- केवळ कायदेशीर संस्था नाही
- सामाजिक (कलम 25/8) किंवा आर्थिक अंत प्राप्त करण्यासाठी कायदेशीर साधन आणि मोठ्या प्रमाणात सार्वजनिक आणि सामाजिकरित्या जबाबदार असते.

एक संस्था म्हणून कंपनीमध्ये अनेक भिन्न वैशिष्ट्ये आहेत जी एकत्रितपणे एक अद्वितीय संस्था बनवतात. कंपनीची आवश्यक वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत:

१.२ कंपन्यांची वैशिष्ट्ये

1. स्वयंसेवी संघटना -

कंपनी ही एक स्वयंसेवी संघटना आहे जी एखाद्या व्यक्तीने किंवा समूहाने तयार केली आहे. सेक्शन 8 कंपन्या वगळता जी अशासकीय संस्था आहे त्याशिवाय बहुतेक कंपन्या नफा कमावण्याच्या उद्देशाने स्थापन केल्या जातात. कमावलेला नफा भागधारकांमध्ये विभागला जातो किंवा भविष्या तील कंपनीचा विस्तार करण्यासाठी जतन केला जातो.

2. विभक्त कायदेशीर संस्था:

जेव्हा कंपनी ROC (रजिस्ट्रार ऑफ कंपनी) कंपनी नुसार नोंदणी करते तेव्हा तिच्या सदस्यांच्या तुलनेत वेगळी कायदेशीर संस्था बनते. कंपनी तिच्या कायद्यातील सदस्यांपेक्षा विशेष आणि वेगळी आहे.

त्याचा स्वतःचा शिक्का आणि स्वतःचे नाव आहे; आणि त्याच्या सदस्यांपेक्षा त्याची मालमत्ता आणि दायित्वे वेगळे आहेत. तो मालमत्तेची मालकी घेण्यास सक्षम आहे, कर्ज

घेणे, आणि कर्ज घेणे, लोकांना रोजगार देणे, बँक खाते असणे, करारात प्रवेश करणे आणि खटला दाखल करणे आणि स्वतंत्रपणे खटला भरणे.

केस दाखला:

सॉलोमन v/s सॉलोमन: सॉलोमनचा चामड्याचा आणि बूट निर्मिती व्यवसाय होता. काही परिस्थितींमुळे त्यांनी स्वतःच्या कंपनीची निर्मिती केली आणि बूट निर्मितीचा त्याचा पूर्वीचा व्यवसाय या कंपनीला विकतो. सलोमनने आपली पत्नी, मुलगी, मुले आणि प्रत्येकी एक वाटा दिला. कंपनीचे बाकीचे शेअर्स त्याच्याकडे होते. काही वर्षांनी, कंपनी बंद झाली होती आणि तिच्याकडे काही विद्यमान दायित्वे होती, परंतु ती दायित्वे फेडण्यासाठी पुरेशी मालमत्ता नव्हती. असुरक्षित कर्जदारांनी त्यांच्या पैशाची परतफेड करण्यासाठी सॉलोमनवर खटला भरला, परंतु न्यायालयाने असे मानले की सॉलोमनसाठी एजंट किंवा ट्रस्टी कंपनी नाही. कंपनी पेक्षा पूर्णपणे वेगळी आहे. वैयक्तिक, आणि म्हणून कर्जदारांचे वाद असू शकत नाहीत.

3. मर्यादित दायित्व:

कंपनीच्या सभासदांचे. त्याच्याकडे असलेल्या शेअर्सच्या दर्शनी मूल्यापर्यंत कंपनीची मालमत्ता दायित्व योगदानापुरते मर्यादित आहे. सदस्याने घेतलेल्या शेअर्सवर फक्त न मागवलेले पैसे देण्यास जबाबदार आहे. त्याला जर फर्मची मालमत्ता देयांची देणी भरण्यासाठी त्यांची वैयक्तिक मालमत्ता पुरेशी नसेल तर फर्म, कर्जदार भागीदारांना तूट भरून काढण्यास भाग पाडू शकतात. कंपनी सदस्यांनी त्यांच्याकडे असलेल्या समभागांसाठी त्यांची सर्व देणी भरली आहेत. कंपनीच्या बाबतीत हे एकदाच करता येत नाही

कंपनीचे दायित्व शेअर्स किंवा गॅरंटीद्वारे मर्यादित असू शकते.

हमीद्वारे मर्यादित कंपनी: देय मेमोरँडममध्ये नमूद केलेली हमी निश्चित रक्कम भागधारकांचे दायित्व मर्यादित आहे. वाइंडअपच्या वेळी आणि कंपनीचे नुकसान झाले.

शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपनी: त्यांच्याकडे न भरलेले पैसे किंवा शेअर्सच्या मर्यादेपर्यंत सदस्यांचे दायित्व मर्यादित असेल.

4. शाश्वत उत्तराधिकार:

कंपनीतील "शाश्वत उत्तराधिकार" या ओळीद्वारे उत्तम प्रकारे परिभाषित केले जाते - सदस्य येतात आणि जातात पण कंपनी कायम चालू असते. याचा अर्थ कंपनी कधीही मरत नाही जर कोणताही सदस्य मरण पावला किंवा कंपनी सोडली तर ती कंपनीच्या कॉर्पोरेट अस्तित्वात काही फरक नाही. शाश्वत उत्तराधिकार म्हणजे कंपनीचे आयुष्य हे भागधारक, प्रवर्तक, संचालक, कर्मचारी किंवा इतर कोणीही सदस्यांच्या दीर्घायुष्यावर अवलंबून नसते. जर शेअरहोल्डर मरण पावतात, किंवा काल्पनिकदृष्ट्या, सर्व भागधारक मरतात, फक्त त्यांचे कंपनीतील शेअर्स नवीन लोकांना हस्तांतरित केले जातील. जरी संचालकाने राजीनामा दिला, तो/तिला बदलले जाईल परंतु कंपनी चालू राहील.

munotes.in

5. स्वतंत्र मालमत्ता:

कंपनी ही एक वेगळी कायदेशीर संस्था आहे. कंपनीची मालमत्ता स्वतःची आहे. सदस्य या दरम्यान कंपनीच्या मालमत्तेचा मालक असल्याचा दावा करू शकत नाही.

6. शेअर्सची हस्तांतरणक्षमता:

कंपनीतील शेअर्स काही अटींच्या अधीन राहून मुक्तपणे हस्तांतरणीय आहेत, कोणत्याही भागधारकाने कायमस्वरूपी किंवा अपरिहार्यपणे जोडलेले नाही.

कंपनी जेव्हा एखादा सदस्य त्याचे शेअर्स दुसऱ्या व्यक्तीकडे हस्तांतरित करतो, तेव्हा हस्तांतरणकर्ता हस्तांतरणकर्त्याच्या शूजमध्ये प्रवेश करतो आणि त्या समभागांच्या संदर्भात हस्तांतरणकर्त्याचे सर्व अधिकार प्राप्त करतो.

7. सामान्य सील:

कंपनी एक कृत्रिम व्यक्ती आहे आणि त्याची भौतिक उपस्थिती नाही. अशाप्रकारे, ते त्याचे क्रिया पार पाडण्यासाठी त्याच्या संचालक मंडळाद्वारे कार्य करते आणि विविध करारांमध्ये प्रवेश करणे. असे करार अंतर्गत असणे आवश्यक आहे. कंपनीचा शिक्का, कॉमन सील ही कंपनीची अधिकृत स्वाक्षरी असते. कॉमनवर कंपनीचे नाव कोरले पाहिजे शिक्का. कंपनीचा शिक्का नसलेला कोणताही दस्तऐवज असू शकत नाही अस्सल म्हणून स्वीकारले जाते आणि त्यात कोणतेही कायदेशीर बल असू शकत नाही.

8. खटला भरल्याची आणि खटला भरण्याची क्षमता:

एखादी कंपनी तिच्या नावावर खटला भरू शकते आणि त्यावर दावा दाखल करू शकते आणि तिच्यावर बदनामीकारक बाब असेल तेथे नुकसान भरपाई मागण्याचाही अधिकार आहे. कंपनीबद्दल प्रकाशित केले आहे, जे तिच्या व्यवसायावर परिणाम करते.

9. वेगळे व्यवस्थापन:

एखादी कंपनी तिच्या व्यवस्थापकीय कर्मचाऱ्यांद्वारे प्रशासित आणि व्यवस्थापित केली जाते म्हणजे संचालक मंडळ. भागधारक हे फक्त धारक आहेत, कंपनीचे शेअर्स आणि व्यवस्थापक असणे आवश्यक नाही.

१.३ निगमन चे तोटे

1. अवजड औपचारिकता आणि खर्च

2. मालकीपासून नियंत्रण वेगळे करणे

3. मोठी सामाजिक जबाबदारी

4. काही प्रकरणांमध्ये जास्त कराचा बोजा

5. वाइंडिंग अप प्रक्रिया लांब आहे

अवजड औपचारिकता आणि खर्च:

कंपनीची स्थापना ही एक अतिशय गुंतागुंतीची कायदेशीर प्रक्रिया आहे आणि ती बराच वेळ आणि पैसा यांचा समावेश होतो. हे विस्तृत लोकांना ते करण्यापासून परावृत्त करण्यासाठी कार्यपद्धती स्थापन करण्यात आली आहे, व्यवसाय जो याबद्दल गंभीर आणि उत्कट नाही.

कंपनीच्या स्थापनेनंतरही ती चालवावी व अतिशय काटेकोरपणे व्यवस्थापित करावी लागते. कंपनी कायदा द्वारे प्रदान केलेल्या कायदेशीर तरतुदींनुसार येथे रिटर्न आणि इतर कागदपत्रांची कंपनीचे निबंधक नोंदणी करावी लागेल.

काही विशिष्ट कार्यक्रम किंवा क्रिया जसे की खाती, कॉर्पोरेट ऑडिट, सभा, कर्ज घेणे, कर्ज देणे, गुंतवणूक आणि भांडवल जारी करणे, लाभांश इत्यादी, अपरिहार्यपणे आयोजित करणे आणि कंपनी कायद्याच्या तरतुदी पार पाडणे आवश्यक आहे.

मालकीपासून नियंत्रण वेगळे करणे:

कंपनीच्या कार्यांवर आणि निर्णयांवर नियंत्रण ठेवा कारण, एखाद्या कंपनीच्या लहान भागधारकांच्या सदस्यांना कोणतेही परिणामकारक नसतात. कंपनीतील लोकांची संख्या ही व्यक्ती किंवा व्यक्तीपेक्षा मोठी आहे. लोकांच्या एका लहान गटाचा देखील संस्थेच्या कामकाजावर मोठा परिणाम होऊ शकत नाही.

मोठी सामाजिक जबाबदारी:

कंपनी कायद्यांतर्गत समाविष्ट कंपन्यांना जास्त कर भरावा लागतो. अंतर्भूत कंपनीला कोणतीही सवलत आणि कोणतीही किमान करपात्र मर्यादा मिळत नाही. एखाद्या निगमित कंपनीवर देखील आयकर भरावा लागतो. त्याचे संपूर्ण उत्पन्न निश्चित दराने, तर इतर कंपन्यांवर शुल्क आकारले जाते.

बंद करण्याची प्रक्रिया लांब आहे:

कंपनी कायदानुसार कंपनी संपवण्याचे स्पष्टीकरण देण्याची प्रक्रिया खूप लांब आणि गुंतागुंतीची तरतूद करतो. औपचारिकता पूर्ण करण्यासाठी वेळ, वेळ घेणारा आणि खर्चिक असून या प्रक्रियेला जास्त वेळ लागतो.

१.४ कंपन्यांची निर्मिती

प्रस्तावना:

मानवाचा जन्म देखील निर्मितीच्या विविध टप्प्यांतून जातो, त्याच्या प्रमाणेच कंपनीची निर्मिती आणि निगमन बरेच समान आहे. त्याच्यासारख्या एक कंपनी अस्तित्वात आणण्यासाठी प्राथमिक कामांची संख्या आहे. कल्पनेची प्रक्रिया

कंपनीमध्ये रूपांतरित होण्यामध्ये विविध टप्प्यांचा समावेश होतो, या महत्त्वपूर्ण टप्प्यांचा प्री-कॉर्पोरेशन आणि निर्मिती टप्पे खाली तपशीलवार चर्चा केली आहेत. हा घटक

प्री.कॉर्पोरेशन कॉन्ट्रॅक्टच्या प्रकरणांमध्ये सखोल ज्ञान प्रदान करणे, प्रवर्तकाची कार्ये, कर्तव्ये आणि दायित्वे स्पष्ट करतो.

कंपनीच्या स्थापनेसाठी प्रवर्तकांची भूमिका:

“प्रवर्तक ही अशी व्यक्ती आहे जी कंपनी निर्मितीची कल्पना निर्माण करते आणि त्याच्या मदतीने स्वतःच्या संसाधनांसह आणि इतरांच्या संसाधनांसह त्या कल्पनेला व्यावहारिक स्वरूप देतो."

एखाद्या व्यक्तीला केवळ प्रवर्तक म्हणून धरले जाऊ शकत नाही कारण त्याने त्यावर मेमोरँडम च्या तळाशी स्वाक्षरी केली आहे. किंवा त्याने निर्मिती खर्चासाठी पैसे दिले आहेत.

प्रवर्तक खरे तर कंपनीच्या निर्मितीमध्ये अतिशय उपयुक्त सेवा देतात. प्रवर्तकाचे वर्णन "संपत्तीचा निर्माता आणि आर्थिक संदेष्टा" असे केले आहे. प्रवर्तकांना मोठी जोखीम असते कारण कल्पना कधी कधी चुकली तर त्यांनी खर्च केलेला वेळ आणि पैसा वाया जातो. प्रवर्तक व्यक्ती, फर्म, व्यक्तींची संघटना किंवा अगदी कंपनी असू शकते.

कंपनी कायदा 2013 चे S. 2 (69) प्रवर्तकाची अशी व्याख्या करते:

(1) "ज्याला प्रॉस्पेक्टसमध्ये असे नाव दिले गेले आहे किंवा कलम 92 मध्ये संदर्भित वार्षिक रिटर्नमधील कंपनी अशी ज्याची ओळख आहे;

किंवा

(2) ज्याचे कंपनीच्या कारभारावर प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे नियंत्रण असते

भागधारक, किंवा संचालक;

किंवा

(3) बोर्ड कोणाच्या सल्ल्यानुसार, निर्देशानुसार किंवा सूचनांनुसार कंपनीच्या संचालकांना कृती करण्याची सवय आहे:

परंतु उपखंड (c) मधील कोणतीही गोष्ट एखाद्या व्यक्तीला लागू होणार नाही केवळ व्यावसायिक क्षमतेने कार्य करणे"

प्राथमिक करार/प्री-इन्कॉर्पोरेशन प्रवर्तक द्वारे केलेले करार:

प्राथमिक करार हे असे करार असतात जे प्रवर्तकांद्वारे केले जातात जेथे कंपनीच्या वतीने विविध पक्षांसह अद्याप अंतर्भूत करणे बाकी आहे. असे करार सामान्यतः प्रवर्तकांकडून कंपनीच्या स्थापनेसाठी आणि तिच्या वतीने मालमत्ता किंवा काही हक्क मिळवण्यासाठी केले जातात.

.साधारणपणे एजंट किंवा कंपनीचे विश्वस्त म्हणून प्रवर्तक प्राथमिक करारात प्रवेश करतात. असे करार कायदेशीररित्या बंधनकारक नाहीत. कंपनी कारण करारासाठी दोन संमती पक्ष आवश्यक आहेत. जेव्हा कंपनी निगमन करण्यापूर्वी गैर-संस्था आहे.

प्रवर्तकाची कार्ये:

प्रवर्तक खालील मुख्य कार्ये करतो:

1. कंपनी स्थापन करण्याची कल्पना घेणे आणि तिचे अन्वेषण करण्याच्या शक्यता पडताळणे.

2. जर तो विद्यमान व्यवसाय म्हणून खरेदी करण्याचा हेतू असेल तर व्यवसाय खरेदीसाठी आवश्यक वाटाघाटी करणे. या संदर्भात, आवश्यक वाटल्यास तज्ञांची मदत घेतली जाऊ शकते.

3. आवश्यक व्यक्तींची संख्या गोळा करण्यासाठी (म्हणजे सार्वजनिक कंपनी बाबतीत सात आणि खाजगी कंपनीच्या बाबतीत दोन) जे "मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन" च्या स्वाक्षरी करू शकतात आणि "ऑर्टिकल ऑफ असोसिएशन" चे कंपनीचे पहिले संचालक म्हणून काम करण्यास कंपनी सहमत आहे.

4. खालील गोष्टींबद्दल निर्णय घेण्यासाठी:

(i) कंपनीचे नाव,

(ii) त्याच्या नोंदणीकृत कार्यालयाचे स्थान,

(iii) त्याच्या भाग भांडवलाची रक्कम आणि स्वरूप

(iv) भांडवल इश्यूसाठी दलाल किंवा अंडररायटर, आवश्यक असल्यास,

(v) बँकर्स निवडीसाठी,

(vi) कंपनीच्या लेखापरीक्षकांची निवड,

(vii) कायदेशीर सल्लागार.

5. मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन (M/A) आणि लेख मिळवण्यासाठी असोसिएशन (A/A) मसुदा तयार आणि मुद्रित करणे.

6. विक्रेते, अंडररायटर इत्यादींसोबत प्राथमिक करार करणे.

7. विवरणपत्र तयार करणे, त्याचे जाहिरात आणि भांडवल जारी दाखल करणे यासाठी व्यवस्था करणे,

8. कंपनीची नोंदणी आणि निगमन च्या प्रमाणपत्र मिळवण्याची व्यवस्था करणे.

9. प्राथमिक खर्च चुकवणे.

10. किमान वर्गणीची व्यवस्था करणे.

कंपनीचा प्रवर्तक आणि कंपनीसाठी त्याची कायदेशीर स्थिती:

प्रवर्तक हा कंपनीचा विश्वस्त किंवा एजंट नाही कारण अद्याप कोणतीही कंपनी अस्तित्वात नाही. त्याचे कायदेशीर वर्णन करण्याचा योग्य मार्ग स्थिती अशी आहे की तो कंपनीच्या दिशेने विश्वासू स्थितीत उभा आहे.

munotes.in

कंपनीचे प्रवर्तक निःसंशयपणे विश्वासू स्थितीत उभे असतात. कंपनीची निर्मिती आणि मोल्डिंग त्यांच्या हातात आहे. त्यांच्याकडे कसे आणि केव्हा आणि कोणत्या आकारात आणि परिभाषित करण्याची शक्ती आहे कोणत्या देखरेखीखाली, ते अस्तित्वात येईल आणि म्हणून ट्रेडिंग कॉर्पोरेशन कार्य करण्यास सुरवात करेल."

प्रवर्तकांच्या विश्वासू स्थानावरून, दोन महत्त्वाचे परिणाम खालीलप्रमाणे:

(1) प्रवर्तकाला कोणताही गुप्त नफा कमावण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही. तो कंपनीच्या कोणत्याही विशिष्ट व्यवहारात त्याने स्वत:साठी गुप्त नफा सापडला तर, तो त्याला परत देण्यास बांधील असेल.

(2) प्रवर्तकाला स्वतःच्या विक्रीतून नफा मिळवण्याची परवानगी नाही. सर्व भौतिक तथ्ये न बनवता कंपनीला स्वतःची मालमत्ता विकण्याचे करार उघड केल्याशिवाय कंपनीला मालमत्ता विकल्यास, कंपनी एकतर नाकारू शकते/विक्री रद्द करू शकते किंवा कराराची पुष्टी करा आणि त्यातून झालेला नफा वसूल करा.

प्रवर्तक जो स्वतःची मालमत्ता कंपनीला विकू इच्छितो त्याच्या स्वारस्याचा संपूर्ण खुलासा करा.

प्रकटीकरण केले जाऊ शकते:

(i) स्वतंत्र संचालक मंडळाकडे, किंवा

(ii) कंपनीच्या असोसिएशनच्या लेखांमध्ये, किंवा

(iii) प्रॉस्पेक्टसमध्ये, किंवा

(iv) विद्यमान आणि इच्छित भागधारकांना थेट

प्रवर्तक त्याच्या विश्वासू व्यक्तीने मागणी केलेले दायित्व पूर्ण करण्यात अयशस्वी झाल्यास कंपनी करार रद्द करू शकते किंवा पर्यायी स्थितीत असू शकते. कराराचा फायदा घेणे, कंपनीतील त्याच्या कर्तव्याचे उल्लंघन केल्याबद्दल आणि प्रवर्तकावर नुकसानीसाठी दावा करणे निवडणे.

मालमत्तेच्या विक्रीवरील गुप्त नफा प्रवर्तकाकडून वसूल केला जाऊ शकतो. जेव्हा तो असताना कंपनीला मालमत्ता खरेदी आणि विकली गेली तेव्हाच प्रवर्तक म्हणून काम करत आहे.

प्रवर्तकाचे अधिकार:

प्रवर्तकांचे अधिकार खालीलप्रमाणे आहेत:

1. नुकसानभरपाईचा अधिकार:

जेथे एकापेक्षा जास्त व्यक्ती कंपनीचे प्रवर्तक म्हणून काम करतात, एक प्रवर्तक दुसऱ्या प्रवर्तकाविरुद्ध आणि त्याने भरलेले नुकसान भरपाईसाठी दावा करू शकतो. प्रत्येकासाठी

स्वतंत्रपणे आणि संयुक्तपणे विवरणपत्रात आणि गुप्त नफ्यासाठी दिलेले असत्य विधान दिल्यास प्रवर्तक जबाबदार आहेत.

2. कायदेशीर प्राथमिक खर्च प्राप्त करण्याचा अधिकार:

प्रवर्तकाला कायदेशीर प्राथमिक खर्च प्राप्त करण्याचा अधिकार आहे. ज्याचा त्याने कंपनीच्या स्थापनेच्या प्रक्रियेत खर्च केला आहे जसे की जाहिरातीची किंमत, सॉलिसिटर आणि सर्वेक्षकांची फी. प्राप्त करण्याचा अधिकार प्राथमिक खर्च हा कराराचा अधिकार नाही. कंपनीच्या संचालकांचा विवेक यावर अवलंबून आहे. खर्चाचा दावा व्हाउचरद्वारे समर्थित असेल.

3. मोबदला प्राप्त करण्याचा अधिकार:

प्रवर्तकाला त्याच्या मोबदल्याशिवाय कंपनी विरुद्ध कोणताही अधिकार नाही त्यासाठी एक करार आहे. काही प्रकरणांमध्ये, कंपनीचे लेख प्रवर्तकांना त्यांच्यासाठी विनिर्दिष्ट रक्कम देणाऱ्या संचालकांसाठी तरतूद करा सेवा पण यामुळे प्रवर्तकांना खटला भरण्याचा कोणताही करार अधिकार मिळत नाही कंपनी. हे फक्त संचालकांना दिलेले अधिकार आहे. तथापि, प्रवर्तक सहसा संचालक असतात, जेणेकरून सराव मध्ये प्रवर्तकांना त्यांचे मानधन मिळेल.

मोबदला खालीलपैकी कोणत्याही प्रकारे दिला जाऊ शकतो:

(i) कंपनीने त्याच्याद्वारे ताब्यात घेतलेला व्यवसाय किंवा मालमत्ता खरेदीच्या किमतीवर प्रवर्तकाला कमिशन दिले जाऊ शकते.

(ii) प्रवर्तकांना कंपनीकडून एकरकमी रक्कम दिली जाऊ शकते.

(iii) प्रवर्तकांना पूर्ण किंवा अंशतः देय समभाग दिले जाऊ शकतात.

(iv) प्रवर्तकाला शेअर्सवर निश्चित दराने कमिशन दिले जाऊ शकते.

(v) प्रवर्तक व्यवसाय किंवा इतर मालमत्ता खरेदी करू शकतो आणि विकू शकतो. ही वस्तुस्थिती त्याने उघड करावी.

(vi) कंपनीच्या जारी न केलेल्या समभागांच्या ठराविक भागासाठी प्रवर्तक ठराविक कालावधीत सदस्यत्व घेण्याचा पर्याय घेऊ शकतात.

मोबदल्याचे स्वरूप काहीही असो, ते प्रॉस्पेक्टसच्या तारखेपासून आधीच्या दोन वर्षांच्या आत पैसे दिले असल्यास प्रॉस्पेक्टस मध्ये उघड केले पाहिजे

munotes.in

प्रवर्तकाची कर्तव्ये:

प्रवर्तकांची कर्तव्ये खालीलप्रमाणे आहेत.

1. गुप्त नफा उघड करणे -

प्रवर्तकाने कोणताही छुपा नफा मिळवू नये. त्याने गुप्तपणे मिळवलेले सर्व पैसे उघड करणे हे त्याचे कर्तव्य आहे. त्याला वाजवी खर्च वजा करण्याचा अधिकार आहे.

2. सर्व भौतिक तथ्ये उघड करणे -

प्रवर्तकाने सर्व भौतिक तथ्ये उघड करावीत. प्रवर्तकाने करार केल्यास पूर्ण खुलासा न करता कंपनीला मालमत्ता विकणे, आणि जेव्हा तो विश्वासू होता तेव्हा त्याच्याकडून मालमत्ता संपादन केली गेली होती. कंपनी एकतर विक्री नाकारू शकते किंवा कराराची पुष्टी करा आणि त्यातून झालेला नफा वसूल करू शकते.

3. प्रवर्तकाने त्याच्याकडे जे आहे ते कंपनीला चांगले केले पाहिजे -

मिळाले

प्रवर्तक कंपनीकडे विश्वस्त म्हणून उभा असतो.

जे मिळवले आहे ते कंपनीला चांगले करणे विश्वस्त म्हणून प्रवर्तकाचे कर्तव्य आहे.

4. खाजगी व्यवस्था उघड करण्याचे कर्तव्य -

सर्व खाजगी व्यवस्था उघड करणे हे प्रवर्तकाचे कर्तव्य आहे. परिणामी कंपनीच्या जाहिरातीमुळे त्याला नफा झाला.

5. भावी वाटप करणाऱ्यांविरुद्ध प्रवर्तकाचे कर्तव्य -

जेव्हा असे म्हटले जाते की प्रवर्तकांच्या दिशेने विश्वासू स्थितीत उभे असतात. मग याचा अर्थ असा नाही की ते फक्त अशा संबंधात उभे आहेत. कंपनी किंवा कंपनीच्या मेमोरँडम्स1च्या स्वाक्षऱ्यांना आणि ते करतील. समभागांच्या भावी वाटपाच्या या संबंधात देखील उभे आहेत.

प्रवर्तकाचे दायित्व:

प्रवर्तकांचे दायित्व खाली दिले आहे:

1. नफ्यात खाते देण्याची जबाबदारी:

जसे आपण आधीच चर्चा केली आहे की प्रवर्तक विश्वासू स्थितीत असतो.प्रवर्तक सर्वांसाठी

कंपनीला पूर्ण खुलासा न करता त्याने केलेले गुप्त नफा खाते कंपनीला देण्यास जबाबदार आहे. प्रवर्तक नफा उघड करण्यात अयशस्वी असल्यास कंपनी खालील दोनपैकी कोणताही एक अभ्यासक्रम अवलंबू शकते -

(i) कंपनी प्रवर्तकावर नफ्याच्या रकमेसाठी दावा करू शकते आणि व्याजासह वसूल करू शकते. (ii) कंपनी करार रद्द करू शकते आणि पैसे वसूल करू शकते.

2. विवरणपत्रातील चुकीच्या विधानासाठी दायित्व:

सदस्यत्व घेणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला नुकसान भरपाई देण्यास प्रवर्तक जबाबदार आहे. प्रॉस्पेक्टसच्या विश्वासावर कोणत्याही शेअर्स किंवा डिबेंचर्ससाठी कोणत्याही नुकसानासाठी किंवा त्यात समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही असत्य विधानामुळे होणारे नुकसान. से. 62 वर काही कारणे देखील प्रदान करते ज्यावर प्रवर्तक त्याचे दायित्व टाळू शकतो. त्याचप्रमाणे से. 63 चुकीच्या विधानासाठी फौजदारी दायित्वाची तरतूद करते. प्रॉस्पेक्टसमध्ये आणि प्रवर्तक देखील या अंतर्गत जबाबदार असू शकतात.

विवरणपत्रातील विधानानुसार प्रवर्तकाला तुरुंगवासही होऊ शकतो किंवा असत्यसाठी रु. 5,000 पर्यंत दंडासह शिक्षा होऊ शकते.

3. वैयक्तिक दायित्व:

प्रवर्तक त्याच्या वतीने केलेल्या सर्व करारांसाठी वैयक्तिकरित्या जबाबदार आहे. करार संपेपर्यंत किंवा कंपनीचे प्रवर्तकाची प्रवर्तकाचा मृत्यू होत नाही तोपर्यंत जबाबदारी घेते. त्याला दायित्वांपासून मुक्त करा.

4. कंपनी संपवण्याच्या वेळी दायित्व:

कंपनी संपवण्याच्या काळात, चुकीची वागणूक किंवा विश्वासाचा भंग केलेल्या अधिकृत लिक्विडेटर अर्जावर, न्यायालय प्रवर्तकाला जबाबदार ठरवू शकते. शिवाय प्रवर्तकाविरुद्ध लिक्विडेटर फसवणूक झाल्याचा आरोप केला आहे, न्यायालय त्याच्या लोकांसाठी आदेश देऊ शकते. परीक्षा (से. ४७८).

नोंदणी प्रक्रिया:

कंपनी कायदा, 2013 कोणत्या प्रकारच्या कंपन्या असू शकतात याची अधिनियमांतर्गत पदोन्नती आणि नोंदणीकृत तरतूद करतो. कंपनी कायदा 2013 चे कलम 3(1) सांगते की कोणत्याही कायदेशीर हेतूसाठी एखादी कंपनी द्वारे स्थापना केली असू शकते.

1. किमान आवश्यक सदस्य:

(a) सात किंवा त्याहून अधिक व्यक्ती, जिथे सार्वजनिक कंपनी स्थापन केली जाईल.

(b) दोन किंवा अधिक व्यक्ती, जेथे कंपनी खाजगी कंपनी स्थापन केली जाईल; किंवा

(c) एक व्यक्ती, जिथे कंपनी स्थापन करायची आहे ती एक कंपनी म्हणजे खाजगी कंपनी असावी, नावे किंवा त्याचे नाव ज्ञापन आणि पालन नोंदणीच्या संदर्भात या कायद्याच्या आवश्यकता त्यांचे सदस्यत्व घेते.

कलम 3

(1) अंतर्गत तयार केलेली कंपनी एकतर असू शकते:

(a) समभागांनी मर्यादित असलेली कंपनी; किंवा

(ब) हमीद्वारे मर्यादित कंपनी; किंवा

(c) अमर्यादित कंपनी

2. कंपनीच्या प्रस्तावित नावाला मान्यता:

कंपनीची नोंदणी करण्यापूर्वी, त्याच्या प्रस्तावित नावाचे रजिस्ट्रारसाठी त्याची मान्यता घेणे आवश्यक आहे. उद्देश फॉर्म INC-1 हा एक विशिष्ट अर्ज आहे. प्रवर्तक साधारणपणे काही प्राधान्य क्रमाने योग्य नावे आणि राष्ट्रीय कंपनीला अर्ज निवडतो. कंपनी ज्या राज्यामध्ये आहे त्या राज्याच्या रजिस्ट्रारमार्फत कायदा न्यायाधिकरण रु. 1000 शुल्कासह नोंदणी करावी. नाव, प्रवर्तकाने कंपनीचे नाव ठरवायचे आहे. कलम ४ (५) राखीव ठेवलेले नाव ६० दिवसांच्या कालावधीसाठी वैध असेल.

3. नोंदणी दरम्यान रजिस्ट्रारकडे दाखल करावयाची कागदपत्रे, त्यानंतर प्रवर्तकाने खालील कागदपत्रे तयार करून दाखल करावीत. त्याने आवश्यक फाइलिंग नोंदणी शुल्क देखील भरले पाहिजे.

A. मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन:

मेमोरँडम हे कोणत्याही कंपनीचे हृदय असते, संविधान आहे. कंपनी आणि प्राथमिक दस्तऐवज जे फॉर्ममध्ये कठोर आहे. मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन (MoA) च्या चार्टरचे प्रतिनिधित्व करते. कंपनी हा एक कायदेशीर दस्तऐवज आहे जो निर्मिती दरम्यान तयार केला जातो आणि कंपनीचे नातेसंबंध परिभाषित करण्यासाठी भागधारक नोंदणी प्रक्रिया आणि ते कंपनीची उद्दिष्टे निर्दिष्ट करते. मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनमध्ये नमूद केले आहे, कंपनी फक्त तेच उपक्रम करू शकते जे आहेत.

B. असोसिएशनचे लेख:

असोसिएशनचे लेख एक दस्तऐवज असतात जे, अंतर्गत नियम निर्दिष्ट करतात आणि कंपनीच्या ऑपरेशन्ससाठीचे नियम आणि कंपनीची व्याख्या करतात. दस्तऐवज उद्देशात संचालक नियुक्त करण्याच्या प्रक्रियेसह संस्था आणि आर्थिक नोंदी हाताळणे यासारखी कार्ये कशी पूर्ण करायची ते मांडले जाते.

4. प्रथम संचालक:

खाजगी कंपनीच्या बाबतीत किमान 02 संचालक आणि सार्वजनिक बाबतीत 3 संचालक नियुक्त करणे आवश्यक आहे. पहिल्या दिग्दर्शका च्या नावाचा उल्लेख असावा. कंपनीचे नाव एमसीएने नोंदणीकृत मंजूर केल्यावर आणि पुढील पायरीसाठी डिजिटल स्वाक्षरी प्रमाणपत्र घेणे आहे. डिजिटल स्वाक्षरी प्रमाणपत्र हा डिजिटलचा एक प्रकार आहे की, ज्यामध्ये नोंदणीकृत स्वाक्षरीकर्त्याबद्दल सर्व महत्वाची माहिती असते जसे की नाव, पत्ता, ईमेल, फोन नंबर आणि ज्याचे प्रमाणपत्र दिले. पुढे कंपनीच्या स्थापनेसाठी इच्छुक संचालकांकडे DIN क्रमांक (फॉर्म क्रमांक DIR-3 भरून संचालक ओळख क्रमांक) असणे आवश्यक आहे. हा प्रक्रिया सुरू करण्यापूर्वी संचालकाने DIN प्राप्त करणे आवश्यक आहे.

5. संचालकांची संमती:

जेव्हा कंपनीच्या संचालकांची नियुक्ती केली जाते किंवा त्यात नाव दिले जाते. प्रॉस्पेक्टस, संचालक म्हणून काम करण्याची लेखी संमती आणि लिखित देखील पात्रता समभाग असल्यास ते घेण्याचे आणि देय देण्याचे वचन कंपनीच्या स्थापनेत अनिवार्य आहे.

6. व्यावसायिकांकडून वैधानिक घोषणा:

खालीलपैकी कोणत्याही एका व्यक्तीने दिलेली वैधानिक घोषणा नोंदणीबाबत कायद्याच्या आवश्यकता रीतसर केल्या पालन केले आहेत:

अ) सर्वोच्च न्यायालय किंवा उच्च न्यायालयाचा वकील.

ब) उच्च न्यायालयात हजर राहण्याचा अधिकार असलेला वकील किंवा वकील.

क) एक चार्टर्ड अकाउंटंट जो कंपनीच्या निर्मितीमध्ये गुंतलेला आहे आणि भारतातही सराव करत आहे.

ड) आर्टिकल ऑफ असोसिएशनमध्ये नाव दिलेली कोणतीही व्यक्ती कंपनीचे संचालक, व्यवस्थापक किंवा सचिव

7. प्रतिज्ञापत्र:

मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनच्या सदस्यास प्रतिज्ञापत्र दाखल करणे आवश्यक आहे च्या संबंधातील कोणत्याही गुन्ह्यात तो/तिला दोषी ठरविले जात नाही असे नमूद करून कोणत्याही कंपनीच्या कारभाराची निर्मिती किंवा व्यवस्थापन.

8. नोंदणीकृत कार्यालयाच्या पत्त्याच्या सूचना

कंपनीच्या नोंदणीकृत कार्यालयाच्या पत्त्याची सूचना असावी. समाविष्ट झाल्यानंतर 30 दिवसांच्या आत किंवा ज्या तारखेपासून दिले जाईल कंपनी आपला व्यवसाय यापैकी जे लवकर सुरू करते.

9. फी आणि मुद्रांक शुल्क भरणे:

कंपनी रजिस्ट्रारकडे दस्तऐवज सबमिट केल्यानंतर, फी आणि मुद्रांक शुल्क प्रस्तावित कंपनीने भरावे लागणार आहे. कंपनीच्या अधिकृत भांडवलावर अवलंबून आहे.

अंतिम प्रक्रिया:

1. कंपनीच्या स्थापनेचे प्रमाणपत्र:

उपरोक्त कागदपत्रे निबंधकांकडे दाखल केल्यानंतर आणि विहित फी भरली जाते आणि रजिस्ट्रारच्या सर्व गरजा पूर्ण केल्याबद्दल समाधानी आहे. नोंदणीबाबत कायद्याचे कागदपत्रे पालन केले आहे.

रजिस्ट्रार नंतर प्रमाणपत्र म्हणून ओळखले जाणारे प्रमाणपत्र जारी करेल. ठेवलेल्या रजिस्टरमध्ये कंपनीचे नाव समाविष्ट करा आणि त्याचे कार्यालय प्रविष्ट करा. इन्कॉर्पोरेशनचे हे प्रमाणपत्र कंपनीला कायदेशीर म्हणून पात्र बनवते. व्यक्ती दुसऱ्या शब्दांत, कंपनीचा (फॉर्म क्रमांक INC 11) आणि कंपन्यांचे नियम 18 (इन्कॉर्पोरेशन) नियम 2014. जन्म प्रमाणपत्र जारी झाल्यावर झाला आहे.

निगमन प्रमाणपत्राची निर्णायकता कंपनी कायद्यानुसार, प्रमाणपत्र हा निर्णायक पुरावा आहे. निर्मिती आणि नोंदणी संदर्भात कायद्याच्या आवश्यकता चे पालन केले आहे. निगमनच्या प्रमाणपत्राचे परिणाम खालीलप्रमाणे सारांशित केले जाऊ शकते:

1. कंपनी बेकायदेशीर हेतूने स्थापन केली असली तरीही न्यायालय किंवा रजिस्ट्रार यांचे प्रमाणपत्र रद्द करू शकत नाही.

2. सर्टिफिकेट ऑफ कॉर्पोरेशनच्या वैधतेवर वाद होऊ शकत नाही किंवा कोणत्याही कारणास्तव युक्तिवाद केला.

3. जेव्हा प्रमाणपत्र जारी केले जाते, तेव्हा नवीन कंपनीचा जन्म होतो. दुसऱ्या शब्दात, कायदेशीर व्यक्ती कायदेशीर प्रक्रियेद्वारे अस्तित्वात आली आहे.

4. प्रमाणपत्रात नमूद केलेली तारीख ही समाविष्ट झाल्याची तारीख आहे.

निगमन प्रमाणपत्राचा प्रभाव:

1) ज्या दिवशी कंपनीचे प्रमाणपत्र मिळते त्या दिवशी कंपनीचा जन्म झाला आहे.

2) हा निर्णायक पुरावा आहे की कायद्याच्या सर्व आवश्यकता नोंदणीच्या संबंधात पालन केले गेले आहे. वैधता प्रमाणपत्राला कोणत्याही कारणास्तव आव्हान देता येणार नाही.

प्री-कॉर्पोरेशन कराराचा प्रभाव:

अनेकदा रीतसर अंतर्भूत करार होण्यापूर्वीच कंपनीच्या वतीने करार केला जातो. कंपनी अस्तित्वात आल्यानंतर असे प्री-कॉर्पोरेशन करार बंधनकारक नाहीत. अगदी साध्या लोकांसाठी कंपनी अस्तित्वात आल्यानंतर या करारांना मान्यता द्या कारण करार ज्या तारखेला झाला होता त्या तारखेशी मान्यता परत संबंधित आहे तर, करारामध्ये प्रवेश करणाऱ्या व्यक्तीवर वैयक्तिक दायित्व असते.

निगमनचे/ इन्कॉर्पोरेशनचे फायदे:

निगमनचे फायदे खालीलप्रमाणे आहेत

i) कंपनी स्वतंत्र कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्व प्राप्त करते.

ii) तो त्याच्या भांडवलाचा, मालमत्तेचा आणि इतर मालमत्तेचा मालक बनतो.

iii) ते शाश्वत उत्तराधिकारासाठी सक्षम आहे.

iv) ते सामान्य सील वापरू शकते.

v) तो स्वतःच्या नावाने दावा दाखल करू शकतो.

vi) सदस्यांची जबाबदारी मर्यादित आहे.

vii) कंपनीचे शेअर्स सहज हस्तांतरणीय आहेत.

निगमनचे तोटे:

i) सामाजिक जबाबदारी:

अनेक कंपन्यांकडे अब्जावधी डॉलर्सची मालमत्ता आहे आणि शेकडो लोकांना रोजगार आहे. त्यांचा समाजावर महत्त्वपूर्ण प्रभाव पडतो आणि ते कंपन्या अनेकदा त्यांच्या कॉर्पोरेट सामाजिक जबाबदारी (CSR) मोहिमा उपक्रमांमध्ये भाग घेतात. या निगमन कंपन्या इतक्या प्रभावशाली आहेत की त्यांनी काही सामाजिक नियमांचे पालन केले पाहिजे आणि समाजाच्या विकासात हातभार लावला पाहिजे.

ii) औपचारिकता आणि खर्च:

कंपनीची स्थापना केवळ महागच नाही तर त्यात अनेक आवश्यकतांचे पालन करणे आवश्यक आहे - कंपनीची निर्मिती तसेच तिचे प्रशासन घडामोडी. तर, फर्म स्थापन करणे तुलनेने सोपे आणि स्वस्त प्रकरण आहे.

iii) महामंडळाचा पडदा उचलणे:

कंपनीचे व्यक्तिमत्व ही एक कायदेशीर मिथक आहे. ते वास्तवाकडे दुर्लक्ष करते. आणि वास्तव कंपनी जी खरं तर ही कॉर्पोरेट मालमत्तेचे फायदेशीर मालक अशा व्यक्तींची संघटना आहे. तर काही प्रकरणांमध्ये न्यायालये कंपनीच्या कायदेशीर व्यक्तिमत्त्वाकडे दुर्लक्ष करा, महामंडळाचा बुरखा भेदून टाका आणि त्यामागील लोकांकडे पहा. अशा प्रकारे, चे काही फायदे निगमन भ्रामक होऊ शकते.

ज्या परिस्थितीत न्यायालये महामंडळाचे पडदा उचलू शकतात ते खालीलप्रमाणे आहेत:

अ) जेव्हा कंपनी शत्रूचे पात्र घेते:

दामलेर कंपनी लिमिटेड वि. कॉन्टिनेंटल टायर आणि रबर कंपनी. (1916)2A C 307, हाऊस ऑफ लॉर्ड्स, कंपनीचे चारित्र्य ठरवताना इंग्लंडमध्ये नोंदणीकृत, कंपनीची नोंदणी झाली असली तरी वास्तविक व्यक्ती असल्यास इंग्लंड हे शत्रूचे पात्र मानेल. त्याच्या कारभाराचे नियंत्रण शत्रू देश (जर्मनी) मधील रहिवासी आहेत.

ब) जेव्हा कंपनी कर चुकविण्याकरिता स्थापन केली जाते:

जेथे कंपनी केवळ कर चुकविण्याच्या उद्देशाने स्थापन केली गेली आहे तेथे न्यायालयाला कंपनीच्या कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्त्वाकडे दुर्लक्ष करण्याचा अधिकार आहे. (रे सर दिनशॉ मानेकजी पेटिट).

क) फसव्या हेतूने कंपनीची स्थापना कोठे झाली आहे:

फसव्या उद्देशाने किंवा बेकायदेशीर वस्तूसाठी कंपनी स्थापन झाल्यास न्यायालये कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्त्वाला छेद देऊ शकतात. (गिलफोर्ड मोटर कंपनी वि. हॉर्न)

ड) जिथे कंपनी एजंट किंवा विश्वस्त आहे:

न्यायालयाचे वेगळे आणि स्वतंत्र अस्तित्व टिकवून ठेवण्यास नकार देतील कंपनी जिथे ती तिच्या, सदस्यांची किंवा दुसऱ्या कंपनीची एजंट आहे.

ई) वैधानिक तरतुदी अंतर्गत:

न्यायालये कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्वाचे कवच फोडतील जेथे, कारण विहित कायदेशीर किमान पेक्षा कमी सदस्यांची संख्या कमी होणे (सार्वजनिक कंपनीच्या बाबतीत सात आणि खाजगी कंपनीच्या बाबतीत दोन) दायित्व अमर्यादित झाले आहे

फ) इतर कोणतेही न्याय्य प्रकरण:

दायित्व निश्चित करण्यासाठी कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्व न्यायालये, सत्य आणि न्यायाच्या हितासाठी समान न्याय मागू शकतात.

१.५ कॉर्पोरेट बुरखा उचलणे / छेदणे

कॉर्पोरेट बुरखा उचलणे, सोप्या शब्दात म्हणजे दुर्लक्ष करणे. कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्व आणि कंपनीच्या नियंत्रणात असलेल्या वास्तविक व्यक्तीच्या मागे पाहणे आणि जेथे फसवा आणि अप्रामाणिक वापर केला जातो, कायदेशीर अस्तित्वाची, संबंधित व्यक्तींना घेण्याची परवानगी दिली जाणार नाही, कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्व मागे आश्रय, या संदर्भात कोर्ट कॉर्पोरेट बुरखा फोडा करणार आहे.

कंपनीच्या कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्त्वाचा सामान्यतः आदर केला पाहिजे. कॉर्पोरेशनचा संपूर्ण कायदा अजूनही कॉर्पोरेटच्या या मूलभूत तत्त्वावर आधारित आहे. तत्त्व आणि बुरखा फोडून मोहाचा प्रतिकार केला अशी अनेक उदाहरणे आहेत ज्यात न्यायालयांनी यावर शिक्कामोर्तब केले आहे. पण केव्हा फायद्याचा गैरवापर होतो, न्यायालय शक्तीहीन नाही आणि ते पडद्यामागील वास्तव पाहण्यासाठी कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्व यावरील पडदा उठवू शकते. असे करताना, न्यायालय उप महत्वाच्या सार्वजनिक हिताची सेवा करते, म्हणजे, गैरवापराला अटक करणे किंवा कायद्याद्वारे प्रदान केलेल्या लाभाचा दुरुपयोग करणे अशा प्रकारे, "बुरखा टोचणे" कायदा हे तत्त्व तपासण्यासाठी अस्तित्वात आहे हे अगदी स्पष्ट आहे, सर्वसाधारणपणे, गुंतवणूकदार भागधारकांना त्यांच्या कर्जासाठी जबाबदार धरले जाऊ नये कॉर्पोरेशन त्यांच्या गुंतवणुकीच्या मूल्यापेक्षा जास्त आहे.

कॉर्पोरेट बुरखा उचलण्यासाठी वैधानिक तरतुदी:

1. सदस्य संख्या कमी करणे:

जर एखाद्या संस्थेने दीड वर्षांहून अधिक काळ व्यवसाय केला तर त्याच्या सदस्यांची संख्या घटून सात करण्यात आली आहे. सार्वजनिक कंपनीची घटना आणि दोन खाजगी मालकीच्या घटनेत व्यवसाय, प्रत्येक व्यक्ती ज्याला हे तथ्य माहित आहे आणि तो सदस्य आहे अर्ध्या वर्षानंतर संस्थेने व्यवसाय सुरू ठेवण्याची वेळ, पेमेंटसाठी संस्थेसोबत स्वतंत्रपणे आणि दीड वर्षानंतर संकुचित झालेल्या कर्जांची संयुक्तपणे उत्तरदायी होते. दीड वर्ष ज्यांच्यावर दावा दाखल केला जाऊ शकतो फक्त तोच भाग नंतर राहतो.

2. फसवा व्यापार:

एखाद्या संस्थेचा कोणताही व्यवसाय फसवणूक करण्याच्या उद्देशाने पुढे गेला असेल तर संस्थेचे कर्जदार किंवा इतर एखाद्या व्यक्तीचे किंवा कर्जदार कोणत्याही फसव्या कारणास्तव, कोण जाणूनबुजून चालू ठेवण्यासाठी एक पक्ष होता अशा प्रकारे व्यवसाय तुरुंगवास किंवा दंड किंवा दोन्ही अधीन आहे.

3. कंपनीचे चुकीचे वर्णन:

संस्थेचा कोणताही अधिकारी किंवा इतर व्यक्ती त्याच्या फायद्यावर काम करत असल्यास कोणत्याही संस्थेद्वारे स्वाक्षरी करण्यासाठी चिन्हे किंवा मंजूरी/अधिकृत प्रॉमिसरी नोट, एक्सचेंजचे बिल, पैसे किंवा वस्तूंसाठी ऑर्डर किंवा चेक, समर्थन ज्यामध्ये संस्थेचे नाव वाचनीय मध्ये नमूद केलेले नाही. तो दंड करण्यास बांधील आहे आणि तो संस्थेने प्रभावीपणे रक्कम भरल्याशिवाय साधन धारकास वैयक्तिकरित्या जबाबदार आहे.

4. अर्जाचे पैसे परत करण्यात अयशस्वी:

जर एखाद्या संस्थेच्या कार्यकारी अधिकाऱ्यांना परस्पर आणि वेगवेगळ्या प्रकारे धोका असेल. संस्थेने दुर्लक्ष केल्यास अर्जाची रोख रक्कम प्रीमियमसह परत करा. प्रॉस्पेक्टस जारी केल्याच्या तारखेपासून 130 दिवसांच्या आत रोख परत करणे.

5. विहित वेळेत शेअर सर्टिफिकेट इ. वितरीत करण्यात अयशस्वी:

जर कंपनी शेअर किंवा डिबेंचर वितरीत करण्यात अपयशी ठरली तर वाटपाच्या 3 महिन्यांचा कालावधी किंवा अर्ज केल्याच्या 2 महिन्यांच्या आत बदली, नंतर कंपनी तसेच कंपनीचा प्रत्येक अधिकारी जो आहे चुकल्यास तोपर्यंत रु.5000/- प्रतिदिन दंडास पात्र असेल.

6. कंपनीच्या मालकीची चौकशी:

केंद्र सरकार योग्य वाटल्यास कोण आहेत याचे मूल्यांकन किंवा तपासणी करण्याचे आदेश देऊ शकते. तपास आणि अहवाल देण्यासाठी एक किंवा अधिक तपासकांची नियुक्ती करणे कंपनीच्या सदस्यत्वाच्या संदर्भात ज्या व्यक्तींना आर्थिक स्वारस्य आहे आणि ते त्याच्या निर्णयावर नियंत्रण ठेवतात.

7. अल्ट्रा वायर्स कृत्यांसाठी दायित्व:

कंपनीचे संचालक आणि इतर अधिकारी वैयक्तिकरित्या आयोजित केले जाऊ शकतात. इतर पुतळ्यांच्या तरतुदींच्या अंतर्गत उत्तरदायी उदाहरणार्थ, पुनर्प्राप्तीसाठी खाजगी कंपनीच्या कर थकबाकीचे, प्रत्येक संचालक ज्या कालावधीसाठी करासाठी संयुक्तपणे आणि स्वतंत्रपणे जबाबदार आहेत.

१.६ विना -नोंदणीचे परिणाम

कंपनीला बॉडी कॉर्पोरेटचा दर्जा त्याच्या ROC सह नोंदणी जी कंपनी कायदा 2013 अंतर्गत अनिवार्य आहे आणि इतर कोणताही पूर्वीचा कायदा तात्काळ परिणामांवर प्राप्त होतो. नोंदणी केल्यावर कंपनीला कायदेशीर अस्तित्व आणि शाश्वत उत्तराधिकारीचा दर्जा मिळतो. सामान्य माणसाने दिलेले हक्क जसेच्या तसे अधिकार त्याचप्रमाणे जेव्हा कंपनी आरओसी कॅनमध्ये नोंदणीकृत असते तेव्हा कंपनी सर्व आनंद घेऊ शकते. कराराच्या संख्येत प्रवेश करून, स्वतःची स्थावर मालमत्ता किंवा जंगम मालमत्ता खरेदी करू शकतात आणि विल्हेवाट लावू शकतात. कंपनी दावा करू शकते आणि त्यावर दावा दाखल केला जाऊ शकतो.

जेव्हा कंपनी योग्य प्राधिकरणाकडे नोंदणीकृत नसते, कंपनीचे रजिस्ट्रार ज्या नोंदणीकृत कंपन्यांचे फायदे उपभोगणार नाहीत.

उदाहरणार्थ: नोंदणी नसलेली कंपनी आनंद घेऊ शकत नाही शाश्वत उत्तराधिकार स्थिती, अशा कंपन्या बेकायदेशीर मानल्या जातील. असोसिएशन आणि संचालक किंवा सभासद हे वैयक्तिकरित्या नुकसानीसाठी जबाबदार आहेत अशी संघटना इतर कोणाशीही करार करू शकत नाही.

१.७ सारांश

कंपनीची वैशिष्ट्ये:

स्वयंसेवी संघटना, विभक्त कायदेशीर संस्था, मर्यादित दायित्व, शाश्वत उत्तराधिकारी विभक्त मालमत्ता, शेअर्सची हस्तांतरणक्षमता, कॉमन सील, खटला भरण्याची आणि खटला भरण्याची क्षमता, स्वतंत्र व्यवस्थापन.

प्रवर्तकाची कार्ये:

1. कंपनी स्थापन करण्याची कल्पना घेणे आणि तिचे अन्वेषण करणे.

2. कंपनीसाठी आवश्यक वाटाघाटी करणे.

3. कंपनी स्थापन करण्यासाठी आवश्यक व्यक्तींची संख्या गोळा करणे.

प्रवर्तकाचे अधिकार:

नुकसानभरपाईचा अधिकार, कायदेशीर प्राथमिक खर्च प्राप्त करण्याचा अधिकार, मोबदला प्राप्त करण्याचा अधिकार.

प्रवर्तकाची कर्तव्ये:

प्रवर्तकांची कर्तव्ये: गुप्त नफा उघड करणे, सर्व उघड करणे, भौतिक तथ्ये, प्रवर्तकाने त्याच्याकडे जे आहे ते कंपनीला चांगले केले पाहिजे, विश्वस्त म्हणून प्राप्त, खाजगी व्यवस्था उघड करण्याचे कर्तव्य.

विष्यातील वाटप करणाऱ्यांविरुद्ध प्रवर्तकाचे कर्तव्य:

प्रवर्तकाचे दायित्व, नफ्यात खात्याचे दायित्व, प्रॉस्पेक्टसमधील चुकीच्या विधानासाठी दायित्व, वैयक्तिक दायित्व, जबाबदारीच्या वेळी कंपनी बंद करणे.

१.८ प्रश्न

1. कंपनीची व्याख्या सांगून कंपनीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

2. कॉर्पोरेट बुरखा उचलणे यावरून तुम्हाला काय समजते?

3. प्री इन्कॉर्पोरेशन किंवा प्रिलिमिनरी करार द्वारे तुम्हाला काय समजते?

4. कंपनीच्या निर्मितीमध्ये प्रवर्तकाची भूमिका स्पष्ट करा.

टीपा लिहा .

1. कॉर्पोरेट बॉडी

2. सरकारी कंपनी

3. उपकंपनी

4. प्रवर्तक

5. प्री कॉर्पोरेशन करार

❖❖❖❖

munotes.in

२

कंपन्यांचे प्रकार
मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशनचे लेख - I

घटक रचना :

२.० उद्दिष्ट्ये

२.१ विषय परिचय

२.२ कंपन्यांचे प्रकार

२.३ सार्वजनिक आणि खाजगी कंपनीचे फायदे आणि तोटे

२.४ खाजगी आणि सार्वजनिक कंपनीमधील फरक

२.५ खाजगी कंपनीचे सार्वजनिक कंपनीत रूपांतर

२.६ सारांश

२.७ प्रश्न

२.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- विविध प्रकारच्या कंपन्या समजणे.
- सार्वजनिक आणि खाजगी कंपन्यांमधील फरक समजणे.
- खाजगी कंपनी आणि सार्वजनिक कंपन्यांमध्ये रुपांतरण करण्याची प्रक्रिया समजणे.
- सार्वजनिक आणि खाजगीचे फायदे आणि तोटे समजणे.

२.१ **विषय परिचय**

कार्ये आणि कार्यपद्धती समजून घेण्यासाठी कंपन्यांचे वर्गीकरण आवश्यक आहे.

स्वरूप, निर्मिती, नोंदणीचे ठिकाण, व्यवस्थापकीय नियंत्रण, दायित्व ठेवलेल्या समभागांची संख्या, संचालकांची संख्या इ. नुसार कंपन्यांचे वर्गीकरण केले जाते.

munotes.in

२.२ कंपनीचे प्रकार

कंपन्यांचे प्रकार:

कंपन्यांचे कॉर्पोरेट अधिक चांगल्या प्रकारे समजून घेण्यासाठी खालील आधारावर वर्गांच्या संख्येत विभागले गेले:

A. निर्मिती पद्धती.

B. सदस्यांच्या दायित्वाच्या आधारावर

C. अनुमत सदस्य संख्या.

D. व्यवस्थापन नियंत्रण.

E. विविध श्रेणी

A. फॉर्मेशन/इन्कॉर्पोरेशनच्या पद्धतीच्या आधारावर:

दोन पद्धती आहेत ज्या अंतर्गत कॉर्पोरेट संस्था तयार केली जाऊ शकते; एक, संसदेच्या विशेष कायद्याद्वारे आणि दोन अंतर्गत नोंदणीद्वारे कंपनी कायदा.

निगमन वर आधारित

- वैधानिक कंपनी
- चार्टर्ड कंपनी
- नोंदणीकृत कंपनी

वैधानिक कंपन्या: विशेष कायदे अंतर्गत निर्माण केलेल्या कॉर्पोरेशन संसदेच्या किंवा राज्य विधानमंडळांना वैधानिक कंपन्या म्हटले जाऊ शकते;

एक वैधानिक कंपनी सार्वजनिक सेवा प्रदान करण्यासाठी तयार केलेल्या कंपन्या आहेत आणि मर्यादित दायित्व आहे; त्यांना नेहमी मर्यादित शीर्षक वापरण्याची आवश्यकता नसते.

अशा कंपन्यांना केंद्र किंवा राज्य विधानमंडळ वैधानिक कंपनी मान्यता देऊ शकते.

पारंपारिक व्यवसायापेक्षा लोकांची सेवा करण्याच्या उद्देशाने नफा निर्माण करण्याच्या ध्येयाने एक वैधानिक कंपनी सहसा तयार केली जाते. पुढे कंपनी कायद्यातील तरतुदीवर नमूद केलेल्या तरतुदी वगळता वैधानिक कंपन्यांना लागू होते.

तथापि, त्यांना विधिमंडळ-संसदे कडे वार्षिक अहवाल प्रदान करणे आवश्यक आहे. काही सुप्रसिद्ध वैधानिक कंपन्यांचा समावेश आहे

munotes.in

खालील

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया (RBI)

• भारतीय आयुर्विमा महामंडळ (LIC)

• औद्योगिक वित्त निगम (IFC)

• स्टेट बँक ऑफ इंडिया (SBI)

• भारतीय अन्न महामंडळ (FCI)

• युनिट ट्रस्ट ऑफ इंडिया (UTI)

2. चार्टर्ड कंपन्या:

ज्या कंपन्या एका विशेष चार्टर अंतर्गत किंवा सम्राट किंवा राजे किंवा राणी च्या आदेशानुसार स्थापित केल्या जातात. रॉयल चार्टर्ड ॲक्ट अंतर्गत अस्तित्व अशा कंपन्या एक मध्ये येतात. उपक्रमाचे स्वरूप आणि शक्ती चार्टर द्वारे निर्दिष्ट केले आहेत. चार्टर्डची उदाहरणे खालीलप्रमाणे आहेत.

- ब्रिटिश ब्रॉडकास्टिंग कॉर्पोरेशन,
- बँक ऑफ इंग्लंड
- ईस्ट इंडिया कंपनी

3. नोंदणीकृत कंपन्या:

अशा कंपन्या कंपनी कायद्यांतर्गत समाविष्ट किंवा नोंदणीकृत आहेत. देशाच्या सरकारने पारित केलेल्यांना नोंदणीकृत झाल्यानंतर या कंपन्या अस्तित्वात येऊ शकतात. भारतीय कंपनी कायद्यांतर्गत वेळोवेळी नमूद केलेल्या आवश्यक प्रक्रियांचे निरीक्षण करून स्वतःची नोंदणी केली जाते.

कंपनीने सर्व आवश्यक गोष्टी पाळल्याचा निर्णायक पुरावा इन्कॉर्पोरेशनची औपचारिकता कंपनी कायदा आणि कंपनीच्या रजिस्ट्रारने (आरओसी) चे प्रमाणपत्र मंजूर केले आहे निगमन/व्यवसाय सुरू करण्याचे प्रमाणपत्र जे ज्ञात आहेत आणि नंतर अशी प्रमाणपत्रे असू शकत नाहीत.

उदाहरण: गूगल इंडिया प्रा. लि. ही नोंदणीकृत किंवा निगमित कंपनी आहे.

(ब) दायित्वाच्या आधारावर:

दायित्वाच्या आधारावर, कंपनीचे वर्गीकरण केले जाऊ शकते:

i शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपन्या

ii हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या

iii अमर्यादित कंपन्या

i शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपन्या

जेव्हा कंपनीच्या सदस्यांची जबाबदारी मर्यादित असते. शेअर्सवर न भरलेली रक्कम असल्यास, अशा कंपनीला शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपनी म्हणतात. दायित्वाच्या समभागांद्वारे मर्यादित कंपनीमध्ये सभासद त्यांच्याकडे असलेल्या शेअर्सवर न भरलेल्या रकमेपर्यंत मर्यादित आहेत. उत्तरदायित्व कंपनीच्या अस्तित्वात किंवा जीवनकाळात लागू केले जाऊ शकते. जेथे समभाग पूर्णपणे भरलेले आहेत, त्यांच्यावर पुढील दायित्व आकारणी केली जाते.

ii हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या

या अशा कंपन्या आहेत ज्याद्वारे सभासदांचे दायित्व मर्यादित आहे, ज्या रकमेमध्ये त्यांनी लिक्विडेशनच्या वेळी कंपन्यांची मालमत्ता योगदान देण्याचे ज्ञापनाद्वारे मान्य केले आहे. अशा कंपन्यांच्या बाबतीत त्याच्या सदस्यांचे दायित्व हमीच्या रकमेपर्यंत मर्यादित आहे. हमी कंपन्यांची उदाहरणे ट्रेड असोसिएशन, रिसर्च असोसिएशन, क्लब आहेत. ते विविध वस्तूंचा प्रचार करतात.

iii अमर्यादित कंपन्या:

सदस्यांच्या दायित्वावर मर्यादा नसलेली कंपनी अमर्यादित कंपनी म्हणून ओळखली जाते. अशा कंपनीच्या बाबतीत प्रत्येक सदस्य जबाबदार आहे. जोपर्यंत लोकप्रियता संबंधित आहे, अशा कंपन्या भारतात इतके लोकप्रिय नाहीत.

(C) सदस्य संख्येच्या आधारावर.

(अनुमत सदस्य संख्या)

i खाजगी कंपनी

ii सार्वजनिक कंपनी

iii एक व्यक्ती कंपनी

i खाजगी कंपनी

खाजगी कंपनी म्हणजे अशी कंपनी जी तिच्या कलमानुसार संघटना:

(i) हे समभाग हस्तांतरित करण्याचा अधिकार प्रतिबंधित करते.

(ii) त्याच्या सदस्यांची संख्या पन्नास पर्यंत मर्यादित आहे (वगळून सदस्य जे कंपनीच्या नोकरीत आहेत किंवा होते) आणि

munotes.in

(iii) कोणत्याही शेअर्सची सदस्यता घेण्यासाठी जनतेला कोणतेही आमंत्रण प्रतिबंधित करते किंवा कंपनीचे डिबेंचर.

(iv) जेथे दोन किंवा अधिक व्यक्तींनी एका कंपनीत एक किंवा अधिक शेअर्स ठेवले आहेत संयुक्तपणे, त्यांना एकच सदस्य मानले जाते. खाजगी कंपनी स्थापन करण्यासाठी दोन व्यक्ती आणि कमाल संख्या खाजगी कंपनीतील सदस्यांची संख्या ५० पेक्षा जास्त असू शकत नाही. खाजगी मर्यादित कंपनीने त्याच्या शेवटी "Private Ltd" शब्द जोडणे आवश्यक आहे.

ii सार्वजनिक कंपनी

सार्वजनिक कंपनी म्हणजे खाजगी कंपनी नसलेली कंपनी. ज्या कंपनीची मालकी लोकांसाठी खुली आहे ती सार्वजनिक आहे. कंपनी दुसऱ्या शब्दांत, कोणीही या कंपनीचे शेअर्स खरेदी करू शकतो. सभासदांच्या संख्येवर किंवा हस्तांतरणास कोणतेही बंधन नाही. त्याच्या शेअर्सचा सार्वजनिक हक्क तयार करण्यासाठी किमान सात सदस्य असणे आवश्यक आहे. कंपनी हे सार्वजनिक कंपनीच्या मूलभूत गोष्टींपैकी आहे की त्याचे सदस्यांची संख्या मर्यादित करणाऱ्या तरतुदी नाहीत किंवा सामान्यत: त्याचे शेअर्स लोकांकडे हस्तांतरित करणे किंवा प्रतिबंधित करणे वगळता शेअर्स किंवा डिबेंचरसाठी सबस्क्राइब करण्यासाठी जनतेला कोणतेही आमंत्रण नाही. फक्त सार्वजनिक कंपनीचे शेअर्स स्टॉकमध्ये नियुक्त केले जाण्यास सक्षम आहेत.

iii एक व्यक्ती कंपनी

पूर्वी नसलेल्या अनेक नवीन संकल्पना सादर करून कंपनी कायदा, 2013 ने भारतातील कॉर्पोरेट कायदे पूर्णपणे बदलले. एक व्यक्ती कंपनी ही कंपनी कायद्याने सादर केलेल्या नवीन संकल्पनांपैकी एक आहे. वन पर्सन कंपनी (OPC) म्हणजे पारंपारिक पद्धतीच्या विपरीत केवळ एक व्यक्ती सोबत तयार केलेली कंपनी, सदस्य म्हणून एकमेव किंवा एकल व्यक्ती किमान दोन सदस्य. एका व्यक्तीच्या कंपनीमध्ये किमान शेअर भांडवलाची आवश्यकता कोणतेही अनिवार्य नाही. आर्थिक घटक लहान व्यापारी ही एकट्या व्यक्तीची ओळख आहे, सेवा प्रदात्यांसाठी एक मार्ग हलका करते. कॉर्पोरेटच्या माध्यमातून त्यांच्या संधींचा विस्तार करून व्यवसायात प्रवेश करा.

D. नियंत्रण किंवा होल्डिंगच्या आधारावर कंपन्या. (च्या आधारावर व्यवस्थापन नियंत्रण):

i होल्डिंग आणि सहायक कंपन्या:

काही कंपन्यांचे शेअर्स पूर्णपणे किंवा अंशतः दुसऱ्या कंपनीकडे असतील. या प्रकरणात, हे शेअर्स नियंत्रित करणारी कंपनी होल्डिंग कंपनी बनते. त्याचप्रमाणे ज्या कंपनीचे शेअर्स मूळ कंपनी त्याची उपकंपनी म्हणून ओळखली जाणारी नियंत्रणे. होल्डिंग कंपन्या व्यायाम त्यांच्या उपकंपन्यांवर त्यांच्या मंडळाची रचना नियंत्रित करून त्यांचे नियंत्रण संचालकां कडे देतात. पुढे, पालक कंपन्या देखील त्यांच्या उपकंपन्यांचे ५०% पेक्षा जास्त शेअर्स नियंत्रण करून नियंत्रण वापरतात.

ii सहयोगी कंपन्या:

अशा कंपन्यांमध्ये इतर कंपन्यां चा प्रभाव महत्त्वपूर्ण असतो . हा "महत्त्वपूर्ण प्रभाव" किमान मालकीच्या प्रमाणात आहे. सहयोगी कंपनीचे 20% शेअर्स इतर कंपनीचे नियंत्रण करू शकते. अंतर्गत सहयोगी कंपनीच्या व्यावसायिक निर्णयांच्या संदर्भात अस्तित्वात आहे. करार संयुक्त उपक्रमांतर्गत सहयोगी कंपन्या देखील अस्तित्वात असू शकतात.

iii सरकारी कंपनी:

याचा अर्थ अशी कोणतीही कंपनी ज्यामध्ये केंद्र सरकार आणि/किंवा कोणत्याही राज्य सरकारकडे पेड-अपच्या 51 टक्क्यांपेक्षा कमी भाग भांडवल नाही किंवा सरकार किंवा अंशतः केंद्र सरकारद्वारे आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य सरकारे. एक सरकारी कंपनी सरकारी कंपनीचीही उपकंपनी आहे.

E. विविध श्रेणी:

I. परदेशी कंपन्या:

कंपनी कायदा, 2013 कलम 2(20) अंतर्गत कंपनीची व्याख्या: “कंपनी म्हणजे या कायद्यांतर्गत किंवा कोणत्याही अंतर्गत समाविष्ट केलेली कंपनी मागील कंपनी कायदा."

सर्वसाधारणपणे, परदेशी कंपनी ही एक कंपनी असते जी भारत बाहेर समाविष्ट केली जाते,

- स्वतःहून किंवा एजंटद्वारे भारतात व्यवसायाचे ठिकाण आहे, शारीरिक किंवा इलेक्ट्रॉनिक मोडद्वारे; आणि
- भारतातील कोणतीही व्यावसायिक क्रिया इतर कोणत्याही प्रकारे चालवते.

II. सुप्त कंपनी:

सामान्य भाषेत, "Dormant" या शब्दाचा अर्थ निष्क्रिय असा होतो. जेव्हा एखादी कंपनी तयार केली जाते आणि भविष्यातील प्रकल्पासाठी किंवा ठेवण्यासाठी नोंदणी केली जाते, कोणतीही बौद्धिक संपत्ती किंवा मालमत्ता आणि त्यात कोणतेही लेखा व्यवहार महत्त्वपूर्ण नाही, अशा कंपनीची सुप्त स्थिती प्राप्त करण्यासाठी अर्ज केला जातो. कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 455 मध्ये तरतुदी करण्यात आल्या आहेत, डॉर्मंट कंपनीबाबत दिलेला नियम 3 ते 8 सह, प्रकरण XXIX अंतर्गत कंपन्या (विविध) नियम, 2014. या तरतुदींमध्ये निष्क्रिय कंपन्यांसाठी कमी अनुपालन आणि नियम निर्धारित केले आहे.

iii छोटी कंपनी [एस. 2(85)]:

कंपनी कायदा, 2013 द्वारे "लहान कंपनी" ही एक नवीन संकल्पना सादर केली गेली आहे. कमी भांडवल आणि उलाढाल आकार असणारी ही फक्त एक प्रकारची खाजगी कंपनी आहे. सुरुवातीला किमान भरलेले भांडवल प्रस्तावित केले होते. अशा कंपन्यांमध्ये ५० लाख रुपये आणि किमान 2 कोटी रुपयांची उलाढाल आवश्यक असेल.

म्हणून, कंपनी कायदा, 2013 मधील नवीनतम दुरुस्तीनुसार स्मॉल कंपनीची व्याख्या खालीलप्रमाणे आहे: सशुल्क 50 लाखांपेक्षा जास्त नसलेले भाग भांडवल किंवा 10 कोटींपेक्षा जास्त रक्कम नसावेत; आणि वार्षिक उलाढाल 2 कोटींपेक्षा जास्त नाही किंवा जितकी जास्त विहित असेल जे 100 कोटींपेक्षा जास्त नसावे. येथे एक लहान कंपनी बनण्यासाठी दोन्ही अटी पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

२.३ लोकांचे फायदे आणि तोटे आणि खाजगी कंपनी

खाजगी कंपनीचे फायदे आणि तोटे:

प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनी ही एक छोटी कंपनी आहे जी खाजगीरित्या व्यवसाय उपक्रम आयोजित करते. प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनी सदस्यांचे दायित्व त्यांच्याकडे असलेल्या अनुक्रमे समभागांच्या संख्येपर्यंत मर्यादित आहे. अशा कंपन्यांचे शेअर्स हे खाजगी शेअर्सचे सार्वजनिकरित्या व्यवहार होत नाहीत. लिमिटेड कंपनी सार्वजनिकरित्या व्यापार करू शकत नाही.

1. वेगळी कायदेशीर संस्था:

प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनी ही न्यायालयातील एक वेगळी कायदेशीर ओळख आहे, म्हणजे व्यवसायाची मालमत्ता आणि दायित्वे समान नाहीत. संचालकांची मालमत्ता आणि दायित्वे दोघेही एकमेकांचे रूप वेगळे आहेत.

2. मर्यादित दायित्व:

कंपनी कोणत्याही कारणामुळे आर्थिक संकटातून जात असल्यास, कर्जाच्या भरणासाठी सदस्यांची वैयक्तिक मालमत्ता जबाबदार राहणार नाही. कंपनीच्या सदस्यांचे दायित्व म्हणून कंपनी मर्यादित आहे.

3. सुलभ निर्मिती:

प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनी सहजपणे तयार केली जाऊ शकते आणि नोंदणी केली जाऊ शकते त्यासाठी निर्मितीच्या जटिल प्रक्रियेची आवश्यकता नाही. दुसरे म्हणजे व्यवसाय सुरू झाल्याच्या प्रमाणपत्राची प्रतीक्षा करण्याची गरज नाही.

4. समभागांची हस्तांतरणक्षमता:

शेअर्सद्वारे मर्यादित असलेल्या इतर कोणतीही व्यक्ती, कोणतीही परवानगी न घेता किंवा कोणत्याही उच्च प्राधिकरणाकडून अधिकृतता जर लेख परवानगी देत असेल तर कंपनीचे शेअर्स शेअरहोल्डरद्वारे हस्तांतरित केले जाऊ शकतात.

5. अस्तित्व अखंड आहे:

जसे कंपन्या शाश्वत उत्तराधिकारासह वैशिष्ट्यीकृत आहेत, म्हणजे कंपनी कधीही मरत नाही, जे कायदेशीररित्या विसर्जित होईपर्यंत अस्तित्वात आहे. कंपनी, एक वेगळी कायदेशीर व्यक्ती असल्याने, मृत्यू किंवा इतर गोष्टींमुळे प्रभावित होत नाही. कोणत्याही

सदस्याचे निर्गमन परंतु पर्वा न करता सदस्यत्वातील बदल अस्तित्वात आहे. "शाश्वत उत्तराधिकार" कंपनीची सर्वात महत्त्वाच एक वैशिष्ट् आहे.

प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनीचे तोटे:

1. त्याच्या लेखांद्वारे शेअर्सच्या हस्तांतरणीयतेवर निर्बंध आहेत:

आर्टिकल ऑफ असोसिएशन हे कंपनीचे अंतर्गत नियम आहेत, यामध्ये कोणत्याही तरतुदी नसल्यास समभागांच्या हस्तांतरणक्षमतेवर प्रतिबंधित करते.

2. जास्तीत जास्त सदस्यत्वावर निर्बंध:

कंपनी कायदा 2013 अशी तरतूद करतो की कोणत्याही परिस्थितीत सदस्यांची संख्या 200 पेक्षा जास्त वाढू नका. यामुळे आर्थिक तरलता कमी होते.

3. ते लोकांना प्रॉस्पेक्टस जारी करू शकत नाही:

खाजगी कंपन्या लोकांना प्रॉस्पेक्टस जारी करू शकत नाहीत आणि म्हणूनच जनतेचा पैसा वापरू शकत नाही. खाजगी कंपन्या त्यांच्याद्वारे अंतर्गत स्रोत भांडवल उभारत आहेत.

सार्वजनिक कंपनीचे फायदे आणि तोटे:

फायदे:

सार्वजनिक कंपनी नोंदणी कंपनी कायदा, 2013 अंतर्गत केली जाते. सार्वजनिक कंपनीची नोंदणी कठोर अनुपालनाच्या अधीन आहे. पुढील, अशा कंपन्यांना मोठ्या भांडवली गुंतवणूकीची आवश्यकता असते, कंपन्या पब्लिक कंपनीसाठी मोठी भांडवली गुंतवणूक करण्याचा हेतू आहे.

1. सदस्यांचे मर्यादित दायित्व:

सार्वजनिक कंपनीमध्ये भागधारक आणि संचालकांचे दायित्व मर्यादित असते. ते कंपनीत धारण केलेल्या समभागांच्या मर्यादेपर्यंत किंवा कोणत्याही न भरलेल्या शेअर्ससाठी त्यांना म्हटले जाऊ शकते. उदाहरणार्थ, कंपनी कोणत्याही प्राथमिक व्यावसायिक क्रियामुळे आर्थिक अनियमितता ग्रस्त असल्यास, नंतर अशा भागधारक आणि संचालकांच्या वैयक्तिक मालमत्तेसाठी बँका, कर्जदार आणि सरकार जबाबदार राहणार नाही.

2. वेगळी कायदेशीर संस्था:

कंपनीचे सभासद, संचालक येतात आणि जातात, पण कंपनीचे अस्तित्व सुरू आहे. म्हणजे, कोणत्याहीची अनुपस्थिती किंवा हालचाल कंपनीतील भागधारक कंपनीच्या अस्तित्वावर परिणाम करणार नाहीत.

3. निधी उभारण्याचा अमर्याद स्रोत:

सार्वजनिक कंपनीला वाढवण्याच्या अमर्याद स्त्रोताचा मोठा फायदा आहे. ज्याचा परिणाम नवीन प्रकल्प पार पाडण्यासाठी आणि लोकांमार्फत निधी, नवीन बाजारपेठ मिळवणे त्यासाठी होतो.

1. सुलभ हस्तांतरण

सार्वजनिक कंपनीमध्ये शेअर्सची सहज हस्तांतरणक्षमता आहे. कंपनी स्टॉक एक्सचेंजवर शेअर्स सूचीबद्ध आहे; कंपनीतील शेअर हस्तांतरित करा भागधारकांना ते सोपे वाटते.

तोटे:

1. कठीण कायदेशीर आवश्यकता आणि निर्मितीची उच्च किंमत:

सार्वजनिक कंपनीची स्थापना आणि देखभाल करणे यापेक्षा खाजगी कंपनीची स्थापना आणि देखभाल खूप कठीण आहे. खाजगीवर लागू होत नाहीत अशा अनेक सार्वजनिक कंपन्या आहेत. कायदेशीर आवश्यकतांच्या अधीन कॉर्पोरेशन पुढे कंपनीची सार्वजनिक कंपनी म्हणून नोंदणी करणे मोठ्या खर्चाची आवश्यकता आहे. सार्वजनिक कंपनीच्या निर्मितीसह येणे, प्रचंड गुंतवणूक, वेळ आणि प्रक्रियात्मक गोष्टींचे पालन करणे आवश्यक आहे. सह कंपनीचा परतावा तुमच्या गुंतवणुकीवर अवलंबून असतो.

2. सरकारी हस्तक्षेप वाढला:

जे खाजगी कंपन्यांना लागू होत नाही अशा सार्वजनिक कंपन्या उच्च पातळीवरील सरकारी हस्तक्षेपाच्या अधीन असतात. अनेक लोकांच्या पार्श्वभूमीवर गेल्या 15 वर्षांत वाढ झाली आहे. कॉर्पोरेशनचे गैरव्यवस्थापन ज्यामुळे लोकांचे मोठ्या प्रमाणावर नुकसान झाले. सरकारी हस्तक्षेप, अनेकदा आवश्यक असला तरी, मंद आणि कमी होतो.

3. गुप्ततेचा अभाव:

भागधारकांचा पारदर्शकता आणि विश्वास राखण्यासाठी, कंपनी लोकांसाठी संपूर्ण खुलासा प्रदान करते ज्यामुळे गुप्तता राखली जाऊ शकत नाही. सार्वजनिक निर्णय घेण्यात, कंपनीचा सहभाग असतो.

२.४ सार्वजनिक कंपनी आणि खाजगी कंपनी मधील फरक

निकष	सार्वजनिक कंपनी	खाजगी कंपनी
अर्थ:	सार्वजनिक कंपनी म्हणजे मान्यताप्राप्त स्टॉक एक्स्चेंजवर सूचीबद्ध असलेली कंपनी.	खाजगी कंपनी अशी आहे जी स्टॉक एक्स्चेंजवर सूचीबद्ध नाही आणि तिचे सिक्युरिटीज केवळ सदस्यांद्वारे प्रतिबंधित किंवा खाजगीरित्या ठेवल्या जातात
नाव:	सार्वजनिक कंपनीला "खाजगी" हा शब्द लावण्याची गरज नाही.	खाजगी कंपनी ने, त्याच्या नावाच्या शेवटी "private limited" हे शब्द जोडणे बंधनकारक आहे
सदस्यांची संख्या:	सार्वजनिक कंपनी सुरू करण्यासाठी किमान सात सदस्य असणे आवश्यक आहे आणि जास्तीत जास्त सदस्यांची संख्या प्रतिबंधित नाही.	कमीत कमी दोन सदस्यांसह खाजगी कंपनी सुरू करता येते. खाजगी कंपन्यांमध्ये जास्तीत जास्त 200 सदस्य असू शकतात.
शेअर्सचे हस्तांतरण	सार्वजनिक कंपनीचे शेअर्स मुक्तपणे हस्तांतरणीय आहेत	खाजगी कंपनीचे शेअर्स मुक्तपणे हस्तांतरित करता येत नाहीत. आर्टिकल ऑफ असोसिएशनमधील तरतुदींच्या अधीन राहून हस्तांतरणास परवानगी आहे.
प्रॉस्पेक्टस चा मुद्दा	सार्वजनिक कंपनी जारी करते सार्वजनिक सबस्क्रिप्शनसाठी प्रॉस्पेक्टस.	खाजगी कंपनीला प्रॉस्पेक्टस जारी करण्यापासून प्रतिबंधित आहे कारण या कंपन्या सबस्क्रिप्शनसाठी लोकांना आमंत्रित करू शकत नाहीत.
वैधानिक बैठक	प्रारंभ प्रमाणपत्र प्राप्त करण्यासाठी वैधानिक बैठक घेणे अनिवार्य	वैधानिक बैठक घेणे आवश्यक नाही
जीएम ठेवण्याचे ठिकाण	वार्षिक सर्वसाधारण सभा नोंदणीकृत कार्यालयात किंवा इतर कोणत्याही ठिकाणी आयोजित केली जाऊ शकते जेथे नोंदणीकृत कार्यालय आहे	एजीएम ठेवण्याचे ठिकाण

२.५ [1]खाजगी कंपनीचे सार्वजनिक कंपनीमध्ये रूपांतर

प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनीची निर्मिती कारण फायदे आणि ऑफरद्वारे केलेले विशेष विशेषाधिकार बहुतेक वेळा प्राधान्य दिले जाते. जवळच्या आणि प्रिय आणि जवळच्या मित्रांकडून प्रॉस्पेक्टस आणि आमंत्रणे संचालक आणि इतर सदस्य भांडवल स्रोत आहे म्हणून अशा कंपन्या जारी करत नाहीत. कंपनी कायदा, 2013 कठोर नियम लागू करत नाही आणि पब्लिक लिमिटेड कंपन्यांवर लादलेले नियम. निश्चितपणे परिस्थितीनुसार, प्रायव्हेट लिमिटेड ही सार्वजनिक कंपनी होईल.

खालील परिस्थितीत प्रायव्हेट लिमिटेड सार्वजनिक मर्यादित कंपनी होऊ शकते.

1. डीफॉल्टनुसार रूपांतरण

2. कायद्याच्या ऑपरेशनद्वारे रूपांतरण

3. पसंतीनुसार किंवा पर्यायानुसार रूपांतरण

एकदा खाजगी कंपनी कोणत्याही वर नमूद केलेल्या परिस्थितीत अंतर्गत सार्वजनिक कंपनी बनते, तेव्हा ती उपभोगलेले विशेषाधिकार एक खाजगी कंपनी गमावेल. रूपांतरणावर, लागू होणारे नियम आणि पब्लिक लिमिटेड कंपन्या लागू होतील.

1. डीफॉल्टनुसार रूपांतरण

खाजगी कंपनी समभाग हस्तांतरित करण्याचा अधिकार प्रतिबंधित करते. जास्तीत जास्त सदस्यांची संख्या 200 ची मर्यादा आणि शेअर्स किंवा डिबेंचरच्या सबस्क्रिप्शनसाठी सार्वजनिक निमंत्रण प्रतिबंधित करते. यापैकी कोणत्याही मुलभूतरित्या गोष्टीचे उल्लंघन खाजगी कंपनी सार्वजनिक कंपनी होईल अशा अटी घालण्यात आल्या.

2. कायद्याच्या ऑपरेशनद्वारे रूपांतरण

खालील प्रकरणांमध्ये, कायदेशीर कार्यवाही पूर्ण करून खाजगी कंपनी सार्वजनिक कंपनी बनते: पेड-अप शेअर भांडवलाच्या 25% पेक्षा कमी नसताना खाजगी कंपनी एक किंवा अधिक सार्वजनिक कंपन्यांकडे असते,

a जेव्हा खाजगी कंपनीची सरासरी एकूण उलाढाल सलग तीन वर्षे २५ कोटी रु. पेक्षा कमी नसते.

b जेव्हा खाजगी कंपनी पेड अप सार्वजनिक कंपनीचे भाग भांडवलच्या 25% पेक्षा कमी नसते.

c जेव्हा खाजगी कंपनी ठेवी आमंत्रित करते, स्वीकारते किंवा नूतनीकरण करते.

[1] https://accountlearning.com/under-what-circumstances-a-pvt-company-be-converted-topublic-company

कंपनी सुधारणा कायदा 2000 ने त्यांना पर्याय दिला आहे, पब्लिक लिमिटेड कंपनी म्हणून सुरू ठेवण्यासाठी किंवा रूपांतरित करण्यासाठी स्वतःला खाजगी मर्यादित कंपन्यांमध्ये कलमात आवश्यक त्या बदल करणे.

3. पसंतीनुसार किंवा पर्यायानुसार रूपांतरण

एक खाजगी कंपनी स्वतःच्या स्वेच्छेने स्वतःचे सार्वजनिक कंपनीत रूपांतर निवडू शकते. साधारणपणे, जेव्हा खाजगी कंपन्या विस्ताराची योजना आखतात आणि अधिक भांडवली संसाधने आवश्यक आहेत, ते स्वत: सार्वजनिक कंपन्या मध्ये रूपांतरित होतील.

सार्वजनिक कंपन्या बनून, ते सार्वजनिक आणि आवश्यक भांडवल मिळविण्यासाठी शेअर्स किंवा डिबेंचर जारी करू शकतात. भारतात अनेक संस्था जे खाजगी कंपन्यांनी स्वत:ला मिळवून दिल्याने कामकाज सुरू झाले. पब्लिक लिमिटेड कंपन्यांमध्ये विस्तार आणि विविधता आणण्यासाठी रूपांतरित केले.

कोणतीही खाजगी कंपनी जी सार्वजनिक मध्ये बदलू इच्छिते त्या कंपनीने कलमामध्ये आवश्यक ते बदल करावेत आणि त्याचे पालन करावे त्याच्या पायऱ्या पुढील प्रमाणे:

a. त्यासाठी सर्वसाधारण सभा बोलावून रीतसर विशेष ठराव पास करावा.

b. सुधारित कलमांसह ठरावाची प्रत असावी विशेष पास केल्याच्या 30 दिवसांच्या आत रजिस्ट्रारकडे ठराव दाखल करावा.

c. सदस्यांची संख्या सात करावी. "खाजगी" हटवलेले नाव शब्दांसह निगमन नवीन प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी कंपनीला रजिस्ट्रारकडे अर्ज करावा लागेल.

२.६ सारांश

निर्मिती पद्धती. सदस्यांच्या दायित्वाच्या आधारावर. सदस्य संख्या व्यवस्थापन नियंत्रण परवानगी. विविध श्रेणी.

i कंपन्यांचे प्रकार: A. वैधानिक कंपनी, चार्टर्ड कंपनी, नोंदणीकृत कंपनी. चार्टर्ड कंपन्या: नोंदणीकृत कंपन्या: शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपन्या, हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या, अमर्यादित कंपन्या. हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या, खाजगी कंपनी, सार्वजनिक कंपनी, एक व्यक्ती कंपनी, होल्डिंग आणि सहाय्यक कंपन्या, सहयोगी कंपन्या, सरकारी कंपनी, परदेशी कंपन्या, सुप्त कंपन्या.

खाजगी कंपनीचे फायदे आणि तोटे:

१. कायदेशीर अस्तित्व वेगळे करतो. सुलभ निर्मिती, शेअर्सची हस्तांतरणक्षमता आणि अस्तित्व अखंड आहे.

२. जनतेसाठी प्रॉस्पेक्टस: त्याच्या लेखांद्वारे शेअर्सच्या हस्तांतरणीयतेवर निर्बंध आहेत. जास्तीत जास्त सदस्यत्वावर निर्बंध ते जारी करू शकत नाही.

सार्वजनिक कंपनीचे फायदे आणि तोटे:

१. सदस्यांची मर्यादित दायित्व, स्वतंत्र कायदेशीर संस्था, अमर्यादित निधी उभारण्याचे स्त्रोत.

२. कठीण कायदेशीर आवश्यकता आणि निर्मितीची उच्च किंमत: वाढली सरकारी, हस्तक्षेप: गुप्ततेचा अभाव

२.७ प्रश्न

1. कंपनीचे प्रकार काय आहेत?

2. सार्वजनिक कंपनीचे खाजगीमध्ये रूपांतर करण्याची प्रक्रिया काय आहे कंपनी?

3. खाजगी कंपनीचे सार्वजनिक रूपांतर करण्याची प्रक्रिया काय आहे कंपनी?

4. सार्वजनिक कंपनी आणि खाजगी कंपनी यांच्यात फरक करा

5. खालील संज्ञा परिभाषित करा:

a) चार्टर्ड कंपनी

b) खाजगी कंपनी

c) सार्वजनिक कंपनी

d) वन मॅन कंपनी

e) ताब्यातील कंपनी

f) उपकंपनी

❖❖❖❖

munotes.in

3

मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशनचे लेख - II

घटक रचना :

३.० उद्दिष्ट्ये

३.१ विषय परिचय.

३.२ अर्थ आणि व्याख्या

३.३ मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन अंतर्गत कलम

३.४ अल्ट्रा वायर्सची शिकवण

३.५ अल्ट्रा वायर्स व्यवहाराचे परिणाम

३.६ संघटनेची कलमे

३.७ मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशनमधील कलमे यामधील फरक

३.८ विधायक सूचनांचा सिद्धांत

३.९ इनडोअर मॅनेजमेंटचा सिद्धांत / टर्क्वांड (आणि नियम)

३.१० सारांश

३.११ प्रश्न

३.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशन मधील कलमे आणि सामग्रीचा अर्थ समजून घेणे.
- अल्ट्रा व्हायर्सची, रचनात्मक सूचना आणि अंतर्गत व्यवस्थापन समजून घेणे.
- मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशन मधील कलमे यामधील फरक अभ्यासणे.
- मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशन मधील कलमे यामध्ये बदल करण्याच्या तरतुदी समजून घेणे.

munotes.in

३.१ विषय परिचय

मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन हे कंपनीच्या स्थापनेसाठी मूलभूत आणि सर्वात महत्वाचे दस्तऐवज आहे. जेथे विशिष्ट हेतू साध्य करण्यासाठी सदस्यांची संख्या एकत्र येते आणि एक कंपनी तयार होते. हे उद्दिष्ट सामान्यतः व्यावसायिक स्वरूपाचे असते. व्यावसायिक क्रियामधून नफा मिळविण्यासाठी साधारणपणे कंपन्याची स्थापना केली. कंपनी समाविष्ट करण्यासाठी, रजिस्ट्रार ऑफ कंपनीज (ROC) कडे अर्ज दाखल करावा लागेल. हा अर्ज अनेक कागदपत्रांसह सादर करणे आवश्यक आहे. मूलभूत कागदपत्रांपैकी समावेशासाठी अर्ज म्हणजे मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन सोबत सादर करणे आवश्यक आहे.

३.२ अर्थ आणि व्याख्या

कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 2(56) नुसार "मेमोरँडम" म्हणजे कंपनीचे मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन मूळत: तयार केलेले किंवा कोणत्याही पूर्वीच्या कंपनी कायद्यानुसार किंवा अनुषंगाने वेळोवेळी बदललेले कायदा. मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन: कंपनी कायद्य 2013 चे कलम 4.

मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन (MOA) च्या चार्टरचे प्रतिनिधित्व करते. कंपनी हा एक कायदेशीर दस्तऐवज आहे जो निर्मिती दरम्यान तयार केला जातो आणि कंपनीचे नातेसंबंध परिभाषित करण्यासाठी नोंदणी प्रक्रिया भागधारक आणि ते कंपनीची उद्दिष्टे निर्दिष्ट करते.

३.३ मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन अंतर्गत कलम

प्रत्येक कंपनीच्या मेमोरँडममध्ये असे नमूद केले पाहिजे:

1. सार्वजनिक कंपनीच्या बाबतीत कंपनीचे नावामध्ये नावाचा शेवटचा शब्द म्हणून “लिमिटेड” असलेल्या आणि खाजगी बाबतीत “प्रायव्हेट लिमिटेड” कंपनी

2. कंपनीचे नोंदणीकृत कार्यालय

3. कंपनीच्या वस्तू

4. सदस्यांचे दायित्व

5. कंपनीच्या शेअर कॅपिटलचा तपशील

6. सबस्क्रिप्शन किंवा असोसिएशन क्लॉज

1. नाव खंड:

नाव वैयक्तिक अस्तित्व देते; म्हणून, प्रत्येक कंपनी त्याचे स्वतःचे नाव असणे आवश्यक आहे. कंपनी ही एक स्वतंत्र ओळख असलेली कायदेशीर व्यक्ती आहे; ते

munotes.in

एक नाव असणे आवश्यक आहे ज्याद्वारे ते ओळखले जाऊ शकते. उपलब्धता कंपनी कोणतेही नाव स्वीकारू शकते, यासाठी कंपनीला रजिस्ट्रार ऑफ कंपनीजकडे अर्ज करावा लागेल: जर

i) त्याच अंतर्गत किंवा अंतर्गत नोंदणीकृत इतर कोणतीही कंपनी नाही समान नाव;

ii) केंद्र सरकार द्वारे हे नाव अवांछनीय आणि प्रतिबंधित मानले जाऊ नये. लोकांसमोर चुकीचे वर्णन करणारे नाव आहे, प्रतिक आणि नावाखाली सरकारद्वारे प्रतिबंधित (अयोग्य वापर प्रतिबंध) कायदा, 1950, उदाहरणार्थ, भारतीय राष्ट्रीय ध्वज, नाव आणि सचित्र प्रतिनिधित्व.

महात्मा गांधी आणि भारताचे पंतप्रधान, नाव आणि प्रतीके U.N.O., आणि W.H.O., केंद्राचे अधिकृत शिक्का आणि प्रतीके, सरकार आणि राज्य सरकारे इ.

एखादे नाव जे एकसारखे आहे किंवा जवळपास सारखे आहे:

i) पूर्वी अस्तित्वात असलेली कंपनी ज्या नावाने नोंदणीकृत आहे, किंवा

ii) नोंदणीकृत ट्रेड मार्क किंवा एखादा ट्रेड जो अर्जाचा विषय आहे

ट्रेड मार्क्स कायदा, 1999 अंतर्गत इतर कोणत्याही व्यक्तीच्या नोंदणीसाठी केंद्र सरकारला अवांछनीय मानले जाऊ शकते. केंद्र सरकार, एक नाव अवांछनीय समजण्याआधी, ट्रेड मार्क्सच्या रजिस्ट्रारचा सल्ला घ्या.

जेथे कंपनीचे नाव आधीच नोंदणीकृत कंपनी नावाशी जवळच्या साम्य आहे, न्यायालय कंपनीच्या नाव बदलचे निर्देश देऊ शकते.

iii) एकदा नाव मंजूर झाले आणि कंपनी नोंदणीकृत झाली, नंतर:

a नोंदणीकृत कार्यालय असलेल्या कंपनीचे नाव व्यवसाय परिसराच्या बाहेर चिकटवले जाईल.

b सदस्यांचे दायित्व मर्यादित असल्यास "मर्यादित" किंवा" प्राइवेट लिमिटेड" हे यथास्थिती, नावाला जोडले जाईल.

c सर्व लेटर-हेड, व्यवसाय पत्रे, नोटिस आणि कॉमन सील यावर नोंदणीकृत कार्यालयाचे नाव आणि पत्ता यात नमूद केलेला असेल.

d एक कंपनी तिच्या नावातून "मर्यादित" हा शब्द टाकेल. परवाना आहे मंजूर केले तर: मात्र, केंद्र सरकारला परवाना देण्याचा अधिकार आहे.

i) कंपनी विज्ञान, धर्मादाय किंवा इतर कोणतीही उपयुक्त वस्तू, आणि वाणिज्य, कला, धर्म यांच्या प्रचारासाठी स्थापन केली आहे.

ii) कंपनी तिचे उत्पन्न, त्याचा प्रचार करण्यासाठी वापरण्याचा मानस आहे जर असेल तर, वस्तू आणि त्याच्या सदस्यांना लाभांश देण्यास प्रतिबंधित करते.

नावाच्या कलमात बदल:

नाव बदलण्याशी संबंधित कंपनी कायदा, 2013 चे कलम 13 जे असे नमूद करते.

- ठराव आणि केंद्र सरकारच्या मान्यतेने विशेष पास करून कंपनीचे नाव बदलले जाऊ शकते. नावात "खाजगी" शब्द जोडणे/हटवणे बदल संबंधितअनुमोदन असल्यास केंद्र सरकारची आवश्यकता नाही.

- कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 4 मधील उपकलम- 2 प्रदान करते पुढे की "कोणत्याही कंपनीच्या नावाने नोंदणी केली जाणार नाही जी: या कायद्यांतर्गत किंवा पूर्वीच्या कोणत्याही कंपनी कायद्यांतर्गत नोंदणीकृत कंपनी अस्तित्वात असलेल्या नावाशी एकसारखे किंवा त्याच्याशी जवळपास एकसारखे आहे.

नावातील फेरफार खालील कंपन्यांना परवानगी देणार नाही:

- ज्या कंपनीने रजिस्ट्रारकडे दाखल करण्यासाठी वार्षिक रिटर्न किंवा आर्थिक विवरणपत्रे भरलेली नाहीत किंवा

- ज्या कंपन्या परिपक्व ठेवी भरण्यात किंवा परत करण्यात अयशस्वी झाल्या आहेत किंवा डिबेंचर किंवा त्यावरील व्याज निगमन नाव बदलणे केवळ च्या मुद्द्यावर प्रभावी होते, नवीन प्रमाणपत्र नोंदणीमध्ये कंपनीचे नवीन नाव कंपनीच्या नावात फेरफार केल्यावर, रजिस्ट्रारने प्रविष्ट करणे आवश्यक आहे आणि नवीन प्रमाणपत्र जारी करणे. नावातील फेरफार, कोणत्याही प्रकारे, अधिकारांवर कंपनीचे दायित्व परिणाम करत नाही.

2. नोंदणीकृत कार्यालय खंड:

असोसिएशनच्या मेमोरँडममध्ये कंपनीचे नोंदणीकृत कार्यालय कोणत्या राज्यात आहे त्याचे नाव असणे आवश्यक आहे. प्रत्येक कंपनीचे नोंदणीकृत कार्यालय असणे आवश्यक आहे.

त्याच्या व्यवसायाला किंवा अंतर्भूत झाल्याच्या तीस दिवसांच्या आत, यापैकी जे काही असेल ज्या तारखेपासून ते कंपनी सुरू करते. स्थापनेच्या तीस दिवसांच्या आत निबंधकांना सूचना द्याव्यात. सर्व संप्रेषण आणि सूचना त्याच्या नोंदणीकृत कार्यालयात पाठवावे. नोंदणीकृत कार्यालयात सर्व महत्वाची कागदपत्रे आणि पुस्तके सदस्यांचे रजिस्ट्रार, इतिवृत्त आणि पुस्तक यांसारखी कंपनी ठेवली जाते.

जेथे सिक्युरिटीज डिपॉझिटरीमध्ये ठेवल्या जातात, तेथे फायदेशीरांच्या नोंदी मालकी अशा डिपॉझिटरीद्वारे इलेक्ट्रॉनिक मोडचे किंवा फ्लॉपीज किंवा डिस्कच्या वितरणाद्वारे कंपनीला दिली जाऊ शकते.

नोंदणीकृत ऑफिस क्लॉजमध्ये बदल:

अ) नोंदणीकृत कार्यालय एकाच ठिकाणी एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी स्थलांतरित झाल्यास शहर, गाव किंवा खेडे मंडळाद्वारे ठराव पारित करून ते केले जाऊ शकते.

b) जेथे नोंदणीकृत कार्यालय एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी स्थलांतरित होते

त्याच राज्य आणि कंपनीच्या निबंधकांच्या त्याच कार्यालयात आहे. भागधारकांना विशेष ठराव पारित करून केले जाऊ शकते. बैठक जरी बदल राज्यांतर्गत असला तरीही तो अंतर्गत येऊ शकतो. दुसऱ्या रजिस्ट्रार ऑफ कंपनीजचे अधिकार क्षेत्र, ज्यामध्ये बदल प्रादेशिक संचालकांनी मान्यता दिल्याशिवाय प्रभावी होणार नाही. बदलाची माहिती, बदलाचे दिवस निबंधकाकडे ३० च्या आत दाखल करायची आहे.

c) परंतु, नोंदणीकृत कार्यालय एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात स्थलांतरित करणे मेमोरँडममध्येच बदल करणे समाविष्ट आहे.

1) Proposed amendment under companies (Amendment Bill 2016 S. 12 (1) for the words “ on and from the fifteenth day of its incorporation “ the words, “ within thirty days of its incorporation” can be substituted

1) कंपनी अंतर्गत प्रस्तावित दुरुस्ती (सुधारणा विधेयक 2016 S. 12 (1) "चालू आणि" या शब्दांसाठी त्याच्या स्थापनेच्या पंधराव्या दिवसापासून "शब्द, "त्याच्या स्थापनेच्या तीस दिवसांच्या आत" बदली करणे कंपनीच्या नोंदणीकृत कार्यालयात खालील कारणास्तव बदल करण्याची परवानगी आहे: वस्तुनिष्ठ मर्यादा:

i) कंपनीला अधिक आर्थिकदृष्ट्या व्यवसाय करण्यास अधिक कार्यक्षमतेने सक्षम करण्यासाठी किंवा

ii) नवीन किंवा सुधारित मार्गाने त्याचा मुख्य उद्देश साध्य करणे (उदा. नवीन वैज्ञानिक शोध); किंवा

iii) त्याच्या ऑपरेशनचे स्थानिक क्षेत्र मोठे करणे किंवा बदलणे; किंवा

iv) सध्याच्या परिस्थितीत काही व्यवसाय करणे व्यवसायासह सोयीस्करपणे किंवा फायदेशीरपणे एकत्र केले जाऊ शकते; किंवा

v) निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही वस्तूंना प्रतिबंधित करणे किंवा त्यागणे; किंवा

vi) संपूर्ण विक्री किंवा विल्हेवाट लावणे, किंवा उपक्रमाचा कोणताही भाग, किंवा

कंपनीचे कोणतेही उपक्रम; किंवा

vii) इतर कोणत्याही कंपनी किंवा व्यक्तींशी एकत्रीकरण करणे.

3. ऑब्जेक्ट क्लॉज:

मेमोरँडममधील तिसरे कलम कंपनीने कोणती वस्तू,त्याच्या समावे शावर पाठपुरावा करेल. ऑब्जेक्ट क्लॉज, ज्याला वस्तुनिष्ठ कलम देखील म्हणतात, MOA मध्ये सर्वात महत्वाचे मानले जाते. ते परिभाषित करते आणि कंपनीच्या कार्याची व्याप्ती मर्यादित करते. हे सदस्यांसाठी क्रियाची व्याप्ती आणि सदस्यांचे भांडवल कसे आहे हे स्पष्ट करते. ऑब्जेक्ट क्लॉजमध्ये कंपनी का अस्तित्वात आली हे स्पष्ट केले आहे.

याशिवाय इतर कोणत्याही प्रकारचा व्यवसाय करण्याची कंपन्यांना कायदेशीर परवानगी नाही MOA च्या ऑब्जेक्ट क्लॉजमध्ये विशेषतः नमूद केलेल्या व्यवसायाचा प्रकार. ऑब्जेक्ट क्लॉजमध्ये हे समाविष्ट असावे:

कंपनी ज्या मुख्य वस्तूंचा पाठपुरावा करणार आहे त्यांची यादी

- आकस्मिक वस्तू किंवा संबंधित वस्तू ज्या मुख्य ऑब्जेक्ट साध्य करण्यासाठी आवश्यक आहेत.
- मुख्य वस्तूंमध्ये समाविष्ट नसलेल्या इतर कोणत्याही वस्तू किंवा प्रासंगिक वस्तू
- देशाचा सामान्य कायदा सार्वजनिक हिताच्या विरुद्ध काहीही नाही आणि विरुद्ध काहीही नाही.

ऑब्जेक्ट क्लॉजमध्ये विभागले जाणार आहे:

i) कंपनीच्या मुख्य उद्दिष्टांचा कंपनीने निगमन पाठपुरावा केला पाहिजे

ii) मुख्य वस्तूंच्या प्राप्तीसाठी आनुषंगिक किंवा सहाय्यक वस्तू; आणि

iii) इतर वस्तू

ऑब्जेक्ट क्लॉजमध्ये बदल:

ऑब्जेक्ट क्लॉजमध्ये बदल करण्याची प्रक्रिया नोंदणीकृत कार्यालय एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात बदलणे सारखीच आहे.

4. दायित्व खंड:

सभासदांचे दायित्व समभागांच्या मर्यादेपर्यंत मर्यादित आहे. जर कंपनी भाग भांडवलाने स्थापन केली असेल तर सदस्यांनी सदस्यता घेतली आहे किंवा जर कंपनी असेल तर सभासदांनी दिलेल्या हमीच्या मर्यादेपर्यंत हमीसह तयार केले. या कलमाच्या अनुपस्थितीत असे मानले जाते त्याच्या सदस्यांची जबाबदारी अमर्यादित आहे.

दायित्व कलमात बदल:

सभासदांच्या दायित्वात बदल करता येणार नाही जेणेकरून वाढ होईल सदस्यांचे दायित्व किंवा त्यांच्या हितसंबंधांवर पूर्वग्रह ठेवणे. आधी किंवा लेखी सदस्यांच्या संमतीनेच प्रभावित फेरफार होऊ शकतो. विशेष ठराव पारित करून विशिष्ट फेरबदल केल्यानंतर आणि फाइल फॉर्म क्रमांक एमजीटी 14.

5. कॅपिटल क्लॉज:

एखाद्या कंपनीच्या बाबतीत भागभांडवल असेल तर ती अमर्यादित कंपनी आहे, मेमोरँडममध्ये शेअरची रक्कम देखील नमूद केली जाईल भांडवल ज्यासह कंपनीची नोंदणी करायची आहे आणि तिचे विभाजन ठराविक रकमेच्या शेअर्समध्ये आहे.

कॅपिटल क्लॉजमध्ये बदल:

एक सामान्य ठराव पारित करून भांडवल वाढवता येते. सर्वसाधारण सभा आणि न्यायालयाने पुष्टी करणे आवश्यक नाही. ते

हे लक्षात घ्यावे की शेअर्स रद्द करणे हे भाग भांडवल कमी मानले जाणार नाही. अशा बदलांच्या 30 दिवसांच्या आत रजिस्ट्रारकडे भांडवलाच्या बदलाची नोटीस दाखल करणे आवश्यक आहे.

6. सदस्यता किंवा असोसिएशन क्लॉज:

ही स्वाक्षरी केलेल्या सदस्यांनी केलेली कंपनी स्थापन करण्याच्या त्यांच्या हेतूचे ज्ञापन आहे. सदस्यांना किमान एका साक्षीदाराने साक्षांकित केले पाहिजे.

३.४ अल्ट्रा वायर्सचा सिद्धांत

ऑब्जेक्ट क्लॉज हे मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनचे हृदय आहे. या कायद्यांतर्गत कंपनीच्या स्थापनेवर कंपनीने कोणत्या उद्दिष्टांचे पालन केले पाहिजे ते मांडते. MOA अंतर्गत अशी अपेक्षा आहे की कंपनीने ऑब्जेक्ट क्लॉजद्वारे सेट केलेल्या ऑब्जेक्टचे निरीक्षण करणे आणि कार्य करणे आवश्यक आहे. जर कंपनी उद्दिष्टाच्या पलीकडे काम करत असेल

अल्ट्रा व्हायर्स आणि नीदर बोर्ड किंवा कोणत्याही सर्वोच्च प्राधिकरण म्हणून ओळखले जाऊ शकते तर असा कायदा आहे. अशा कृत्याचे समर्थन करा किंवा पुष्टी करा, कारण ते निसर्गात शून्य आहे.

एखादी कंपनी जे काही करते ते ऑब्जेक्टच्या व्याप्तीच्या पलीकडे असते. क्लॉजला अल्ट्रा वायरेस ऑब्जेक्ट क्लॉज म्हणतात आणि ते शून्य आहे. कायदा निरर्थक आहे तो भागधारकांद्वारे देखील मंजूर केला जाऊ शकत नाही. जेव्हा कंपनी आपल्या वस्तूंना पुढे नेण्यासाठी एक कृती करते, ती इंट्रा वायर्स (इंट्रा vires म्हणजे आत; आणि vires म्हणजे शक्ती) कंपनी. पण, कुठे कंपनी अशी कृती करते जी ऑब्जेक्ट क्लॉजच्या कक्षेबाहेर आहे, ती आहे अल्ट्रा वायर्स (च्या अधिकाराच्या बाहेर). हा नियम पहिल्यांदाच होता ॲशबरी रेल्वे, वॅगन कंपनी v/s मध्ये हाऊस ऑफ लॉर्ड्सने ठेवले.

रिच (1875), ॲशबरी कंपनीच्या वस्तू होत्या:

a रेल्वे गाड्यांचे उत्पादन आणि विक्री करणे इ. आणि

b यांत्रिक अभियंता आणि सामान्य कंत्राटदार म्हणून काम करणे.

कंपनीच्या संचालकांनी रिचेशी वित्तपुरवठा बेल्जियम मध्ये रेल्वे लाईनचे बांधकाम करण्यासाठी करार केला. त्यानंतर ते नाकारतात करार, तो कंपनीला अल्ट्रा व्हायर असल्याचा दावा करतो. कराराच्या उल्लंघनासाठी नुकसान भरपाईसाठी कारवाई श्रीमंती आणली. हाऊस ऑफ लॉर्ड्सने हा करार कंपनीचा अतिविषय होता आणि त्यामुळे तो रद्दबातल ठरला.

munotes.in

३.५ अल्ट्रा वायर्स व्यवहाराचे परिणाम

1. अल्ट्रा व्हायर्स करार:

कंपनीचा अल्ट्रा व्हायर्स असलेला करार पूर्णपणे रद्दबातल आहे. अशा एस्टोपेल, मान्यता या कारणांमुळे करार इंट्रा व्हायर होऊ शकत नाही, सहमती, विलंब किंवा वेळेची चूक यासाठी कंपनी जबाबदार नाही करार तथापि:

a) जर कंपनीने पैसे दिले असतील आणि हे कर्ज अल्ट्राव्हायर्स असेल तर कंपनी, कर्जदारांकडून पैसे वसूल करू शकते. कर्ज देणे कर्जदार कंपनीला अधिकार नाही असा दावा करण्यापासून रोखले जाईल.

b) जर कंपनीने कोणतीही विशिष्ट सेवा प्रदान केली असेल जी अल्ट्रा व्हायर्स आहे, प्रदान केलेल्या सेवेसाठी शुल्क प्राप्त करण्याचा अधिकार आहे.

c) अल्ट्रा वायर्स कायद्याद्वारे जर कंपनीची मालमत्ता बाहेरील व्यक्तीला दिली गेली असेल, कंपनीला त्याचे पुनर्प्राप्त करण्याचा अधिकार आहे. मालमत्तेने ती विद्यमान प्रजाती प्रदान केली आहे किंवा जर ती शोधली जाऊ शकते

2. अल्ट्रा वायर्स मालमत्ता:

जर एखाद्या कंपनीचा पैसा काही मालमत्ता संपादन करण्यासाठी वापरला गेला असेल आणि असे कृत्य कंपनीला अतिविषय आहे, त्या मालमत्तेची मालकी कंपनीला अधिकार आहे. हे कारण; चुकीच्या पद्धतीने मालमत्ता अधिग्रहित कंपनीच्या भांडवलाचे प्रतिनिधित्व करते.

3. संचालकांचे वैयक्तिक दायित्व:

जर एखाद्या कंपनीच्या संचालकाने अल्ट्रा वायर्स पेमेंट केले तर तो वैयक्तिकरित्या जबाबदार बनतो, त्या रकमेसाठी, त्याला पैसे परत करा अशी सक्ती केली जाऊ शकते

4. प्राधिकरणाच्या वॉरंटीचा भंग:

संचालकांनी कितीही निष्पापपणे, एखाद्या बाहेरच्या व्यक्तीशी करार करण्यास प्रवृत्त केले तर कंपनी ज्या बाबतीत अतिविषय आहे त्या कंपनीचे संचालक करतील. जर त्याने हे कृत्य कंपनीवर अति होते याची माहिती झालेल्या कोणत्याही बाहेरील व्यक्ती नुकसानासाठी वैयक्तिकरित्या जबाबदार असेल,.

5. खालील अटी असल्यास कंपनी कोणत्याही छळासाठी पूर्ण जबाबदार आहे:

i) ज्या कृती दरम्यान अत्याचार केला गेला आहे, तो मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनच्या कार्यक्षेत्रात पडतो; आणि

ii) कंपनीच्या नोकराने त्याच्या नोकरीमध्ये अत्याचार केला असावा.

(टोर्ट ही नागरी चूक आहे, करारातून उद्भवत नाही आणि त्यावर उपाय फक्त नुकसान आहे)

munotes.in

३.६ संघटनेची कलमे

व्याख्या आणि अर्थ:

कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 2(5) नुसार “कलम” म्हणजे कंपनीच्या असोसिएशनचे मूळत: तयार केलेले लेख किंवा बदललेले वेळोवेळी किंवा पूर्वीच्या कोणत्याही कंपनी कायद्याच्या अनुषंगाने किंवा लागू कायदा.

असोसिएशनचे कलम हे एक दस्तऐवज आहे ज्यामध्ये नियम आहेत. कंपनीचे प्रशासन.

रजिस्ट्रारकडे फाइल करण्यासाठी, त्यांचे लेख मेमोरँडमसह खालील कंपन्या आवश्यक आहेत:

a) अमर्यादित कंपन्या

b) हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या; आणि

c) शेअर्सद्वारे मर्यादित खाजगी कंपन्या

मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनसह सादर शेअर्सद्वारे मर्यादित सार्वजनिक कंपनीच्या बाबतीत, असोसिएशनचे लेख असू शकतात. पण इतर बाबतीत अमर्यादित कंपनी, हमीद्वारे मर्यादित कंपनी आणि शेअर्सद्वारे मर्यादित खाजगी कंपनी, असोसिएशनचे लेख सोबत संघटनेच्या मेमोरँडमसह सबमिट करणे आवश्यक आहे.

कायद्याच्या अनुसूची I मध्ये मॉडेल फॉर्म विविध कंपन्यांना लागू लेख असलेले अनेक तक्ते सेट केले आहेत. शेअर्सद्वारे मर्यादित सार्वजनिक कंपनीला लागू होते अशा मॉडेल टेबलमध्ये सेट केले आहे. अशा प्रकारे, जर एखाद्या लि. कंपनीने शेअर्स द्वारे स्वतःचे लेख तयार करत नाहीत, फॉर्म टेबल अ मध्ये दिलेला आहे त्यावर आपोआप लागू होते.

असोसिएशनच्या कलमांची सामग्री:

शेअर्सद्वारे मर्यादित सार्वजनिक कंपनीचे लेख सामान्यतः खालील नियम प्रदान करतात:

i शेअर भांडवल आणि त्यातील बदल

ii कंपनीच्या बैठका

iii भागधारकांचे हक्क

iv लेखा आणि लेखापरीक्षण

v. लाभांश

vi नुकसानभरपाई

vii वाइंडिंग अप

viii मंडळाची नियुक्ती, मानधन, पात्रता, संचालक अधिकार इ.

ix प्रमाणपत्रे आणि वॉरंट सामायिक करा

x शेअर्सचे पेमेंट, कॉल, ट्रान्सफर, लियन, ट्रान्समिशन, जप्ती इ

xi सदस्यांना मते

xii नफ्याचे भांडवलीकरण.

xiii शिक्का

xiv प्राथमिक कराराचा अवलंब

असोसिएशनच्या लेखांमध्ये बदल:

कंपनी, कधीही, खालील अटी किंवा निर्बंध गोष्टींच्या अधीन राहून तिच्या लेखांमध्ये बदल करू शकते:

i) विशेष ठरावाद्वारेच कलमांमध्ये बदल केले जाऊ शकतात. जरी, कलम त्याच्या बदलासाठी एक सामान्य ठराव लिहून द्या किंवा जरी सदस्य सहमत आहेत.

ii) ज्यामुळे नियमांचे उल्लंघन होईल अशा कलमांमध्ये कोणताही बदल करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही, किंवा कंपनी कायद्याच्या तरतुदी किंवा इतर कोणत्याही तरतुदी कायदा जो लागू होऊ शकतो.

iii) कलमांमध्ये कोणताही बदल करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही, ज्यामुळे कंपनीच्या मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनमध्ये समाविष्ट असलेल्या अटी नियमांचे उल्लंघन होईल.

iv) बदलामध्ये बेकायदेशीर काहीही नसावे.

v) बदलासाठी सदस्याची किंवा सदस्यांच्या कोणत्याही वर्गाची आवश्यकता असू शकत नाही. अधिक शेअर्स खरेदी करा किंवा लेखी संमती त्याच्या/त्यांच्या/त्याशिवाय त्याचे/त्यांचे दायित्व वाढवा.

vi) संबंधित तरतुदींसारख्या लेखांच्या काही तरतुदींमध्ये बदल, संचालकांची संख्या आणि त्यांचे मानधन इत्यादीसाठी केंद्र सरकारची पूर्वीची संमती आवश्यक आहे.

vii) इतर मध्ये बदल हा अल्पसंख्याकांची फसवणूक होऊ नये. शब्द, फेरफार अल्पसंख्याकांच्या भागधारक हितावर परिणाम करू नये.

viii) खाजगी कंपनीमध्ये लेखांमध्ये फेरफार कंपनी बदलली तरच प्रभावी होईल ज्याचा प्रभाव सार्वजनिक रूपांतरित होतो. फेरबदलाला केंद्र सरकारने मान्यता दिली आहे.

ix) काही सदस्यांचे खाजगी हितसंबंध प्रभावीत असू शकतात. तरी कंपनीच्या हितासाठी बदल करणे आवश्यक आहे.

x) शेवटी, असोसिएशनचे लेख पूर्वलक्ष्यीसह बदलले जाऊ शकतात.

३.७ मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशनमधील कलमे यामधील फरक

i) मेमोरँडम हे कंपनीचे वस्तू आणि शक्ती दर्शक वैशिष्ट्य आहे. व्यवस्थापन कलम हे कंपनीचे उपविधी आहेत ज्यामध्ये निर्धारित केलेल्या गोष्टी साध्य करण्यासाठी प्रकरणांचे अंतर्गत निवेदन असते.

ii) मेमोरँडम हा कंपनीचा सर्वोच्च दस्तऐवज आहे तर कलम मेमोरँडमच्या अधीन आहेत. विसंगतीच्या बाबतीत ज्ञापन आणि कलम यांच्यात, तरतूद मेमोरँडम कलमतील तरतुदी ओव्हरराइड करेल.

iii) कंपनी कायद्याच्या विरोधात मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनमध्ये कोणतीही तरतूद नसावी. कलममध्ये कोणतेही कंपनी कायद्याच्या तसेच मेमोरँडमच्या विरोधात असलेल्या तरतुदी समाविष्ट नसावे.

iv) प्रत्येक कंपनीचे स्वतःचे मेमोरँडम असणे आवश्यक आहे. पण एक सार्वजनिक शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपनीचे स्वतःचे लेख असू शकतात किंवा नसू शकतात. ते कायद्याच्या अनुसूची I मधील तक्ता A स्वीकारू शकतो.

v) मेमोरँडम कंपनी आणि बाहेरील लोक यामधील संबंध परिभाषित करतो, तर कलम कंपनी आणि तिचे सदस्य आणि स्वतः सदस्यांमध्ये यांच्यातील संबंध परिभाषित करतात.

vi) नवीन कंपनीने त्याचे मेमोरँडम तयार केले पाहिजे आणि ते कंपनीच्या नोंदणीवर परिणाम होण्यापूर्वी रजिस्ट्रार कडे दाखल केले पाहिजे. पण नोंदणीच्या उद्देशाने लेख दाखल करणे आवश्यक नाही.जर कंपनी स्वतःची तयारी करत नसेल तर ती टेबल "A" मधील कलम स्वीकारू शकते.

vii) कंपनीचे कोणतेही कृत्य जे मेमोरँडमला अतिविराम देते, पूर्णपणे शून्य आणि संमत केले जाऊ शकत नाही, अगदी संपूर्ण कंपनीद्वारे भागधारक परंतु कोणतीही कृती जी अतिरेकी असते ती कलमाला उलट पण अंतर्मुख करते मेमोरँडमला भागधारकांनी पारित करून मान्यता दिली जाऊ शकते.

viii) मेमोरँडम सहजासहजी बदलता येत नाही. काही प्रकरणांमध्ये कार्यपद्धतीच्या विविध कलमांमध्ये बदल करण्यासाठी कायद्याचे पालन करणे आवश्यक आहे.

सरकार आवश्यक आहे. पण लेख बदलणे अवघड नाही. विशेष ठराव पारित करून आणि केंद्र सरकारची ची मान्यता घेऊन कलम बदलले जाऊ शकतात.

३.८ रचनात्मक सूचनांचा सिद्धांत

कंपनीचे मेमोरँडम आणि असोसिएशनचे कलम सार्वजनिक आहेत. कंपनी च्या नोंदणीसाठी ही कागदपत्रे पूर्व-आवश्यक आहेत. कंपनीच्या कार्यालयात किंवा रजिस्ट्रार ऑफ कंपनीजच्या कार्यालयात ही कागदपत्रे फी भरून सार्वजनिक तपासणीसाठी उपलब्ध आहेत.

कंपनीशी व्यवहार करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने वाचले आहे आणि कागदपत्रांचा योग्य अर्थ समजला असे गृहित धरले जाते. संबंधित तरतुदींशी व्यवहार सुसंगत आहेत की नाही याची खात्री करण्यासाठी प्रत्येक व्यक्ती, कंपनीने या कागदपत्रांची तपासणी करणे आवश्यक आहे. निवेदनात नमूद केलेल्या गोष्टींबद्दल किंवा संघटनेमधील कलम तो अनभिज्ञ होता अशी भूमिका पक्ष घेऊ शकत नाही.

हे बाहेरील लोकांच्या विरूद्ध कंपनीच्या मदतीसाठी येते. जर एखादी व्यक्ती कंपनीसह व्यवहार करते आणि व्यवहार हा कंपनीच्या अधिकारांच्या पलीकडे आहे तर तो कंपनीविरुद्ध त्याची अंमलबजावणी करू शकत नाही आणि अशा व्यवहारांचे परिणाम सहन करण्यास तो वैयक्तिकरित्या जबाबदार असेल. जर एखादी व्यक्ती कंपनीशी सद्भावनेने आणि तो ज्याच्यासोबत आहे त्या व्यक्तीला कंपनीच्या वतीने व्यवहार करण्याचा "प्रकट अधिकार" असतो.

वरील सिद्धांत एका अपवादाच्या अधीन आहे, तो म्हणजे, आतापर्यंत अंतर्गत कंपनीची कार्यवाही बाहेरील लोकांशी संबंधित आहे, असे गृहीत धरू शकते की सर्वकाही नियमितपणे केले गेले आहे. हा "घरातील व्यवस्थापनाचा सिद्धांत" म्हणून ओळखला जातो.

३.९ इनडोअर मॅनेजमेंटचा सिद्धांत / टर्क्वांड (आणि नियम)

पूर्वीच्या विरूद्ध नंतरचे संरक्षण करून कंपनीसह व्यवहार करणाऱ्या व्यक्तीच्या विरोधात रचनात्मक नोटीसचे तत्त्व कार्य करते. तर इनडोअर मॅनेजमेंटची शिकवण बाहेरील व्यक्तीचे कंपनीपासून संरक्षण करते.

मेमोरँडम आणि कलम वाचणे हे प्रत्येक व्यक्तीचे कर्तव्य आहे. कंपनीचे कलमा त्यानुसार आयोजित केले जात आहेत की नाही, कंपनीच्या अंतर्गत बाबींची चौकशी करण्यास तो बांधील नाही. त्याला कंपनीची कार्यवाही आणि व्यवहार नियमांनुसार नियमितपणे चालू आहेत, असे अंतर्गत गृहीत धरण्याचा अधिकार आहे. सिद्धांताची मर्यादा रचनात्मक नोटीसला "इनडोअर मॅनेजमेंट" म्हणतात.

एका कंपनीच्या (रॉयल ब्रिटिश बँक) संचालकांनी टर्क्वांड कडून कर्ज घेतले आणि त्याला एक बाँड जारी केले. कंपनीने अशी तरतूद केली की संचालक रोख्यांवर कर्ज घेऊ शकतात जसे की च्या ठरावांद्वारे, वेळोवेळी, स्पष्टपणे अधिकृत केले जाऊ शकते. भागधारक भागधारकांनी असा दावा केला की कर्ज अधिकृत करण्याचा ठराव असे काहीही नव्हते.

फिर्यादी, टर्क्वांड, कंपनीला कर्जाने बांधून ठेवले होते कारण, आवश्यक ठराव झाला असावा, असे मानण्याचा अधिकार होता.

इनडोअर व्यवस्थापनाच्या नियमाला अपवाद:

इनडोअर मॅनेजमेंटची शिकवण पाच अपवादांच्या अधीन आहे:

अ) कंपनीच्या अंतर्गत अनियमिततेची माहिती:

जेथे कंपनीशी व्यवहार करणाऱ्या तिसऱ्या व्यक्तीकडे वास्तविक किंवा गैर-अनुपालन च्या आणि अनियमिततेबद्दल रचनात्मक सूचना असोसिएशनच्या कलमाद्वारे विहित केलेली अंतर्गत प्रक्रिया ते करू शकत नाहीत, या नियमानुसार ते संरक्षणाचा दावा करू शकत नाहीत

ब) अनियमिततेचा संशय:

जेव्हा परिस्थिती इतकी संशयास्पद असते तेव्हा शिकवण देखील लागू होत नाही कि कंपनीशी व्यवहार करणाऱ्या व्यक्तीने चौकशीसाठी आमंत्रित केले आहे.

c) कृत्ये रद्द करा:

जी सुरुवातीपासून शून्य आहे ती शिकवण अशा कृत्यांवर लागू होत नाही. उदा:.कुठे कागदपत्रे बनावट आहेत.

d) कंपनीच्या उघड अधिकाराच्या बाहेर कृत्ये:

जेथे अधिकाऱ्याची कृत्ये उघड अधिकारात येत नाहीत असा अधिकारी, करार कंपनीवर बंधनकारक नाही.

e) लेखांचे ज्ञान नाही:

एखादी व्यक्ती ज्याला कंपनीसोबत करार करताना कंपनीच्या असोसिएशनच्या कलमाचे कोणतेही ज्ञान, नाही किंवा नसेल त्याला सिद्धांताद्वारे संरक्षित केले जाऊ शकत नाही.

३.१० सारांश

मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन अंतर्गत कलम नाव कलम, नोंदणीकृत ऑफिस क्लॉज, ऑब्जेक्ट क्लॉज: दायित्व खंड: कॅपिटल क्लॉज: सबस्क्रिप्शन क्लॉज.

अल्ट्रा व्हायर्स कॉन्ट्रॅक्ट्सचे परिणाम: अल्ट्रा व्हायर्स प्रॉपर्टी: संचालकांचे वैयक्तिक दायित्व: प्राधिकरणाच्या वॉरंटीचे उल्लंघन: कंपनी कोणत्याही त्रासासाठी जबाबदार आहे

असोसिएशनच्या कलमाची सामग्री: कंपनीच्या बैठका, अधिकार भागधारक, लेखा आणि लेखापरीक्षण, लाभांश, नुकसानभरपाई, वाइंडिंग अप प्रक्रिया इ

इनडोअर व्यवस्थापनाच्या नियमाचा अपवाद: अंतर्गत ज्ञान कंपनीची अनियमितता: अनियमिततेचा संशय: कायदा रद्दबातल आहे (ॲक्ट वोइड अब इनिशिओ): कायदे, कंपनीच्या उघड अधिकाराच्या बाहेर: कलमाचे कोणतेही ज्ञान नाही

३.११ प्रश्न

1. असोसिएशनचे कलमे काय आहेत? मेमोरँडम ऑफ असोसिएशन आणि असोसिएशनमधील कलमे यांची तुलना करा.

2. खालील उत्तर द्या

a असोसिएशनचे सुधारित कलमे किती प्रमाणात आणि कसे आहेत?

b मेमोरँडम आणि असोसिएशनच्या कलमाची बंधनकारक शक्ती काय आहे?

3. इनडोअर मॅनेजमेंटच्या सिद्धांताची पूर्णपणे चर्चा करा.

4. विधायक सूचनेच्या तत्त्वाचे गंभीरपणे परीक्षण करा.

5. विधायक सूचना आणि इनडोअरच्या व्यवस्थापन सिद्धांताच्या प्रभावांचे परीक्षण करा

3. खालील संज्ञा परिभाषित करा:

a संघटनेचा मसुदा

b संघटने मधील कलमे

c अल्ट्रा वायर्सची शिकवण

❖❖❖❖

munotes.in

४

प्रॉस्पेक्टस आणि खाजगी प्लेसमेंट (विभाग २.२३, २६ ते ३२ आणि विभाग ४२)

घटक रचना :

४.० उद्दिष्ट्ये

४.१ विषय परिचय.

४.२ प्रॉस्पेक्टसचे प्रकार

४.३ प्रॉस्पेक्टसची सामग्री

४.४ प्रॉस्पेक्टसमधील चुकीचे विधान

४.५ प्रॉस्पेक्टसच्या कायदेशीर आवश्यकता

४.६ खाजगी प्लेसमेंट

४.७ सारांश

४. ८ प्रश्न

४.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- प्रॉस्पेक्टस, स्टेटमेंट, प्रॉस्पेक्टस आणि शेल्फ प्रॉस्पेक्टस सारख्या विविध संज्ञांची व्याख्या सांगणे
- प्रॉस्पेक्टसची सामग्री स्पष्ट करणे
- प्रॉस्पेक्टसच्या कायदेशीर आवश्यकतांबद्दल चर्चा करणे
- चुकीच्या विधानाविरूद्ध दायित्वे आणि या दायित्वाविरुद्ध बचाव कसा करावा हे स्पष्ट करणे

४.१ विषय परिचय

कायद्याचे प्रकरण ।।। "प्रॉस्पेक्टस आणि सिक्युरिटीजचे वाटप" शी संबंधित आहे.

प्रकरण दोन भागांमध्ये विभागले गेले आहे, भाग । सार्वजनिक ऑफरशी संबंधित आहे आणि भाग ।। खाजगी प्लेसमेंटशी संबंधित आहे. कायद्याच्या कलम 23 मध्ये अशी तरतूद आहे की सार्वजनिक किंवा खाजगी कंपनी सिक्युरिटीज जारी करू शकते. एक सार्वजनिक कंपनी सिक्युरिटीज जारी करू शकते:

munotes.in

a) कायद्याच्या प्रकरण III च्या भाग I च्या तरतुदी चे पालन करून प्रॉस्पेक्टस ("सार्वजनिक ऑफर") द्वारे सार्वजनिक करण्यासाठी; किंवा

b) कायद्याच्या प्रकरण III चा II भागाच्या तरतुदींचे पालन करून खाजगी प्लेसमेंटद्वारे

; किंवा

c) अधिकार इश्यूद्वारे किंवा नुसार बोनस इश्यूद्वारे या कायद्याच्या तरतुदी आणि सूचीबद्ध कंपनी किंवा कंपनीच्या बाबतीतच्या तरतुदींसह त्याचे सिक्युरिटीज देखील सूचीबद्ध करण्याचा मानस आहे SEBI कायदा, 1992 आणि त्याअंतर्गत बनवलेले नियम आणि नियम.

खाजगी कंपनीसाठी विभाग प्रदान करतो की खाजगी कंपनी करू शकते सिक्युरिटीज इश्यू करा (a) राइट इश्यू किंवा बोनस इश्यूच्या अनुषंगाने या कायद्याच्या तरतुदींसह; किंवा

कलम 2(81) च्या कलम (h) मध्ये परिभाषित केल्याप्रमाणे सिक्युरिटीजचा अर्थ सिक्युरिटीज कॉन्ट्रॅक्ट्स (नियमन) कायदा, 1956 चे कलम 2, सिक्युरिटीजची व्याख्या केली आहे. हा विभाग सिक्युरिटीजच्या इश्यूशी संबंधित आहे, इक्विटी, प्राधान्य किंवा डिबेंचर यांच्यापुरते मर्यादित जो एक व्यापक शब्द नाही.

संबंधित विभाग म्हणतो की सिक्युरिटीजमध्ये हे समाविष्ट आहे: शेअर्स, स्क्रिप्स, स्टॉक, बाँड, डिबेंचर, डिबेंचर स्टॉक किंवा इतर अशा स्वरूपाच्या विक्रीयोग्य सिक्युरिटीज कोणत्याही निगमित कंपनीमध्ये किंवा इतर कॉर्पोरेट;

अ) व्युत्पन्न;

ब) कोणत्याही सामूहिक गुंतवणुकीद्वारे जारी केलेली युनिट्स किंवा इतर कोणतीही गुंतवणूक अशा योजनांमध्ये गुंतवणूकदारांना योजना;

क) सरकारी रोखे;

ड) केंद्राने घोषित केलेली अशी इतर साधने

इ) सरकारी रोखे असतील; आणि

फ) सिक्युरिटीजमधील अधिकार किंवा स्वारस्य.

प्रॉस्पेक्टस:

“प्रॉस्पेक्टस म्हणजे विवरणपत्र म्हणून वर्णन केलेले किंवा जारी केलेले कोणतेही दस्तऐवज आणि कोणतीही सूचना, परिपत्रक, जाहिरात किंवा आमंत्रित करणारे इतर दस्तऐवज समाविष्ट आहे लोकांकडून ठेवी किंवा लोकांकडून ऑफर मंत्रित करण्यासाठी कंपनीचे कोणतेही शेअर्स किंवा डिबेंचर्स सबस्क्रिप्शन किंवा खरेदी कॉर्पोरेट"

शेअर्स किंवा डिबेंचरसाठी प्रॉस्पेक्टसच्या व्याख्येमध्ये सबस्क्राइब करण्यासाठी जनतेला कोणतेही आमंत्रण समाविष्ट आहे. एक दस्तऐवज ज्याद्वारे आमंत्रण जारी केले जाते

कंपनीचे शेअर्स किंवा डिबेंचर घेणाऱ्या जनतेला प्रॉस्पेक्टस म्हणतात. प्रॉस्पेक्टस हा एक दस्तऐवज आहे ज्याचे वर्णन किंवा प्रॉस्पेक्टस म्हणून जारी केले जाते. अगदी शेअर्स किंवा डिबेंचर्सच्या सबस्क्रिप्शनसाठी लोकांकडून ऑफर आमंत्रित करणे म्हणजे प्रॉस्पेक्टस.

प्रॉस्पेक्टस आणि खाजगी प्लेसमेंट (विभाग २.२३, २६ ते ३२ आणि विभाग ४२)

४.२ प्रॉस्पेक्टसचे प्रकार

संक्षिप्त विवरणपत्र: [एस. 2(1)]:

भारतीय कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 2(1) मध्ये संक्षिप्त वर्णन केले आहे. प्रॉस्पेक्टस एक मेमोरँडम म्हणून ज्यामध्ये SEBI द्वारे निर्दिष्ट केल्यानुसार सर्व ठळक वैशिष्ट्ये आहेत.

कंपन्यांच्या रजिस्ट्रारसमोर दाखल केलेल्या प्रॉस्पेक्टसचा हा सारांश आहे. त्यात प्रॉस्पेक्टसची सर्व वैशिष्ट्ये समाविष्ट आहेत. संक्षिप्त विवरणपत्रामध्ये सर्व आहे प्रॉस्पेक्टसची माहिती लहान स्वरूपात द्यावी जेणेकरून गुंतवणूकदारास सर्व उपयुक्त माहिती थोडक्यात गुंतवणुकीच्या निर्णयापर्यंत पोहोचण्यासाठी जाणून घेणे सोपे आणि जलद असावे.

कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 33(1) अंतर्गत अशी तरतूद आहे की, जेव्हा कंपनीच्या सिक्युरिटीजच्या खरेदीसाठी कोणताही फॉर्म जारी केला जातो तेव्हा त्याच्यासोबत संक्षिप्त विवरणपत्र असणे आवश्यक आहे.

डीम्ड प्रॉस्पेक्टस [एस. २५(१)]

कंपनी कायदा, 2013च्या कलम 25(1) अंतर्गत एक डीम्ड प्रॉस्पेक्टस नमूद केले आहे. जेव्हा कोणतीही कंपनी विक्रीसाठी सिक्युरिटीज ऑफर करते, सार्वजनिक, सिक्युरिटीज वाटप करण्यास किंवा वाटप करण्यास सहमती दर्शवते, दस्तऐवज एक डीम्ड प्रॉस्पेक्टस मानला जातो ज्याद्वारे सार्वजनिक विक्रीसाठी ऑफर दिली जाते. दस्तऐवज कंपनीचा प्रॉस्पेक्टस असल्याचे मानले जाते सर्व उद्देशांसाठी आणि सामग्रीच्या सर्व तरतूदी आणि दायित्वे त्यावर विवरणपत्र लागू केले जाईल.

रेड हेरिंग प्रॉस्पेक्टस: – [S.32]:

रेड हेरिंग प्रॉस्पेक्टसमध्ये ऑफर केलेल्या सिक्युरिटीज आणि जारी करायच्या सिक्युरिटीजची संख्याच्या किमतींबद्दल सर्व माहिती नसते. कायद्यानुसार, फर्मने हे विवरणपत्र ऑफर आणि सदस्यता सूची उघडण्यापूर्वी रजिस्ट्रारला किमान तीन जारी केले पाहिजेत.

शेल्फ प्रॉस्पेक्टस – [S.31]:

2013, कंपनी कायद्याच्या कलम 31 अंतर्गत शेल्फ प्रॉस्पेक्टसचे वर्णन केले आहे. कंपनी किंवा कोणतीही सार्वजनिक आर्थिक असताना शेल्फ प्रॉस्पेक्टस जारी केला जातो. संस्था लोकांना एक किंवा अधिक सिक्युरिटीज ऑफर करते. वैधता कालावधी अशा प्रॉस्पेक्टसचा कालावधी 1 वर्षापेक्षा जास्त नसेल. पहिल्या ऑफरच्या प्रारंभासह वैधता कालावधी सुरू होतो.

पुढील ऑफरवर प्रॉस्पेक्टसची गरज नाही.

शेल्फ प्रॉस्पेक्टस दाखल करताना माहिती ज्ञापन संस्थेने प्रदान करणे आवश्यक आहे.

४.३ प्रॉस्पेक्टसची सामग्री

सार्वजनिक कंपनीचे विवरणपत्र भरण्यासाठी आणि जारी करण्यासाठी, ते असणे आवश्यक आहे. स्वाक्षरी आणि दिनांकित आणि खाली नमूद केल्याप्रमाणे सर्व आवश्यक माहिती समाविष्ट आहे. कंपनी कायदा, 2013 चे कलम 26:

- कार्यालयाचे नाव आणि नोंदणीकृत पत्ता, त्याचे सचिव, लेखा परीक्षक, कायदेशीर सल्लागार, बँकर्स, विश्वस्त इ.
- अंक उघडण्याची आणि बंद होण्याची तारीख.
- स्वतंत्र बँक खात्यांबद्दल संचालक मंडळाची विधाने इश्यूच्या पावत्या कुठे ठेवायच्या आहेत.
- वापराच्या तपशीलाबद्दल संचालक मंडळाचे विधान आणि मागील अंकांच्या पावत्यांचा वापर न करणे
- संचालक, लेखा परीक्षक, बँकर्स, तज्ञ यांची संमती, मते.
- प्रकरणासाठी प्राधिकरण आणि त्यासाठी पारित केलेल्या ठरावाचा तपशील.
- सिक्युरिटीज वाटप आणि जारी करण्यासाठी निर्धारित प्रक्रिया आणि वेळ
- विहित कंपनीची भांडवली रचना ज्या पद्धतीने असू शकते
- सार्वजनिक ऑफरचा उद्देश.
- व्यवसायाचे स्थान आणि त्याची उद्दिष्टे

  विशिष्ट प्रकल्पाच्या जोखीम घटकांशी संबंधित तपशील, गर्भधारणा प्रकल्पाचा कालावधी, कोणतीही प्रलंबित कायदेशीर कारवाई आणि इतर महत्त्वाचे प्रकल्पाशी संबंधित तपशील.
- गेल्या पाच वर्षांत कंपनी विरुद्ध केलेल्या भौतिक फसवणुकीच्या कृत्यांचे तपशील
- मागील प्रॉस्पेक्टस जारी होण्यापूर्वीची वर्षे पाच आर्थिक काळात संबंधित पक्षाचे व्यवहार झाले
- किमान सदस्यता आणि प्रीमियमवर किती रक्कम देय आहे.
- संचालकांचे तपशील, त्यांचे मानधन आणि त्यांच्या कंपनी स्वारस्याची व्याप्ती

munotes.in

- शेल्फ प्रॉस्पेक्टसद्वारे केलेल्या निर्दिष्ट सिक्युरिटीजच्या ऑफर, च्या सर्व टप्प्यांतून वाढवण्याची प्रस्तावित एकूण रक्कम

- लेखापरीक्षकांसारख्या आर्थिक माहितीच्या उद्देशाने अहवाल

- अहवाल, पाच आर्थिक वर्षातील नफा आणि तोटा अहवाल, व्यवसाय आणि व्यवहार अहवाल, तरतुदींच्या अनुपालनाचे विधान कायदा आणि इतर कोणताही अहवाल.

४.४ प्रॉस्पेक्टसमधील चुकीची माहिती

प्रॉस्पेक्टस जारी करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीची प्रॉस्पेक्टसमध्ये घडामोडींची खरी स्थिती आहे हे पाहण्याची प्राथमिक जबाबदारी असते. कंपनीचे आणि जनतेचे कोणतेही फसवे चित्र देत नाही.

प्रॉस्पेक्टस मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या माहितीच्या आधारे लोक कंपनीत गुंतवणूक करतात. त्यांना सर्व चुकीच्या किंवा खोट्यांपासून सुरक्षितपणे संरक्षित केले पाहिजे. म्हणून विवरणपत्र पूर्ण आणि प्रामाणिक असणे आवश्यक आहे. कोणतीही संबंधित गोष्ट लपवून किंवा वगळल्याशिवाय भौतिक तथ्यांची घोषणा वस्तुस्थिती प्रॉस्पेक्टस तयार करण्याचा हा सुवर्ण नियम म्हणून ओळखला जातो. सत्य कंपन्यांच्या उपक्रमाचे स्वरूप उघड केले पाहिजे. विधान जे प्रॉस्पेक्टसमध्ये नमूद केलेल्या तपशिलांना किंवा कोणत्याही पात्रतेसाठी पात्र नाही कंपनी च्या संचालकाने माहिती जाणूनबुजून आणि जाणूनबुजून लपवली आहे, चुकीचे विधान म्हणून बांधले जाईल.

ते दुसऱ्या शब्दांत, प्रॉस्पेक्टसमधील खोटे किंवा असत्य विधान किंवा माहिती जी लपविलेले आहे किंवा कोणतीही सामग्री वगळली आहे हे उघड केले पाहिजे. वास्तविक तथ्यांची चुकीची छाप निर्माण करणारी विधाने चुकीची विधाने म्हणून देखील बांधली जाऊ शकते.

चुकीच्या विधानांमध्ये हे समाविष्ट आहे:

i असत्य विधाने

ii चुकीची छाप निर्माण करणारी विधाने

iii दिशाभूल करणारे विधान

iv भौतिक वस्तुस्थिती लपवणे

v. तथ्ये वगळणे

प्रॉस्पेक्टसने सर्व विधाने पूर्ण अचूकतेने करणे आवश्यक आहे आणि तथ्ये काटेकोरपणे बरोबर नाहीत सांगणे आवश्यक आहे. विधान खोटे असू शकते, केवळ ते काय सांगते या कारणास्तव पण ते काय लपवते किंवा काय लपवते त्यामुळे वगळतो.

विवरणपत्रामध्ये समाविष्ट केलेले विधान असत्य असल्याचे मानले जाईल जर:

i विधान ज्या स्वरूपात आणि संदर्भात आहे त्यामध्ये दिशाभूल करणारे आहे

ii कोणत्याही बाबीच्या विवरणपत्रातून वगळण्याची गणना दिशाभूल करण्यासाठी केली जाते "मिसलेडिंग प्रॉस्पेक्टस" ज्यामध्ये चुकीची विधाने किंवा दिशाभूल करणारी विधाने आहेत उदाहरण:

1. भागभांडवल सबस्क्राइब केले आहे असे विवरणपत्रातील विधान जेव्हा ते केवळ कंपनीच्या पूर्ण देय समभागांमध्ये वाटप केले जाते कंत्राटदार प्रॉस्पेक्टसमध्ये हे चुकीचे आहे असे मानले गेले.

दायित्व:

उत्तरदायित्व दिवाणी किंवा फौजदारी असू शकते.

I. नागरी दायित्व:

1. भरपाई:

वरील व्यक्ती प्रत्येक व्यक्तीला नुकसान भरपाई देण्यास जबाबदार असेल. कोणत्याही तोटा किंवा नुकसानासाठी कोणत्याही त्यात समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही असत्य विधानाच्या कारणास्तव त्याच्याद्वारे शेअर्स किंवा डिबेंचरसाठी सदस्यत्व घेते

2. फसवणूक किंवा फसवणुकीचे नुकसान:

फसव्या विधानाद्वारे कंपनीमध्ये गुंतवणूक करण्यास प्रवृत्त केलेली कोणतीही व्यक्तीप्रॉस्पेक्टस कंपनी आणि नुकसानीसाठी जबाबदार व्यक्तीवर दावा दाखल करू शकतो.

कंपनी होण्यापूर्वी शेअर्स प्रथम कंपनीला समर्पण केले पाहिजेत नुकसानीसाठी दावा दाखल केला. जेव्हा कोणतेही विधान न करता केले जाते तेव्हा फसवणूक होते सत्य किंवा निष्काळजीपणे विश्वास. ज्ञानाने केलेले विधान खोटे, फसवणूक किंवा फसवणूक होईल.

3. चुकीच्या माहितीसाठी करार रद्द करणे:

म्हणजे करार टाळणे. यासाठी कोणतीही व्यक्ती न्यायालयात अर्ज करू शकते. ज्या विधानावर त्याने शेअर्स घेतले असतील तर करार रद्द करणे. खोटे आहेत किंवा निष्पाप किंवा फसवे असले तरीही चुकीचे वर्णन केल्यामुळे झाले आहेत. ते भौतिक वस्तुस्थितीचे असले पाहिजे आणि कायद्याचे नाही. हे लक्षात घेतले पाहिजे की, जर त्याच्याकडे सामान्य परिश्रमाने सत्य शोधण्याचे साधन असेल तर, एक व्यक्ती चुकीच्या सादरीकरणावर करार रद्द करण्याचा दावा करू शकत नाही.

4. सामान्य कायद्यानुसार दायित्व:

सामान्य कायद्याच्या अंतर्गत किंवा कायद्याच्या अंतर्गत चुकीची विधाने किंवा फसवणूक करण्यासाठी विवरणपत्र जारी करण्यासाठी जबाबदार असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस जबाबदार धरले जाऊ शकते.

II. गुन्हेगारी दायित्व:

कंपनी कायद्याचे कलम 63 गुन्हेगारी दायित्वाशी विवरणपत्रातील चुकीची विधानांशी संबंधित आहे. जारी केलेले, प्रसारित केलेले किंवा वितरीत केलेल्या प्रॉस्पेक्टसमध्ये कोणतेही समाविष्ट विधान जे असत्य किंवा दिशाभूल करणारे, कोणत्याही स्वरूपात आहे ज्यामध्ये ते समाविष्ट आहे किंवा जेथे कोणत्याही बाबीचा समावेश किंवा वगळल्याने दिशाभूल होण्याची शक्यता आहे, प्रॉस्पेक्टसच्या अशा इश्यूला फसवणुकीसाठी करणारी प्रत्येक अधिकृत व्यक्ती जबाबदार असेल.

से. 447 अंतर्गत "फसवणूक" मध्ये एक कायदा, वगळणे, लपवणे यांचा समावेश आहे फसवणूक करण्याच्या, अवाजवी फायदा मिळवण्याच्या किंवा इजा करण्याच्या हेतूने कोणतीही वस्तुस्थिती कंपनी, तिचे भागधारक, त्याचे कर्जदार किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीचे हित. अशा कृतीमध्ये कोणताही चुकीचा नफा किंवा चुकीचा समावेश असेल तोटा हे आवश्यक नाही. जर एखाद्या व्यक्तीने पदाचा दुरुपयोग केला तर तो देखील या कलमाखाली फसवणूक मानली जाते.

चुकीच्या विधानासाठी शिक्षा:

फसवणुकीच्या गुन्ह्यात एखादी व्यक्ती दोषी आढळली तर ती व्यक्ती सहा महिने पेक्षा कमी नसेल अशा मुदतीसाठी कारावासाची शिक्षा होईल आणि दहा वर्षांपर्यंत वाढू शकतात. तो दंडासही जबाबदार असेल, जे फसवणुकीत गुंतलेल्या रकमेपेक्षा कमी नसावे आणि कदाचित फसवणुकीत गुंतलेल्या रकमेच्या तिप्पट वाढेल.

जर अशा प्रकारे केलेल्या फसवणुकीत सार्वजनिक हिताचा समावेश असेल तर, ची मुदत कारावास तीन वर्षांपेक्षा कमी नसावा.

४.५ प्रॉस्पेक्टसच्या कायदेशीर आवश्यकता

प्रॉस्पेक्टसच्या कायदेशीर आवश्यकता खालीलप्रमाणे आहेत:

1. एक प्रॉस्पेक्टस समाविष्ट केल्यानंतरच कंपनी जारी करणे आवश्यक आहे.

2. प्रॉस्पेक्टसमध्ये अनुसूची II मध्ये सूचीबद्ध केलेले सर्व तपशील कंपनी कायदा असणे आवश्यक आहे.

3. प्रॉस्पेक्टस दिनांकित असणे आवश्यक आहे.

4. प्रॉस्पेक्टसवर प्रत्येक व्यक्तीने स्वाक्षरी केलेली असणे आवश्यक आहे, ज्यामध्ये दिग्दर्शक किंवा प्रस्तावित दिग्दर्शक किंवा त्याचा एजंट म्हणून उल्लेख आहे.

5. कंपनीने जारी केलेले शेअर्ससाठी प्रत्येक अर्ज फॉर्म असणे आवश्यक आहे (a) अर्ज फॉर्म वगळता प्रॉस्पेक्टसची प्रत सोबत, एखाद्या व्यक्तीस प्रवेशासाठी प्रामाणिक आमंत्रणासाठी जारी केले अंडररायटिंग करार, आणि (b) अर्ज फॉर्म, विद्यमानांना जारी केले गेले सदस्य आणि डिबेंचर धारक.

6. एखाद्या तज्ञाद्वारे कंपनीच्या कामकाजाशी संबंधित विधान, विवरणपत्रात समाविष्ट केले जाईल असे होऊ शकते.

7. तज्ञाची संमती लिखित स्वरूपात प्राप्त करणे आवश्यक आहे आणि ही वस्तुस्थिती असणे विवरणपत्रात नमूद करावे आवश्यक आहे.

8. दररोज जाहिरात जारी केल्याशिवाय वृत्तपत्र कोणतीही अनामत रक्कम मागविली जाऊ शकत नाही. उक्त जाहिरातीमध्ये विधान असणे आवश्यक आहे, कंपनीने जारी केलेली कंपनीची आर्थिक स्थिती प्रतिबिंबित करते आणि अशा स्वरूपात किंवा अशा रीतीने, जसे विहित केले जाईल.

9. प्रॉस्पेक्टस जारी करण्यापूर्वी, त्याची एक प्रत कंपन्यांचे निबंधकाकडे नोंदणीकृत असणे आवश्यक आहे.

10. प्रॉस्पेक्टस त्याच्या नोंदणीच्या 90 दिवसांच्या आत जारी केला जाईल.

विभाग 26 चे पालन न केल्याबद्दल दंड:

कलमाच्या तरतुदींचे पालन न केल्याने विवरणपत्र जारी केले असल्यास

या कायद्याच्या विभाग 26 नुसार, रु. 50,000/- पेक्षा कमी नसलेल्या जे रु. 300,000/- पर्यंत वाढू शकते. प्रत्येक व्यक्ती जो आहे जाणूनबुजून अशा प्रॉस्पेक्टस जारी करण्यासाठी पक्षकार, दंडनीय असेल. तीन वर्षांपर्यंत वाढू शकेल अशा मुदतीसाठी कारावास किंवा दंड जे रु. 50,000/- पेक्षा कमी नसावे. आणि रु. ३,००,०००/- पर्यंत वाढू शकते किंवा दोन्ही.

४.६ खाजगी प्लेसमेंट

कंपन्यांद्वारे खाजगी प्लेसमेंट म्हणजे त्यांच्या सिक्युरिटीज ऑफर करणे किंवा आमंत्रित करणे.

खाजगी प्लेसमेंट ऑफर लेटरद्वारे सार्वजनिक समस्या मार्गाशिवाय इतर निवडक गटासाठी त्याच्या सिक्युरिटीजची सदस्यता घ्या.

3 Vipul Publication .Business Law kalaivani venkatesh page no 78-79 सिक्युरिटीजची प्रायव्हेट प्लेसमेंट फक्त निवडक व्यक्तींसाठी किंवा ओळखलेल्या व्यक्ती (कंपनीच्या बोर्डाने ओळखल्याप्रमाणे) केली जाऊ शकते. एक कंपनी प्रायव्हेट प्लेसमेंट केल्याने त्याचे सिक्युरिटीज कोणत्याही सार्वजनिक जाहिराती किंवा कोणत्याही विपणन माध्यमातून देऊ शकत नाहीत, अशा ऑफरबद्दल लोकांना माहिती देण्यासाठी चॅनेल

माध्यम किंवा वितरण एजंट्सचा वापर करणे. जर ऑफरची जाहिरात केली असेल किंवा विक्री केली, ती सार्वजनिक ऑफर मानली जाईल आणि कंपनीद्वारे खाजगी नियुक्ती नाही.

प्रॉस्पेक्टस आणि खाजगी प्लेसमेंट (विभाग २.२३, २६ ते ३२ आणि विभाग ४२)

खाजगी प्लेसमेंटसाठी नियम:

1. प्रत्येक खाजगी प्लेसमेंट ऑफर पूर्वी कंपनीचे भागधारक एका विशेष ठरावाद्वारे मंजूर केलेली असावी.

2. कोणत्याही संदर्भात वाटप केल्याशिवाय कोणतीही नवीन ऑफर केली जाऊ शकत नाही. आधी दिलेली ऑफर किंवा आमंत्रण पूर्ण झाले आहे किंवा ती ऑफर किंवा कंपनीने आमंत्रण मागे घेतले आहे किंवा सोडून दिले आहे.

3. प्रायव्हेट प्लेसमेंट अंतर्गत प्राप्त झालेले सर्व पैसे चेकद्वारे किंवा फक्त डिमांड ड्राफ्ट स्वीकारली जाते. कोणत्याही परिस्थितीत रोख रक्कम स्वीकारली जाऊ शकत नाही.

4. कंपनीचे पात्र संस्थात्मक खरेदीदार आणि कर्मचारी कर्मचाऱ्यांच्या स्टॉक ऑप्शनच्या योजनेअंतर्गत ऑफर केलेले सिक्युरिटीज संख्या मोजण्यात वगळले आहेत.

5. जोपर्यंत वाटप केले जात नाही आणि वाटपाचा परतावा दाखल केला जात नाही तोपर्यंत प्लेसमेंट रजिस्ट्रार सह कंपनीने खाजगी माध्यमातून उभारलेल्या पैशांचा वापर करणे अपेक्षित नाही.

6. कंपनीची कोणतीही जाहिरात सार्वजनिक ऑफर करण्यापासून प्रतिबंधित केले पाहिजे.

7. कंपनी प्रायव्हेट प्लेसमेंट ऑफर कम ऍप्लिकेशन लेटर जारी करेल मंडळाकडून संबंधित विशेष ठराव किंवा ठरावानंतरच निबंधकांकडे दाखल केले आहे.

8. प्रति व्यक्ती रोख्यांच्या दर्शनी मूल्याच्या रु. 20,000/- पेक्षा कमी गुंतवणुकीचा आकार अशा ऑफर किंवा आमंत्रणाचे मूल्य सोबत असेल.

9. कंपनी खाजगी प्लेसमेंटचा संपूर्ण फॉर्म PAS-5 मध्ये ऑफर रेकॉर्ड ठेवेल.

   आवश्यक शुल्कासह 30 दिवसांच्या आत खाजगी प्रसरण प्लेसमेंट ऑफर लेटर एक प्रत रजिस्ट्रारकडे दाखल केली जाईल.

10. सिक्युरिटीजचे वाटप 60 दिवसांच्या आत केले जाईल. अर्ज न केल्यास 60 दिवसांची मुदत संपल्यानंतर 15 दिवसांच्या आत अर्जाचे पैसे परत केले जातील अन्यथा 60 व्या दिवसापासून 12% व्याज दराने वार्षिक मदत करणे आवश्यक आहे.

खाजगी प्लेसमेंटसाठी प्रक्रिया:

खाजगी नियुक्ती फक्त निवडलेल्या व्यक्तींच्या गटासाठी केली जाईल, ज्यांची संख्या पन्नास किंवा त्यापेक्षा जास्त संख्या म्हणजे 200 पेक्षा जास्त नाही, संस्थात्मक खरेदीदार आणि कंपनीचे कर्मचारी ऑफर केले जात आहेत.

आर्थिक वर्षात कर्मचाऱ्यांच्या स्टॉक ऑप्शनच्या योजनेअंतर्गत सिक्युरिटीज आहेत.

munotes.in

1. खाजगीसाठी संचालक मंडळाने सिक्युरिटीजची नियुक्तीसाठी ठराव पास करणे आवश्यक आहे.

2. मसुदा ठरावासह बोर्ड बैठकीची सूचना तयार करणे बोर्डाच्या बैठकीत पारित करा.

3. ज्या ठिकाणी प्रस्तावित आहे तेथे सर्वसाधारण सभेची बैठक बोलावणे आवश्यक आहे. सिक्युरिटीजची कंपनीचे, प्रत्येक ऑफरसाठी, विशेष ठरावाद्वारे किंवा आमंत्रण ऑफर भागधारकांनी यापूर्वी मंजूर केली आहे.

4. वर्गणीचे पैसे राखण्यासाठी वेगळे बँक खाते उघडणे आणि खात्री करा की ज्या व्यक्तींच्या नावावर पैसे मिळाले आहेत स्वरूपात संबोधित केले आहे.

5. वर्गणीचे पैसे ठेवण्यासाठी स्वतंत्र बँक खाते उघडा आणि फॉर्म मध्ये संबोधित ज्यांचे नाव आहे अशा व्यक्तींकडूनच पैसे मिळाल्याची खात्री करा.

खाजगी प्लेसमेंटचे पालन न केल्याबद्दल दंड:

जर एखादी कंपनी, तिचे संचालक आणि प्रवर्तक कायद्याचे उल्लंघन करून कंपनी पैसे स्वीकारते किंवा ऑफर देते आणि नियम दंडास जबाबदार असतील. दंड आमंत्रणात समाविष्ट असलेल्या रकमेपर्यंत किंवा रु.2 कोटी पर्यंत वाढू शकतो किंवा जे कमी असेल.

ऑर्डर लागू केल्यापासून तीस दिवसांच्या आत सदस्यांना सर्व पैसे कंपनीने पैसेही परत करावेत.

४.७ सारांश

प्रॉस्पेक्टसचे प्रकार: संक्षिप्त विवरणपत्र: डीम्ड प्रॉस्पेक्टस रेड, हेरिंग प्रॉस्पेक्टस: शेल्फ प्रॉस्पेक्टस संभाव्यतेच्या कायदेशीर आवश्यकता:

विवरणपत्रातील चुकीची विधाने: असत्य विधाने, विधाने जी चुकीची छाप पाडणे, दिशाभूल करणारे विधान, भौतिक वस्तुस्थिती लपविणे. तथ्ये वगळणे

प्रॉस्पेक्टस भरपाईमध्ये चुकीच्या विधानासाठी नागरी दायित्व:

फसवणूक किंवा फसवणुकीसाठी नुकसान:

चुकीचे वर्णन साठी करार रद्द करणे:

खाजगी प्लेसमेंटसाठी नियम:

प्रत्येक खाजगी प्लेसमेंट ऑफर पूर्वी कंपनीचे भागधारक एका विशेष ठरावाद्वारे मंजूर केली पाहिजे. कोणतीही नवीन ऑफर कोणत्याही ऑफर किंवा आमंत्रणाच्या संदर्भात वाटप केल्याशिवाय केले जाईल किंवा ती कंपनीने सोडलेले ऑफर किंवा आमंत्रण मागे घेण्यात आले आहे.

खाजगी प्लेसमेंटसाठी प्रक्रिया:

सबस्क्रिप्शनचे पैसे ठेवण्यासाठी वेगळे बँक खाते उघडा आणि हे पैसे फक्त अशा व्यक्तींकडून मिळाले आहेत ज्यांच्या नावावर पत्ता आहे खात्री करा.

खाजगी प्लेसमेंटचे पालन न केल्याबद्दल दंड

४. ८ प्रश्न

1. प्रॉस्पेक्टस म्हणजे काय? प्रत्येक कंपनीने ते जारी केले पाहिजे.

2. प्रॉस्पेक्टसची सामग्री काय आहे?

3. विवरणपत्रातील चुकीचे वर्णन किंवा वगळणे साठी भागधारकासाठी कोणते उपाय उपलब्ध आहेत?

4. नोंदणीशी संबंधित कंपनी कायद्याच्या काय तरतुदी आहेत आणि प्रॉस्पेक्टसचा मुद्दा?

५. विवरणपत्रातील चुकीच्या विधानासाठी कोण जबाबदार आहेत?

6. चुकीच्या विधानासाठी दायित्वाचे स्वरूप काय आहे?

7. चुकीच्या विधानासाठी कोणते संरक्षण उपलब्ध आहे?

८. लहान टीपा लिहा:

   a) किमान सदस्यता

   b) विवरणपत्राच्या बदलीचे विधान

   c) विवरणपत्रातील त्याच्या विधानासाठी तज्ञाची जबाबदारी

   d) प्रॉस्पेक्टसमध्ये चुकीच्या विधानासाठी नागरी दायित्व

   e) संचालक आणि इतर व्यक्तींचे गुन्हेगारी दायित्व विवरणपत्र जारी करण्यासाठी जबाबदार

9. खालील संकल्पनांच्या व्याख्या लिहा:

   a) शेल्फ प्रॉस्पेक्टस

   b) खाजगी प्लेसमेंट अंतर्गत तरतुदींचे पालन न केल्याबद्दल दंड.

   c) प्रॉस्पेक्टस

   d) विवरणपत्राच्या ऐवजी विधान

10. खाजगी प्लेसमेंटचे नियम स्पष्ट करा.

11. खाजगी प्लेसमेंट अंतर्गत काय प्रक्रिया आहेत?

❖❖❖❖

५

कंपनीचे सदस्यत्व (कंपनी कायदा 2013 चे विभाग. २, ८८, ९१, ९४, ९५)

घटक रचना :

५.० उद्दिष्ट्ये

५.१ विषय परिचय.

५.२ सदस्याचा अर्थ आणि व्याख्या

५.३ सदस्यत्व संपादन

५.४ सभासदत्व बंद करणे

५.५ सदस्यांचे हक्क आणि दायित्वे

५.६ सदस्यांची नोंदणी

५.७ सभासद किंवा डिबेंचर धारक किंवा इतर सुरक्षाधारकांचे रजिस्टर बंद करणे

५.८ सारांश

५.९ प्रश्न

५.१ उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- कंपनीच्या सदस्याचा अर्थ समजणे.
- सभासदत्व कसे प्राप्त केले जाऊ शकते आणि समाप्त केले जाऊ शकते हे समजणे.
- सभासदांची नोंदणी काय आहे आणि त्याचे प्रकार हे अभ्यासणे.
- सदस्यांचे हक्क आणि दायित्वे समजणे.

५.१ विषय परिचय

परस्पर बदलण्यायोग्य सर्वसाधारणपणे "सदस्य" आणि "शेअरहोल्डर" हे शब्द सहसा वापरले जातात. प्रत्येक भागधारक हा सदस्य असतो आणि प्रत्येक सदस्य हा भागधारक आहे. तथापि, याला अपवाद असू शकतात, उदा., एखादी व्यक्ती हस्तांतरणाद्वारे शेअर(चे)

munotes.in

धारक असू शकते परंतु इच्छेनुसार हस्तांतरणाची नोंदणी पुस्तकांमध्ये होईपर्यंत सदस्य कंपनी त्याच्या नावे होणार नाही आणि त्याचे नाव सभासदांच्या रजिस्टरमध्ये प्रविष्ट केले आहे. त्याचप्रमाणे ज्या सदस्याने आपले शेअर्स हस्तांतरित केले आहेत, तरीही तो कोणतेही समभाग धारण केले तरीही तो करत नाही पर्यंत कंपनीचा हस्तांतरण नोंदणीकृत सदस्य आहे आणि त्याचे नाव कंपनीने देखभाल केलेले सदस्य च्या रजिस्टरमधून काढून टाकले आहे.

५.२ सदस्याचा अर्थ आणि व्याख्या

कंपनी कायदा 2013 कलम 2 (55) नुसार, कंपनीच्या संबंधात "सदस्य" म्हणजे:

(i) कंपनीच्या मेमोरँडमचा सदस्य जो कंपनीचे सदस्य होण्यास सहमती दर्शविली आहे असे मानले जाते, आणि त्यावर त्याच्या सदस्यांच्या नोंदणीमध्ये सदस्य म्हणून प्रविष्ट केली जाईल;

(ii) प्रत्येक इतर व्यक्ती जी लिखित स्वरूपात कंपनी सदस्य होण्यासाठी सहमत आहे आणि ज्याचे नाव कंपनी सदस्यांच्या रजिस्टरमध्ये प्रविष्ट केले आहे.

(iii) कंपनीचे शेअर्स धारण करणारी प्रत्येक व्यक्ती आणि ज्याचे नाव डिपॉझिटरीच्या नोंदींमध्ये फायदेशीर मालक म्हणून असेल.

सदस्य कोण असू शकते?:

एखादी व्यक्ती किंवा कॉर्पोरेट कंपनीमध्ये सदस्य असू शकते. जो व्यक्ती सुदृढ मनाची आणि करार करण्यास सक्षम आहे ती व्यक्ती सदस्य होऊ शक ते. म्हणून, करार करण्यास व्यक्ती सक्षम असावी. खालील प्रकरणे आहेत:

1. किरकोळ:

अल्पवयीन व्यक्ती वैध करारात प्रवेश करण्यास असमर्थ असल्याने, तो सदस्य होऊ शकत नाही. मात्र, दिवान सिंग व्ही मिनर्व्हा फिल्म्स लि. (1958 कॉ. कॅस. 191) मध्ये आयोजित करण्यात आला आहे, की अल्पवयीन व्यक्तीला संयुक्त स्टॉक कंपनीमध्ये शेअर्स घेणे किंवा धारण करण्यापासून रोखण्यासाठी कायद्यात काहीही नाही, जर तो असेल तर कायदेशीर पालकाद्वारे योग्यरित्या प्रतिनिधित्व आणि कार्य करते.

म्हणून अल्पवयीन व्यक्तीसाठी एक पालक करू शकता आणि त्यांच्या वतीने कंपनीमध्ये शेअर्स ठेवा. अल्पवयीन कंपनीच्या सदस्यांच्या नाव नोंदणीवर राहू शकते, परंतु अल्पसंख्याक असताना त्याला कोणतीही जबाबदारी नाही. अल्पवयीन व्यक्तीला चुकीच्या पद्धतीने वाटप केले असल्यास, कंपनी वाटप नाकारू शकते किंवा रद्द करू शकते परंतु अशा अल्पवयीन व्यक्तीकडून मिळालेले पैसे सर्व परतफेड करणे आवश्यक आहे.

बहुसंख्य उपस्थित राहिल्यानंतर अल्पवयीन व्यक्ती करार रद्द करू शकतो आणि त्याचे नाव सदस्यांच्या नोंदवहीतून काढले. तथापि, त्याने तसे न केल्यास, तो कंपनीचा सदस्य असेल

आणि सदस्य च्या सर्व जबाबदाऱ्या घेईल तथापि, कंपनीला अल्पवयीन म्हणून स्वीकारण्याची सक्ती करता येणार नाही.

करारासाठी सक्षम असलेली प्रत्येक व्यक्ती सदस्य होऊ शकते. त्यामुळे अल्पवयीन आणि अस्वस्थ मनाची व्यक्ती सदस्य होऊ शकत नाही. कंपनी अल्पवयीन व्यक्तीला शेअर्सद्वारे मर्यादित कंपनीच्या सदस्यत्वासाठी प्रवेश दिला जाऊ शकतो, शेअर्सच्या हस्तांतरणाद्वारे शेअर्स प्रदान पूर्ण भरले जातात. अल्पसंख्याक असताना योगदानकर्ता म्हणून जबाबदार न राहता सदस्यत्व अल्पवयीन व्यक्तीचे फायदे मिळू शकतात.

2. कंपनी आणि उपकंपनी:

एखादी कंपनी दुसऱ्या कंपनीची सदस्य होऊ शकते कारण कंपनी एक कायदेशीर व्यक्ती आहे. तथापि, उपकंपनी होल्डिंगची सदस्य असू शकत नाही. कोणतीही एखाद्या होल्डिंग कंपनीद्वारे तिच्या उपकंपनीला शेअर्सचे वाटप किंवा हस्तांतरण करणे निरर्थक असणे जर तो त्याच्या मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनद्वारे प्रतिबंधित नसेल तर तो दुसऱ्या कंपनीचा सदस्य होऊ शकतो. तथापि, एक कंपनी स्वतःचे शेअर्स खरेदी करू शकत नाही.

खालील प्रकरणांमध्ये उपकंपनी मात्र होल्डिंग कंपनीची सदस्य असू शकते:

i) होल्डिंग कंपनीचा मृत सदस्य एक कायदेशीर प्रतिनिधी म्हणून संबंधित आहे.

ii) जेव्हा उपकंपनी विश्वस्त म्हणून संबंधित असते.

iii) जेव्हा उपकंपनी होल्डिंग कंपनीची सदस्य असते, कायदा सुरू होण्यापूर्वी आणि तो तसाच सुरू आहे

iv) जिथे उपकंपनी कंपनीची सदस्य होल्डिंग कंपनीची उपकंपनी होण्यापूर्वी होती.

3. विश्वास:

विश्वस्त, जो शेअर्स खरेदी करतो, त्याला त्याच्या वैयक्तिक सदस्याप्रमाणे मानले जाईल ती क्षमता कंपनीत शेअर ठेवू शकत नाही. ट्रस्टसाठी विश्वस्त मात्र त्याच्या वतीने त्याच्या नावावर शेअर्स ठेवू शकतो आणि धारण करणारी कोणतीही व्यक्ती विश्वस्त म्हणून कंपनीमधील समभागांना विहित वेळेत एक सार्वजनिक घोषणा करणे आवश्यक आहे. अशा घोषणेची प्रत सार्वजनिक ट्रस्टला घोषित केल्यानंतर ट्रस्टीने 21 दिवसांच्या आत संबंधित कंपनीला पाठवणे आवश्यक आहे.

4. भागीदारी फर्म:

फर्म ही कायदेशीर व्यक्ती किंवा संस्था नाही. त्यात शेअर्स ठेवता येत नाहीत. तथापि, भागीदार त्यांच्या वैयक्तिक क्षमतेनुसार किंवा म्हणून भागीदारी फर्मचे नामनिर्देशित व्यक्ती कंपनीमध्ये शेअर्स ठेवू शकतात. या शेअर्स फर्मच्या मालमत्तेचा एक भाग बनतील. तथापि, कायद्याच्या कलम 25 अंतर्गत नोंदणीकृत एक फर्म करू शकते. जसे की चेंबर ऑफ कॉमर्स किंवा सोशल क्लब किंवा धर्मादाय संस्था कोणत्याही संघटनेचे सदस्य असणे.

5. समाज:

सोसायटी नोंदणी कायदा, 1860 अंतर्गत नोंदणीकृत सोसायटी कंपनीतील शेअर्स घेणे.

६. इतर:

दिवाळखोर व्यक्तीचे नाव जोपर्यंत दिसत असेल तोपर्यंत सदस्य म्हणून घेतले जाऊ शकते. अधिकृत नियुक्तीचा अधिकार असूनही किंवा सदस्यांची नोंदणी प्राप्तकर्ता सदस्य म्हणून नोंदणीकृत आहे.

7. अनिवासी:

नियमन कायदा, 1973 परकीय चलन अंतर्गत भारतीय रिझर्व्ह बँकेची परवानगी अनिवासी व्यक्ती याशिवाय कंपनीचा सदस्य होऊ शकत नाही.

५.३ सदस्यत्व संपादन

सभासदांच्या नोंदवहीत ज्याचे नाव टाकले जाते ती व्यक्ती सदस्य म्हणून ओळखली जाते. एखाद्या कंपनीचा सदस्य म्हणजे अशी एक व्यक्ती:

i) ज्याने त्यांचे नाव मेमोरँडममध्ये घेतले आहे.

ii) इतर कोणतीही व्यक्ती ज्याने सदस्य होण्यासाठी लेखी सहमती दिली आहे आणि ज्यांचे नाव सभासदांच्या नोंदवहीत टाकले आहे.

iii) प्रत्येक व्यक्ती, कंपनीचे इक्विटी शेअर भांडवल धारण करते आणि कोणाचे डिपॉझिटरीच्या नोंदींमध्ये लाभार्थी मालक म्हणून नाव प्रविष्ट केले जाते (डिपॉझिटरीज ऍक्ट, 1976 द्वारे समाविष्ट) दुसरीकडे, शेअरहोल्डर तो असतो ज्याच्याकडे कंपनीत शेअर्स असतात.

हे दोन शब्द अदलाबदल करण्यायोग्य वापरले जात आहेत म्हणून, कंपनीचे सदस्यत्व खालील मार्गांनी मिळू शकते.

i) कंपनीच्या मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनची सदस्यता घेऊन;

ii) सदस्य होण्यासाठी लेखी सहमती देऊन;

iii इक्विटी शेअर कॅपिटल असलेली प्रत्येक व्यक्ती आणि ज्याचे नाव प्रविष्ट केले आहे डिपॉझिटरीच्या नोंदींमध्ये लाभार्थी मालक म्हणून.

सदस्यत्व तयार करण्यासाठी आवश्यक घटक म्हणजे नाव होय . वरीलपैकी कोणत्याही परिस्थितीत व्यक्तीने डिपॉझिटरीच्या नोंदींमध्ये कंपनीचे सदस्य किंवा लाभार्थी मालक म्हणून रजिस्टरमध्ये दिसणे आवश्यक आहे.

सदस्यत्व संपादन:

1. मेमोरँडमचे सदस्यत्व घेऊन:

मेमोरँडमचे सदस्य बनण्यास सहमती दर्शविली जाते. सदस्य त्यांची नावे सभासद नोंदणीमध्ये टाकणे आवश्यक आहे. अशा प्रकारे, जर सदस्यांनी नंतर त्यांच्याकडे असलेल्या शेअर्सचे सदस्यत्व घेतले नाही, ते अजूनही "सदस्य" असतील आणि ज्या शेअर्सचे त्यांनी सदस्यत्व घेण्यास सहमती दर्शविली आहे त्या समभागांच्या संदर्भात देय त्यासाठी जबाबदार असतील. त्यामुळे अर्ज किंवा शेअर्सचे वाटप आवश्यक नाही.

2. पात्रता शेअर करून:

जेव्हा संचालक पात्रता समभाग घेण्यास सहमती देतात, तेव्हा असे संचालक आत असतात, जसे की त्याने मूल्याच्या त्या संख्येचे शेअर्स त्या कंपनीच्या मेमोरँडमवर स्वाक्षरी केली आहे. तेही त्या पात्रता समभाग कंपनीच्या नोंदणीवर असलेले सदस्य आणि संदर्भात जबाबदार असतील झाले असे मानले जाते.

3. वाटप करून:

कंपनी वाटप करून शेअर्स घेण्यास सहमत असल्यास एखादी व्यक्ती शेअरहोल्डर बनू शकते. वाटप म्हणजे समभागांचा विनियोग. एखाद्या विशिष्ट कंपनीचे पूर्वीचे अ-नियोजित भांडवल व्यक्ती जप्त केलेल्या शेअर्सचे पुन्हा जारी करणे ही वाटपाची रक्कम नाही.

4. हस्तांतरणाद्वारे:

एखादी व्यक्ती जी विद्यमान सदस्याकडून विक्री, भेटवस्तू किंवा काही शेअर्स घेते इतर व्यवहार, सदस्यत्व संपादन, सदस्य नोंदणी त्याच्या नावावर दिसत आहे. प्रत्येक व्यक्ती जी कंपनीचा सदस्य होण्यासाठी लेखी सहमत आहे आणि ज्याचे नाव त्याच्या सदस्य रजिस्टरमध्ये नोंदवलेले आहे. अशा प्रकारे, शेअर्सच्या हस्तांतरणाद्वारे सदस्यत्वासाठी दोन घटक आहेत आवश्यक:

i सदस्य होण्यासाठी लेखी अर्ज, आणि

ii रजिस्टर मध्ये एक नोंद

5. प्रसारणाद्वारे:

शेअर्सचे ट्रान्समिशन एखाद्या सदस्याच्या मृत्यू किंवा दिवाळखोरीवर होते, त्याच्या कार्यवाहक किंवा व्यक्तीच्या मृत्यूवर कायद्यानुसार त्याच्या इस्टेटवर यशस्वी होण्याचा हक्क मिळविणारा अधिकार प्राप्त होतो. कंपनीच्या सदस्यांच्या रजिस्टरमध्ये त्याच्या नावावर शेअर्स ट्रान्सफर केले जातात. शेअर्स ट्रान्समिशनच्या बाबतीत ट्रान्सफरचे कोणतेही साधन आवश्यक नाही. असोसिएशनचे लेख या संदर्भात पालन करण्याची औपचारिकता देतात. कंपनीचे शेअर्स मुक्तपणे हस्तांतरणीय आहेत.

6. मान्यतेने आणि थांबून सदस्यत्व:

कंपनीचे सदस्यच्या रजिस्टरमध्ये त्याचे नाव प्रविष्ट केल्याशिवाय भागधारक सदस्य नसतो. जिथे एखादी व्यक्ती सदस्यांचे रजिस्टर मध्ये आपले नाव लावू देते, किंवा त्याचे नाव रजिस्टरवर टाकले आहे हे जाणून, त्याचे नाव काढून टाकण्यासाठी पावले उचलत नाही, त्याला थांबवले जाईल, तो सदस्य असल्याचे नाकारणे. जिथे त्याचे नाव चुकून टाकले गेले आणि याची माहिती नसेल तर तो सदस्य होत नाही.

7. संयुक्त सदस्य:

जेव्हा दोन किंवा अधिक व्यक्ती त्यांच्या संयुक्त नावाने कंपनीमध्ये शेअर धारण करतात त्याला संयुक्त सदस्यत्व असे म्हणतात. त्यांना एकल सदस्य म्हणून मानले जाईल. नोटीस, लाभांश, व्याज इ. आणि व्यक्तीचे नाव पाठवण्याचा उद्देश प्रथम दिसणे हे मुख्य सदस्य मानले जाईल.

५.४ सभासदत्व संपुष्टात येणे

खालील घटनेत सभासदत्व बंद होते:

1. शेअर्सचे हस्तांतरण करून हस्तांतरणकर्त्याने सभासद होणे बंद केले. कंपनी एका वर्षासाठी लिक्विडेशन मध्ये गेल्यास तो "B" यादीमध्ये ठेवण्यास जबाबदार राहील.
2. समभाग जप्त करून
3. समभाग समर्पण करून, जेथे आत्मसमर्पण करण्याची परवानगी आहे
4. कंपनीने समभागांवर धारणाधिकाराचा अधिकार वापरल्यानंतर किंवा न्यायालय किंवा इतर योग्य प्राधिकरणाद्वारे
5. दिवाळखोरी घोषित करून.
6. मृत्यूनंतर, मृत सदस्याचे नाव त्याच्या कायदेशीर प्रतिनिधीच्या नावावर शेअर्सची नोंदणी माहितीच्या आधारावर प्रॉस्पेक्टसमधील चुकीच्या शेअर्स घेण्याचा करार रद्द करून
7. जेव्हा कंपनी त्याच्या पूर्तता करण्यायोग्य सर्टिफिकेटच्याप्राधान्याची कंपनीने शेअर वॉरंट जारी केल्यावर
8. कंपनी बंद केल्यावर. तथापि, एक सदस्य योगदानकर्ता म्हणून उत्तरदायी राहतो आणि अतिरिक्त मालमत्तेमध्ये शेअर्ससाठी देखील पात्र आहे, जर काही असेल.

५.५ सदस्यांचे अधिकार खालीलप्रमाणे आहेत:

1. सर्व सर्वसाधारण सभांच्या सूचना प्राप्त सदस्यास समभाग देऊ करण्याचा प्राधान्याचा अधिकार आहे.

munotes.in

2. भांडवल वाढल्यास
3. मीटिंगमध्ये उपस्थित राहणे आणि मतदान करण्याचा अधिकार.
4. कंपनीचे संचालक आणि लेखा परीक्षकांची नियुक्ती करण्याचा अधिकार
5. कंपनीच्या वार्षिक खात्यांच्या प्रती प्राप्त करण्याचा अधिकार
6. त्याचे शेअर्स हस्तांतरित करण्याचा अधिकार
7. शेअर प्रमाणपत्र प्राप्त करण्याचा अधिकार
8. कोणत्याही सर्वसाधारण सभेच्या कार्यवाहीचे इतिवृत्त तपासण्याचा अधिकार
9. सभासदांचे रजिस्टर, डिबेंचर धारकांचे रजिस्टर आणि वार्षिक रिटर्नच्या प्रतींची तपासणी करण्याचा अधिकार.
10. सभासदांच्या नोंदवहीत त्याचे नाव वगळले असल्यास, तो रजिस्टर दुरुस्त करण्यासाठी न्यायालयात अर्ज करू शकतो.
11. वैधानिक बैठकीच्या बाबतीत, त्याला वैधानिक अहवालाची प्रत मिळण्याचा अधिकार आहे.
12. प्राधान्य समभागांच्या बाबतीत लाभांश प्राप्त करण्याचा अधिकार
13. कंपनीच्या पुस्तकात भागधारक म्हणून नोंदणी करण्याचा अधिकार
14. वैयक्तिक उत्तरदायित्व पासून मुक्ततेच्या विशेषाधिकाराचा अधिकार
15. कर्जाच्या आदेश दिल्यास लाभांश वितरणात सहभागी होण्याचा अधिकार
16. संचालकांच्या विवेकबुद्धीनुसार करार रद्द करण्याचा आणि नुकसानभरपाईचा दावा करण्याचा अधिकार
17. प्रॉस्पेक्टसमध्ये चुकीच्या विधानामुळे त्याने शेअर्स घेतल्याचे वाढवल्यास त्याला समभाग देऊ करण्याचा प्राधान्याचा अधिकार
18. कंपनीने भांडवल गैरव्यवस्थापन च्या प्रकरणांमध्ये आराम मिळण्यासाठी उच्च न्यायालयात याचिका करण्याचा अधिकार
19. कंपनी बंद करण्यासाठी उच्च न्यायालयात याचिका करण्याचा अधिकार
20. कंपनीच्या कारभाराची चौकशी करण्याचे आदेश देण्यासाठी केंद्र सरकारकडे याचिका करण्याचा अधिकार
21. संचालक आणि लेखा परीक्षकांच्या नियुक्त्यांमध्ये, वार्षिक सर्वसाधारण सभेतसहभागी होण्याचा अधिकार

munotes.in

22. वार्षिक सर्वसाधारण सभा बोलावण्यासाठी केंद्र सरकारकडे अर्ज करण्याचाअधिकार
23. संचालक मंडळाने अशी बैठक बोलावण्यास अयशस्वी झाल्यास कंपनीचीअतिरिक्त साधारण सभा बोलावण्यासाठी न्यायालयात अर्ज करण्याचा अधिकार
24. लिक्विडेशनच्या बाबतीत मालमत्ता कंपनीच्या वितरणात सहभागी होण्याचा अधिकार
25. प्रतिनिधी दावे आणि कंपनीच्या कारवाईचे कारण, गैरव्यवस्थापन किंवा अनधिकृत कृत्यांवर उपाय करण्याचा आणि त्याद्वारे कंपनीला त्याच्या अधिकारांची अंमलबजावणी करण्यास भाग पाडण्याचा अधिकार.

सदस्याची दायित्वे:

1. सदस्यांचे दायित्व कंपनीच्या स्वरूपावर अवलंबून असते. अमर्यादित कंपनीच्या बाबतीत, प्रत्येक सदस्याची जबाबदारी आहे. अमर्यादित अशा कंपनीचा प्रत्येक सदस्य त्याच्या कालावधीत करार केलेल्या कंपनीच्या सर्व कर्जांसाठी पूर्णपणे जबाबदार असतो.

कंपनी हमीद्वारे मर्यादित असल्यास, संपुष्टात येण्याच्या स्थितीत प्रत्येक सदस्यास बांधील आहे. निर्दिष्ट केलेल्या रकमेचे योगदान द्या.

2. तो संपुष्टात आणण्याच्या बाबतीत योगदानकर्ता म्हणून कंपनी जबाबदार आहे

3. शेअरहोल्डर जरी तो कंपनीला जबाबदार असतो. त्याचे नाव असेपर्यंत त्याचे शेअर्स दुसऱ्या कंपनीकडे हस्तांतरित केले आहेत. सभासदांच्या नोंदवहीतून काढून टाकले जाते आणि हस्तांतरित व्यक्तीचे नाव त्याच्या जागी टाकले जाते.

4. जोपर्यंत बहुसंख्य दडपशाहीने किंवा कपटाने वागतात, तो बहुसंख्य सदस्यांच्या कृतींचे पालन करण्यास जबाबदार आहे.

5. सदस्याला वाटप केले असल्यास ते वाजवी वेळेत आणि च्या तरतुदींचे पालन करून कायदा स्वीकारण्यास जबाबदार आहे.

6. एखादा सदस्य त्याला वाटप केलेल्या शेअर्ससाठी पैसे देण्यास जबाबदार असतो जेव्हा वाटप केले जाते आणि/किंवा जेव्हा लेखांच्या तरतुदींसह कॉल वैधपणे त्यानुसार केले जातात. नाममात्र मूल्य असल्यास अर्जाच्या वेळी समभाग आधीच अदा केले गेले आहेत.

7. कोणत्याही कॉलचे पैसे न दिल्यास सभासद त्याचे शेअर्स जप्त करण्यास जबाबदार आहे. सर्व अटी असतील तरच तो शेअर्स जप्त करू शकतो वैध जप्ती अस्तित्वात आहे. या अटी आहेत:

a) जप्ती कंपनीच्या तरतुदीनुसार असणे आवश्यक आहे.

b) शेअर केवळ संदर्भात देय कॉलचे पैसे न दिल्यास शेअर्स जप्त केले जाऊ शकतात.

munotes.in

c) एक योग्य नोटीस ज्यामध्ये त्याने अचूक रक्कम 'अ' रोजी किंवा त्यापूर्वी भरणे आवश्यक आहे. निर्दिष्ट दिवस (जो पासून चौदा दिवसांपूर्वीचा नसावा नोटीसच्या सेवेची तारीख) भागधारकास दिली जावी. नोटिसमधील थोडासा दोष जप्ती रद्द करतो.

d) शेअर्स जप्त केल्याची घोषणा करणारा औपचारिक ठराव पास करणे आवश्यक आहे आणि त्याची नोटीस डिफॉल्टिंग शेअरहोल्डरला दिली जाते.

e) शेअर्स जप्त करण्याचा अधिकार सद्भावनेने आणि कंपनीच्या फायद्यासाठी वापरायला हवा होता.

५.६ सदस्यांची नोंदणी: (S.88) कंपनी कायदा 2013 नियम 2014

प्रत्येक कंपनीने खालील नोंदी जपून ठेवल्या पाहिजेत वरील कायदा आणि नियमात नमूद केले आहे. :

(a) इक्विटीच्या प्रत्येक वर्गासाठी स्वतंत्रपणे नमूद केलेली सदस्यांची नोंदणी आणि घराबाहेर किंवा बाहेर राहणाऱ्या प्रत्येक सदस्याकडे असलेले प्राधान्य शेअर्स;

(b) डिबेंचर-धारकाची नोंदणी आणि

(c) इतर कोणत्याही सुरक्षा धारकांची नोंदणी.

4 तरतूद:

"प्रत्येक कंपनी, तिच्या नोंदणीच्या तारखेपासून, आणि फॉर्म क्रमांक मधील एक किंवा अधिक पुस्तकांमध्ये सदस्यांची नोंदणी ठेवेल.

MGT-1. विद्यमान कंपन्यांच्या बाबतीत, अंतर्गत नोंदणीकृत कंपनी कायदा, 1956, तपशील सहा महिन्यांच्या आत संकलित केला जाईल हे नियम सुरू झाल्याच्या तारखेपासून.

रजिस्टरमध्ये समाविष्ट आहे:

1. प्रत्येक सदस्याचे नाव, पत्ता आणि व्यवसाय, जर कोणी असेल तर

2. यात प्रत्येक वर्गाच्या भागधारकांचे माहिती, वाटप, हस्तांतरण, फोलिओ तपशील इ. मूलभूत तपशील असतात.

3. एखाद्या कंपनीचे भाग भांडवल असल्यास, प्रत्येकाकडे असलेले शेअर्स सदस्य, प्रत्येक शेअरला त्याच्या संख्येनुसार वेगळे करणे, असे कुठे वगळता शेअर्स डिपॉझिटरीकडे ठेवलेले असतात आणि दिलेली किंवा मान्य केलेली रक्कम त्या शेअर्सवर दिलेले मानले जाते

4. त्यात डिबेंचर धारकांचे तपशील आहेत जसे की त्यांचे मूलभूत तपशील, वाटप किंवा विमोचन/रूपांतरण तपशील.

5. प्रत्येक सदस्याची नोंद रजिस्टरमध्ये

6. हे नोंदवही सभासदांच्या नोंदणीच्या संदर्भात केले आहे. संचालक किंवा कर्मचाऱ्यांचे तपशील ज्यांना स्वेट इक्विटी शेअर करते त्यांना देण्यात आले आहेत.

7. हे नोंदवही सभासदांच्या नोंदणीच्या संदर्भात केले आहे. संचालक किंवा कर्मचाऱ्यांचे तपशील ज्यांना स्वेट इक्विटी शेअर करते.

8. कोणतीही व्यक्ती ज्या तारखेला सदस्य होण्याचे थांबते

9. हे नोंदवही सभासदांच्या नोंदणीच्या संदर्भात केले आहे. संचालक किंवा कर्मचाऱ्यांचे तपशील ज्यांना स्वेट इक्विटी शेअर करते त्यांना देण्यात आले आहेत.

4 https://taxguru.in/company-law/register-members-companies-act-2013-rules-2014.html

सदस्याची नोंदवही कंपनी कायद्याद्वारे त्यात समाविष्ट करण्यासाठी निर्देशित किंवा अधिकृत कोणत्याही बाबीचा प्रथमदर्शनी पुरावा असेल.

सदस्यांच्या नोंदणीमध्ये किंवा संबंधित रजिस्टरमधील इतर नोंदी याप्रमाणे आहेत अंतर्गत:

कोणतीही, रद्दीकरण कपात, उप-विभाग, परत खरेदी किंवा, जप्त शेअर्स, शेअर्स ट्रान्समिशन, च्या कोणत्याही योजनेअंतर्गत जारी केलेले शेअर्स व्यवस्था, विलीनीकरण, किंवा या कायद्यांतर्गत प्रदान केलेली अशी कोणतीही योजना किंवा डुप्लिकेट किंवा नवीन शेअर प्रमाणपत्रे किंवा नवीन डिबेंचर किंवा इतर जारी करून सुरक्षा प्रमाणपत्रे, मंजुरीनंतर सात दिवसांच्या आत प्रवेश करणे आवश्यक आहे.

परदेशी नोंदणी:

"परदेशी नोंदणी", म्हणजे त्यात नावे आणि

सदस्य, डिबेंचर-धारक, भारताबाहेर राहणारे इतर सुरक्षाधारक तपशील आहेत. एखादी कंपनी तिच्या रजिस्टरचा काही भाग भारताबाहेरील कोणत्याही देशात ठेवू शकते, जर ते, त्याच्या कलमांद्वारे अधिकृत असेल, ज्याला सदस्यांची परदेशी नोंदणी म्हणतात, डिबेंचर धारक, इतर सुरक्षा धारक किंवा लाभार्थी मालक भारताबाहेर राहतात.

तरतुदी:

ज्या कंपनीने डिबेंचर किंवा इतर कोणतेही सिक्युरिटी जारी केले आहे, तसे असल्यास, त्याच्या कलमांद्वारे अधिकृत, भारताबाहेरील कोणत्याही देशात ठेवा, त्याचा एक भाग सभासदांची किंवा यथास्थिती, डिबेंचर धारकांची किंवा कोणाचीही नोंदणी इतर सुरक्षा धारक किंवा लाभार्थी मालक, त्या देशातील रहिवासी (यापुढे या नियमात "परदेशी नोंदणी" म्हणून संबोधले जाईल.)

कोणतेही कार्यालय उघडल्याच्या तारखेपासून 30 दिवसांच्या आत कंपनी परिशिष्ट B मध्ये दिलेल्या फीसह विदेशी नोंदणी रजिस्ट्रारकडे फॉर्म MGT-3 दाखल करेल.

munotes.in

भारताबाहेरील कोणत्याही देशात कंपनीने परदेशी रजिस्टर ठेवले असल्यास, दुरुस्तीच्या संदर्भात योग्य प्राधिकरणाचा निर्णय रजिस्टर बंधनकारक असेल.

५.७ सदस्यांची नोंदणी बंद करणे किंवा डिबेंचर धारक किंवा इतर सिक्युरिटी धारक

भारतीय सुरक्षा विनिमय मंडळाच्या अंतर्गत सदस्य किंवा डिबेंचर धारक किंवा इतर सुरक्षा धारकांचे रजिस्टरने विहित केल्यानुसार किमान सात दिवस आधी आणि नोंदणी बंद करण्यापूर्वी सूचना द्यावी. जर अशी कंपनी लिस्टेड कंपनी असेल किंवा तिचे सिक्युरिटीज लिस्ट करायचे असतील, प्राचार्याच्या स्थानिक वृत्तपत्रात किमान एकदा जाहिरातीद्वारे जिल्ह्याची स्थानिक भाषा आणि मध्ये व्यापक प्रसार आहे. कंपनीचे नोंदणीकृत कार्यालय जेथे आहे ते ठिकाण आणि किमान एकदा इंग्रजी भाषेत एका इंग्रजी वृत्तपत्रात ते प्रसारित व्हावे. जिल्हा आणि कंपनीचे नोंदणीकृत कार्यालय असलेल्या ठिकाणी व्यापक परिसंचरण असणे आणि शक्य तितक्या वेबसाइटवर सूचना प्रकाशित करणे, केंद्र सरकारद्वारे अधिसूचित आणि वेबसाइटवर प्रसारित व्हावे.

(२) खाजगी कंपन्यांना चे रजिस्टर बंद करण्यासाठी सदस्य किंवा डिबेंचर धारक किंवा सात पेक्षा कमी नसलेले इतर सुरक्षा धारक दिवस आधी नोटीस बजावली जाईल.

दंड:

कंपनी राखण्यात अयशस्वी झाल्यास; सदस्यांची नोंदणी किंवा एक नोंदणी डिबेंचर धारक इतर सिक्युरिटी धारक किंवा वरील येथे समाविष्ट असलेल्या तरतुदींनुसार त्यांची देखभाल करत नाही.

५.८ सारांश

सदस्य कोण असू शकते: अल्पवयीन: कंपनी आणि उपकंपनी: त्यांच्या वैयक्तिक क्षमतेनुसार विश्वस्त, भागीदारी फर्ममधील भागीदार वैयक्तिकरित्या, समाज:

सदस्यत्व संपादन: सदस्यत्व घेऊन मेमोरँडम, पात्रता खरेदी करण्याचे आश्वासन देऊन: वाटप करून: हस्तांतरण द्वारे: ट्रान्समिशनद्वारे: स्वीकृत आणि एस्टोपेलद्वारे सदस्यत्व: संयुक्त सदस्य:

सदस्यत्व संपुष्टात: शेअर्सचे हस्तांतरण करून. वाटा जप्त करणे, समभाग समर्पण करून, समभागांच्या विक्रीद्वारे, दिवाळखोरीद्वारे. मृत्यूने,

सदस्यांचे हक्क: सर्व सामान्यांच्या सूचना प्राप्त करण्याचा अधिकार मीटिंग्ज, एखाद्या सदस्याला बाबतीत ऑफर केलेले शेअर्स घेण्याचा प्राधान्याचा अधिकार आहे. भांडवल वाढ, सभांना उपस्थित राहण्याचा आणि मतदान करण्याचा अधिकार, कंपनीचे संचालक अधिकार आणि लेखा परीक्षक नियुक्त करा, प्रती प्राप्त करण्याचा अधिकार, कंपनीचे वार्षिक खाते, त्याचे शेअर्स हस्तांतरित करण्याचा अधिकार, अधिकार शेअर सर्टिफिकेट मिळवा.

munotes.in

५.९ प्रश्न

1. कंपनीचे सदस्य कोण असू शकते? सदस्याचे सदस्यत्व कसे थांबते?

2. कंपनी सदस्यत्वाच्या विविध पद्धतीं सांगून स्पष्ट करा.

3. सदस्याचे हक्क आणि दायित्वे यावर चर्चा करा.

4. थोडक्यात उत्तर द्या

अ. "सदस्यांची नोंदणी" आणि परदेशी नोंदणी म्हणजे काय?

b एखादी कंपनी आपली सभासद नोंदणी कधी बंद करू शकते?

c सभासदांची नोंदणी केव्हा दुरुस्त केली जाऊ शकते?

5. टिपा लिहा

a शेअर्स जप्त करणे

b सदस्य आणि भागधारक

c सदस्यांची नोंदणी

d मान्यतेने सदस्यत्व

6. खालील संज्ञा परिभाषित करा:

a निगमन प्रमाणपत्र

b परदेशी नोंदणी

c कंपनीचा सदस्य

❖❖❖❖

munotes.in

६

कंपनीचे संचालक - नियुक्ती आणि पात्रता
(विभाग 149-183, 196, 203-205)

घटक रचना :

६.0 उद्दिष्टे

६.१ विषय परिचय

६.२ अर्थ आणि व्याख्या

६.३ संचालक कोण होऊ शकतो? (पात्रता आणि अपात्रता).

६.४ संचालकांची नियुक्ती

६.५ संचालकांचे कायदेशीर पद

६.६ संचालकांचे अधिकार आणि कर्तव्ये

६.७ प्रमुख व्यवस्थापकीय कर्मचारीच्या नियुक्तीसाठी अटी आणि पात्रता: संचालक, पूर्णवेळ संचालक किंवा व्यवस्थापक (कलम 196)

६.८ सारांश

६.९ प्रश्न

६.0 उद्दिष्टे

- युनिटचे विद्यार्थी सक्षम होतील:
- संचालकांची पात्रता आणि अपात्रता समजणे
- संचालकांची नियुक्ती कशी केली जाऊ शकते हे अभ्यासणे
- संचालकांची कायदेशीर पदे अभ्यासणे.
- संचालकांचे अधिकार आणि कर्तव्ये समजणे
- मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचाऱ्यांचे कार्य अभ्यासणे

munotes.in

६.१ विषय परिचय

कंपनीचे कोणतेही भौतिक अस्तित्व नाही. तिच मानवी एजन्सीकडून स्वतःचे काम करून घेते. अशा एजन्सीचे घटक जसे की संचालक आणि कंपनीचे इतर सदस्य तुमचे काम कंपनीच्या कृत्रिम व्यक्तीच्या वतीने करतात. कायद्याच्या कलम 2 (34) मध्ये असे नमूद केले आहे की "संचालक" म्हणजे कंपनीच्या मंडळावर नियुक्त केलेला संचालक.नियुक्त केलेली व्यक्ती कंपनीच्या संचालकांची कर्तव्ये आणि कार्ये पार पाडण्यासाठी कंपनी कायदा, 2013 च्या तरतुदींनुसार "संचालक" असे संबोधले जाते.

६.२ अर्थ आणि व्याख्या

अधिनियमाच्या कलम 2 (34) ने विहित केले आहे की "संचालक" म्हणजे " कंपनीच्या मंडळावर नियुक्त केलेले संचालक".नियुक्त केलेली व्यक्ती कंपनीच्या संचालकाची कर्तव्ये आणि कार्ये पार पाडण्यासाठी म्हणून संबोधले जाते. कलम 2(10) पुढे चालक मंडळाची व्याख्या “बोर्ड ऑफ डायरेक्टर्स” किंवा “बोर्ड” म्हणून कंपनीच्या संबंधात करते, म्हणजे कंपनीच्या संचालकांची सामूहिक संस्था.” कंपनी कायदा 2013 नियम (2014) मधील तरतुदी संचालकांची नियुक्ती, पात्रता, अपात्रता विहित करतात. ते पुढीलप्रमाणे

- किमान आणि कमाल संचालकांची संख्या विहित करते.
- प्रत्येक कंपनीचे संचालक मंडळ असणे आवश्यक आहे आणि
- त्यात संचालक म्हणून व्यक्तींचा समावेश असावा. कलम 149

खालीलप्रमाणे कंपनीमध्ये आवश्यक किमान संचालकांची संख्या विहित करते:

- सार्वजनिक कंपनी- किमान 3 संचालक
- खाजगी कंपनी- किमान 2 संचालक
- एक व्यक्ती कंपनी- किमान 1 संचालक
- जास्तीत जास्त 15 संचालक असू शकतात.

विशेष ठराव पारित केल्यानंतर कंपनी १५ पेक्षा जास्त संचालकांची नियुक्ती करू शकते

६.३ संचालक ओळख क्रमांक (कलम 153- 159 आणि नियम 2, 4)

“कंपनी (संचालकांची नियुक्ती आणि पात्रता) नियम, 2014 चे नियम 2(d) मध्ये DIN ची व्याख्या केंद्र सरकारने कोणत्याही व्यक्तीला नियुक्त करणे. उद्देशाने संचालक म्हणून किंवा कंपनीच्या विद्यमान संचालकावर संचालक म्हणून ओळखण्याच्या केंद्र सरकारने वाटप केलेला एक अद्वितीय संचालक ओळख क्रमांक संचालक किंवा विद्यमान संचालक बनू इच्छिणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला कोणत्याही कंपनीचे 8-अंकी अद्वितीय ओळख क्रमांक

आहे ज्याची आजीवन वैधता आहे.संचालक बनू इच्छिणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला वाटपासाठी ई-फॉर्म DIR-3 द्वारे अर्ज करावा लागेल.

खालील कारणांमुळे डीआयएन रद्द करू शकते

संचालकांना जारी केलेला डुप्लिकेट डीआयएन आढळल्यास

- जर डीआयएन फसव्या मार्गाने किंवा बनावट कागदपत्रे
- करून संबंधित व्यक्तीच्या मृत्यूनंतर डीआयएन काढला जाऊ शकतो,
- जर डीआयएन धारक किंवा व्यक्ती सक्षम कोर्टाने अस्वस्थ असल्याचे घोषित केले असेल तर केंद्र सरकार डीआयएन रद्द करू शकते आणि जर त्या व्यक्तीला दिवाळखोर म्हणून ठरवण्यात आले आहे

संदर्भात दिलेल्या कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन करत डीआयएन त्याला रु. 50,000/- आणि उल्लंघन सुरू ठेवल्यास आणखी दंड जो रु. पर्यंत वाढू शकतो. 500/- प्रतिदिन पहिल्या नंतर ज्या दरम्यान उल्लंघन चालू आहे.

६.४ कोण डायरेक्टर बनू शकतो?

(पात्रता आणि अपात्रता). (कलम 164)

कोणतीही पात्रता निर्धारित केलेली नाही किंवा विहित केलेली नाही, 2013 अंतर्गत "संचालक" या पदावर नियुक्तीसाठी पूर्ण करणे आवश्यक आहे कारण तो करार करण्यास सक्षम असणे आवश्यक आहे.कलम 164 नियुक्तीसाठी काही अपात्रतेच्या संदर्भात संचालकांच्याजेव्हा एखादी व्यक्ती कलम 164 अंतर्गत अपात्र ठरते तेव्हा ती कंपनीमध्ये संचालक म्हणून नियुक्त होण्यास पात्र नसते. कंपनीच्या संचालकपदी नियुक्ती साठी पात्र ठरणार नाही -

(अ) तो अस्वस्थ मनाचा असेल आणि सक्षम न्यायालयाने असे घोषित केले असेल;

(b) तो एक अस्वच्छ दिवाळखोर आहे;

(c) त्याने दिवाळखोर म्हणून निर्णय घेण्यासाठी अर्ज केला आहे आणि त्याचा अर्ज प्रलंबित आहे;

(d) त्याला न्यायालयाकडून कोणत्याही गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवण्यात आले आहे, मग तो नैतिक पतन किंवा अन्यथा असो, आणि त्या संदर्भात त्याला कमीत कमी सहा महिन्यांच्या कारावासाची शिक्षा ठोठावण्यात आली आहे आणि मुदत संपल्यापासून पाच वर्षांचा कालावधी लोटला नाही.

(ई) त्याला संचालक म्हणून नियुक्तीसाठी अपात्र ठरवणारा आदेश न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाने पारित केला आहे आणि तो आदेश अंमलात आहे; असलेल्या कंपनीच्या कोणत्याही समभागांच्या संदर्भात कोणत्याही कॉलचे पैसे दिलेले नाहीत. एकट्याने किंवा

munotes.in

इतरांसह संयुक्तपणे, त्याच्याकडे आणि कॉलच्या पेमेंटसाठी निश्चित केलेल्या शेवटच्या दिवसापासून सहा महिने उलटले आहेत; संबंधित पक्ष व्यवहारांशी संबंधित गुन्ह्यासाठी कलम 188 अन्वये मागील पाच वर्षांच्या दोषी ठरविण्यात आले आहे.

2. कोणतीही व्यक्ती जी कंपनीचा संचालक आहे किंवा आहे ज्याने तीन आर्थिक वर्षांच्या कोणत्याही निरंतर कालावधीसाठी आर्थिक विवरणे किंवा वार्षिक रिटर्न भरलेले नाहीत किंवा

(ब) त्याने स्वीकारलेल्या ठेवींची परतफेड करण्यात किंवा त्यावर व्याज देण्यास किंवा देय तारखेला कोणतेही डिबेंचर रिडीम करण्यात किंवा भरण्यात किंवा घोषित लाभांश भरण्यात अयशस्वी झाले आणि असे अयशस्वी झाले की एक वर्ष किंवा त्याहून अधिक कालावधीसाठी पैसे किंवा पूर्तता करणे चालू राहते,

६.५ संचालकांची नियुक्ती

संचालक ही कंपनीच्या मंडळावर रीतसर नियुक्त केलेली व्यक्ती असते, ज्याला एकत्रितपणे मंडळ किंवा संचालक मंडळ म्हणतात. कंपनीच्या कारभाराच्या व्यवस्थापनासाठीकंपनीच्या सर्वोत्तम हितासाठी कार्य करण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर आहे जरी, संचालक कंपनीच्या वतीने कार्य करतात परंतु संचालकाने केलेल्या वैयक्तिक कृती अधिकृत होत नाही. मंडळाच्या ठरावाद्वारेया कायद्यात पुढे असे नमूद केले आहे की, ज्या व्यक्तीने संचालक ओळख क्रमांक दिलेला नाही अशा कोणत्याही व्यक्तीची संचालक संचालक होण्यासाठी तो अपात्र ठरला नाही.

एखादी व्यक्ती संचालक म्हणून पुनर्नियुक्तीसाठी पात्र असेल, तर सेवानिवृत्त संचालक नाही आणि त्याशिवाय त्याचे नाव कंपनीच्या नोंदणीकृत कार्यालयाला बैठकीच्या किमान 14 दिवस आधी कळवण्यात यावे.

नियुक्ती प्रक्रियेच्या प्रशासनासाठी खाजगी कंपनीचे स्वातंत्र्य कंपनी कायदा 1956 अंतर्गत असलेल्या जुन्या कायद्यानुसार संचालकांच्या काढून टाकण्यात आले आहे.

या प्रकरण/कलम अंतर्गत कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन करणारी कंपनी, कंपनी आणि कंपनीचा प्रत्येक अधिकारी ज्याला दंड ठोठावला जाईल जो रु. 5,00,000/-पेक्षा कमी नसेल.

संचालकांच्या नियुक्तीच्या पद्धती खालीलप्रमाणे आहेत:

पहिल्या संचालकाची नियुक्ती:

कंपनीचे पहिले संचालक नियुक्तीसाठी कंपनीच्या कलमांमध्ये तरतूद करणे आवश्यक आहे. जेथे कोणतीही तरतूद नाही

पहिल्या संचालकाच्या नियुक्तीसाठी कंपनीचे लेख, मेमोरँडमचे सदस्य संचालकांची रीतसर नियुक्ती होईपर्यंत कंपनीचे पहिले संचालक आणि एक व्यक्ती कंपनीच्या बाबतीत जे व्यक्ती आहेत ते मानले जातील.

नामनिर्देशित संचालक (कलम 149 (7)):

हा विभाग " नामनिर्देशित संचालक" ची व्याख्या कायद्याच्या तरतुदीनुसार त्या वेळेसाठी कोणत्याही वित्तीय संस्था द्वारे नामनिर्देशित दिग्दर्शक म्हणून करतो, किंवा कोणत्याही कराराचे, किंवा कोणत्याही सरकारने नियुक्त केलेले, किंवा इतर कोणतीही व्यक्ती तिच्या स्वारस्यांचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी. पुढे असे नमूद केले आहे की नामनिर्देशित संचालकाला स्वतंत्र संचालक म्हणून कंपनी ग्राह्य नाही.

कलम 161(3) मंडळाला कोणत्याही व्यक्तीची नियुक्ती करण्याचा अधिकार प्रदान करते कोणत्याही तरतुदींच्या अनुषंगाने कोणत्याही संस्थेद्वारे नामनिर्देशित संचालक सध्याचा कायदा किंवा कोणत्याही कराराचा किंवा केंद्राने केलेला कायदा सरकार किंवा राज्य सरकार त्याच्या शेअरहोल्डिंगमुळे सरकारी कंपनी.

अतिरिक्त संचालक कलम [१६१(१)]:

कंपनीच्या आर्टिकल ऑफ असोसिएशन अंतर्गत केलेल्या तरतुदींनुसार कंपनी कायदा, 2013 चे हे कलम 161(1) अतिरिक्त संचालकाची नियुक्ती याबद्दल बोलते. संचालक मंडळ जर कलमांमध्ये तरतूद केली असेल तरच बोर्डावर अतिरिक्त संचालक नियुक्त करा. आगामी वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या किंवा शेवटच्या तारखेपर्यंत नियुक्ती वार्षिक सर्वसाधारण सभा कोणत्या तारखेला, यापैकी कोणतीही असेल या तारखेपासून अतिरिक्त संचालक पदावर राहतील.

स्वतंत्र संचालक विभाग [१४९(६)]:

स्वतंत्र संचालक हा कंपनीचा गैर-कार्यकारी संचालक असतो आणि कंपनीला कॉर्पोरेट विश्वासार्हता आणि प्रशासन मानके सुधारण्यात मदत करतो. कंपनी कायदा, 2013 चे कलम 149 हे प्रकरण XI संचालकांची नियुक्ती आणि पात्रता अंतर्गत येते. कलम 149 (6) कंपनीच्या संबंधात स्वतंत्र संचालक म्हणजे व्यवस्थापकीय संचालक किंवा पूर्णवेळ संचालक किंवा नामनिर्देशित संचालक याशिवाय इतर संचालक.

उदाहरणार्थ: ABC बँक X Ltd ला 1 25 लाखांचे कर्ज देते. ABC बँक श्री. एस यांची A Ltd मध्ये नामनिर्देशित संचालक म्हणून नियुक्ती करते. श्री. S A Ltd. मध्ये स्वतंत्र संचालक.

निवासी संचालक कलम [149(3)] :

वरील कलमात अशी तरतूद आहे की "प्रत्येक कंपनीकडे कमीत कमी एक एकूण एकशे ऐंशी दिवसांपेक्षा कमी कालावधीसाठी भारतात मागील कॅलेंडर वर्षात राहिला असेल निवासी संचालक कंपनीचे इतर संचालक म्हणून काम करतील.;कंपनीचे इतर संचालक म्हणून तो जबाबदार असेल जोपर्यंत परिचालन नियंत्रणाचा संबंध आहे तोपर्यंत त्याच्या दिवाळखोरीचा विचार केला जात नाही.पूर्ण करण्यासाठी सहसा निवासी संचालक नियुक्त केला जातो. जेव्हा आवश्यक असेल तेव्हा तो कंपनीच्या बोर्ड मीटिंगमध्ये सहभागी होऊ शकतो. इतर किमान एका मंडळाच्या बैठकीला उपस्थित राहणे आवश्यक आहे.

पर्यायी संचालक: [S.161 (2)]:

एखाद्या व्यक्तीला पर्यायी संचालक म्हणून नियुक्त करू शकते. या संदर्भात सर्वसाधारण सभेत ठराव मंजूर.तेव्हा पर्यायी संचालकाची नियुक्ती नियुक्त केलेला मूळ संचालक 3 महिन्यांपेक्षा कमी कालावधीसाठी भारताबाहेर राहतो. पदाची मुदत संपेल किंवा मूळ संचालकाची मुदत भारतात परतण्यापूर्वी संपेल तेव्हा पर्यायी संचालकाची मुदतही त्या वेळी संपेल.

कॅज्युअल व्हेकन्सीमध्ये संचालकांची नियुक्ती [कलम 161(4)]:

जर, कंपनीने सर्वसाधारण सभेत नियुक्त केलेल्या कोणत्याही संचालकाचे कार्यालय त्याच्या पदाचा कार्यकाळ सामान्य मार्गाने संपण्यापूर्वी रिक्त झाले असल्यास, परिणामी रिक्त जागा,कोणतेही नियम चुकल्यास आणि त्याच्या अधीन राहून कंपनीच्या कलमांतील संचालक मंडळाने बोर्डाच्या बैठकीत भरले जातील जे नंतर लगेच पुढील सर्वसाधारण सभेत सदस्यांद्वारे मंजूर केले जातील.केलेली कोणतीही व्यक्ती केवळ त्या तारखेपर्यंतच पद धारण करेल ज्याच्या जागी तो संचालक नियुक्त झाला नसता तर ते पद धारण केले असते. [कलम 161(4)]

संचालक कार्यालयातील आकस्मिक रिक्त जागा खालील परिस्थितीत घडते:

- संचालकाचा राजीनामा संचालकाची
- अपात्रता संचालकाचा
- मृत्यू
- संचालक महिला संचालकाचा दिवाळखोरी

महिला संचालक: कलम 149 (1) दुसरी तरतूद, S. 152 (५) आणि

नियम ३

या नियमामध्ये महिला संचालकांच्या नियुक्तीसंबंधीच्या तरतुदी खालीलप्रमाणे आहेत:

प्रत्येक सूचीबद्ध कंपनी;पेड-अप शेअर भांडवल किंवा रु.300 कोटी किंवा त्याहून शंभर कोटी रुपये किंवा त्याहून अधिक उलाढाल असलेली प्रत्येक इतर सार्वजनिक कंपनी असते.पुढे अशी तरतूद आहे की महिला संचालकाने संचालकाच्या ओळख क्रमांकासह संमती फॉर्म क्रमांक 112 केंद्र सरकारद्वारे प्रदान केलेल्या या कायद्यांतर्गत नोंदणी केलेल्या कोणत्याही नवीन कंपनीने स्थापनेच्या 06 महिन्यांच्या कालावधीत महिला संचालकांच्या नियुक्तीच्या तारखेपासून.

६.६ संचालकाचे कायदेशीर पद

बोवेनच्या शब्दात, L.J.:

“दिग्दर्शकांचे वर्णन कधी एजंट म्हणून केले ते, कधी विश्वस्त आणिकधीकधी व्यवस्थापकीय भागीदार म्हणून. परंतु यापैकी प्रत्येक अभिव्यक्ती वापरली जात नाही. त्यांच्या शक्ती आणि

जबाबदाऱ्या पूर्ण आहेत परंतु उपयुक्त दृष्टीकोन ज्यातून ते उद्देश सूचित करतात. थोडक्यात संचालकांची कायदेशीर स्थिती व्यक्त करणे अवघड आहे. कंपनी कायदा नेमकी व्याख्या करण्याचा कोणताही प्रयत्न करत नाही. दिग्दर्शक हे बहुआयामी व्यक्तिमत्व आहे ज्याचे विविध वेळा न्यायाधीशांनी एजंट, विश्वस्त किंवा व्यवस्थापक म्हणून वर्णन केले आहे.

1. विश्वस्त म्हणून संचालक:

विश्वस्त अशी व्यक्ती असते जिच्यावर ट्रस्ट निहित असतो. तो कंपनीच्या निधीचा कस्टोडियन आहे. विश्वस्त ही अशी व्यक्ती असते जिच्याकडे कायदेशीर अधिकार असतो,

मालमत्तेची मालकी जी तो दुसऱ्याच्या फायद्यासाठी प्रशासित करतो. संचालकांना कंपनीच्या मालमत्तेचे विश्वस्त मानले जाते, आणि त्यांच्याकडे असलेले अधिकार कारण ते त्या मालमत्तांचे व्यवस्थापन करतात आणि कंपनीच्या हितासाठी कर्तव्ये पार पाडतात.

केस- रामास्वामी अय्यर वि. ब्रह्मय्या आणि कंपनी [१९६६] 1 कॉम्प. LJ 107 (मॅड.) विश्वस्त म्हणून वरील चर्चेच्या संदर्भात विरोधाभास आहे. ट्रस्टच्या वतीने स्वतःच्या नावावर मालमत्ता घेणे तर संचालक करू शकत नाही. दुसरे म्हणजे दिग्दर्शकाला विश्वस्तांची कंपनी प्रतिनिधित्व करताना बहुआयामी भूमिका कराव्या लागतात.

2. व्यवस्थापकीय भागीदार म्हणून संचालक:

कंपनीमध्ये व्यवस्थापन हे बहुवचन अधिकाऱ्यांच्या हातात असते. तर, संचालक हे व्यवस्थापकीय भागीदार असतात (भागीदार हा शब्द भागीदारी कायदा या अर्थाने वापरला जातो). जरी भरीव अधिकार सोपवलेले असले तरी संचालक किंवा बाहेरील व्यक्तीला, अशा व्यक्तीने संचालक मंडळाची देखरेख, नियंत्रण आणि दिशा अंतर्गत काम करावे. म्हणून, भागीदारी फर्मच्या विपरीत, व्यवस्थापकीय भागीदार म्हणून एकच संचालक वर कोणतेही अधिकार सोपवले जाऊ शकत नाहीत. प्रतिनिधी नसलेल्या प्रतिनिधीचे तत्त्व, म्हणजे, कंपनी व्यवस्थापनास लागू एकदा दिलेला अधिकार पुढे दिला जाऊ शकत नाही,.

3. एजंट म्हणून संचालक:

दिग्दर्शक एजंट आहेत हे त्यांचे पहिले वैशिष्ट्य आहे. कंपनी एक कृत्रिम आहे म्हणून व्यक्ती आणि ते काम मानवी एजन्सीद्वारे केले जाते. तथापि, संचालक एजंट असल्याशिवाय ते त्यांच्या कृत्यांसाठी वैयक्तिकरित्या जबाबदार नाहीत, त्यात विशेषत: नमूद केल्याप्रमाणे कायद्याच्या तरतुदींचे उल्लंघन करणे. पुढे एजंटला दिलेली नोटीस म्हणजे मुख्याध्यापकांना नोटीस, त्याचप्रमाणे संचालकाला दिलेली कोणतीही नोटीस ही कंपनीला दिलेली नोटीस असते.

एजन्सीच्या तत्त्वापासून ते कृत्ये आणि हेतू अगदी वेगळे आहे. त्याचे एजंट कॉर्पोरेट शरीराची कृती आणि हेतू आहेत. अगदी एक कंपनी त्याच्या संचालकांनी केलेल्या विरोधासाठी जबाबदार धरले जाऊ शकते. संचालक आहेत कंपनीच्या सदस्यांचे एजंट नाहीत.

४. कर्मचारी म्हणून संचालक:

एक संचालक सर्वसाधारण सभेत भागधारकांद्वारे निवडला जातो आणि एकदा निवडून आलेला, तो कायदा किंवा कायद्यांतर्गत सु-परिभाषित अधिकार आणि अधिकारांचा उपभोग घेतो कलम त्यांना निवडून देणारे भागधारक देखील त्यांच्यात हस्तक्षेप करू शकत नाहीत. काही विशिष्ट परिस्थिती वगळता अधिकार किंवा अधिकार. कर्मचारी सेवेच्या कराराखाली कंपनीने नियुक्त केलेला हा सेवक आहे. कंपनी त्याच्यावर निहित असलेल्या अधिकारांखेरीज तो इतर कोणत्याही अधिकारांचा उपभोग घेत नाही नियोक्ता, जो नेहमी त्याच्या कृती निर्देशित करू शकतो आणि त्याच्या कामात हस्तक्षेप करू शकतो. परंतु ते कर्मचारी नाहीत किंवा कंपनीचे नोकर असे संचालक कंपनीचे एजंट आहेत. तथापि, प्रतिबंध करण्यासाठी कायद्यात काहीही नाही विशेष अंतर्गत कंपनी अंतर्गत नोकरी स्वीकारण्यापासून संचालक कंपनी केस लॉ- आर.आर. कोठंदरमण विरुद्ध CIT (1957).

त्यानुसार, जेथे संचालक सेवेच्या वेगळ्या कराराखाली, संचालक पदा व्यतिरिक्त कंपनी अंतर्गत नोकरी स्वीकारतो, तो कंपनीचे कर्मचारी किंवा सेवक म्हणून देखील वागले जाते. तो करेल, अशा बाबतीत, मोबदला आणि स्वीकार्य इतर फायदे कर्मचाऱ्यांना, कायद्यान्वये संचालक म्हणून त्याच्या मानधनाव्यतिरिक्त मिळण्यास पात्र व्हा.

5. कॉर्पोरेट बॉडीचे अवयव म्हणून संचालक:

बाथ वि. स्टँडर्ड लँड कंपनी लि.च्या बाबतीत, नेव्हिल जे. यांनी सांगितले की, संचालक मंडळ हा कंपनीचा मेंदू असतो आणि फक्त त्यांच्याद्वारे कंपनी कार्य करते. कंपनी एक शरीर कॉर्पोरेट आहे आणि तिचे स्वतःचे मन किंवा शरीर नाही. कृती बाथ वि. स्टँडर्ड लँड कंपनी लिमिटेड या प्रकरणात, नेव्हिल जे संचालक मंडळ कंपनीचा मेंदू आहे आणि त्यांच्या माध्यमातून कंपनी कार्य करते. जर आपण एखाद्या कंपनीला मानवी शरीर मानले तर संचालक कंपनीचे मन आणि इच्छा असते आणि ते कंपनीच्या कृतींवर नियंत्रण ठेवतात. दुसरीकडे, शरीराच्या अवयवांना त्रास होत नाही कोणत्याही आजाराचा संपूर्ण शरीरावर त्वरित परिणाम होत नाही. याचा निष्कर्ष असा आहे की दिग्दर्शक प्रत्यक्षात वेगवेगळ्या क्षमतेत काम करतो. याची खात्री करण्यासाठी भिन्न स्तर कायद्यानुसार विहित प्रक्रिया नुसार कंपनीचे व्यवस्थापन केले जात आहे.

६.७ संचालकांचे अधिकार आणि कर्तव्ये

कंपनी कायदा 2013 चे कलम 166 कंपनीचे संचालकची खालील कर्तव्ये नमूद करते:

1. कंपनीचे असोसिएशनचे कलमामध्ये केलेल्या तरतुदींनुसार संचालकाने कार्य करणे आवश्यक आहे.

2https://www.taxmann.com/post/blog/meaning-of-a-director-appointment-qualifications-legal-position-etc?amp

2. संचालकाने भागधारक कंपनीच्या सर्वोत्तम हितासाठी कार्य केले पाहिजे, सद्भावनेने आणि कंपनीच्या उद्दिष्टांना प्रोत्साहन देतात.

3. दिग्दर्शकाने त्याच्या स्वतंत्र निर्णयाचा वापर करणे अपेक्षित आहे. योग्य काळजी, कौशल्य आणि परिश्रमपूर्वक त्याच्या जबाबदाऱ्या पार पाडणे.

4. दिग्दर्शकाने हितसंबंधांच्या संभाव्य संघर्षांची सतत जाणीव ठेवली पाहिजे आणि फर्मच्या सर्वोत्तम हितासाठी ते टाळण्याचा प्रयत्न करा.

5. दिग्दर्शकाने योग्य विचार केला आहे हे सत्यापित करणे आवश्यक आहे. ठिकाण आणि व्यवहार कंपनीच्या हिताचे आहेत.

6. संचालकाने कंपनीच्या दक्षता यंत्रणा आणि वापरकर्त्यांना अशा वापराचा पूर्वग्रहदूषित परिणाम होत नाही.

7. संवेदनशील मालकीच्या माहितीची गोपनीयता, व्यापार गुपिते, तंत्रज्ञान, आणि अज्ञात किंमती संरक्षित केल्या पाहिजेत आणि नसाव्यात. बोर्डाने मान्यता दिल्याशिवाय किंवा कायद्याची आवश्यकता असल्याशिवाय सोडण्यात येईल.

8. हे अपेक्षित आहे की कंपनीच्या संचालकाने त्याचे किंवा तिला नियुक्त करू नये कार्यालय, आणि अशी कोणतीही असाइनमेंट अवैध असेल.

9. जर एखाद्या कॉर्पोरेट संचालकाने या कलमाच्या अटींचे उल्लंघन केले तर तो किंवा ती करेल. एक लाख रुपयांपेक्षा कमी नाही तर रु. ५,००,०००/- पेक्षा जास्त नाही असा दंड होऊ शकतो.

संचालकांची विश्वासार्ह कर्तव्ये:

विश्वासार्ह कर्तव्ये मुळात सद्भावना या संकल्पनेशी संबंधित आहेत, आणि व्यवस्थापन नियंत्रणाच्या परिणामी संचालक कंपनीवर कसरत करतात. कंपनीचे सर्वोत्तम हित साधण्यामध्ये काम करणे हे संचालकांचे कर्तव्य आहे. विश्वासार्ह कर्तव्ये एक कायदेशीर बंधन आहे आणि कोणत्याही प्रकारे माफ करता येणार नाही.

a) कर्तव्यनिष्ठा: कर्तव्य निष्ठा हे सर्वात महत्वाचे विश्वासार्ह कर्तव्य आहे. कंपनीमध्ये घेतलेल्या निर्णयानुसार कंपनीच्या हितासाठी कार्य केले पाहिजे, स्वतःच्या हितासाठी नाही.

b) काळजी करण्याचे कर्तव्य: संचालक, स्वारस्य संघर्ष, काळजी कर्तव्य आहे, लक्ष देणे कर्तव्य आणि कंपनीच्या हितासाठी चांगले निर्णय घेण्याचा प्रयत्न करा.

c) वस्तुस्थिती उघड करण्याचे कर्तव्य: संचालकाने सदस्यांना तथ्ये, कंपनीच्या हितासाठी सर्व बाबी उघड करणे बंधनकारक आहे.

d) असोसिएशन च्या कलमांच्या तरतुदींनुसार कार्य करणे आवश्यक आहे: दिग्दर्शकाने त्यानुसार वागणे अपेक्षित आहे.

e) कोणताही गुप्त नफा: कंपनीचे संचालक साध्य करणार नाहीत किंवा कंपनीच्या त्यागातून कोणताही अनुचित लाभ किंवा गुप्त नफा किंवा कोणताही फायदा मिळविण्याचा प्रयत्न करणार नाहीत. जर कोणताही दिग्दर्शक दोषी आढळला असेल तर अवाजवी नफा, तो

रक्कम भरपाईसाठी जबाबदार असेल जी कमावलेल्या नफा किंवा फायद्याच्या समतुल्य आहे.

जर एखाद्या कॉर्पोरेट संचालकाने या कलमाच्या अटींचे उल्लंघन केले तर तो किंवा ती असेल एक लाख रुपयांपेक्षा कमी नाही तर रु. ५,००,०००/- पेक्षा जास्त नाही असा दंड.

संचालक मंडळाचे अधिकार:

मंडळाचे काही अधिकार आहेत जे ठराव फक्त करू शकतात ते मंडळाची बैठक बोलावून पारित करा. कंपनी कायदा २०१३, कलम १७५ अंतर्गत सांगितलेल्या तरतुदी लागू आहेत.

i) भागधारकांना त्यांच्या संदर्भात न भरलेल्या पैशासाठी कॉल करणे

ii) सिक्युरिटीज आणि शेअर्स जारी करणे

iii) पैसे उधार घेणे

iv) आर्थिक विवरण मंजूर करण्यासाठी

v) च्या एकत्रीकरण विलीनीकरण आणि कंपन्या पुनर्रचना व्यवस्थेस मान्यता देणे.

vi) कंपनीच्या निधीची गुंतवणूक करणे

vii) कर्ज देणे किंवा कर्जाच्या संदर्भात रोखे प्रदान करणे.

viii) कंपनीच्या व्यवसायात विविधता आणण्यासाठी

ix) कंपनी ताब्यात घेण्यासाठी.

x) सिक्युरिटीज आणि शेअर्सच्या बायबॅकला अधिकृत करण्यासाठी

६.८ प्रमुख व्यवस्थापकीय कर्मचारी (कलम 2, 196, २०३-२०५)

मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचारी म्हणजे कंपनीचे कामकाज सांभाळण्यासाठी प्रभारी. प्रमुख व्यवस्थापकीय कर्मचारी योजना, दिग्दर्शन यासाठी अधिकार आणि जबाबदारी असलेल्या व्यक्ती आहेत आणि एंटरप्राइझच्या क्रियावर नियंत्रण ठेवणे. या गटात कार्यकारी कार्यालय, मुख्य वित्तीय अधिकारी, कंपनी सचिव, संपूर्णवेळ प्रमुखांचा समावेश आहे.

कलम 2 (51) नुसार "मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचारी", कंपनी, म्हणजे:

(i) मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा व्यवस्थापकीय संचालक किंवा व्यवस्थापक;

(ii) कंपनी सचिव;

(iii) पूर्णवेळ दिग्दर्शक;

(iv) मुख्य वित्तीय अधिकारी; आणि

(v) असे इतर अधिकारी, जे संचालक आहेत त्यांच्यापेक्षा एका स्तरापेक्षा कमी नाहीत मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचारी म्हणून नियुक्त केलेले पूर्ण-वेळ रोजगार मंडळाद्वारे; आणि

(vi) विहित केले जाईल असे इतर अधिकारी;

कंपन्यांनी मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचारी नियुक्त करणे आवश्यक आहे

अ) कोणत्याही सूचीबद्ध कंपन्या

b) कोणतीही पब्लिक लिमिटेड कंपनी ज्याचे पेड-अप भांडवल रु. 10 कोटी किंवा त्याहून अधिक आहे, त्या कंपन्यांनी पूर्णवेळ नियुक्ती करणे आवश्यक आहे. कंपनीचे व्यवस्थापकीय संचालक किंवा मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा व्यवस्थापकीय व्यक्ती पूर्ण-वेळ संचालक; आणि मुख्य वित्तीय अधिकारी (CFO); आणि कंपनी सचिव कंपन्यांनी पूर्णवेळ नियुक्ती करणे आवश्यक आहे.

व्यवस्थापकीय संचालक/संपूर्ण वेळ प्रमुख भूमिका आणि जबाबदाऱ्या:

अ) व्यवस्थापकीय संचालकांना मेमोरँडम अंतर्गत तरतुदींनुसार कंपनीचे व्यवहार आणि कंपनीच्या असोसिएशनचे कलम व्यवस्थापित करण्याचे महत्त्वपूर्ण अधिकार दिले जातात.

ब) कंपनीच्या कामकाजावर, आर्थिक कामगिरीवर देखरेख करण्यासाठी, गुंतवणूक, आणि व्यवसाय आणि पद्धतशीर मार्गदर्शन देणे आणि कंपनी उद्दिष्टे साध्य करते हे पाहण्यासाठी बोर्डाला निर्देश आणि उद्दिष्टे देणे

क) खर्च परिणामकारकता सुधारण्यासाठी व्यवसाय योजना विकसित करणे आणि अंमलबजावणी करणे.

ड) व्यावसायिक भागीदार, भागधारक आणि अधिकारी यांच्याशी सकारात्मक संबंध राखणे.

इ) अधिकाऱ्यांना त्यांची कर्तव्ये सोपवणे.

फ) संदिग्ध घडामोडींचे मूल्यांकन, व्यवस्थापन आणि निराकरण करणे.

ग) कंपनीच्या वतीने करार, प्रमाणीकरण कागदपत्रे आणि इतर आर्थिक-विवरण कार्यवाही.

ह) प्रत्येक प्रमुख व्यवस्थापकीय कर्मचाऱ्याने त्यातील स्वारस्य प्रकट करणे आवश्यक आहे.

६.९ व्यवस्थापकीय संचालक, पूर्णवेळ संचालक किंवा व्यवस्थापक (KMP) (कलम 196) च्या नियुक्तीसाठी अटी आणि पात्रता:

KMP च्या नियुक्त्यांचा कालावधी 5 वर्षांपेक्षा जास्त नसलेल्या कालावधीसाठी असेल. कंपनीने वय एकवीस वर्षे खाली असलेल्या किंवा सत्तर वर्षे पूर्ण झाले आहे अशा कोणत्याही KMP व्यक्तीची नियुक्ती करू नये. खालील व्यक्ती किंवा व्यक्तींचा समूह KMP म्हणून नियुक्ती मिळण्यास पात्र नाही.

सक्षम न्यायालय द्वारे घोषित दिवाळखोर नसलेली व्यक्ती.

व्यक्तीने कधीही त्याच्या कर्जदारांना पेमेंट निलंबित केले; कोणत्याही गुन्ह्यात त्या व्यक्तीला सहा महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी शिक्षा देऊन कोर्टाने दोषी ठरवले आहे आणि त्या व्यक्तीला कोणत्याही कालावधीसाठी,कारावासाची शिक्षा झाली होती कंपनी कायदा, 2013 च्या अनुसूची V अंतर्गत निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे कार्य करते.

त्या व्यक्तीला "संवर्धन" परकीय चलन आणि तस्करी प्रतिबंध कायदा अंतर्गत कोणत्याही कालावधीसाठी ताब्यात घेण्यात आले होते.

3 कायद्याच्या तरतुदींचे उल्लंघन झाल्यास दंडाची रक्कम:

कोणतीही कंपनी किंवा तिचा अधिकारी जो कायद्यातील तरतुदींचे उल्लंघन करतो मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचारी दंडासाठी जबाबदार असतील.

प्रत्येक चूक करणारी कंपनी दंडाची रक्कम जी रु.100000 पर्यंत वाढू शकते. रुपये 500000 भरण्यास जबाबदार असेल.

डिफॉल्टमध्ये संचालक किंवा कोणत्याही अधिकाऱ्याच्या बाबतीत दंडाची रक्कम रुपये पन्नास हजार वाढू शकते. डीफॉल्ट चालू ठेवल्यास, दंड होऊ शकतो.

६.१० सारांश

संचालक ओळख क्रमांक (कलम 153- 159 आणि नियम 2, 4)

दिग्दर्शक कोण बनू शकतो? (पात्रता आणि अपात्रता)

1. एखादी व्यक्ती अ चे संचालक म्हणून कंपनी नियुक्तीसाठी पात्र असणार नाही, जर- (अ) तो अस्वस्थ मनाचा आहे आणि सक्षम न्यायालय; इ द्वारे घोषित केलेला आहे.

2. कोणतीही व्यक्ती जी कंपनीचा संचालक आहे किंवा आहे जी- (अ) कोणत्याही सततसाठी आर्थिक विवरणे किंवा तीन आर्थिक वर्षांचा कालावधी; इ वार्षिक रिटर्न भरलेले नाहीत.

3.https://corpbiz.io/learning/appointment-of-key-managerial-personnel/#:~:text=Any%20company%20o

संचालकांच्या नियुक्तीच्या पद्धती: पहिल्या संचालकाची नियुक्ती: नामनिर्देशित संचालक अतिरिक्त संचालक, स्वतंत्र संचालक, निवासी संचालक, पर्यायी संचालक, संचालकांची नियुक्ती प्रासंगिक रिक्त जागा, महिला संचालक संचालकांची कायदेशीर स्थिती: विश्वस्त, संचालक म्हणून संचालक.

व्यवस्थापकीय भागीदार म्हणून: एजंट म्हणून संचालक, कर्मचारी म्हणून 4 संचालक: कॉर्पोरेट बॉडीचे अवयव म्हणून संचालक.

संचालकांचे अधिकार आणि कर्तव्ये:

1. कंपनीच्या लेखांमध्ये केलेल्या तरतुदींनुसार दिग्दर्शक असणे आवश्यक आहे असोसिएशन च्या कार्य करते संचालकाने कंपनीच्या सर्वोत्तम हितासाठी कार्य केले पाहिजे.

रजिस्टर ऑफ कंपनीज: फॉरेन रजिस्टर, क्लोजर ऑफ रजिस्टर ऑफ सदस्य किंवा डिबेंचर धारक किंवा इतर सुरक्षा धारक.

मुख्य व्यवस्थापकीय वैयक्तिक समावेश:

(i) मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा व्यवस्थापकीय संचालक किंवा व्यवस्थापक;

(ii) कंपनी सचिव;

(iii) पूर्णवेळ दिग्दर्शक;

(iv) मुख्य वित्तीय अधिकारी; आणि

(v) असे इतर अधिकारी, जे संचालक आहेत त्यांच्यापेक्षा एका स्तरापेक्षा कमी नाहीत मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचारी म्हणून नियुक्त केलेले पूर्ण-वेळ रोजगार मंडळाद्वारे; आणि

(vi) विहित केले जाईल असे इतर अधिकारी;

६.११ प्रश्न

1. संचालकांचे प्रकार स्पष्ट करा?

2. संचालकांची नेमणूक कशी केली जाते? प्रक्रिया आणि पात्रता आणि संचालकांची अपात्रता नियुक्तीचे तपशीलवार वर्णन करा.

3. कंपनीचा "संचालक" कोण असू शकतो?

4. डीआयएन बद्दल कंपनी अधिनियम, 2013 मधील DIN तरतूद पूर्णपणे स्पष्ट करा.

5. कंपनीच्या संचालकाची कायदेशीर पदे स्पष्ट करा.

6. व्यवस्थापकीय संचालकांची प्रमुख किंवा भूमिका कंपनीचे पूर्णवेळ संचालक जबाबदाऱ्या स्पष्ट करा.

7. कंपनीमध्ये मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचाऱ्यांच्या नियुक्तीसाठीचे निकष स्पष्ट करा.

❖❖❖❖

7

मीटिंग्ज (SECTIONS.96-122, 173-176)

घटक रचना :

७.० उद्दिष्ट्ये

७.१ विषय परिचय.

७.२ अर्थ आणि व्याख्या

७.३ निगमन चे तोटे

७.४ वार्षिक सर्वसाधारण सभा (AGM) अतिरिक्त सामान्य सभा

७.५ कॉर्पोरेट ची प्रगती

७.६ विना -नोंदणीचे परिणाम.

७.७ सारांश

७. ८ प्रश्न

७.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- विद्यार्थी सक्षम होतील:
- मीटिंगचा अर्थ आणि व्याख्या समजणे.
- मीटिंग आयोजित करण्यासाठी कंपनीच्या प्रक्रिया समजणे.
- संचालकांची कायदेशीर पदे समजणे.
- संचालकांचे अधिकार आणि कर्तव्ये समजणे.
- मुख्य व्यवस्थापकीय कर्मचाऱ्यांचे कार्य समजणे.

७.१ विषय परिचय

2013 च्या कंपनी कायद्याच्या कोणत्याही तरतुदींनुसार बैठक परिभाषित केलेली नाही, पण कॉमन बिझनेस आणि मार्केट पार्लान्स मीटिंगमधून संदर्भ घेऊन सामान्यत: अनेक व्यक्तींचे एकत्र येणे म्हणजे बैठक अशी व्याख्या केली जाते. कोणताही कायदेशीर व्यवसाय व्यवहार

munotes.in

करण्यासाठी आणि योग्य फलदायी पोहोचण्यासाठी निष्कर्ष तयार करण्यासाठी किमान दोन व्यक्ती बैठकीत असणे आवश्यक आहे.

७.२ सभा - अर्थ आणि व्याख्या:

संचालक मंडळाची सभा:

मंडळाच्या सभा म्हणजे उच्च स्तरावरील बैठका, म्हणजे मंडळाचे सदस्य किंवा त्यांचे प्रतिनिधी उपस्थित असतात. कंपनी ही जिवंत व्यक्ती नसून ती एक निर्जीव व्यक्ती असते जी मानवी एजन्सीद्वारे कार्य करते आणि अशा एजन्सी आवश्यक वेळेनुसार निर्णय घेत असतात. सर्व कंपन्या नियमित अंतराने बोर्ड धारण करतील. संचालक मंडळ एजंट म्हणून काम करते ज्याद्वारे कंपनी कारवाई करते तसेच निर्णय घेते. संचालक मंडळ हे कंपनीतील सर्वोच्च अधिकार आहे आणि त्यांना कंपनीसाठी सर्व प्रमुख निर्णय घेण्याचे अधिकार आहेत. मंडळ संपूर्ण कंपनीच्या कारभाराचे व्यवस्थापन करण्यासाठी पब्लिक लिमिटेड कंपनीच्या संबंधात पहिली बोर्ड बैठक स्थापना किंवा नोंदणीच्या 30 दिवसांच्या आत घेण्यात यावी.कंपनीच्या बाबतीत, पहिली बोर्ड बैठक पहिल्या 30 दिवसांच्या आत घेणे आवश्यक आहे. दोन बैठकांमध्ये १२० दिवसांपेक्षा जास्त अंतर छोट्या कंपन्या किंवा एक व्यक्ती कंपनीच्या बाबतीत, आर्थिक वर्षाच्या प्रत्येक अर्ध्यामध्ये किमान दोन बैठका घेतल्या पाहिजेत, हे मंडळाने लक्षात ठेवावे. याव्यतिरिक्त, दोन बैठकांमधील अंतर किमान 90 दिवस असणे आवश्यक आहे. अशा परिस्थितीत जेथे मीटिंग अल्पसूचनेवर आयोजित केली जाते, किमान एक स्वतंत्र संचालक बैठकीला उपस्थित असणे आवश्यक आहे.

बोर्डाच्या सभेसाठी:

कोरम म्हणजे बोर्डाच्या किमान सदस्यांची संख्या आहे जी कायदेशीर सभा आयोजित करण्यासाठी आवश्यक आहे. कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 1/3 असणे संचालकांच्या संख्येच्या आवश्यक आहे. तथापि, किमान दोन संचालक उपस्थित असणे आवश्यक आहे. असे नियम एका व्यक्तीच्या कंपनीला लागू होत नाहीत, बोर्ड मीटिंग सूचना:

यात एक दस्तऐवज आहे जो कंपनीच्या सर्व संचालकांना बोर्ड मीटिंगसाठी पाठवला जातो. हा दस्तऐवज नियोजित बैठकीचे तपशील, स्थळ, तारीख, वेळ आणि बैठकीचा अजेंडा याबद्दल सांगतो. आयोजित करण्याच्या वास्तविक दिवसाच्या किमान सात दिवस आधी एक नोटीस पाठवणे आवश्यक आहे.

७.३ वार्षिक सर्वसाधारण सभा (AGM)

कंपनी कायदा, 2013 अंतर्गत वार्षिक सर्वसाधारण सभा:

परस्परसंवाद वार्षिक सर्वसाधारण सभा (AGM) कंपनीचे व्यवस्थापन आणि भागधारक यांच्यात संवाद आणि संवाद साधण्यासाठी कंपनी कायदा, 2013 महत्त्वाच्या बाबींवर चर्चा करण्यासाठी वार्षिक सर्वसाधारण सभा आयोजित करणे बंधनकारक आहे.

प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या समाप्तीनंतर कंपनीने वार्षिक सर्वसाधारण सभा घेतली पाहिजे. सहा महिन्यांच्या कालावधीत तिची एजीएम वर्ष तथापि, पहिल्या वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या बाबतीत, कंपनी समाप्तीपासून नऊ महिन्यांपेक्षा कमी कालावधीत एजीएम आयोजित करू शकते. आर्थिक वर्षाच्या अशा प्रकरणांमध्ये जिथे पहिली एजीएम आधीच आयोजित केली गेली आहे, तिथे स्थापनेच्या वर्षात कोणतीही एजीएम घेण्याची आवश्यकता नाही.

कंपनी कायदा, 2013 अंतर्गत दोन वार्षिक सर्वसाधारण सभांमधील वेळेचे अंतर 15 महिन्यांपेक्षा कमी नसेल याची याची नोंद घ्या.

वार्षिक सर्वसाधारण सभा (AGM) ही वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रे प्राप्त करण्यासाठी, पुष्टी करण्यासाठी, स्वीकारण्यासाठी दरवर्षी 31 मार्च रोजी संपणारी संचालक मंडळाचा अहवाल आणि त्यावरील लेखापरीक्षकांची अहवालासह. एजीएममध्ये चर्चा होणारे मुद्दे आहेत:-

निवृत्त होणाऱ्या संचालकांच्या जागी संचालकांची नियुक्ती भागधारकांना लाभांशाची घोषणा. लेखापरीक्षकांची नियुक्ती आणि लेखापरीक्षक चे मानधन ठरवणे. वरील सामान्य व्यवसायाव्यतिरिक्त, इतर कोणताही व्यवसाय कंपनीचा विशेष व्यवसाय म्हणून केला जाऊ शकतो.

कंपनी कायदा, 2013 च्या कलम 96 अंतर्गत तरतुदी केल्या आहेत वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या संदर्भात एक व्यक्ती कंपनी व्यतिरिक्त इतर प्रत्येक कंपनी प्रत्येक वर्षी इतर कोणत्याही बैठकी व्यतिरिक्त, एक सर्वसाधारण सभा तिची वार्षिक सर्वसाधारण सभा म्हणून आयोजित करेल आणि ती बैठक बोलावणाऱ्या सूचनांमध्ये नमूद करेल, आणि या दरम्यान पंधरा महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधी निघून जाणार नाही. दोन वर्षात सर्वसाधारण कंपनीचे आर्थिक वर्ष बंद झाल्याच्या तारखेपासून नऊ महिन्यांच्या कालावधीत आणि इतर कोणत्याही बाबतीत कंपनीची पहिली वार्षिक सर्वसाधारण सभा व्हावी. परंतु, जर एखाद्या कंपनीने उपरोक्त प्रमाणे तिची पहिली वार्षिक सर्वसाधारण सभा आयोजित केली असेल तर कोणतीही वार्षिक तिच्या स्थापनेच्या वर्षात ती घेणे अपेक्षित आहे .

एजीएमची सूचना:

सदस्यांना लेखी/पोस्टद्वारे किंवा इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने 21 दिवसांपूर्वी नोटीस पाठवली पाहिजे नोटीसमध्ये सभेचे ठिकाण, तारीख आणि दिवस, सभा कोणत्या वेळेस आयोजित करण्याची योजना आहे याचा समावेश असावा.

नोटीसमध्ये वार्षिक सर्वसाधारण सभेत आयोजित करण्यात येणारा व्यवसाय देखील असावा.

कंपनीने एजीएमची नोटीस खालील लोकांना पाठवावी: -

कायदेशीर कंपनीचे सर्व प्रतिनिधीसह त्यांच्या मृत सदस्याच्या दिवाळखोर सदस्याच्या कंपनीचे वैधानिक लेखा परीक्षक.

कंपनीचे सर्व संचालक.

खाजगी कंपनीच्या बाबतीत, सार्वजनिक कंपनीच्या बाबतीत वार्षिक सर्वसाधारण सभेचा कोरम खालीलप्रमाणे आहे:-

जर सभासदांची संख्या हजाराच्या आत असेल तर पाच सदस्यांनी सभेसाठी उपस्थित रहावे.

सभासदांची संख्या एक हजाराहून अधिक परंतु पाच हजारांच्या आत असल्यास किमान पंधरा सदस्य सभेला उपस्थित राहतील. पाच हजारांपेक्षा जास्त असल्यास तीस सदस्य सभेला उपस्थित राहतील.

अर्ध्या तासात सभेसाठी कोरम पूर्ण न झाल्यास, सभा नियोजित वेळेपासून पुढील आठवड्यात त्याच दिवशी त्याच वेळी आणि त्याच ठिकाणी किंवा ठिकाणी तहकूब केली जाईल.

वार्षिक सर्वसाधारण सभेचे कार्यवृत्त:

सभांचे औपचारिक लिखित रेकॉर्ड किंवा कार्यवाही " सभेचे कार्यवृत्त" म्हणून ओळखली जाते. भौतिक किंवा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात असू शकते. इतिवृत्त पुस्तकात प्रत्येक कंपनीला वार्षिक सर्वसाधारण सभेचे मिनिट्स अनिवार्यपणे तयार करावे लागतील.स्वाक्षरी करून मिनिट बुकमध्ये नोंद करावी. कार्यवृत्त पुस्तक अन्य ठिकाणी मंडळाने परवानगी दिलेल्या ठेवली जाईल

प्रॉक्सी:

अर्थ:

कंपनीचा सदस्य हा कंपनीचा सदस्य आहे ज्याला त्याच्या वतीने मीटिंगमध्ये उपस्थित राहण्यासाठी म्हणून दुसऱ्या व्यक्तीची नियुक्ती करण्याचा अधिकार आहे. मतदान करण्यासाठी प्रॉक्सी मीटिंगमध्ये बोलण्याचा अधिकार नसेल आणि मतदानाचा अधिकार असेल. पन्नासपेक्षा जास्त नसलेल्या अशा सदस्यांच्यावतीने किंवा त्यांच्या बाजूने कार्य करेल. (सदस्यांच्या)प्रॉक्सी फॉर्म (MGT-11) कंपनीकडे जमा करणे आवश्यक आहे. 48 तासांपेक्षा जास्त कालावधी नसावा. कलम 8 कंपनी "वाणिज्य, कला, विज्ञान, क्रीडा, शिक्षण, संशोधन, समाजकल्याण, धर्म, धर्मादाय, पर्यावरणाचे संरक्षण किंवा इतर कोणत्याही वस्तूंच्या प्रचारासाठी", या कंपनीच्या कोणत्याही सदस्याला प्रॉक्सी नियुक्त करण्याचा अधिकार नसेल जोपर्यंत इतर व्यक्ती देखील अशा कंपनीची सदस्य आहे. कंपनी, स्वतःच्या खर्चाने प्रॉक्सी नियुक्त करण्यासाठी तिच्या सदस्याला आमंत्रित करू शकत नाही. या तरतुदीची पूर्तता करण्यात काही चूक झाली असल्यास, वरील तरतुदीनुसार रु.5000 चा दंड आकारण्यात येईल.

इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने मतदान करा: (व्यवस्थापन आणि प्रशासन) नियम, 2014 मध्ये विहित केलेले संबंधित नियम / प्रक्रिया कंपनी कायदा 2013 नियम 14 मधील संबंधित तरतुदींनुसार प्रत्येक सूचीबद्ध कंपनी किंवा कंपनी ज्यांचे एक हजार पेक्षा कमी भागधारक नसतील ते कोणतेही पास करू शकतात.इलेक्ट्रॉनिक मतदान प्रणालीद्वारे ठराव, या

नियमाच्या तरतुदींनुसार अशा कंपन्या त्यांच्या सदस्यांना इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने सर्वसाधारण सभेत मतदानाचा हक्क बजावण्याची सुविधा पुरवतील.

सदस्य आणि कंपनीने कोणत्याही सर्वसाधारण सभेत इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने

i. बैठकीची सूचना सर्व सदस्यांना, कंपनीच्या लेखा परीक्षकांना किंवा संचालकांना पाठवली जाईल: - स्पीड पोस्ट किंवा नोंदणीकृत पोस्टाने किंवा कुरिअर सेवेद्वारे नोंदणीकृत ई-मेल आयडी सारख्या इलेक्ट्रॉनिक पद्धतींद्वारे

ii. सूचना कंपनीच्या वेबसाइटवर देखील टाकण्यात येईल

iii. सभेच्या सूचनेमध्ये स्पष्टपणे नमूद केले जाईल की ज्या व्यवसायाचा व्यवहार इलेक्ट्रॉनिक मतदान प्रणालीद्वारे केला जाऊ शकतो आणि कंपनी इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने मतदान करण्याची सुविधा देत आहे आणि इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने मतदानाची प्रक्रिया आणि प्रशिक्षण आणि कालावधीसह वेळ शेड्यूलज्या दरम्यान मत दिले जाऊ शकते आणि लॉगिन आयडी देखील प्रदान करेल आणि पासवर्ड तयार करण्यासाठी आणि सुरक्षितता राखण्यासाठी आणि सुरक्षित पद्धतीने मतदान करण्यासाठी सुविधा निर्माण करेल.

पोस्टल मतपत्रिकेद्वारे मतदान:

कंपनी (व्यवस्थापन आणि प्रशासन) नियम, 2014 (कंपनी कायदा, 2013 चे कलम 110) मध्ये खालीलप्रमाणे:

टपालाद्वारे किंवा इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने मतदान करणे समाविष्ट आहे. नोटीस पाठवल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या कालावधीत मीटिंग करणे समाविष्ट आहे. जिथे एखाद्या कंपनीची आवश्यकता असेल किंवा पोस्टल बॅलेटद्वारे कोणताही ठराव आणण्याचा निर्णय घेतला असेल, तेव्हा ती सर्व भागधारकांना नोटीस पाठवेल, त्यासोबत मसुदा ठरावाची कारणे असतील आणि त्यांना त्यांची संमती किंवा मतभेद लिखित स्वरूपात पाठवण्याची विनंती करेल. पोस्टल मतपत्रिकेवर.नोटीस एकतर पाठवली जाईल:

नोंदणीकृत पोस्टाने किंवा स्पीड पोस्टद्वारे किंवा कुरिअर सेवेद्वारे त्या कालावधीत ठराव करण्यासाठी भागधारकाच्या संमती किंवा मतभेदाचा तीस दिवसांच्या इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांद्वारे जसे की नोंदणीकृत ई-मेल आयडी किंवा

i. मतदान प्रक्रिया निष्पक्ष आणि पारदर्शक व्हावी म्हणून कंपनीच्या नोकरीत नसलेल्या छाननीकर्त्याची नियुक्ती केली

ii जर एखाद्या ठरावाला आवश्यक बहुसंख्य भागधारकांनी पोस्टल मतपत्रिकेद्वारे संमती दिली असेल, या उद्देशासाठी बोलावलेल्या सर्वसाधारण सभेत रीतसर मंजूर केला गेला असेल, ज्यात इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांद्वारे मतदान केले.

iii शेअरहोल्डर्सकडून परत मिळालेली पोस्टल बॅलेट छाननीकर्त्याच्या सुरक्षित कोठडीत ठेवली जाईल आणि पोस्टल बॅलेटवर शेअरहोल्डरची संमती किंवा मतभेद लिखित

स्वरूपात मिळाल्यानंतर, बॅलेट पेपर टाकून देऊ नये किंवा भागधारकाची ओळख असू नये. उघड केली.

Iv. परंतु त्याच्या सात दिवसांनंतर नाही लवकरात लवकर अहवाल सादर केला पाहिजे.

v. मतदानाशी संबंधित इतर सर्व कागदपत्रे आणि पोस्टल बॅलेट अध्यक्षांची मान्यता मिळेपर्यंत छाननीकर्त्याच्या ताब्यात ठेवावे. अध्यक्षांनी इतिवृत्तावर स्वाक्षरी केल्यावर, ते आणि इतर कागदपत्रे निबंधकाकडे सुरक्षितपणे परत केली पाहिजेत.

vi. केल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांनंतर मिळालेली संमती किंवा मतभेद हे सदस्याकडून उत्तर मिळाले नाही असे मानले जाईल.

vii. निकाल घोषित करून ते कंपनीच्या वेबसाइटवर घोषित केले जातील छाननीकर्त्याच्या अहवालासह बोलावलेल्या बैठकीत ठराव तारखेला मंजूर होण्याची शक्यता आहे.

७.४ एक्स्ट्रा ऑर्डिनरी जनरल मीटिंग: (कलम100-117)

विशेष सर्वसाधारण सभा "अतिरिक्त सर्वसाधारण सभा" म्हणून ओळखली जाऊ शकते. ज्यांना सदस्यांनी त्वरित विचार करणे आवश्यक आहे, जे पुढील वार्षिक सर्वसाधारण सभेपर्यंत पुढे ढकलले जाऊ शकत नाही, अशा आपत्कालीन परिस्थितींवर मात करण्यासाठी तातडीच्या बैठका आयोजित करण्यासाठी सुविधा देऊ शकतात म्हणून सदस्यांच्या संबोधले जाते.

सभा कंपनी अधिनियम, 2013 चे कलम 100 कंपनी नियम, 2014 च्या नियम 17 असाधारण सर्वसाधारण सभा आयोजित करण्याशी संबंधित बाबींशी संबंधित आहे.

असाधारण सर्वसाधारण सभा आयोजित करण्यासाठी निश्चित वेळ नाही तथापि, असे काही व्यवहार आहेत जे तातडीचे आहेत जे पुढील वार्षिक सर्वसाधारण सभेपर्यंत थांबू शकत नाहीत किंवा पुढे ढकलले जाऊ शकत नाहीत, नंतर एक विशेष सर्वसाधारण सभा बोलावली जाऊ शकते जी कंपनीला व्यवसाय व्यवहार करण्याचे स्वातंत्र्य देते ज्यामध्ये भागधारक/सदस्यांची संमती आवश्यक असते.

कंपनी कायदा, 2013 अंतर्गत तरतुदींनुसार EGM बोलवण्याची कोणतीही विशिष्ट कारणे किंवा व्यवसायाचा उद्देश नाही. तथापि, खालीलपैकी कोणत्याही गोष्टीला सामोरे जाण्यासाठी EGM बोलावले जाऊ शकते:

• सदस्यांची मंजूरी आवश्यक/आवश्यक ऑडिटर काढून टाकणे

• संबंधित पक्ष व्यवहार

• संचालक काढून टाकणे

• पुढील भागधारकांच्या बैठकीपर्यंत प्रतीक्षा करू शकत नाही अशी कोणतीही बाब .

असाधारण सर्वसाधारण सभेची सूचना प्रत्यक्ष सभेच्या दिवसाच्या किमान एकवीस दिवस आधी दिली जावी.

1. एक एक्स्ट्रा-ऑर्डिनरी जनरल मीटिंग (EGM) याद्वारे बोलावली जाऊ शकते:-

• कंपनीद्वारे केलेली मागणी,

अ) शेअर भांडवल असलेल्या कंपनीच्या बाबतीत, पावतीच्या तारखेला धारण केलेल्या सदस्यांची मागणी, अशा त्या तारखेपर्यंत कंपनीच्या पेड-अप भाग भांडवलाच्या एक दशांश पेक्षा कमी

ब) एखाद्या कंपनीकडे भागभांडवल नसताना, सदस्यांची मतदानाचा हक्क विनंती प्राप्त झाल्याच्या तारखेला, त्या तारखेला असलेल्या सर्व सदस्यांच्या एकूण मतदानाच्या एक दशांश पेक्षा कमी नसलेल्या संख्या.

त्याच पद्धतीने मंडळाने बैठक बोलावली आणि आयोजित केली.

विनंतीकर्त्यांनी केलेला कोणताही वाजवी खर्च उप-कलम (4) अंतर्गत बैठक बोलावण्यासाठी कंपनीद्वारे मागणीकर्त्यांना परत केला जाईल आणि अशा प्रकारे भरलेली रक्कम असलेल्या कोणत्याही फी किंवा इतर मोबदल्यामधून देय अशा संचालकांना ज्यांनी बैठक बोलावण्यात चूक केली होती.

1 https://www.cagmc.com/extraordinary-general-meeting-

७.५ न्यायाधिकरणाद्वारे बैठक (कलम 97- 99)

न्यायाधिकरण म्हणजे कंपनी कायद्याच्या कलम 2(90) अंतर्गत राष्ट्रीय कंपनी कायदा. न्यायाधिकरण खालील परिस्थितीत बैठक बोलावू शकते.

1 https://www.cagmc.com/extraordinary-general-meeting-

किंवा निर्देश प्राप्त करण्यासाठी कलम 97 अंतर्गत अर्ज कंपनीच्या कोणत्याही सदस्याद्वारे केला जाईल.

एखादी कंपनी खाजगी असो वा सार्वजनिक, मर्यादित असो किंवा अमर्यादित, शेअर भांडवल असो किंवा नसो, विहित वेळेत तिची एजीएम आयोजित करण्यात अयशस्वी ठरली. तर 2013 च्या कायद्याच्या कलम 97 अंतर्गत न्यायाधिकरणाला बोलावण्याचा किंवा बोलावण्याचा अधिकार आहे. कंपनीच्या कोणत्याही सदस्याच्या अर्जावर कंपनी आणि न्यायाधिकरणाद्वारे योग्य वाटेल त्याप्रमाणे कोणत्याही उपाययोजना किंवा निर्देशांसाठी पुढील आदेश अशी मानली जाईल.

munotes.in

७.६ वर्ग

सभा वर्ग बैठक म्हणजे समान हितसंबंध असलेल्या भागधारक, डिबेंचर धारक, कर्जदार इत्यादींच्या गटाची बैठक. अशा सभा भागधारकांच्या एका विशिष्ट वर्गाद्वारे बोलावल्या जातात आणि केवळ त्यांना असे वाटत असेल की त्यांचे अधिकार बदलले जात आहेत किंवा त्यांना त्यांच्या संलग्न अधिकारांमध्ये बदल करायचे असल्यास.

७.७ सारांश

सभा: संचालक मंडळाची सभा, मंडळाच्या सभेसाठी कोरम, कंपनी कायद्यांतर्गत वार्षिक सर्वसाधारण सभा, वार्षिक सर्वसाधारण सभेची सूचना आणि त्यातील सामग्री, वार्षिक सर्वसाधारण सभेसाठी आवश्यक कोरम.

वार्षिक सर्वसाधारण सभेचे कार्यवृत्त: प्रॉक्सीसाठी तरतुदी: अतिरिक्त सामान्य सभा, वर्ग बैठक, न्यायाधिकरणाद्वारे सभा. वर्ग सभा.

इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने मतदान करणे:

कंपनी (व्यवस्थापन आणि प्रशासन) नियम, 2014 मध्ये विहित केलेले संबंधित नियम / प्रक्रिया. पोस्टल मतपत्रिकेद्वारे मतदान करणे: संबंधित नियम / प्रक्रिया कंपनी (व्यवस्थापन आणि प्रशासन) नियम, 2014

७.८ प्रश्न

1. कंपनी कायदा 2013 अंतर्गत सभाच्या विविध प्रकारच्या तरतुदी कोणत्या आहेत

2. वार्षिक सर्वसाधारण सभा आयोजित करण्याची प्रक्रिया स्पष्ट करा

3. वेगवेगळ्या पद्धतींवर मतदान आयोजित करण्यासाठी कायदेशीर औपचारिकता काय आहेत?

4. असाधारण सर्वसाधारण सभा (EOGM) म्हणजे काय आहेत? एक्स्ट्रा ऑर्डिनरी सर्वसाधारण सभा आयोजित करण्याची प्रक्रिया आणि आवश्यकता स्पष्ट करा.

5. टीप लिहा:-

a) पोस्टल मतपत्रिका

b) न्यायाधिकरणाची बैठक

c) कोरम

d) प्रॉक्सी

❖❖❖❖

८

द इंडियन पार्टनरशिप ॲक्ट १९३२
भागीदारीची निर्मिती आणि भागीदारीचे प्रकार

घटक रचना :

८.० उद्दिष्ट्ये

८.१ विषय परिचय.

८.२ अर्थ आणि व्याख्या

८.३ कोण भागीदार असू शकते

८.४ कोण भागीदार असू शकते

८.५ भागीदारी करार किंवा भागीदारीचे कलम

८.६ भागीदारीची चाचणी

८.७ भागीदारांचे प्रकार

८. ८ भागीदारीचे प्रकार

८.९ संयुक्त कौटुंबिक व्यवसायासह भागीदारी फर्म, कंपनी आणि हिंदू अविभक्त कौटुंबिक व्यवसाय दोन्हीमधील फरक.

८.१० सारांश

८. ११ प्रश्न

८.० उद्दिष्ट्ये

युनिटचा अभ्यास केल्यानंतर विद्यार्थी हे सक्षम होतील:

- भागीदारी आणि भागीदारी कराराचा अर्थ समजू शकतील.
- भागीदारीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करणे
- भागीदारी आणि सह-भागीदारी, HUF आणि कंपनी यांच्यातील फरक स्पष्ट करणे.
- भागीदारी फर्मच्या विसर्जनाबद्दल चर्चा करणे

८.१ विषय परिचय

मर्यादित भांडवलासारख्या एकमेव व्यापाराच्या काही मर्यादा, व्यवस्थापकीय क्षमता इ. व्यवसाय संस्थेचे भागीदारी स्वरूप मुळे अस्तित्वात आले आहे. पूर्वी भागीदारी व्यवसाय भारतीय करार कायदा 1872 द्वारे नियंत्रित केला जात असे. परंतु नंतर अधिकाऱ्यांना यासाठी वेगळा कायदा असणे आवश्यक वाटले, ज्याचा परिणाम म्हणून भारतीय भागीदारी कायदा 1932 आला परिणाम आवश्यकतेनुसार परिभाषित आणि सुधारित करण्यासाठी कायदा स्थापित केला गेला.

भागीदारी "भाग" या शब्दापासून बनलेली आहे आणि याचा अर्थ शेअरिंग आहे. व्यक्ती व्यवसायातील नफा आणि गुणधर्म सामायिक करण्यासाठी. भागीदारीचे नाते करारातून निर्माण होते, स्थिती नाही

८.२ अर्थ आणि व्याख्या

व्याख्या:

कायद्याच्या कलम 4 मध्ये भागीदारीची व्याख्या “ज्या व्यक्तींनी सर्वांच्या व्यवसायातील नफा वाटून घेण्याचे मान्य केले आहे किंवा त्यापैकी कोणीही सर्वांसाठी काम करत आहे, त्यांच्यामधील संबंध होय. भागीदारीमध्ये प्रवेश केलेली व्यक्ती एकमेकांना वैयक्तिकरित्या भागीदार आणि एकत्रितपणे फर्म म्हणतात. ज्या नावाखाली त्यांचा व्यवसाय चालतो त्याला फर्म नाव म्हणतात.

८.३ कोण भागीदार असू शकते

1. व्यक्ती - वैध करारासाठी आवश्यक असलेल्या सर्व अटी पूर्ण करणारी व्यक्ती भागीदार होऊ शकते.

2. अल्पवयीन - अल्पवयीन व्यक्ती भागीदार होऊ शकत नाही.प्रवेश करू शकतो इतर सर्व भागीदारांच्या संमतीने भागीदारी व्यवसायात

3. पागल - अस्वस्थ मनाची व्यक्ती करार करण्यास सक्षम नाही आणि म्हणून भागीदार होऊ शकत नाही.

4. कॉर्पोरेट बॉडी - कॉर्पोरेट बॉडी कृत्रिम व्यक्ती असल्याने भागीदार बनू शकते आणि भागीदारी करार करू शकते.

5. FIRM-A फर्म दुसऱ्या फर्मची भागीदार असू शकत नाही, जरी तिचा भागीदार त्यांच्या वैयक्तिक क्षमतेनुसार असू शकतो.

कोण भागीदार नाहीत:

- हिंदू अविभक्त कुटुंबातील सदस्य कौटुंबिक व्यवसाय करतात. तथापि कुटुंबातील सदस्यांमधील भागीदारी करार अनुज्ञेय आहे.

munotes.in

- कोणत्याही व्यक्तीकडून व्याजदर प्राप्त करणारा पैसा देणारा व्यवसायात गुंतलेल्या किंवा व्यवसायात गुंतलेल्या व्यवसायात गुंतलेला एजंट प्रिन्सिपलकडून कमिशन मिळवतो.
- विधवा किंवा मृत भागीदाराचे मूल ज्याला वार्षिकी म्हणून नफ्याचा एक भाग मिळतो.
- व्यवसायाचा पूर्वीचा मालक किंवा काही भाग मालक त्याच्या चांगल्या इच्छेसह त्याच्या व्यवसायाची विक्री करतो. विक्रीच्या विचारात उत्पन्न होणाऱ्या मालमत्तेच्या वाटणी नफ्याचे संयुक्त किंवा सह-मालक व्यवसायातून नफ्याचा एक भाग प्राप्त करतो.

८.४ कोण भागीदार असू शकते

भागीदारीचे घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

1. दोन किंवा अधिक व्यक्ती:

भागीदारी तयार करण्यासाठी किमान दोन व्यक्ती आवश्यक आहेत. बँकिंग व्यवसायात जास्तीत जास्त दहा भागीदारांना परवानगी आहे.

इतर कोणत्याही व्यवसायाची संख्या 20 पेक्षा जास्त असू शकत नाही.

2. योग्यता:

सर्व भागीदारांनी बहुसंख्य वय गाठले असावे आणि ते सुदृढ असले पाहिजेत. त्याला करार करण्यास सक्षम करण्यासाठी मन.

3. करार:

भागीदारी करण्यासाठी करार होणे आवश्यक आहे. व्यक्त किंवा निहित हा करार होऊ शकतो. व्यक्त करार हा बोललेल्या किंवा बोललेल्या शब्दांमधून उद्भवतो. लिहिलेले त्याचप्रमाणे व्यवसायाचे गर्भित करार आचार आणि प्रथा यातून निर्माण होतो. कायद्याच्या कलम 5 मध्ये “भागीदारीचा संबंध करारातून उद्भवते आणि स्थितीतून नाही.

4. कायदेशीर व्यवसाय:

टर्म बिझनेस कोणत्याही कायदेशीर क्रियाकलापाचा संदर्भ देते, जी यशस्वी झाल्यास नफ्यात परिणाम होईल. त्यात प्रत्येक व्यापार, व्यवसाय आणि व्यवसायाचा समावेश होतो. व्यवसाय कायमस्वरूपी उपक्रम असणे आवश्यक आहे. एकाच उपक्रमाच्या उदाहरणासाठी देखील भागीदारी अस्तित्वात आहे: X आणि Y चित्रपट निर्मिती साठी भागीदार आहेत.

5. नफा वाटणी:

सर्व संबंधित भागीदारांनी केलेला करार यासाठी असणे आवश्यक आहे. व्यवसायाचा नफा वाटून घेणे. नफा म्हणजे निव्वळ नफा नंतर आला सर्व खर्चाची तरतूद. हे लक्षात ठेवले पाहिजे की नफा वाटणी आहे. नफा-वाटप गुणोत्तर विचारात न घेता आवश्यक आहे. तथापि, हे लक्षात घेतले पाहिजे. व्यक्तींमधील नफ्याची जवळपास वाटणी हे भागीदारीचे

munotes.in

अस्तित्व निश्चितपणे ठरवणार नाही. उदाहरणार्थ: दुकानाचा संयुक्त मालक कोण दुकानाचे भाडे वाटून घेतल्यास भागीदार म्हटले जाणार नाही.

6. भागीदारांमधील म्युच्युअल एजन्सी:

आणखी एक महत्त्वाचा पैलू, भागीदारीची व्याख्या अशी आहे की भागीदार किंवा त्यांच्या वतीने कार्य करणाऱ्या कोणत्याही (एक किंवा अधिक) द्वारे, म्हणजे, संयुक्त एजन्सी व्यवसाय सर्वांनी चालवला पाहिजे.

८.५ भागीदारी करार किंवा भागीदारीचे कलम

भागीदारी व्यक्त किंवा निहित असू शकते. बोललेले किंवा लिहिलेले शब्द एक्सप्रेस भागीदारी द्वारे उद्भवते. पक्षच्या आचरणातून गर्भित भागीदारी उद्भवू शकते. भागीदारी करार सर्व वैध अटी पूर्ण करणे आवश्यक आहे. करार जसे की ऑफर, स्वीकृती, योग्यता, कायदेशीर व्यवसाय इ. कधीकधी अल्पवयीन व्यक्तीसह भागीदारीच्या फायद्यांमध्ये सर्व भागीदारांची संमती प्रवेश केला जाऊ शकतो. जसे की भागीदारांचे एकमेकांशी नाते असते, भागीदारी तयार करण्यासाठी कोणत्याही विचाराची आवश्यकता नाही. दस्तऐवज ज्यात भागीदारीच्या अटींचा समावेश आहे त्या भागीदाराला भागीदारी करार म्हणतात.

डीडमधील सामग्री किंवा तरतुदी खालीलप्रमाणे आहेत:

अ) फर्मचे नाव

ब) सर्व भागीदारांचे नाव आणि पत्ता

क) व्यवसायाचे स्वरूप आणि ठिकाण

ड) भागीदारीचा कालावधी.

इ) नफा वाटणी प्रमाणासह प्रत्येक भागीदाराच्या भांडवलाची रक्कम.

फ) रेखाचित्रावरील व्याज आणि भांडवलावरील व्याज.

ग) भागीदाराने दिलेल्या कर्जावरील व्याज.

ह) कोणत्याही भागीदारास देय वेतन किंवा कमिशन.

इ) प्रवेश, सेवानिवृत्ती किंवा जोडीदाराचा मृत्यू.

ज) निवृत्ती किंवा भागीदाराच्या मृत्यूच्या बाबतीत खात्याची निपटारा किंवा फर्मचे विघटन

८.६ भागीदारीची चाचणी

भागीदारीची खरी कसोटी म्हणजे म्युच्युअल एजन्सीचे अस्तित्व. तेथे इतर परिस्थिती आहेत जेथे नफ्याची वाटणी अस्तित्वात आहे परंतु भागीदारी परंतु व्यवसाय चालवणाऱ्या पक्षांमध्ये एजन्सी अस्तित्वात असल्यास एकत्र आणि नफा सामायिक करा असे मानले

जाईल की भागीदारी अस्तित्वात आहे. की नाही हे ठरवण्यासाठी खालील तीन चाचण्या केल्या पाहिजेत कायदेशीर क्रिया करणाऱ्या व्यक्तींचा समूह भागीदारी बनवतो किंवा नाही.

1. नफा शेअर करण्यासाठी करार:

नफ्याची वाटणी हा भागीदारीच्या अस्तित्वाचा प्रथमदर्शनी पुरावा आहे. मुदतीचा नफा म्हणजे निव्वळ नफा म्हणजेच सर्व खर्च वजा केल्यावर शिल्लक राहिलेला अधिशेष देय किंवा देय. नफा कोणत्या प्रमाणात सामायिक करायचा हे अभौतिक आहे.

2. म्युच्युअल एजन्सी:

भारतीय भागीदारी कायद्याच्या U/S 18 नुसार भागीदार एजंट आणि प्रिन्सिपल दोन्ही आहे. याचा अर्थ प्रत्येक भागीदार एजंट आणि प्रिन्सिपल दोन्ही आहे. भागीदार एक एजंट आहे. दुसऱ्या जोडीदाराचा या अर्थाने की त्याच्या कृतीने तो इतर भागीदारांना बांधून ठेवू शकतो. कृत्यांसाठी त्याला जबाबदार धरले जाऊ शकते या अर्थाने तो मुख्य आहे.

3. पक्षांचा हेतू:

भागीदारांचा हेतू त्यांच्या व्यवहार आचरणातून, अभ्यासक्रमातून एकत्रित केला जाऊ शकतो, त्यांच्या व्यवसायात प्रवेश करण्याच्या परिस्थिती.

८.७ भागीदारांचे प्रकार

भागीदारी म्हणजे जेव्हा दोन किंवा अधिक लोक एकत्र सामील होतात. विशिष्ट उपक्रम आणि अशा उपक्रमातून होणारा नफा शेअर करा किंवा व्यवसाय तथापि, एखाद्याने नेहमीच सर्व भागीदार असे गृहीत धरू नये. फर्मच्या कामात किंवा नफ्यात किंवा दायित्वांमध्येही तितकेच सहभागी व्हा. खरं तर, त्यांच्या पदवीवर आधारित विविध प्रकारचे भागीदार आहेत दायित्व, किंवा फर्ममध्ये त्यांचा सहभाग अवलंबून आहे.

1. सक्रिय भागीदार:

एक प्रकट भागीदार किंवा सक्रिय भागीदार प्रथम प्रकारचा भागीदार. म्हणून नाव सूचित करते की तो फर्म आणि वाहून नेण्यात सक्रिय भाग घेतो व्यवसाय क्रिया. तो सर्वांच्या वतीने दैनंदिन व्यवसाय करतो. भागीदार याचा अर्थ तो दैनंदिन आधारावर इतर सर्व भागीदारांचा एजंट म्हणून आणि फर्मच्या सर्व नियमित व्यवसायाच्या संदर्भात काम करतो.

2. निष्क्रिय भागीदार:

हा एक भागीदार आहे जो दैनंदिन कामकाजात प्रत्यक्ष भाग घेत नाही, म्हणजे तो फर्मच्या दैनंदिन कामात सक्रिय भाग घेत नाही. तो आहे इतर सर्व भागीदारांच्या कृतीने बांधील. तो फर्मचा नफा आणि तोटा वाटून घेईल आणि इतर भागीदारांप्रमाणे त्याच्या भांडवलाच्या वाट्यामध्ये आणेल. असा सुप्त जोडीदार असेल तर सेवानिवृत्त झाल्यावर त्याला सार्वजनिक सूचना देण्याची गरज नाही.

3. नाममात्र भागीदार

हा एक भागीदार आहे ज्यामध्ये कोणतेही भागीदारी म्हणून महत्त्वपूर्ण स्वारस्य नाही, थोडक्यात, तो केवळ भागीदारीला त्याचे नाव देत आहे. तो फर्मला कोणतेही भांडवल योगदान देणार नाही आणि म्हणून तो करणार नाही नफ्यात वाटा आहे. परंतु नाममात्र भागीदार जबाबदार असेल. इतर कोणत्याही भागीदारांनी केलेल्या कृत्यांसाठी बाहेरील व्यक्ती आणि तृतीय पक्ष भागीदारी आहे.

४. एस्टोपेल द्वारे भागीदार:

जेव्हा एखादी व्यक्ती दुसऱ्याला सांगते की तो किंवा ती फर्मचा भागीदार आहे, एकतर त्याच्या बोलण्याने, कृतीने किंवा आचरणाने मग असा जोडीदार नाकारू शकत नाही की तो/ती भागीदार नाही. याचा अर्थ असा होतो की अशी व्यक्ती असली तरी त्याने/तिने स्वतःला/स्वतःचे असे प्रतिनिधित्व केलेले भागीदार नाही आणि म्हणून तो एस्टॉपेलद्वारे भागीदार बनतो.

5. केवळ नफ्यात भागीदार:

अशा प्रकारचे भागीदार केवळ फर्मचा नफा वाटून घेतील, तो कोणत्याही दायित्वांसाठी जबाबदार होणार नाही. तृतीय पक्षांशी व्यवहार करताना तो केवळ नफ्याच्या सर्व कृत्यांसाठीच जबाबदार असेल, तो कोणत्याही दायित्वाची वाटणी करणार नाही.

6. अल्पवयीन भागीदार:

करार कायद्यानुसार अल्पवयीन व्यक्ती फर्मचा भागीदार होऊ शकत नाही. तथापि, भागीदार सर्व असल्यास भागीदारीच्या फायद्यांमध्ये प्रवेश केला जाऊ शकतो त्यासाठी भागीदार त्यांची संमती देतो. तो फर्मचा नफा वाटून घेईल परंतु तोट्यासाठी त्याचे उत्तरदायित्व फर्ममधील त्याच्या वाट्यापुरते मर्यादित असेल. बहुमत गाठल्यावर अशा अल्पवयीन भागीदाराला तो फर्मचा भागीदार बनण्याची इच्छा आहे, ठरवण्यासाठी सहा महिने असतात. त्यानंतर त्याने सार्वजनिक सूचना देऊन आपला निर्णय जाहीर करावा. मध्ये त्याला जाहीर नोटीस द्यावी लागेल. तो भागीदार म्हणून चालू ठेवतो किंवा निवृत्त होण्याचा निर्णय घेतो.

८. ८ भागीदारीचे प्रकार

1. निश्चित मुदतीसाठी भागीदारी:

ही एक भागीदारी आहे जिथे ठराविक कालावधी निश्चित केला जातो. मुदत संपल्यावर विरघळली कि अशी भागीदारी मिळते. निश्चित कालावधीपूर्वी ते परस्पर संमतीने विसर्जित असू शकते. तथापि, ते निश्चित कालावधीनंतर चालू राहिल्यास ती इच्छेनुसार भागीदारी बनते.

2. विशेष भागीदारी :(कलम 8):

जेथे दोन किंवा अधिक व्यक्ती एखाद्या विशिष्ट साहसात व्यवसाय करण्यास सहमती देतात. किंवा अशी भागीदारी करणे याला विशिष्ट भागीदारी म्हणतात. उदा. X आणि Y जाहिरात चित्रपटाच्या निर्मितीसाठी भागीदारीत प्रवेश करतात.

3. इच्छेनुसार भागीदारी:

ही एक भागीदारी आहे ज्यामध्ये कालावधी निश्चित केलेला नाही आणि कोणत्याही भागीदाराला नोटीस देऊन विसर्जित केला जाऊ शकतो. फर्म कोणत्याही भागीदाराद्वारे विसर्जित केली जाऊ शकते. इतर सर्व भागीदारांना 14 दिवसांची आगाऊ सूचना लेखी देऊन फर्म विसर्जित करण्याचा त्याचा हेतू दर्शवित आहे.

८.९ संयुक्त कौटुंबिक व्यवसायासह भागीदारी फर्म, कंपनी आणि हिंदू अविभक्त कौटुंबिक व्यवसाय दोन्हीमधील फरक.

1. भागीदारी आणि सह-मालकी यांच्यात फरक करा:

	भागीदारी	**सह मालकी**
1	व्यवसाय: व्यवसाय चालू ठेवणे हा भागीदारीचा एक आवश्यक घटक आहे.	सह मालकी: काहीही चालू न ठेवता व्यवसाय अस्तित्वात असू शकते
2.	म्युच्युअल एजन्सी: फर्मच्या भागीदारांमधील परस्पर एजन्सी अस्तित्वात आहे	सह मालकांमध्ये कोणतीही परस्पर एजन्सी अस्तित्वात नाही
3.	**निर्मिती: भागीदारी कराराद्वारे तयार केली जाते**	सह मालकी कराराद्वारे किंवा कायद्याद्वारे किंवा सद्गुणाद्वारे स्थिती तयार केली जाते
4.	**नफा: नफा सामायिक करण्याचा करार हा भागीदारी आवश्यक घटक आहे.**	शेअरिंग
5.	**धारणाधिकार: भागीदाराकडे मालकीच्या फर्मच्या मालमत्तेवर सामान्य धारणाधिकार आहे**	सामाईक मालकीच्या मालमत्तेवर सह मालकी हक्क नाही.
6.	**मालमत्तेचे विभाजन: भागीदार फर्मच्या मालमत्तेचे विभाजन मागणी करू शकत नाही.**	सह-मालक मालमत्तेच्या विभाजनाचा दावा करण्यास पात्र आहे.7
7.	**करार: भागीदार**	करारातून उद्भवते
8.	**भागीदारांची संख्या: किमान 2, जास्तीत जास्त 10 बँकिंगसाठी, 20 साठी इतर व्यवसाय.**	सह मालकांची कमाल मर्यादा नाही.

2. भागीदारी आणि कंपनी यांच्यात फरक करा:

	भागीदारी	**कंपनी**
1.	अर्थ: भागीदारी म्हणजे अशा व्यक्तींमधील नातेसंबंध ज्यांनी सर्वांनी किंवा त्यांच्यापैकी कोणत्याही एकाने केलेल्या व्यवसायातील नफा वाटून घेण्याचे मान्य केले आहे.	कंपनी म्हणजे कंपनीच्या कायद्यानुसार तयार झालेली आणि नोंदणीकृत कंपनी किंवा अस्तित्वात असलेली कंपनी.
2.	कायदेशीर व्यक्ती: फर्म म्हणजे कायदेशीर अस्तित्व..	कंपनी ही कायद्याच्या नजरेत कायदेशीर व्यक्ती असते.
3.	दायित्व: भागीदाराचे दायित्व अमर्यादित आहे. भागीदाराची कर्जदाराचा दावा निकाली काढण्यासाठी वैयक्तिक मालमत्ता देखील जबाबदार आहे.	कंपनीच्या बाबतीत सभासदाचे दायित्व न भरलेल्या रकमेच्या मर्यादेपर्यंत मर्यादित असते.
4	शेअरचे हस्तांतरण: फर्ममध्ये भागीदार त्याच्याशिवाय त्याचा हिस्सा घेऊ शकत नाही सर्व भागीदारांची संमती.	कंपनीत शेअरहोल्डर त्याचे शेअर्सचे हस्तांतरण करू शकतात
5	एजन्सी: प्रत्येक भागीदार इतर भागीदाराचा एजंट एक आहे.	कंपनीचा भागधारक आहे कंपनीचा एजंट नाही.
6	नोंदणी: फर्मची नोंदणी भागीदारी कायदा 1932अंतर्गत अनिवार्य नाही.	कंपनी कायदा 1956 अंतर्गत कंपनीची नोंदणी अनिवार्य आहे.
7	व्यवस्थापन: झोपलेल्या जोडीदाराच्या बाबतीत वगळताव्यवस्थापन भागीदारांच्या हातात असते	व्यवस्थापन
8	कर्जदार: फर्मचे कर्जदार तसेच वैयक्तिकरित्या भागीदार देखील चे कर्जदार आहेत.	कर्जदार केवळ कंपनीचे कर्जदार असतात आणि नाही
9	खाती: लेखापरीक्षकांद्वारे भागीदारीचे ऑडिट करणे आवश्यक नाही	खाती
10	**मालमत्तेची मालकी: फर्मची मालमत्ता एकत्रितपणे भागीदाराची आहे**	कंपनीची मालमत्ता, कंपनीचे आहे, आणि भागधारकांचे नाही

munotes.in

11	**मृत्यूचा परिणाम: मृत्यू झाल्यास किंवा भागीदार फर्मची दिवाळखोरी विरघळली जाते, जर नसेल तर याच्या उलट करार आहे.**	कंपनीच्या बाबतीत, कंपनीच्या सदस्याचा मृत्यू किंवा कंपनीचे विघटन दिवाळखोरीचा परिणाम होत नाही.
12	**मालमत्तेची विल्हेवाट: भागीदार मालमत्तेची विल्हेवाट लावू शकतो**	भागधारक कंपनीच्या मालमत्तेची विल्हेवाट लावू शकत नाही.
13	**सदस्यांची संख्या: किमान 2, बँकिंगच्या बाबतीत कमाल 10 आणि सर्वसाधारण व्यवसाय बाबतीत 20.**	भागधारकांची संख्या खाजगी कंपनीच्या बाबतीत जास्तीत जास्त 50 सदस्य आणि सार्वजनिक कंपनीच्या बाबतीत कोणतेही सदस्य असू शकतात.
14	**अस्तित्व: शाश्वत किंवा सतत जीवन भागीदारी नाही.**	कंपनीचे दीर्घ आणि जुने आयुष्य आहे

3. भागीदारी आणि हिंदू अविभक्त कुटुंब मध्ये फरक करा:

	भागीदारी	**हिंदू अविभक्त कुटुंब**
1	अर्थ: भागीदारी म्हणजे नफा वाटून घेण्यास सहमत असलेल्या व्यक्तींमधील संबंध सर्वांसाठी किंवा कोणत्याही कृतीद्वारे चालवलेला व्यवसाय.	एक संयुक्त हिंदू कुटुंब जे आपल्या पूर्वजांकडून दिलेला व्यवसाय चालवते.
2	करार:भागीदाराचा करार हे केवळ द्वारे उद्भवू शकते	कायदाच्या ऑपरेशनद्वारे उद्भवते
3	नवीन सदस्याचा प्रवेश: भागीदारीमध्ये नवीन भागीदाराला प्रवेश दिला जाऊ शकतो, फक्त सर्व भागीदारांची संमतीसह	एखादी व्यक्ती कुटुंबात जन्मतःच सदस्य बनते
4	**संख्या:**	जास्तीत जास्त
5	म्युच्युअल एजन्सी: भागीदारांमध्ये म्युच्युअल एजन्सी अस्तित्वात आहे म्हणजे सर्व एकासाठी कार्य करत आहे आणि एक सर्वांसाठी कार्य करत आहे	कुटुंबातील सदस्यांमध्ये असा कोणताही एजन्सी संबंध नाही. कर्ता म्हणजे कुटुंबाचा प्रमुख किंवा कुटुंबाचा फक्त प्रतिनिधी व्यवस्थापक आहे.

munotes.in

6	**गर्भित अधिकार: प्रत्येक भागीदाराला त्याच्या केलेल्या कृतींद्वारे फर्मला व्यवसायाच्या सामान्य मार्गात.बांधून ठेवण्याचा गर्भित अधिकार असतो**	केवळ कर्ताला त्याच्या कृतीने कुटुंबाला बांधून ठेवण्याचा गर्भित अधिकार आहे.
7	उत्तरदायित्व: फर्मच्या व्यावसायिक दायित्वासाठी भागीदार वैयक्तिकरित्या जबाबदार असतो. प्रत्येकाचा त्याच्या खाजगी सोबत मालमत्ता आणि नफा मध्ये भागीदार वाटा असतो	कुटुंबाच्या व्यावसायिक दायित्वासाठी सदस्य वैयक्तिकरित्या जबाबदार नाही. फक्त त्याचा वाटा कुटुंबातील नफा आणि मालमत्ता कर्ज फेडण्यासाठी जबाबदार आहे

८.१० सारांश

भागीदारी: कायद्याच्या कलम 4 मध्ये भागीदारीची व्याख्या "संबंध" म्हणून केली जाते व्यवसायातील नफा वाटून घेण्यास सहमती दर्शविलेल्या व्यक्तींमध्ये सर्वांसाठी किंवा त्यांच्यापैकी कोणीही सर्वांसाठी कार्य करत आहे.

भागीदार कोण बनू शकते: वैयक्तिक, शारीरिक कॉर्पोरेट, भागीदारीत भागीदार कोण होऊ शकत नाही: हिंदूचे सदस्य कौटुंबिक व्यवसायात अविभक्त कुटुंब वाहून नेणे. पैशाचा सावकार व्यवसायात गुंतलेल्या किंवा जवळपास असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीकडून व्याजदर प्राप्त करणे व्यवसायात गुंतण्यासाठी. कमिशन प्राप्त करणाऱ्या व्यवसायात गुंतलेला एजंट प्राचार्य पासून. इ

भागीदारीची अत्यावश्यकता: दोन किंवा अधिक व्यक्ती: योग्यता: करार: नफा वाटणी: भागीदारांमधील म्युच्युअल एजन्सी: पार्टनरशिप डीड किंवा पार्टनरशिपचे लेख भागीदारी डीड: अर्थ: भागीदारी डीड एक करार करण्याशिवाय दुसरे काहीही नाही भागीदारी संदर्भात भागीदारांमधील.

सामग्री:

अ) फर्मचे नाव, सर्व भागीदारांचे नाव आणि पत्ता, व्यवसायाचे स्वरूप आणि ठिकाण, भागीदारीचा कालावधी, प्रत्येकाच्या भांडवलाची रक्कम नफा वाटणी प्रमाणासह भागीदार. इ

भागीदारीचे प्रकार: नफा सामायिक करण्यासाठी करार: म्युच्युअल एजन्सी: पक्षांचा हेतू:

भागीदारांचे प्रकार: सक्रिय भागीदार, स्लीपिंग पार्टनर, नाममात्र भागीदार, एस्टोपेलचे भागीदार, केवळ नफ्यात भागीदार, अल्पवयीन भागीदार

भागीदारीचे प्रकार: निश्चित मुदतीसाठी भागीदारी: विशेष भागीदारी: इच्छेनुसार भागीदारी:

८.११ प्रश्न

1. भागीदारीची संकल्पना आणि भागीदारीचे आवश्यक घटक स्पष्ट करा.

2. भागीदारी फर्म कशी तयार केली जाऊ शकते? भागीदारीचे प्रकार सांगा?

3. भागीदारांचे प्रकार काय आहेत?

4. “म्युच्युअल एजन्सी” हे भागीदारीचे सार आहे” हे विधान स्पष्ट करा.

5. भागीदारी आणि कंपनी यांच्यात फरक करा.

6. भागीदारी आणि संयुक्त हिंदू कौटुंबिक व्यवसाय यात फरक करा.

7. टीप लिहा

a. भागीदारी आणि सह-मालकीतील फरक

b. सार्वजनिक सूचना

c. भागीदारी डीड

d. भागीदारीत भागीदार कोण होऊ शकते?

❖❖❖❖

munotes.in

९

फर्म्सची नोंदणी आणि नोंदणी न केल्याचे परिणाम भागीदारांमधील संबंध आणि फर्मचे विघटन

घटक रचना :

९.० उद्दिष्ट्ये

९.१ विषय परिचय.

९.२ भागीदारीची नोंदणी न केल्याचे परिणाम.

९.३ हक्क, कर्तव्ये आणि दायित्वे आणि भागीदारांचे अधिकार

९.४ भागीदाराचे हक्क

९.५ भागीदारांची कर्तव्ये

८.६ भागीदारांची दायित्वे

९.७ भागीदाराचे निहित प्राधिकरण

९. ८ भागीदारांचे परस्पर संबंध

९.९ भागीदारांचे तृतीय व्यक्तीशी नाते

९.१० भागीदारीत अल्पवयीन व्यक्तीचे स्थान

९.११ अल्पवयीन पूर्ण भागीदार बनतात.

९.१२ अल्पवयीन व्यक्तीचे हक्क जर त्याने भागीदार न होण्याचे निवडले

९.१३ विघटनाचे परिणाम किंवा परिणाम

९.१४ सार्वजनिक सूचना

९.१५ सारांश

९.१६ प्रश्न

munotes.in

९.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- भागीदारीच्या नोंदणीचे महत्त्व समजणे.
- फर्मची नोंदणी न केल्याने होणारे परिणाम समजणे .
- हक्कांची कर्तव्ये आणि भागीदारांची परस्पर हक्कांची कर्तव्ये समजणे.
- भागीदारीतील अल्पवयीन मुलांची स्थिती समजणे.
- भागीदारांचे फर्म आणि तृतीय पक्षांचे दायित्व समजणे.
- विघटन संकल्पना आणि विघटनाचे परिणाम समजणे.

९.१ विषय परिचय

भागीदारी फर्मची नोंदणी कायद्यानुसार अनिवार्य नाही. भागीदारी कायदा, 1932 अंतर्गत तरतुदी विशेषतः केल्या आहेत की जे भागीदार नोंदणी करू इच्छितात, ते कंपनीच्या रजिस्ट्रारकडे, ज्या राज्यातील फर्मचे मुख्य कार्यालय आहे नोंदणी करू शकतात. एक भागीदारी फर्म तयार झाल्यावर किंवा कोणत्याही वेळी नोंदणी केली जाऊ शकते. त्यानंतर भागीदारी नोंदणीची प्रक्रिया जेणेकरून भागीदारी फर्म नोंदणीकृत, विहित नमुन्यातील अर्ज असणे आवश्यक आहे रजिस्ट्रार ऑफ फर्म्सकडे सादर केले. अर्जामध्ये खालील माहिती समाविष्ट करणे आवश्यक आहे:

• फर्मचे नाव

• फर्मच्या व्यवसायाचे प्रमुख ठिकाण

• इतर ठिकाणांची नावे जिथे फर्मचा व्यवसाय चालतो.

• भागीदारांची पूर्ण आणि कायमस्वरूपी नावे.

• ज्या तारखेला प्रत्येक भागीदार फर्ममध्ये सामील झाला

• भागीदारीचा कालावधी, निर्दिष्ट केल्यास

प्रत्येक भागीदारने भरलेल्या आणि विहित अर्जावर स्वाक्षरी आणि पडताळणी केली पाहिजे, त्यानंतर ते कंपनीच्या रजिस्ट्रारकडे सादर केले जावे. अर्ज सोबत नोंदणी शुल्कही जमा केले जाते. अर्ज सादर केल्यावर, निबंधकाने अर्जाची छाननी करा. सर्वकाही आवश्यक पूर्ण केले आहे आणि सर्व कायदेशीर औपचारिकता पूर्ण केल्या आहेत जर तो समाधानी असेल, तो फर्मच्या रजिस्टरमध्ये नोंद करेल. तो नोंदणीचे प्रमाणपत्रही देईल. सबमिट केलेल्या माहितीमध्ये कोणताही बदल नोंदणी रजिस्ट्रारला कळवावी.

munotes.in

९.२ भागीदारीची नोंदणी न केल्याचे परिणाम

नोंदणीकृत नसलेल्या भागीदारी फर्मचे परिणाम खालीलप्रमाणे आहेत:

- कायद्याच्या न्यायालयात तृतीय पक्षाविरुद्ध त्याचे दावे लागू करू शकत नाहीत.
- ते त्याच्या कोणत्याही भागीदाराविरुद्ध कायदेशीर खटला दाखल करू शकत नाही
- नोंदणी नसलेल्या फर्मचे भागीदार हक्काची अंमलबजावणी करण्यासाठी फर्म विरुद्ध कोणताही खटला दाखल करू शकत नाहीत.
- नोंदणी नसलेल्या फर्मचा भागीदार इतरांविरुद्ध खटला दाखल करू शकत नाही. भागीदार ते रु. 100 पेक्षा जास्त रकमेच्या समायोजनाचा दावा करू शकत नाही.

उदाहरण: समजा की नोंदणी नसलेल्या फर्मकडे रु. 2000साहिल आणि साहिल यांना फर्मचे रु.1000 देणे आहे. कायद्याच्या न्यायालयात रु.1000 फर्म समायोजन लागू करू शकत नाही. भागीदारी मालमत्ता (कलम 14): भागीदारी मालमत्ता ही फर्म, भागीदारीची मालमत्ता म्हणूनही ओळखली जाते.

सर्व मालमत्ता आणि अधिकार आणि खरेदी केलेल्या मालमत्तेतील स्वारस्य भागीदारी फर्म द्वारे समाविष्ट आहे.

या मालमत्ता एकत्रितपणे मधील सर्व सदस्यांच्या मालकीच्या आहेत. भागीदारी व्यवसायाचा कोर्स ज्यामध्ये गुडविल समाविष्ट आहे. म्हणून, भागीदारी मालमत्तेत खालील बाबींचा समावेश असेल तर कोणताही विरुद्ध हेतू दर्शविणाऱ्या भागीदारांमधील कोणताही करार नाही. सर्व भागीदार ज्या मालमत्तेमध्ये खरेदी करतात त्या मालमत्तेमध्ये मालमत्ता हक्क आणि सामान्य व्यवसाय स्वारस्य उद्देशासाठी त्यांचे योगदान म्हणून सामान्य स्टॉक.

व्यवसायाची सदिच्छा:

निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्यासाठी किंवा विशिष्ट मालमत्ता आहे की नाही हे ठरवण्यासाठी भागीदारी मालमत्ता किंवा ते योग्य आणि खरे उद्दिष्टावर अवलंबून असते किंवा भागीदारांमधील करार यावर अवलंबून असते. म्हणून, जर एखाद्या फर्मने भागीदाराच्या मालमत्तेचा त्याच्या हेतूंसाठी वापर केला तर ते खरा हेतू असल्याशिवाय ती भागीदारी मालमत्ता बनवू नका. येथे कधीही, भागीदार भागीदाराच्या मालमत्तेचे रुपांतर करण्यास किंवा भागीदारी मालमत्तेमध्ये भागीदार सहमती देऊ शकतात.

९.३ हक्क, कर्तव्ये आणि दायित्वे आणि भागीदारांचे अधिकार

भागीदारी करारामध्ये परस्पर अधिकार, कर्तव्ये आणि दायित्वे समाविष्ट आहेत. भागीदारांना, काही प्रकरणांमध्ये, भागीदारी कायदा देखील अनिवार्य करतो. भागीदारांच्या हक्क आणि दायित्वांच्या संदर्भात तरतूद. कधी भागीदारी डीड शांत आहे.

९.४ भागीदाराचे हक्क

भागीदाराचे हक्क खालीलप्रमाणे आहेत:

1. दैनंदिन व्यवहारात सक्रिय भाग घेण्याचा जोडीदाराचा अधिकार
2. कोणताही व्यवसाय निर्णय घेताना सल्ला घेण्याचा आणि ऐकण्याचा अधिकार
3. फर्मचा एजंट म्हणून अधिकार आणि फर्मला बंधनकारक करण्याचा निहित अधिकार व्यवसाय पार पाडण्यासाठी केलेली कोणतीही कृती.
4. भागीदारी करारांतर्गत तरतुदीनुसार नफा समान रीतीने किंवा भागीदारांनी मान्य केल्याप्रमाणे वाटून घेण्याचा अधिकार
5. भागीदारांनी फर्मला दिलेल्या भांडवलावर व्याज मिळण्याचा अधिकार.
6. हिशोबाच्या पुस्तकांमध्ये प्रवेश मिळवण्याचा अधिकार आणि तपासणीसाठी त्याची प्रत मागवणे.
7. नवीन भागीदारांचा प्रवेश/अस्तित्वातील हकालपट्टी रोखण्याचा अधिकार
8. व्यवसायासाठी भागीदारांनी दिलेल्या आगाऊ रकमेवर व्याज घेण्याचा अधिकार
9. केवळ भागीदारीसाठी भागीदारी मालमत्तेचा वापर करण्याचा अधिकार, व्यवसाय केवळ त्याच्या वैयक्तिक वापरासाठी किंवा फायद्यासाठी नाही.
10. इतर भागीदारांच्या संमतीने आणि त्यानुसार निवृत्त होण्याचा अधिकार

९.५ भागीदारांची कर्तव्ये

भागीदाराची कर्तव्ये खालीलप्रमाणे आहेत:

a) सर्वात मोठ्या सामान्य फायद्यासाठी व्यवसाय पुढे नेण्यासाठी:

प्रत्येक भागीदाराने फर्मचा व्यवसाय मोठ्या प्रमाणावर चालविण्यास बांधील आहे सामान्य फायदा. दुसऱ्या शब्दांत, जास्तीत जास्त फायदे प्रदान करण्यासाठी व्यवसायाचे आचरण कौशल्य भागीदाराने वापरणे आवश्यक आहे.

b) एकमेकांशी न्यायी आणि विश्वासू राहण्यासाठी:

प्रत्येक भागीदाराने फर्मच्या इतर भागीदारांशी विश्वासू असणे आवश्यक आहे. प्रत्येक भागीदार मधील इतर भागीदारांप्रती अत्यंत सद्भावना आणि निष्पक्षता पाळली पाहिजे.

c) खरी खाती रेंडर करण्यासाठी:

प्रत्येक भागीदाराने त्याच्या सह-भागीदारांना खरे आणि योग्य हिशेब देणे आवश्यक आहे, जसे ते एकमेकांशी संबंधित आहेत.

d) संपूर्ण माहिती देण्यासाठी:

प्रत्येक भागीदाराने क्रियाची संपूर्ण माहिती आणि तपशील प्रदान करणे आवश्यक आहे. इतर सह-भागीदारांवर फर्मला प्रभावित करणे. कोणतीही माहिती लपवू नये.

ई) त्याच्या कर्तव्यासाठी तत्परतेने उपस्थित राहणे:

प्रत्येक भागीदाराने कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी परिश्रमपूर्वक आणि विश्वासूपणे उपस्थित राहणे बंधनकारक आहे.

e) फसवणूक किंवा जाणीवपूर्वक दुर्लक्ष केल्यामुळे झालेल्या नुकसानाची भरपाई करण्यासाठी:

कंपनीचे नुकसान झाल्यास नुकसान भरपाई करणे हे भागीदारांचे कर्तव्य आहे भागीदाराच्या आचरणात जाणीवपूर्वक दुर्लक्ष केल्यामुळे फर्म तृतीय पक्षाविरुद्ध त्याने केलेला व्यवसाय किंवा फसवणूक.

f) केवळ साठी भागीदारी मालमत्ता ठेवू नये आणि वापरू नये फर्म:

भागीदारांनी केवळ यासाठी भागीदारी मालमत्ता धारण करणे आणि वापरणे आवश्यक आहे. फर्मच्या भागीदारी क्रियाकलापाचा उद्देश त्यांच्या वैयक्तिक फायदा नाही.

g) कोणताही गुप्त नफा नाही आणि वैयक्तिक नफ्यासाठी खाते:

जर भागीदाराने भागीदारीतून कोणताही वैयक्तिक फायदा किंवा नफा मिळवला असेल व्यवहार किंवा फर्म किंवा व्यवसायाच्या मालमत्तेच्या वापरातून फर्म किंवा फर्मचे नाव जोडल्यास, त्याने अशा नफ्याचा हिशेब ठेवला पाहिजे आणि फर्मला त्याची परतफेड केली.

h) कोणताही स्पर्धात्मक व्यवसाय सुरू ठेवू नये:

भागीदाराने फर्मच्या स्पर्धात्मक क्रियाकलापांमध्ये भाग घेऊ नये. जर तो चालू ठेवतो आणि कोणताही नफा कमावतो तेव्हा त्याने केलेल्या नफ्याचा हिशेब ठेवला पाहिजे आणि फर्मला पैसे द्या.

i) नुकसान सामायिक करण्यासाठी:

जेव्हा भागीदारीसाठी कोणताही करार नसतो तेव्हा भागीदारांना नफा वाटणी गुणोत्तरानुसार फर्मचे नुकसान सामायिक करावे लागते.

९.६ भागीदारांची दायित्वे

a) संयुक्त आणि अनेक: प्रत्येक भागीदार संयुक्तपणे आणि सर्वांसाठी स्वतंत्रपणे तो भागीदार असताना फर्मने केलेली कृत्ये जबाबदार आहे.

b) गुप्त नफ्यासाठी उत्तरदायित्व: फर्मच्या व्यवसायातून कमावलेला कोणताही वैयक्तिक फर्मला नफा किंवा मालमत्ता भागीदार खाते आणि पैसे देण्यास जबाबदार आहे.

c) समान स्वरूपाच्या व्यवसायातील नफ्यासाठी दायित्व: भागीदार असल्यास समान स्वरूपाचा कोणताही व्यवसाय चालवतो आणि त्याच्याशी स्पर्धा करतो, तो फर्मला सर्व हिशेब देण्यास आणि त्या व्यवसायात त्याला झालेला नफा पेमेंट करण्यास जबाबदार असेल.

d) खरी खाती प्रस्तुत करण्याची जबाबदारी: भागीदार इतर भागीदारांना खात्यांचे विवरण सत्य प्रस्तुत करण्यास जबाबदार आहे. फर्मच्या व्यवसायाच्या कार्यक्षेत्रात येणारी खाती तो सर्व खुलासा करण्यास जबाबदार आहे.

ई) फर्मच्या नुकसानीची जबाबदारी: भागीदार म्हणून शेअर करण्याचा अधिकार आहे. अन्यथा सहमत झाल्याशिवाय फर्मचा नफा त्याचप्रमाणे तोटा समान वाटून घेण्यास जबाबदार आहे.

९.७ भागीदाराचे निहित प्राधिकरण

भागीदाराच्या फर्मला बांधून ठेवण्याच्या अधिकाराला त्याचे "निहित अधिकार" म्हणतात. भागीदारी फर्ममधील भागीदार एजंट आणि त्याच वेळी तत्त्व दुहेरी भूमिका बजावत आहेत. एक अधिकार जो व्यक्त स्वरूपात किंवा बोलल्या जाणाऱ्या शब्दांद्वारे आहे आणि भारतीय भागीदारी कायदा आहे. अभिव्यक्तीद्वारे कोणत्याही अधिकाराचा विशेष उल्लेख केलेला नाही. च्या गैरहजेरी मध्येत्याउलट व्यापाराचा कोणताही वापर किंवा प्रथा, अ.चा गर्भित अधिकार भागीदार त्याला कोणतेही अधिकार देत नाही-

a) फर्मच्या व्यवसायाशी संबंधित वाद लवादाकडे सादर करणे,

b) फर्मच्या वतीने स्वतःच्या नावाने बँकिंग खाते उघडणे,

c) फर्मच्या वतीने स्थावर मालमत्ता घेणे,

d) फर्म विरुद्ध खटला किंवा कार्यवाहीमध्ये कोणतेही दायित्व मान्य करा.

ई) फर्मचा कोणताही दावा किंवा दाव्याचा भाग निलंबित करणे,

f) फर्मच्या वतीने दाखल केलेला खटला किंवा कार्यवाही सोडणे,

g) फर्मच्या मालकीची स्थावर मालमत्ता, फर्मच्या वतीने भागीदारी हस्तांतरित करा

९.८ भागीदारांचे परस्पर संबंध

प्रत्येक भागीदाराला भागीदारीच्या नफ्यात वाटा घेण्याचा अधिकार आहे. भागीदारी डीडमध्ये केलेल्या तरतुदी अन्यथा, भागीदार नफा समान वाटून घ्या. भागीदारी करारामध्ये तरतूद केल्याशिवाय भागीदारीचे नुकसान भागीदारांनी समान योगदान दिले पाहिजे.

प्रत्येक भागीदाराला कामात समान सहभाग घेण्याचा, भागीदारीचे व्यवस्थापन करण्याचा अधिकार आहे. अनेक भागीदारींमध्ये बहुसंख्य मत भागीदारीच्या व्यवस्थापनाशी संबंधित विवादांचे निराकरण करते. नवीन जोडीदाराला प्रवेश देणे किंवा जोडीदाराची हकालपट्टी करणे यासारखे निर्णय सर्व भागीदारांची संमती घेऊन ठरवणे आवश्यक असतात.

प्रत्येक भागीदारावर भागीदारी आणि सह-भागीदारांचे विश्वासार्ह कर्तव्य आहे. या कर्तव्यासाठी भागीदाराने सह-भागीदारांशी चांगल्या विश्वासाने व्यवहार करणे आवश्यक आहे आणि ते भागीदाराला त्याच्या किंवा त्याच्या कोणत्याही फायद्यासाठी सह-भागीदारांना खाते देणे आवश्यक आहे. जर भागीदारीसाठी नफा जोडीदार निर्माण करतो , भागीदारी व्यवसायात गुंतलेली असताना तिला प्राप्त होते. उदाहरणार्थ, त्या भागीदारीसाठी विश्वस्त म्हणून भागीदाराने नफा राखला पाहिजे.

९.९ भागीदारांचे तृतीय व्यक्तीशी नाते

भागीदार हा भागीदारीचा एजंट असतो. जेव्हा फर्मच्या वतीने अधिकार आणि कृती, भागीदार भागीदारी बांधतो आणि दायित्वांसाठी प्रत्येक भागीदार जोडीदाराकडे वास्तविक असते.

त्याचप्रमाणे, भागीदारीच्या व्यवहारांबाबत भागीदाराची प्रवेश आहे. भागीदार भागीदारी फक्त बंधनकारक करू शकतो, तथापि, भागीदाराला तसे करण्याचा अधिकार असल्यास आणि नेहमीचा भागीदारी व्यवसाय चालवताना व्यवहार करतो. जर तिसऱ्या व्यक्तीला, तथापि, हे माहित असेल की भागीदार अधिकृत नाही. भागीदारीच्या वतीने कार्य करा, भागीदारी सामान्यतः जबाबदार नसते भागीदाराच्या अनधिकृत कृत्यांसाठी. शिवाय,

भागीदारीचे विघटन किंवा भागीदाराचे विघटन झाल्यानंतर भागीदाराच्या चुकीच्या कृत्यांसाठी किंवा नंतर केलेल्या चुकांसाठी भागीदार जबाबदार नाही. भागीदारीमध्ये नवीन असलेला भागीदार भागीदाराच्या प्रवेशापूर्वी झालेली भागीदारीच्या दायित्वांसाठी जबाबदार नाही.

९.१० भागीदारीत अल्पवयीन व्यक्तीचे स्थान

जी व्यक्ती त्याच्या वयाची १८ वर्षे पूर्ण झालेली नाही, भारतीय बहुसंख्य कायद्याच्या कलम 3 मध्ये प्रदान केल्यानुसार अल्पवयीन म्हणून ओळखले जाते. भारतीय भागीदारी कायदा, 1932 चे कलम 4, खालीलप्रमाणे भागीदारीची व्याख्या करते:

"भागीदारी म्हणजे सामायिक करण्यास सहमती दर्शविलेल्या व्यक्तींमधील संबंध व्यवसायाचा नफा सर्वांसाठी किंवा त्यांच्यापैकी कोणीही सर्वांसाठी कार्य करत आहे."

ज्या व्यक्तींनी एकमेकांसोबत भागीदारी व्यवसायात प्रवेश केला आहे, वैयक्तिकरित्या "भागीदार" म्हणतात आणि एकत्रितपणे "फर्म" असे म्हणतात, आणि त्यांचा भागीदारी व्यवसाय ज्या नावाने चालतो त्याला "फर्म नाव" म्हणतात.

भारतीय करार कायदा, 1872 नुसार, कोणत्याही भागीदारी व्यवसायातील पक्ष किंवा कोणताही करार करण्यासाठी अल्पवयीन मुले सक्रिय होऊ शकत नाहीत. अल्पवयीन व्यक्तीचा समावेश असलेला करार रद्द-अब-इनिशिओ आहे. मात्र, भारतीय भागीदारी कायद्यामध्ये अल्पवयीन मुलांसाठी कायदेशीर नियमांचे स्वतःचे संच आहेत.

भागीदारीच्या फायद्यांसाठी अल्पवयीन व्यक्तीने प्रवेश दिला अल्पवयीन व्यक्तीसह भागीदारी फर्म तयार केली जाऊ शकत नाही. सदस्य भागीदारीचा संबंध करारातून निर्माण होतो.

"भारतीय भागीदारी कायद्याच्या कलम 30 मध्ये अशी तरतूद आहे की अल्पवयीन व्यक्ती भागीदार बनू शकतो, तथापि प्रौढ भागीदारांच्या संमतीने, तो भागीदारीच्या फायद्यांमध्ये प्रवेश करू शकतो."

अल्पवयीन व्यक्तीला केवळ भागीदारीच्या फायद्यांसाठीच प्रवेश दिला जाऊ शकतो आणि ते भागीदारी स्वतंत्रपणे अस्तित्वात असणे आवश्यक आहे. तसेच, दोन अल्पवयीन मुलांमध्ये करार असू शकत नाही.

अल्पवयीनांचे हक्क:

एका अल्पवयीन व्यक्तीने सल्लामसलत करून भागीदारीचे फायदे मान्य केले आहेत आणि इतर सर्व प्रमुख भागीदारांची एकमताने संमती दिली आहे.

- अशा अल्पवयीन व्यक्तीला मालमत्तेचे आणि त्याच्या सहमतीच्या समभागांचा फर्मचा नफा हक्क आहे. अशा अल्पवयीन व्यक्तीला फर्मची खाते पुस्तकात प्रवेश करण्याचा आणि त्याच्या प्रती घेण्याचा अधिकार आहे. पण ज्या फर्ममध्ये खात्याच्या बाबी नाहीत त्या इतर पुस्तकांवर प्रवेश करण्याचा अधिकार नाही.

- अशा अल्पवयीन व्यक्तीच्या कर्जासाठी तृतीय पक्षांना फर्म वैयक्तिकरित्या जबाबदार नाही, परंतु त्याचे दायित्व केवळ भागीदारी मालमत्ता आणि नफा त्याच्या शेअर्सपर्यंत मर्यादित आहे.

- अशा अल्पवयीन व्यक्तीला त्याच्याकडे व्यावसायिक क्रिया करार करण्याची क्षमता नसल्यामुळे प्रत्यक्ष कामकाजात भाग घेण्याचा अधिकार नाही

९.११ अल्पवयीन पूर्ण भागीदार बनतात

बहुसंख्य वय गाठल्यावर, अल्पवयीन व्यक्तीची स्वतःची निवड असते समान भागीदारी सुरू ठेवायची की नाही आणि त्यानुसार त्याने त्याच्या स्वारास बहुमत गाठण्यासाठी सहा महिने च्या आत विनिर्दिष्ट केलेल्या वेळेत नमूद करावे. तो तसे करण्यात अयशस्वी झाल्यास, प्रभावाने फर्म मध्ये प्रवेश घेतल्याच्या तारखेपासून तो भागीदारीचे फायदे च्या सर्व कर्जांसाठी तृतीय पक्षांना वैयक्तिकरित्या उत्तरदायी होते.

munotes.in

९.१२ अल्पवयीन व्यक्तीचे हक्क जर त्याने भागीदार न होण्याचे निवडले

- त्यांचे अधिकार आणि दायित्वे सार्वजनिक सूचना देण्याची तारीख त्याच्या वयापर्यंत अल्पवयीन असल्याचे राहतील;

- तारखेनंतर केलेल्या फर्मच्या कोणत्याही कृतीसाठी त्याचा हिस्सा जबाबदार राहणार नाही;

- मालमत्तेतील त्याच्या वाट्यासाठी भागीदारांवर खटला भरण्याचा त्याला अधिकार असेल.

- जर बहुसंख्य वय गाठल्यानंतर परंतु होण्याचे निवडण्यापूर्वी भागीदार अल्पवयीन प्रतिनिधित्व करतो आणि जाणूनबुजून स्वत: ला फर्ममध्ये भागीदार होण्यासाठी परवानगी देतो म्हणून प्रतिनिधित्व केले असल्यास, तो वैयक्तिकरित्या जबाबदार असेलज्याने अशा प्रतिनिधित्वाच्या "होल्डिंग आउट" च्या आधारावर ठाम विश्वासावर श्रेय दिले.

वरील चर्चेवरून आपण असे म्हणू शकतो की फक्त इतर सदस्य म्हणून अल्पवयीन सह तयार केले भागीदारी फर्म असू शकत नाही. भागीदारांचे नाते भागीदारी व्यवसाय करारातून अस्तित्वात येतो. भारतीय करार कायदा चे कलम 11सांगते की अल्पवयीन व्यक्ती करार करण्यास सक्षम नाही आणि त्यामुळे इतरांमधील भागीदार करार संबंध ठेवण्याचा अधिकार नाही कारण तो समंजस निर्णय आणि असे करार तयार करण्यास सक्षम नाही मोहोरीबीबी V/s धर्मोदश घोष च्या बाबतीत महत्त्वाच्या निकालात नमूद केल्याप्रमाणे ते रद्दबातल आहेत.

फर्मचे विघटन:

विघटनचा अर्थ:

जसे की आम्हाला माहिती आहे की भागीदारी कराराचा परिणाम आहे. सर्व करार डिस्चार्ज किंवा समाप्त केले जाऊ शकते. कराराची ही समाप्ती भागीदारीच्या बाबतीत संबंध विघटन म्हणतात. भागीदारी कायद्यानुसार "फर्मचे विघटन" तसेच "भागीदारीचे विघटन" विघटन असा अर्थ असू शकतो.

सामान्यतः दोन्हीचा अर्थ सारखाच घेतला जातो आणि अदलाबदल करण्यायोग्य वापरले जातात. तथापि, कायदेशीरदृष्ट्या यात फरक आहे दोन फर्मचे विघटन सर्व भागीदारांमध्ये म्हणजे संबंध पूर्णपणे तुटणे. तर भागीदारीचे विघटन म्हणजे, समान भागीदारांमधील संबंध संपुष्टात आले. फर्मचे विसर्जन असे म्हणणे योग्य ठरेल अपरिहार्यपणे भागीदारीचे विघटन सूचित करते तर विघटन भागीदारीमध्ये फर्मचे विघटन होणे आवश्यक नाही.

उदाहरणार्थ:

1. A, B, C, D. हे फर्ममध्ये भागीदार आहेत. A, मरतो B, C, D फर्म बंद करण्याचा निर्णय घेतो. ही रक्कम फर्मच्या विसर्जनासाठी आहे.

2. A, B, C, D आणि E हे फर्ममधील भागीदार आहेत. असा एक करार आहे. कोणताही भागीदार च्या मृत्यू, सेवानिवृत्ती किंवा निष्कासनावर फर्म विसर्जित केली जाणार नाही. सी मरण पावला, हे भागीदारीचे विघटन होण्यासारखे आहे, फर्म सुरू आहे. फक्त सी.शी संबंध संपुष्टात येतो.

विघटन पद्धती:

फर्मचे विघटन करण्याचे प्रकार आहेत

1) ऐच्छिक विसर्जन.

2) कायद्याच्या अंमलबजावणीद्वारे विघटन.

3) न्यायालयाच्या हस्तक्षेपाने विघटन.

1. ऐच्छिक विघटन:

त्यात खालीलपैकी कोणत्याही पद्धतीने विघटन समाविष्ट आहे.

अ) संमतीने: फर्म ठराविक कालावधीसाठी असो किंवा नसो सर्व भागीदार फर्मच्या विघटनासाठी संमती देऊ शकतात, हे घडू शकते.

b) करारानुसार: फर्म करार नुसार विघटित केली जाऊ शकते. उदाहरणार्थ भागीदारी विशिष्ट कालावधीसाठी किंवा विशिष्ट उपक्रम.

c) सूचनेद्वारे: जेव्हा जेव्हा भागीदारी इच्छेनुसार असेल तेव्हा कोणताही भागीदार 14 देऊ शकतो दिवसांची स्पष्ट सूचना ज्यामध्ये त्याचा संबंध विभक्त करण्याचा हेतू फर्म कडून दर्शविला जातो.

2. कायद्याच्या अंमलबजावणीद्वारे विघटन:

यात खालीलपैकी कोणत्याही पद्धतीने विघटन समाविष्ट आहे.

अ) अनिवार्य विघटन: या प्रकरणात फर्म अनिवार्यपणे विसर्जित केली जाते. दिवाळखोरीमुळे किंवा काही नवीन कायद्यामुळे फर्मचा बेकायदेशीर व्यवसाय होतो.

b) व्यवसाय बेकायदेशीर बनविणारी काही घटना, जर भागीदारी चालू असेल तर, त्याच्या संख्येत बदल झाल्यामुळे, उदाहरण घेऊन जाणारी फर्म 10 पेक्षा जास्त व्यक्तींचा बँकिंग व्यवसाय.

c) ठराविक आकस्मिकता जसे की निश्चित कालावधीची समाप्ती झाल्यावर किंवा भागीदाराच्या मृत्यूनंतर आणि भागीदाराच्या दिवाळखोरीवर ज्या विशिष्ट उपक्रमासाठी ते तयार केले गेले.

3. न्यायालयाच्या हस्तक्षेपाने विघटन:

हे खालील जमिनीवर उद्भवते:

अ) जोडीदाराचा वेडेपणा: जेव्हा जोडीदार अस्वस्थ मनाचा बनतो. फर्म विसर्जित करण्यासाठी अशा भागीदाराविरुद्ध खटला दुसरा भागीदार संस्था करू शकतो.

ब) कायमस्वरूपी अक्षमता: जर जोडीदार आपली कर्तव्ये पार पाडण्यास कायमचा अक्षम झाला तर, न्यायालय फर्मचे विघटन करण्याचा आदेश देऊ शकते.

क) जोडीदाराचे गैरवर्तन: जेव्हा एखादा भागीदार गैरवर्तनासाठी दोषी असतो ज्याचा विपरीत परिणाम होतो. फर्मचा व्यवसाय नंतर न्यायालय प्रदान केलेल्या फर्मचे विघटन करण्याचा आदेश देऊ शकते, इतर भागीदार कायदेशीर कारवाई करतात.

ड) जाणीवपूर्वक किंवा सतत कराराचे उल्लंघन: कधीकधी, भागीदार जाणूनबुजून किंवा सतत उल्लंघन करतो. फर्मच्या कामकाजाच्या व्यवस्थापनाशी संबंधित करार किंवा इतर भागीदारांना कठीण वाटेल अशा प्रकारे व्यवसाय चालवते. अशा प्रकरणांमध्ये व्यतिरिक्त कोणताही भागीदार दोषी भागीदार विसर्जनासाठी न्यायालयात जाऊ शकतो.

e) व्याजाचे हस्तांतरण: काहीवेळा भागीदार त्याचे संपूर्ण स्वारस्य किंवा शेअर हस्तांतरित करू शकतो. तृतीय पक्ष किंवा शेअरसाठी शुल्क आकारले जाऊ शकते किंवा शेअर विकला गेला आहे. जमीन महसुलाच्या थकबाकीची वसुली ज्या प्रकरणांमध्ये इतर भागीदार किंवा भागीदार फर्मचे विसर्जन करू शकतात

f) व्यवसायातील तोटा: जेथे तोटा झाल्याशिवाय फर्मचा व्यवसाय चालू ठेवता येत नाही न्यायालय विसर्जनाचा आदेश देऊ शकते.

g) इतर कोणतेही न्याय्य कारण: जेथे न्यायालय समाधानी आहे ते फक्त फर्म विसर्जित करण्यासाठी एक न्याय्य आहे.

९.१३ विघटनाचे परिणाम किंवा परिणाम

कंपन्यांचे विघटन:

भारतीय भागीदारी कायदा, 1932 च्या कलम 39 मध्ये भागीदारी कंपन्यांचे विघटनाची व्याख्या केली आहे. "फर्मचे विघटन म्हणजे फर्मसह सर्व व्यावसायिक क्रिया थांबवणे". फर्मचे विघटन आणि भागीदारीचे विघटन मध्ये फरक आहे.

जेव्हा भागीदारी व्यवसायाच्या संदर्भात सर्व क्रिया समाप्त होतात आणि सर्व नफा आणि तोटा भागीदारांमध्ये निकाली काढला जातो. फर्मचे विघटन आणि जेव्हा भागीदार सेवानिवृत्त होतो किंवा मरण पावला तरीही फर्म विद्यमान भागीदारीसह व्यवसाय सुरू ठेवते.

एखाद्या कंपनीच्या विघटना वर भागीदाराचे हक्क:

1. व्यवसाय बंद करण्याचे अधिकार.

2. मुदतपूर्व विघटनावर प्रीमियमची परतफेड करण्याचा अधिकार.

3. फसवणुकीमुळे किंवा फर्म कुठे विसर्जित केली गेली. भागीदाराद्वारे चुकीचे वर्णन केल्यास, निर्दोष भागीदार रद्द करू शकतो, करार आणि भांडवलासाठी फर्मच्या संदर्भात भरलेल्या सर्व कर्जांची भरपाई करण्यासाठी दिलेली रक्कम काही अतिरिक्त ठेवण्याचा अधिकार आहे.

4. फर्मचे नाव किंवा फर्म वापरण्यापासून भागीदारांना मालमत्ता प्रतिबंधित करण्याचा अधिकार.

विसर्जनावर भागीदारांचे दायित्व -

भारतीय भागीदारी कायदा, 1932 चे कलम 45 अंतर्गत निर्दिष्ट केलेल्या विघटनावरील भागीदारांच्या कृतीसाठी दायित्वे

1. या कलमानुसार, कोणत्यानेही केलेल्या कोणत्याही कृतीसाठी तृतीय पक्ष जोपर्यंत ते सार्वजनिक फर्मच्या विघटनाची सूचना करत नाहीत त्यांच्यापैकी फर्मचे भागीदार यासाठी जबाबदार आहेत.

2. त्यात असेही म्हटले आहे की जो भागीदार मरण पावतो, पुन्हा प्रयत्न करतो, दिवाळखोर बनतो किंवा तृतीय पक्षाला फर्मचे भागीदार असल्याची जाणीव नसलेल्या व्यक्तीचे, या कलमाखाली जबाबदार नाही.

विसर्जनानंतर प्रीमियमचा परतावा भारतीय भागीदारी कायद्याचे कलम 51 विघटनानंतर प्रीमियमचे विशेषत: परतावा बद्दल सांगते. भागीदारीत प्रवेश करताना फर्म, भागीदाराला प्रीमियम म्हणून रक्कम भरावी लागेल. तथापि, जेव्हा फर्म कोणत्याही कारणास्तव परिपक्वतापूर्वी विरघळते, नंतर असे भागीदारांना प्रीमियमची परतफेड करण्याचा अधिकार आहे.

९.१४ सार्वजनिक सूचना

भारतीय भागीदारी कायद्याचे कलम 72 आणि भागीदारी फर्मशी संबंधित काही बाबींची सार्वजनिक सूचना त्यामध्ये वर्णन करते. या कलमानुसार, खालील परिस्थिती सार्वजनिक सूचना देणे आवश्यक आहे:

अ) नोंदणीकृत फर्ममधून भागीदाराची सेवानिवृत्ती किंवा हकालपट्टी झाल्यावर

b) नोंदणीकृत फर्मच्या विसर्जनावर.

c) अल्पवयीन व्यक्तीने भागीदार बनणे किंवा न करणे यावर बहुमत गाठणे.

खालील पद्धती आहेत ज्याद्वारे सार्वजनिक सूचना संबंधित आहेत.

अ) कलम 63 अंतर्गत फर्मच्या निबंधकांना नोटीस देऊन.

b) अधिकृत राजपत्रात प्रकाशनाद्वारे.

c) जिल्हा ज्या फर्मशी ते संबंधित आहे तिचे व्यवसायाचे ठिकाण असणाऱ्या भागामध्ये प्रसारित होणाऱ्या किमान एका स्थानिक वृत्तपत्रात प्रकाशन करून सार्वजनिक सूचना दिल्यावर होणारे परिणाम किंवा परिणाम खालीलप्रमाणे आहेत:

• जेव्हा भागीदारीचे फायदे स्वीकारण्यात आलेले अल्पवयीन व्यक्ती लोकांना देण्यास अपयशी ठरते. त्याला बहुमत मिळाल्यानंतर सहा महिन्यांच्या आत नोटीस, तो या कालावधीच्या समाप्तीनंतर फर्ममधील भागीदार आणि तो भागीदार म्हणून जबाबदार असेल.

• जर भागीदाराने सेवानिवृत्तीची सार्वजनिक सूचना दिली नाही, तर तो आणि इतर भागीदार यासाठी तृतीय पक्षांचे भागीदार म्हणून जबाबदार राहतील. त्यांच्यापैकी सेवानिवृत्तीपूर्वी केले असल्यास कोणीही केलेले कोणतेही कृत्य जे फर्मचे कृत्य असेल.

जर एखाद्या भागीदाराची हकालपट्टी झाल्यास, सार्वजनिक सूचना दिली जात नाही, तर निष्कासित भागीदार आणि निवृत्त भागीदाराप्रमाणेच फर्मशी व्यवहार करणारे पक्ष इतर भागीदार तिसऱ्याला जबाबदार राहतील.

• जर नोंदणीकृत फर्मचे विघटन केल्यावर सार्वजनिक सूचना दिली गेली नाही, तर भागीदारांनी केलेल्या कोणत्याही कृतीसाठी तृतीय व्यक्तींना उत्तरदायी राहील. त्यापैकी कोणतेही जे आधी केले गेलेले फर्मचे विघटन कृत्य असेल.

९.१५ सारांश

भागीदारीची नोंदणी:

भागीदारी फर्मची नोंदणी कायद्यानुसार अनिवार्य नाही. भागीदारीची नोंदणी न केल्याचे परिणाम:

ते कायद्याच्या न्यायालयात तृतीय पक्षाविरुद्ध त्याचे दावे लागू करू शकत नाही. ते त्याच्या कोणत्याही भागीदारांविरुद्ध कायदेशीर खटला दाखल करू शकत नाही. नोंदणी नसलेली फर्म फर्मविरुद्ध हक्क लागू करण्यासाठी कोणताही खटला दाखल करू शकत नाही.

भागीदाराचे हक्क:

फर्मच्या दैनंदिन व्यवहारात सक्रिय भाग घेण्याचा भागीदाराचा अधिकार. कोणताही निर्णय घेताना सल्ला घेण्याचा आणि ऐकण्याचा अधिकार

भागीदारांची कर्तव्ये:

व्यवसायाला सर्वात मोठ्या सामान्य फायद्यासाठी पुढे नेण्यासाठी: न्याय्य असणे आणि एकमेकांशी विश्वासू: खरे खाते प्रस्तुत करण्यासाठी: संपूर्ण माहिती देण्यासाठी. त्याच्या

कर्तव्यासाठी परिश्रमपूर्वक उपस्थित राहणे: कोणतेही रहस्य नाही, नफा आणि वैयक्तिक नफ्यासाठी खाते: कोणतीही व्यवसाय स्पर्धा चालू ठेवण्यासाठी नाही:

भागीदारांची दायित्वे:

संयुक्त आणि अनेक: गुप्त नफ्यासाठी दायित्व: पासून नफ्यासाठी दायित्व समान स्वरूपाचा व्यवसाय: फर्मच्या नुकसानीची जबाबदारी:

भागीदाराचे निहित अधिकार: फर्मच्या व्यवसायाशी संबंधित विवाद लवादाकडे सबमिट करा, फर्मच्या वतीने स्वतःच्या नावावर बँकिंग खाते उघडा, संपादन फर्मच्या वतीने स्थावर मालमत्ता, भागीदारांचे एकमेकांशी परस्पर संबंध: प्रत्येक भागीदाराचे भागीदारीच्या नफ्यात वाटा घेण्याचा अधिकार. प्रत्येक भागीदाराकडे आहे त्या व्यवस्थापनाच्या कामकाजात समान सहभाग घेण्याचा अधिकार भागीदारी विश्वस्त कर्तव्य

भागीदारांचे तृतीय व्यक्तीशी संबंध:

भागीदार हा भागीदारीचा एजंट असतो. तिसऱ्या माणसाला मात्र माहीत असेल तर भागीदार भागीदारीच्या वतीने कार्य करण्यास अधिकृत नाही. भागीदारीच्या अनधिकृत कृत्यांसाठी भागीदारी सहसा जबाबदार नसते.

भागीदारीत अल्पवयीन व्यक्तीचे स्थान:

भागीदारीच्या फायद्यांमध्ये अल्पवयीन व्यक्तीला प्रवेश, अल्पवयीनांचे हक्क, अल्पवयीन होतात. एक पूर्ण वाढ झालेला भागीदार.

फर्मचे विघटन: विघटन पद्धती: ऐच्छिक विसर्जन. कायद्याच्या ऑपरेशनद्वारे विघटन. द्वारे विघटन न्यायालयाचा हस्तक्षेप.

एखाद्या कंपनीच्या विसर्जनावर भागीदाराचे हक्क:

व्यवसाय बंद करण्याचा अधिकार. प्रीमियमची परतफेड करण्याचा अधिकार अकाली विघटन. जेथे फसवणुकीमुळे फर्म विसर्जित करण्यात आली किंवा भागीदाराद्वारे चुकीचे वर्णन केल्यास, निर्दोष भागीदार रद्द करू शकतो.

करार आणि ऐच्छिक विघटन: कायद्याच्या अंमलबजावणीद्वारे विघटन;

कायद्याच्या ऑपरेशनद्वारे विघटन

९.१६ प्रश्न

1. भागीदारीची व्याख्या करा. त्याची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा

2. भागीदारी फर्मची नोंदणी न केल्याने काय परिणाम होतात?

3. भागीदारीची चाचणी स्पष्ट करा

4. तुम्हाला फर्मच्या मालमत्तेचा अर्थ काय आहे?

5. भागीदारीचे प्रकार स्पष्ट करा

6. भागीदारी संस्थांचे विघटन म्हणजे काय? कसे कायद्याच्या अंमलबजावणीने विघटन होते?

7. न्यायालयाच्या हस्तक्षेपाने विघटन स्पष्ट करा.

8. भागीदारी विसर्जित करण्याच्या पद्धती काय आहेत?

9. भागीदारी आणि सह-मालकीत फरक करा

10. भागीदारी आणि कंपनी यातील फरक ओळखा.

11. भागीदारी आणि हिंदू अविभक्त कुटुंब यांच्यातील फरक ओळखा.

12. एक छोटी टीप लिहा:-

a भागीदारी

b भागीदारी डीड

c विशेष भागीदारी

d भागीदारीचे विघटन

❖❖❖❖

munotes.in

१०

मर्यादित दायित्व भागीदारीच्या कार्य आणि मर्यादित दायित्व भागीदारी चे स्वरूप [विभाग: 2, 11-12, 55-58]

घटक रचना :

१०.० उद्दिष्ट्ये

१०.१ विषय परिचय.

१०.२ व्याख्या आणि अर्थ

१०.३ एलएलपीच्या समावेशासाठी प्रक्रिया

१०.४ LLP ची वैशिष्ट्ये

१०.५ मर्यादित दायित्व भागीदारी फर्म (LLP) मध्ये नियुक्त भागीदार

१०.६ मर्यादित दायित्व कराराची (LLP) आवश्यक कलमे

१०.७ एलएलपीचे फायदे आणि तोटे

१०. ८ मर्यादित दायित्व भागीदारी आणि भागीदारी यांच्यातील फरक

१०. ९ मर्यादित दायित्व भागीदारी आणि कंपनी यांच्यातील फरक करा

१०.10 सारांश

१०.११ प्रश्न

१०.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- LLP कायदा 2008 ची संकल्पना समजणे
- LLP च्या समावेशाची प्रक्रिया समजणे
- त्याचे फायदे आणि तोटे समजणे.
- भागीदारी कंपनी आणि LLP मधील फरक समजणे
- खाजगी कंपन्या, फर्मचे रूपांतर LLP मध्ये करण्यासाठी पाळल्या जाणाऱ्या प्रक्रिया समजणे

munotes.in

१०.१ विषय परिचय.

2008 मध्ये भारतात एक दृष्टीकोन किंवा मर्यादित दायित्व भागीदारी (LLP) ची कल्पना आली. LLPमध्ये, फर्म आणि कंपनी दोन्ही भागीदारीची वैशिष्ट्ये आहेत. LLP ही संस्था कॉर्पोरेट आहे आणि भागीदारांपासून वेगळी आहे

जसे सुज्ञ सदस्य कंपनीपासून वेगळे असतात. हे सर्वमान्य आहे आणि उद्योजकांमध्ये संघटनेचे पसंतीचे स्वरूप जसे ते समाविष्ट करते. भागीदारी फर्म आणि कंपनी दोन्हीचे फायदे एकाच स्वरूपात संघटना जी एकाच व्यासपीठावर आहे. अशा प्रकारे LLP हे चांगल्या वैशिष्ट्यांचे चांगले मिश्रण आहे. LLP मर्यादित दायित्व भारतातील भागीदारी कायदा, 2008द्वारे नियंत्रित केले जातात.

१०.२ व्याख्या आणि अर्थ

“मर्यादित दायित्व भागीदारी किंवा एलएलपी भागीदारीचा एक प्रकार आहे जेथे वैयक्तिक भागीदार दुसऱ्या भागीदाराच्या गैरवर्तनासाठी जबाबदार नाही. कंपनी कंपनीचा हा प्रकार बहुतेकदा वैद्यकीय पद्धतींमध्ये आढळतो, कायदा कार्यालये किंवा लेखा संस्था जेथे दायित्व एक मोठी समस्या आहे. निष्काळजीपणे सेवा करत असलेल्या इतर भागीदारांमधील निर्दोष भागीदार हे संरक्षण करते."

LLP म्हणजे मर्यादित दायित्व भागीदारी. हे एक पर्यायी कॉर्पोरेट आहे जे भागीदारीच्या लवचिकतेसह कंपनीच्या मर्यादित दायित्वाचे फायदे प्रदान करते. LLP ही कायदेशीर संस्था आहे आणि त्यासाठी त्याच्या मालमत्तेची संपूर्ण व्याप्ती परंतु भागीदाराचे दायित्व त्यांच्यापुरते मर्यादित आहे LLP मध्ये योगदान जबाबदार आहे.

LLP मध्ये, एक भागीदार दुसऱ्याच्या चुकीच्या कामासाठी जबाबदार राहणार नाही तर तो केवळ त्याच्या स्वतःच्या कृतींसाठी जबाबदार असेल. एलएलपी संकरित फॉर्म असे म्हणतात कारण ते कंपनी आणि भागीदारी यांच्यातील दोन्ही संस्था संरचनांचे गुणधर्म समाविष्ट करते.

१०.३ एलएलपीच्या समावेशासाठी प्रक्रिया

नियुक्त भागीदारांची ओळख:

LLP च्या वतीने कोण काम करेल ते दोन नियुक्त भागीदार असावेत. नियुक्त केलेल्यांपैकी किमान एक भागीदार भारतातील रहिवासी असणे आवश्यक आहे (म्हणजे, जी व्यक्ती भारतात राहिली आहे एका वर्षाच्या आधीच्या 182 दिवसांपेक्षा कमी नाही).

डिजिटल स्वाक्षरी मिळवा: प्रस्तावित नियुक्त भागीदाराच्या डिजिटल स्वाक्षरी घेणे, ऑनलाइन दाखल करणे आवश्यक आहे. प्रत्येक फर्मसाठी अर्ज, मंत्रालयाकडे ऑनलाइन दाखल केला जातो.

कॉर्पोरेट अफेअर्स (MCA), ज्यावर LLP चे अर्जदार आणि भागीदार यांनी डिजिटल स्वाक्षरी करणे आवश्यक आहे.

एलएलपीच्या नावाचे आरक्षण:

एमसीए पोर्टलवर नाव शोध सुविधेची उपलब्धता तपासणे आवश्यक आहे तसेच त्याचा वापर करून फॉर्म 1 मध्ये नाव आरक्षणसाठी नाव आणि अर्ज करावा. एलएलपी नियमांचा नियम 18 मध्ये प्रकरणे प्रदान करतो त्यानुसार पुढे कोणते नाव आरक्षित केले जाणार नाही ते नाव असू नये चिन्हे आणि नावे (अयोग्य वापरास प्रतिबंध) अंतर्गत प्रतिबंधित कायदा, 1950.

इन्कॉर्पोरेशन दस्तऐवज सादर करणे: निगमन दस्तऐवज खालीलप्रमाणे आहेत-

1. कार्यालयाच्या पत्त्याचा पुरावा आणि LLP च्या नोंदणीकृत कार्यालयाचा पत्ता.
2. प्रस्तावित नावात कोणतेही शब्द(ले) असतील तर मंजुरीची प्रत किंवा अभिव्यक्ती(ने) ज्यांना केंद्र सरकारची मंजुरी आवश्यक आहे.
3. सदस्यांच्या ओळखीचा पुरावा आणि निवासी पत्ता
4. अंतर्भूत दस्तऐवजात LLP चे प्रस्तावित नाव आहे
5. जर, नियुक्त केलेल्या भागीदाराकडे डीआयएन नसेल तर ते करणे आवश्यक आहे संलग्न करा
6. विहित नमुन्यातील एकतर व्यावसायिकांनी स्वाक्षरी केलेले विधान अधिवक्ता, चार्टर्ड अकाउंटंट, कॉस्ट अकाउंटंट्स, हे सर्व सांगतात. निर्मिती किंवा निगमनासाठीच्या आवश्यकतांचे पालन केले जाते.
7. सर्व नियुक्त भागीदारांकडे डिजिटल स्वाक्षरी असणे आवश्यक आहे.
8. LLP आणि/किंवा कंपनीचे तपशील ज्यात भागीदार किंवा नियुक्त केले आहेत भागीदार हा दिग्दर्शक/भागीदार असतो
9. फॉर्म 2 मध्ये LLP समाविष्ट करण्यासाठी अर्ज करा

१०.४ LLP ची वैशिष्ट्ये

1. बॉडी कॉर्पोरेट: एलएलपी ही बॉडी कॉर्पोरेट आहे आणि तिचे संस्था आणि ते कंपन्यांशी साम्य वेगळे कायदेशीर आहे.
2. निर्मितीची किंमत: निर्मितीची किंमत कमी आणि अनुपालन आहे आणि कंपन्यांच्या तुलनेत नियम कमी लागू होतात.
3. उत्तरदायित्व: प्रत्येक भागीदाराची जबाबदारी भागीदाराने केलेले योगदान पर्यंत मर्यादित आहे.

munotes.in

4. हिशोबाच्या पुस्तकांची देखभाल: एलएलपीने खात्याची पुस्तके अनिवार्यपणे योग्य देखभाल केली पाहिजे. खाती रोख आधारावर किंवा जमा आधार असू शकतात.

5. करार: हा एक संकरित प्रकारचा निगमन आहे. LLP मधील भागीदारांच्या संदर्भात आवश्यक करार आहे. म्हणून एलएलपीचे सार करार आहे.

6. LLP करारामध्ये बदल: LLP ला एलएलपी करार, कोणतेही बदल याबद्दल कंपनीचे निबंधक माहिती दाखल करणे आवश्यक आहे.

7. नियुक्त भागीदार: LLP मध्ये किमान 02 नियुक्त भागीदार असावेत. नियुक्त भागीदार LLP मध्ये भागीदार सक्रिय भूमिका बजावतील.

भरलेला अर्ज, कागदपत्रे आणि आवश्यक शुल्क रजिस्ट्रार ऑफ कंपनीज (ROC) कडे समावेशासाठी अर्ज सादर करणे सादर केले असेल. छाननीनंतरच्या चौदा दिवसांच्या आत ते निगमन प्रमाणपत्र देईल. एलएलपीचे निगमन चे प्रमाणपत्र हे कंपन्यांच्या निगमन प्रमाणपत्रासारखे आहे. जो एक निर्णायक पुरावा आहे जो नंतर नाकारता येणार नाही. प्रमाणपत्र LLP मध्ये आल्याचा पुरावा आहे अस्तित्व आणि कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्व आणि स्वतंत्र कायदेशीर अस्तित्व आहे.

१०.५ मर्यादित दायित्व भागीदारी फर्म (LLP) मध्ये नियुक्त भागीदार

प्रत्येक एलएलपीमध्ये नियुक्त म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या किमान दोन व्यक्ती असणे आवश्यक आहे. भागीदार या दोन भागीदारांव्यतिरिक्त त्यापैकी एकाने निवासी असणे आवश्यक आहे. भारत (म्हणजेच, जी व्यक्ती भारतात १८२ दिवसांपेक्षा कमी नाही लगेच आधीच्या एका वर्षापूर्वी). निगमन दस्तऐवज नियुक्त भागीदार कोण असतील त्यांची नावे दर्शवून व्यवसाय आणि इतर ओळख निर्दिष्ट करा.

प्रत्येक नियुक्त भागीदाराने DPIN जो नियुक्त भागीदार ओळख क्रमांक आहे. आता त्याऐवजी डीपीआयएन प्राप्त करणे आवश्यक आहे, प्रत्येक भागीदार ज्याला नियुक्त भागीदार म्हणून नियुक्त केले जाईल त्याने डीआयएनसाठी अर्ज करणे आवश्यक आहे डीपीआयएनसाठी नाही. (मर्यादित दायित्व सुधारित भागीदारी नियम, 2009.) DPIN आणि DIN दोन्ही धारण केलेल्या व्यक्ती, त्यांचे डीपीआयएन रद्द झाले आहे. डीपीआयएन मिळवण्यासाठी व्यक्तीला कंपनी (संचालक ओळख क्रमांक) 2006 नियमांतर्गत DIN-1 फॉर्म, अर्ज करावा लागेल.

मर्यादित दायित्व भागीदारी फर्म नियुक्त कोणत्याही कारणास्तव रिक्त जागा 30 दिवसांच्या आत भागीदार नियुक्त करू शकते. प्रत्येक भागीदार भागीदारीमध्ये नियुक्त भागीदार असल्याचे मानले जाते, जर तेथे कोणतेही नियुक्त केलेले भागीदार नसेल, किंवा कोणत्याही वेळी फक्त एक नियुक्त भागीदार असल्यास.

भागीदार नियुक्त सर्व कृती, बाबी आणि गोष्टी करण्यासाठी जबाबदार असतात, त्यासाठी लिमिटेडच्या तरतुदींचे पालन करण्यासाठी करणे आवश्यक आहे. उल्लंघन मध्ये LLP दायित्व भागीदारी कायदा आणि ते लादलेल्या सर्व दंडांना जबाबदार आहेत.

मर्यादित दायित्व भागीदारीच्या कार्य आणि मर्यादित दायित्व भागीदारी चे स्वरूप [विभाग: 2, 11-12, 55-58]

१०.६ मर्यादित दायित्व कराराची (LLP) आवश्यक कलमे

भागीदार म्हणून मर्यादित दायित्व भागीदारी यांच्यातील कराराद्वारे शासित आहे, एलएलपी कराराची तयारी करणे हे एक आवश्यक कार्य आहे आणि उपक्रम आणि संबंध नियंत्रित करणारे विविध घटक समाविष्ट करण्यासाठी आवश्यक भागीदारांमध्ये आणि LLP आणि त्याच्या भागीदारांमध्ये. ते खालीलप्रमाणे आहेत:-

A. व्याख्या/व्याख्या खंड

B. नियुक्त केलेल्या भागीदारांची नावे

C. कायदेशीर व्यवसाय कलम

D. नोंदणीकृत कार्यालय खंड

E. भांडवल आणि योगदान खंड

F. भागीदारी/कंपनीचे LLP मध्ये रूपांतर योग्य असल्यास अशा ताब्यात घेण्यासाठी कलमे

भागीदारांमधील सामान्य अटी:

a) जोडीदाराच्या निवृत्तीनंतर नवीन भागीदाराचा प्रवेश

b) भागीदाराच्या समाप्तीची तरतूद

c) जोडीदाराचा राजीनामा आणि जोडीदाराच्या हकालपट्टीच्या अटी

d) भागीदारांचे हक्क आणि कर्तव्ये

e) नफ्याची वाटणी/तोट्याची वाटणी

f) सदिच्छा मध्ये वाटा रक्कम

g) भागीदारांच्या बैठका

h) मतदानाचा हक्क आणि त्याचा निर्धार

i) भागीदारांचे निर्बंध प्राधिकरण

j) आवश्यक संख्येची संमती आवश्यक असलेल्या कायद्यांसाठीच्या तरतुदी भागीदारांची टक्केवारी

k) लेखापरीक्षकांच्या नियुक्तीची तरतूद

l) ऑडिटर काढून टाकण्याची तरतूद

m) बँक खात्यांवर स्वाक्षरी करणाऱ्यांसाठी नामांकन, करार इ.

n) भागीदारांचे आर्थिक व्याज असाइनमेंट

o) कायदेशीर प्रतिनिधीचे अधिकार

p) एलएलपीच्या कालावधीसाठी तरतूद आणि ऐच्छिक तरतूद बंद करणे

q) मीटिंगसाठी तरतूद, मीटिंगमध्ये रेकॉर्डिंग इ.

r) करारातील बदल/दुरुस्तीची तरतूद

s) विवादांचे निराकरण करण्यासाठी लवाद खंड जर असेल तर

t) भविष्यात होऊ शकणारे बदल आणि त्यासाठीची प्रक्रिया

१०.७ एलएलपीचे फायदे आणि तोटे

LLP भारतात समाविष्ट करण्याचे खालील फायदे आहेत:

1. किमान योगदानाची आवश्यकता नाही:

LLP मध्ये किमान भांडवल आवश्यक नाही. LLP सह किमान संभाव्य भांडवल तयार केले जाऊ शकते. भागीदाराचे मूर्त, जंगम किंवा स्थावर किंवा अमूर्त मालमत्ता किंवा इतर फायदे एलएलपी योगदान असू शकते.

2. व्यवसायाच्या मालकांवर मर्यादा नाही:

LLP साठी किमान किमान 2 भागीदार आवश्यक आहेत आणि भागीदारांची कमाल संख्या त्यावर कोणतीही मर्यादा नाही. हे कंपनी ज्यामध्ये 200 पेक्षा जास्त नसण्याचे बंधन आहे सदस्य प्रायव्हेट लिमिटेडच्या विरुद्ध आहे.

3. नोंदणीची किंमत कमी आहे:

किमतीच्या तुलनेत LLP नोंदणी करण्याची किंमत कमी आहे प्रायव्हेट लिमिटेड किंवा पब्लिक लिमिटेड कंपनी समाविष्ट करणे.

4. अनिवार्य ऑडिटची आवश्यकता नाही:

सर्व कंपन्या, मग ते खाजगी असोत की सार्वजनिक, त्यांचा वाटा विचारात न घेता. भांडवल, त्यांच्या खात्यांचे ऑडिट करणे आवश्यक आहे. परंतु एलएलपीच्या बाबतीत, अशी कोणतीही अनिवार्य आवश्यकता नाही. हे महत्त्वपूर्ण अनुपालन लाभ म्हणून ओळखले जाते.

5. भागीदार इतर भागीदारांच्या कृतीसाठी जबाबदार नाहीत:

भागीदारीत भागीदार एकमेकांचे म्युच्युअल एजंट असतात आणि म्हणूनच कोणत्याही एकट्या भागीदाराने केलेल्या कोणत्याही चुकीच्या कृतीसाठी ते जबाबदार असतात. कारण तेथे परस्पर संबंध आहे. LLP मध्ये भागीदार केलेल्या चुकीसाठी दुसरा भागीदार जबाबदार नाही.

6. विरघळण्यास सोपे किंवा वाइंड-अप:

सरकारी औपचारिकता नसल्यामुळे एलएलपी विसर्जित करणे किंवा संपवणे सोपे आहे. नियमांचे पालन करणे आवश्यक आहे.

7. लवचिकता:

एलएलपी ही एक संकरित चिंता असल्याने, त्यात भागीदारीची चांगली वैशिष्ट्ये आणि कंपनीची चांगली वैशिष्ट्ये समाविष्ट आहेत. मर्यादित दायित्व भागीदारी (LLP) आहे. कॉर्पोरेट संस्था जी संस्थात्मक लवचिकता समाकलित करते.

मर्यादित दायित्व संरक्षणासह भागीदारी मर्यादित दायित्व कंपनी.

8. पालन न केल्याबद्दल दंड:

एलएलपीला दरवर्षी आयकर रिटर्न भरणे आवश्यक आहे. जरी ते तसे करत नाही LLP कडे कोणतीही क्रिया नसली तरीही किंवा सुप्त स्थितीत असेल, जर LLP फॉर्म 8 किंवा फॉर्म 11 (LLP वार्षिक फाइलिंग), प्रति फॉर्म प्रति दिवस १०० रुपये दंड लागू आहे.

9. LLP लोकांकडून निधी उभारू शकत नाही:

LLP म्हणजे मर्यादित दायित्व भागीदारी म्हणजे कंपनी फॉर्म ज्या व्यवसायात फक्त भागीदार भांडवल आणि त्यांचे योगदान देतात दायित्व त्यांच्या भांडवली योगदानाच्या मर्यादेपर्यंत मर्यादित राहते. व्यवसाय त्यामुळे LLP कोणत्याही स्वरूपात जनतेकडून निधी उभारू शकत नाही.

10. उच्च आयकर दर: रु. 250 कोटी पर्यंत उलाढाल असलेल्या कंपनीसाठी आयकर दर 25% आहे. तथापि, LLP वर 30% दराने कर आकारला जातो.

दायित्व भागीदारांच्या वैयक्तिक मालमत्तेपर्यंत वाढू शकते:

अशा परिस्थितीत सर्व भागीदारांचे दायित्व सर्व किंवा कोणासाठीही LLP ची इतर कर्जे अमर्यादित असते. पण अशा प्रसंगातही वैयक्तिक मालमत्तेची अशा इतर कर्जांची पूर्तता करण्यासाठी भागीदार थकलेले नाहीत, परंतु उत्तरदायित्व केवळ फसव्या क्रियाकलापांच्या मर्यादेपर्यंत विस्तारित आहे.

१०. ८ मर्यादित दायित्व भागीदारी आणि भागीदारी यांच्यातील फरक

पॉईंट्स	मर्यादित दायित्व भागीदारी	भागीदारी
अर्थ आणि व्याख्या	LLP हा एक संकरित व्यवसाय प्रकार आहे जो भागीदारी आणि कंपनीचे एकत्रित फायदे ऑफर करतो	व्यवसाय संस्थेतील अनपेक्षित घटनांची पूर्तता करण्यासाठी महसूल राखीव तयार केला जातो
कायदा	मर्यादित दायित्व भागीदारी कायदा 2008	भारतीय भागीदारी कायदा 1932
नोंदणी	नोंदणी अनिवार्य आहे	नोंदणी ऐच्छिक आहे
कायदेशीर स्थिती	LLP ला कायदेशीर दर्जा आहे	भागीदारी ही वेगळी कायदेशीर संस्था नाही
शाश्वत उत्तराधिकार	कंपनी सारखी नोंदणीकृत फर्म असल्याने शाश्वत उत्तराधिकार उपस्थित आहे. दुसरे म्हणजे भागीदार एलएलपीमध्ये येतात आणि जाऊ शकतात	भागीदारीमध्ये शाश्वत उत्तराधिकार f चे वैशिष्ट्य उपस्थित नाही
जास्तीत जास्त भागीदारांना परवानगी आहे	LLP मधील भागीदारांच्या संख्येनुसार अशी कोणतीही मर्यादा घालण्यात आलेली नाही	किमान. बँकिंगच्या बाबतीत 2 भागीदार आणि जास्तीत जास्त 10 भागीदार आणि इतर व्यवसायाच्या बाबतीत जास्तीत जास्त 20 भागीदार.

१०. ९ मर्यादित दायित्व भागीदारी आणि कंपनी यांच्यातील फरक करा

पॉईंट्स	कंपनी	मर्यादित दायित्व भागीदारी
कायदा	भारतीय कंपनी कायदा 2013	मर्यादित दायित्व कायदा 2008
सभा	ठेवण्यासाठी कंपनी आवश्यक आहे दरम्यान किमान 4 बोर्ड बैठका वर्षभरात घेणे आवश्यक आहे.	अशा बैठका घेण्याची गरज नाही.

प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनीचे एलएलपीमध्ये रूपांतर:

कलम 56, (अनुसूची III आणि IV) LLP कायदा- 2008 एक प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनी किंवा असूचीबद्ध र्वजनिक कंपनी मर्यादित मध्ये रूपांतरित होऊ शकते. कलम 56 च्या तरतुदींनुसार दायित्व भागीदारी आणि एलएलपी कायदा, 2008 ची तिसरी आणि चौथी अनुसूची. मर्यादित दायित्व भागीदारी बहुविध फायद्यांमुळे लोकप्रिय आहेत कारण ते दोन्ही कंपनी आणि भागीदारी फर्मचे मिश्रण आहेत. LLP ऑफर कंपनीचे फायदे आणि भागीदारीची लवचिकता. मर्यादित दायित्व भागीदारी ही एक कायदेशीर संस्था आहे जिथे उत्तरदायित्व भागीदार मर्यादित आहेत. एलएलपी करार आणि होल्डिंगमध्ये स्वतःच्या नावावर मालमत्ता प्रवेश करू शकतात. या लेखात प्रायव्हेट लिमिटेडच्या रूपांतरणाची LLP मध्ये कंपन्या संकल्पना समाविष्ट आहे. प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनीचा प्रत्येक भागधारक मध्ये कंपनीचे रूपांतर करण्यासाठी विधान आणि संमती सादर करणे आवश्यक आहे.

कंपनीचे एलएलपीमध्ये रूपांतर करण्याची प्रक्रिया -

- बोर्डाची सभा बोलावली जाईल आणि त्यासाठी बोर्डाचा ठराव पास केला जाईल कंपनीचे एलएलपीमध्ये असे अभिप्रेत रूपांतर.

- कंपनीच्या रूपांतरणासाठी सर्व भागधारकांची लेखी संमती LLP मध्ये प्रवेश करणे अनिवार्य आहे.

- मंडळाचा ठराव आणि प्रस्तावित ऑब्जेक्ट संलग्न करून कंपनी नाव उपलब्धता अर्जासह खंड च्या रजिस्ट्रारकडे नाव उपलब्धतेसाठी अर्ज दाखल करणे.

- एकदा नाव मंजूर झाल्यानंतर, ते सर्वांच्या प्रत्यक्ष अंमलबजावणीसाठी आवश्यक आहे आवश्यक कागदपत्रे जसे की संमती, सदस्य पत्रक इ. आणि फाइल फॉर्म आणि रजिस्ट्रार ऑफ कंपनीज (ROC) सह फॉर्म 18.

१०.१० सारांश

एलएलपी हा संकरित प्रकार आहे. भागीदारी आणि कंपनी च्या वैशिष्ट्यांचे हे चांगले मिश्रण आहे. एक दृष्टीकोन किंवा मर्यादित कल्पना दायित्व भागीदारी (LLP) 2008 मध्ये भारतात आली.

LLP च्या निगमनासाठी प्रक्रिया नियुक्त भागीदारांची ओळख: डिजिटल स्वाक्षरी मिळवा:

एलएलपीच्या नावाचे आरक्षण, इन्कॉर्पोरेशन दस्तऐवज सादर करणे:

LLP ची वैशिष्ट्ये: बॉडी कॉर्पोरेट, निर्मितीची किंमत: दायित्व: खात्यांच्या पुस्तकांची देखभाल: करार: एलएलपीमध्ये बदल करार, नियुक्त भागीदार:

मर्यादित दायित्वामध्ये नियुक्त भागीदार पार्टनरशिप फर्म (LLP) लिमिटेडची आवश्यक कलमे दायित्व करार (LLP): व्याख्या/व्याख्या खंड, नावे नियुक्त भागीदार. कायदेशीर

व्यवसाय कलम, नोंदणीकृत कार्यालय कलम, भांडवल आणि योगदान खंड, चे रुपांतरण झाल्यास LLP मध्ये भागीदारी/कंपनी अशा टेकओव्हरसाठी योग्य कलम, LLP चे फायदे आणि तोटे:- नाही

किमान योगदानाची आवश्यकता, मालकांवर व्यवसाय मर्यादा नाही, नोंदणी खर्च कमी आहे. ऑडिट सक्तीची आवश्यकता नाही, भागीदार इतर भागीदारांच्या कृतीसाठी जबाबदार नाहीत: सोपे विरघळणे किंवा वाइंड-अप: लवचिकता, पालन न केल्याबद्दल दंड

१०.११ प्रश्न

1. LLP चे स्वरूप स्पष्ट करा

2. LLP चे फायदे आणि तोटे काय आहेत?

3. LLP मध्ये नियुक्त भागीदार कोण आहे? भागीदारी व्यवसाय आयोजित करण्यासाठी त्यांची भूमिका स्पष्ट करा.

4. LLP च्या समावेशाची प्रक्रिया स्पष्ट करा.

5. कंपनी आणि LLP मध्ये फरक करा.

6. LLP आणि त्याच्या भागीदारांच्या दायित्वाची व्याप्ती आणि मर्यादा सांगा.

7. टीपा लिहा:

a एलएलपीची संकल्पना

b नियुक्त भागीदार

c एलएलपीचा समावेश

d एलएलपीमध्ये रूपांतर

❖❖❖❖

munotes.in

११

LLP आणि भागीदारांची उत्तरदायित्व एलएलपी विघटन आणि वाइंडिंग ऑफ द मर्यादित दायित्व भागीदारी ची व्याप्ती आणि मर्यादा

घटक रचना :

११.० उद्दिष्ट्ये

११.१ विषय परिचय

११.२ भागीदारांचे दायित्व

११.३ LLP ची समाप्ती

११.४ व्हिसल ब्लॉअर [कलम 31]

११.५ सारांश

११.६ प्रश्न

११.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- भागीदारांच्या दायित्वाची मर्यादा आणि मर्यादा समजणे
- भागीदारीचे दायित्व समजणे
- LLP अंतर्गत भागीदारांचे दायित्व समजणे
- व्हिसल ब्लोइंगची संकल्पना समजणे
- LLP ची समाप्ती प्रक्रिया समजणे

११.१ विषय परिचय

मर्यादित दायित्व भागीदारी (LLP) ही एक संस्था आहे आणि भागीदारांचे दायित्व मर्यादित आहे, केवळ भागीदारांचे दायित्व त्यांच्या व्यावसायिक भूमिकांमध्ये वाढ केली. एलएलपी ही कंपनीचा संकर आहे आणि भागीदारी या संरचनेकडे वाढत्या मंजुरीने पाहिले जात आहे. दुसरे म्हणजे ते करत नाहीत, कोणत्याही भागीदाराच्या गैरवर्तनासाठी वैयक्तिकरित्या जबाबदार धरले.

११.२ भागीदारांचे दायित्व

मर्यादित दायित्व भागीदारी कायद्याचे कलम 26-31 आणि भागीदारांच्या दायित्वाची मर्यादाचे वर्णन करते.

munotes.in

या कलमांतर्गत केलेल्या तरतुदींनुसार, एलएलपीमधील प्रत्येक भागीदार आहे भागीदारी व्यवसायाच्या उद्देशांसाठी एजंट परंतु त्याचा एजंट नाही भारतीय भागीदारी कायदा 1932 अंतर्गत त्यांच्यासारखे कोणतेही भागीदार असायचे.

हा विभाग एका भागीदाराचे दायित्व दुसऱ्या भागीदारापेक्षा वेगळे करतो, एलएलपी भागीदार पण बॉडी कॉर्पोरेट असल्याने पार्टनरची प्रत्येक कृती बंधनकारक असते. हे एखाद्या विशिष्ट भागीदारास त्याच्या वैयक्तिक क्षमतेमध्ये बांधील नाही.

भारतीय भागीदारी कायदा, त्याच्या भागीदारांसाठी भागीदारी हेतूसाठी एजंटची भूमिका देखील प्रदान करतो. त्यांनाही भागीदारीचे एजंट बनवले आहे, व्यवसाय आणि इतर भागीदार नाही. कोणत्याही विसंगतीच्या बाबतीत, भागीदाराच्या कृतीतून उद्भवलेल्या दायित्वाची सुटका केली जाईल, प्रथमतः फर्मची मालमत्ता आणि जर ती कमी पडली तर चूक करणाऱ्या भागीदाराकडून वैयक्तिक मालमत्ता काढून घेतली जाईल.

११.३ LLP ची समाप्ती

कलम 27 – मर्यादित दायित्व भागीदारीच्या दायित्वाची व्याप्ती:

या विभागाद्वारे भागीदार किंवा संपूर्ण LLP निर्माण होणाऱ्या दायित्वांच्या मर्यादेचे वर्णन केले आहे. त्यांचे खालीलप्रमाणे वर्गीकरण केले जाऊ शकते:

1. कार्य करण्यास अधिकृत नसलेल्या व्यक्तीचे दायित्व.

2. चुकीच्या कृत्यामुळे किंवा भागीदाराचे दायित्व असल्यास LLP चे दायित्व वगळणे

3. एक संस्था म्हणून LLP चे दायित्व.

१. कार्य करण्यास अधिकृत नसलेल्या व्यक्तीचे दायित्व.

हा विभाग प्रदान करतो की LLP भागीदाराने केलेल्या कोणत्याही गोष्टीला बांधील नाही भागीदाराला तसे करण्याचा अधिकार नसल्यास एखाद्या व्यक्तीशी त्याच्या व्यवहारात, आणि व्यक्ती, त्याला याची जाणीव आहे की विशिष्ट भागीदाराकडे नाही असे वागण्याचा अधिकार किंवा त्याला भागीदार असल्याचे माहित नाही.

२. चुकीच्या कृत्यामुळे किंवा भागीदाराचे दायित्व असल्यास LLP चे दायित्व वगळणे

हा विभाग अटींच्या अधीन आहे, एलएलपी जबाबदार असल्यास व्यवसायाचा मार्ग आणि त्याच्या अधिकाराचा वापर. तिसऱ्या व्यक्तीच्या भागीदारांद्वारे त्याच्या चुकीच्या कृतीमुळे दायित्व उद्भवले अत्याचारित पक्ष भागीदार आणि LLP विरुद्ध खटला भरू शकतो, त्यांना

संयुक्तपणे आणि स्वतंत्रपणे उत्तरदायी धरून ठेवू शकतो, परंतु त्यांना एकट्याने कार्यवाही सुरू केली जाऊ शकत नाही.

3. एक संस्था म्हणून LLP चे दायित्व.

कलम 27(3) अन्वये तरतूद करण्यात आली आहे की द्वारे होणारे कोणतेही दायित्व LLP हे त्याचे संपूर्ण दायित्व असेल आणि ते वैयक्तिकरित्या भागीदारांवर देऊ शकत नाही. एलएलपी ही संस्था कॉर्पोरेट असल्याने करारांमध्ये प्रवेश करण्यास पात्र आहे आणि जर

असा करार सौम्य केला गेला तर LLP संपूर्णपणे त्याचे एजंट, भागीदार इ. दायित्वाची पुष्टी केली जाते.

भागीदारांच्या दायित्वाची व्याप्ती:

LLP च्या कलम 28 मध्ये असे नमूद केले आहे की भागीदारास नुसार बंधनकारक केले जाणार नाही. कलम 27(3) त्याच्या वैयक्तिक क्षमतेनुसार, कारण तो LLP मध्ये भागीदार आहे.

तथापि, तो कोणत्याही चुकीच्या कृत्यासाठी त्यांच्या जबाबदारीपासून दूर जाऊ शकत नाही त्याच्या कायदेशीर अधिकाराच्या मर्यादेबाहेर, त्याच्या वैयक्तिक क्षमतेने केले.

पुढे असे म्हटले जाऊ शकते की, LLP आणि भागीदार संयुक्तपणे आणि स्वतंत्रपणे आहेत कलम 27(2) अंतर्गत जबाबदार, कारण भागीदाराने केलेले चुकीचे कृत्य LLP द्वारे मूलतः मान्यताप्राप्त, कोणत्याही नुकसानीसाठी ते जबाबदार आहे किंवा नुकसान झाले.

इतर पक्षाकडून झालेल्या कोणत्याही नुकसानीसाठी LLP जबाबदार धरले जाऊ शकते आणि कोणत्याही चुकीच्या कृतीसाठी LLP आणि भागीदार व्यवसायादरम्यान भागीदाराद्वारे दोघांनाही जबाबदार धरले जाऊ शकते.

होल्डिंग आउट [कलम २९]:

या कलमाने होल्ड आउट करण्याच्या तत्त्वासाठी तरतुदी केल्या आहेत. कोणतीही एलएलपीचा भागीदार म्हणून काम करणाऱ्या व्यक्तीला जबाबदार धरले जाईल. जी व्यक्ती अशा प्रतिनिधित्वाच्या विश्वासाने LLP ला क्रेडिट देते.

याचा अर्थ असा की बाहेर ठेवणारा भागीदार एस्टोपेल आणि कोणत्याही आर्थिक कारणास्तव होणारे दायित्व नाकारण्यापासून प्रतिबंधित त्याला किंवा LLP कडून मिळालेली मदत द्वारे बांधील असेल. त्यांना मिळालेल्या आर्थिक फायद्यांच्या मर्यादेपर्यंत पक्ष यामुळे एलएलपी तिसऱ्या क्रमांकावर जाईल.

फसवणुकीच्या बाबतीत अमर्यादित दायित्व [कलम ३०]:

हा विभाग तेव्हापासून मर्यादित दायित्वाच्या तत्त्वाला अपवाद म्हणून कार्य करतो ते त्याच्या भागीदारांवर आणि LLP वर अमर्यादित दायित्व लादते जर ....

- LLP आपल्या कर्जदारांची फसवणूक करण्याचा मानस आहे
- एलएलपी फसव्या कारवाया करण्यासाठी प्रवेश केला आहे.

या प्रकरणात सर्व भागीदारांचे दायित्व सर्व किंवा LLP ची कर्जे इतर कोणत्याहीसाठी अमर्यादित आहे. पण अशा प्रसंगातही वैयक्तिक मालमत्तांचा अशा इतर कर्जांची वसुली करण्यासाठी भागीदारांचा निचरा होणार नाही, तर फसव्या क्रियाच्या मर्यादेपर्यंतच विस्तारित दायित्व आहे. एलएलपी फसवणूक केली गेली आहे हे स्थापित केल्यास दायित्वापासून दूर जाऊ शकते

LLP किंवा LLP च्या माहितीशिवाय भागीदारांद्वारे अशा फसव्या गोष्टींची माहिती नसते. हे सर्व दायित्व आणि फक्त LLP ला सूट देईल फसव्या क्रियासाठी भागीदारास जबाबदार धरले जाईल.

अशी कोणतीही कृती केली जात असल्यास दोन वर्षे कारावासाची आणि दंड शिक्षा होईल. अशा फसवणुकीमुळे काही नुकसान झाल्यास क्रिया ही LLP आणि भागीदाराची परतफेड करण्याची जबाबदारी आहे.

११.४ व्हिसल ब्लॉअर [कलम 31]

2सर्वसाधारण अर्थाने शिट्टी वाजवणे म्हणजे एखाद्याच्या चुकीचे काम उघड करणे हे चुकीचे कृत्य संपुष्टात आणण्याचा हेतू. हा विभाग असा भागीदार असल्यास भागीदारावर दंड किंवा कारावास लादण्यापासून उपशमन प्रदान करतो. पुढे येऊन फसवणूक केली आहे ज्याच्या विरोधात तपास केला जात आहे त्याबद्दल मौल्यवान माहिती देण्याचे ठरवते. कोणाचाही भागीदार किंवा कर्मचारी नाही एलएलपी डिस्चार्ज, पदावनत, निलंबित, धमकी, छळ किंवा आत असू शकते. त्याच्या अटी व मर्यादित दायित्व भागीदारी किंवा रोजगार शर्तींशी इतर कोणत्याही प्रकारे भेदभाव केला जातो. फसव्या क्रिया शक्य तितक्या लवकर समोर आणाव्यात म्हणून हा विभाग प्रयत्न करतो.

११.५ सारांश

एलएलपी हा संकरित प्रकार आहे. भागीदारी आणि कंपनीच्या वैशिष्ट्यांचे हे चांगले मिश्रण आहे. दायित्व भागीदारी (LLP) एक दृष्टीकोन किंवा मर्यादित कल्पना 2008 मध्ये भारतात आली.

मर्यादित दायित्व भागीदारीच्या दायित्वाची व्याप्ती: व्यक्तीचे दायित्व कार्य करण्यास अधिकृत नाही. जर भागीदाराची देय देयता असेल तर LLP चे दायित्व चुकीचे कृत्य किंवा वगळणे. एक संस्था म्हणून LLP चे दायित्व कायदा करण्यास अधिकृत नसलेली व्यक्ती, चुकीचा कायदा किंवा वगळल्यामुळे दायित्व, भागीदाराने खर्च केल्यास LLP चे दायित्व स्वीकारते.

११.६ प्रश्न

1. LLP मधील भागीदारीच्या दायित्वाची व्याप्ती स्पष्ट करा.

2. टीपा लिहा:

   a व्हिसल ब्लॉअर

   b होल्डिंग आउट

   c फसवणुकीच्या बाबतीत अमर्यादित दायित्व

❖❖❖❖

१२

ग्राहक संरक्षण कायदा १९८६

घटक रचना :

१२.0 उद्दिष्टे

१२.१ विषय परिचय

१२.२ कायद्याच्या अमलबजावणीची कारणे

१२.३ उद्दिष्टे आणि कारणे

१२.४ संबंधित शब्दांच्या व्याख्या

१२.५ सारांश

१२.६ प्रश्न

१२.0 उद्दिष्टे

- ग्राहक संरक्षण कायद्याचा वापर कसा करावयाचा व या संबंधीच्या विविध शब्दांच्या व्याख्या.
- ग्राहक संरक्षक समित्यांची माहिती.
- ग्राहक तक्रारी निवारण्याची यंत्रणा.

१२.१ विषय परिचय

ग्राहक संरक्षण कायद्याच उद्दिष्ट म्हणजे ग्राहकांच्या हिताचे संरक्षण करणे, ग्राहकांच्या समित्या स्थापन करणे व त्यांच्या तक्रारी दूर करण्यासाठी यंत्रणा उभी करणे व या अनुषंगाने त्यांच्या हिताच्या इतर गोष्टींची चर्चा करणे. हा कायदा अमलात येण्याआधी सुद्धा इतर अनेक कायद्याच्या मदतीने ग्राहकांच्या हिताचे संरक्षण केले जात होते. परंतु दोष पूर्ण वस्तू व सदोष सेवा व अवास्तव किंमत या गोष्टीपासून पूर्वीचे कायदे ग्राहकांच्या हिताच संरक्षण करण्यास असमर्थ असल्याच दिसून आले. धूर्त व्यापारी व उत्पादक विविध मार्गाने ग्राहकांची पिळवणूक करीत होते. दुसरी गोष्ट म्हणजे ग्राहकांना आपल्या अधिकारांची जाणीव नव्हती. अजून ही ग्राहकांच्या शक्तिशाली संघटना तयार झालेल्या नाहीत. या सर्व गोष्टींचा विचार करुन केंद्र सरकारने त्यासाठी हा खास कायदा पास केला. या कायद्याला आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रात महत्त्वाचे स्थान आहे. या कायद्यामुळे ग्राहकांच्या तक्रारी त्वरित व सुलभरीत्या मिटवणे शक्य झाले व अल्पवधीतच ग्राहकांना त्यांच्या झालेल्या नुकसानीची भरपाई मिळायला लागली.

munotes.in

१२.२ कायद्याच्या अमलबजावणीची कारणे

ग्राहक संरक्षण कायदा लागू करण्यामागील कारणे:

- विक्रेते अनेक अयोग्य प्रथांमध्ये गुंतले होते ज्यात असमाधानी ग्राहकांच्या ग्राहक चळवळीचे वाढ होते.
- बाजारपेठ मधील पिळवणूकीचा ग्राहकांना निषेध करण्यासाठी, कायदेशीर व्यवस्था उपलब्ध नव्हती.
- खाद्यतेल आणि अन्नामध्ये मोठ्या प्रमाणावर भेसळ झाल्यामुळे 1960 च्या दशकात विपणन, साठेबाजी, आणि सर्रास अन्नटंचाई वाढू लागली, ग्राहक चळवळ संघटित स्वरूपात वाढू लागली.
- भारतीय करार कायद्यासारखे अनेक कायदे प्रचलित होते. जसे, भारतीय करार कायदा, वस्तू विक्री कायदा, जीवनावश्यक वस्तू कायदा इ.
- कोणता कायदा लागू करायचा याबाबत सर्वसामान्य ग्राहक संभ्रमात असायचे.
- 1970 पर्यंत प्रदर्शन भरवणे आणि लेख लिहिणे या ग्राहक संस्थांद्वारे वापरल्या जाणाऱ्या मुख्यतः पद्धती होत्या.
- रेशन दुकानांमधील गैरप्रकार आणि जास्त गर्दी पाहणे, सार्वजनिक रस्ते वाहतूक, ग्राहक गट तयार केले गेले.
- अलीकडच्या काळात, भारतात ग्राहकांच्या संख्येत मोठी वाढ झाली आहे.
- वर नमूद केलेल्या प्रयत्नांमुळे ग्राहकांना अन्यायकारक व्यवसायापासून संरक्षण देण्यासाठी सरकारला कायदा पद्धती आणण्यासाठी भाग पाडले गेले.
- कॅव्हेट एम्प्टरची शिकवण ग्राहक संरक्षणाला चालना देते. हा सिद्धांत विक्रेत्याला मालातील दोष माहित असला तरी खरेदीदारास पूर्णपणे जबाबदार धरत असे.

त्यामुळे याबाबत, पीडित ग्राहकासाठी आवश्यक आणि तातडीचा उपाय जे नैसर्गिक भरपाई देणारा योग्य तो कायदा असावा अशी गरज भासू लागली. या निरीक्षण करत ग्राहक संरक्षण कायदा 1986 करण्यात आला.

१२.३ उद्दिष्टे आणि कारणे

उद्दिष्टे आणि कारणे खालीलप्रमाणे आहेतः

- वस्तूंच्या विपणनापासून संरक्षण मिळण्याचा हक्क जीवन आणि मालमत्तेसाठी धोकादायक;
- गुणवत्ता, प्रमाण, सामर्थ्य, शुद्धता याबद्दल माहिती देण्याचा अधिकार, ग्राहकांना अन्यायापासून संरक्षण देण्यासाठी वस्तूंची मानक आणि किंमत व्यापार पद्धती;

- आश्वस्त होण्याचा अधिकार, जेथे शक्य असेल तेथे, च्या प्राधिकरणापर्यंत प्रवेश स्पर्धात्मक किंमतींवर वस्तू;
- ऐकण्याचा आणि ग्राहकांच्या हिताची खात्री बाळगण्याचा अधिकार योग्य मंचांवर योग्य विचार करा;
- अनुचित व्यापार पद्धतींविरुद्ध निवारण मिळविण्याचा अधिकार किंवा ग्राहकांचे अनैतिक शोषण;
- ग्राहक शिक्षणाचा अधिकार
- बनावट वस्तूंपासून संरक्षण किंवा फसव्या सेवांची प्रथांना प्रोत्साहन देणे तरतूद.

3. या वस्तूंचा प्रचार आणि संरक्षण करण्याचा प्रयत्न केला जातो. राज्य स्तरावर केंद्रात ग्राहक संरक्षण परिषद स्थापन करण्यात येणार आहे.

4. ग्राहकांच्या विवादांचे जलद आणि सोपे निराकरण करण्यासाठी, जिल्हा, राज्य आणि केंद्रीय स्तर. या अर्ध-न्यायिक संस्था हाती घेतील. नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे आणि एक विशिष्ट स्वरूप आणि पुरस्कार त्यांना दिलासा देण्यासाठी अधिकृत केले आहे, जेथे योग्य तेथे, भरपाई ग्राहक मंजूरी किंवा आदेशांचे पालन न केल्याबद्दल दंड अर्ध-न्यायिक संस्थांनी देखील प्रदान केले आहेत.

१२.४ संबंधित शब्दांच्या व्याख्या

१) वस्तूंचा ग्राहक (कलम २(१) (ड) :

वस्तूंचा ग्राहक म्हणजे

अ) वस्तू विकत घेणारा - किंमत रोख अदा केलेली असेल किंवा नंतर देण्याचे ठरलेले असेल किंवा काही पैसे रोख देऊन इतर पैसे नंतर देण्याचे ठरलेले असेल.

ब) वस्तू खरेदी केलेल्याच्या सम्मतीने त्याचा प्रत्यक्ष उपभोग घेणारा : स्वत:ला ग्राहक म्हणविणार्यानी पुढील अटींची पूर्तता केली पाहिजे.

1) विक्रेता व ग्राहक यांच्यामध्ये विक्रीचा व्यवहार झालेला असला पाहिजे.

2) विक्री ही वस्तूची असावी.

3) खरेदी मोबदला देऊन झालेली असावी.

4) वस्तूची किंमत रोख अदा केलेली असावी किंवा उधारीवर किंवा अंशत: रोख किंवा अंशत: उधारी किंवा भाडे खरेदी वगैरे पद्धतीने अदा करण्याचे ठरले असावे.

5) खरेदीदाराच्या सम्मतीने वस्तूचा वापर करणाराही ग्राहक समजला जातो.

munotes.in

कोण ग्राहक नाही?

ज्यानी वस्तू पुनविक्रीसाठी खरेदी केलेली असेल किंवा इतर व्यापारी वापरासाठी खरेदी केलेली असेल तो ग्राहक या व्याख्येत बसत नाही. व्यापारी वापर या संज्ञेमध्ये ज्यानी वस्तू स्वत:च्या पोटा पाण्याचा धंदा म्हणून वापरत असेल त्याचा समावेश होत नाही. उदा. टॅक्सी म्हणून चालविण्यासाठी कार विकत घेणे किंवा शिंप्यानी शिलाईच मशीन खरेदी करणे इत्यादी. टॅक्सी चालक व शिंपी हे ग्राहकच ठरतात.

उत्पादकानी आपल उत्पादन घाऊक व्यापार्याला विकल व त्यांनी ते किरकोळ व्यापार्याला विकल तर घाऊक व्यापारी ग्राहक ठरत नाही कारण त्यांनी ती वस्तू पुनविक्रीसाठी किंवा व्यापारी वापरासाठी खरेदी केलेली आहे, व्यापारी उद्दिष्ट म्हणजे नफा कमविण्यासाठी केलेली खरेदी. यात सर्व प्रकारच्या व्यवसायांचा समावेश होतो.

कंपनीने व्यवसायासाठी किंवा आपल्या संचालकाच्या वापरासाठी कार खरेदी केली तर ती व्यापारी कारणासाठीची खरेदी ठरते. (फोर्ड लीझिंग कंपनीसी केस)

२) व्यक्ती (कलम २(आय्) (म) :

व्यक्ती या संज्ञेत पुढील जणांचाही समावेश होतो.

1) नोंदणी केलेली किंवा न केलेली भागीदारी संस्था.

2) हिंदू अविभक्त कुटुंब

3) सहकारी सोसायटी

4) १८६० च्या संस्था नोंदणी कायद्याखाली नोंदलेल्या संस्था, शाळा, कॉलेज वगैरे.

या कायद्याचा लाभ मिळण्यासाठी व्यक्ती ग्राहक असणे आवश्यक आहे.

३) माल (Goods) :

१९३० च्या मालविक्री कायद्यातील मालाची व्याख्या या कायद्यालाही लागू पडते.

४) सेवा (कलम २ (ओ)) :

सेवा या संज्ञेत कुठल्याही प्रकारच्या सेवेचा समावेश होतो आणि त्यात बँकिंग सेवा, वित्त पुरवठा, विमा, वाहतूक, प्रक्रिया करणे, वीज व इतर ऊर्जेचा पुरवठा, निवास व जेवण, घरबांधणी, मनोरंजन, बातमी पुरविणे व इतर माहिती देणे या गोष्टींचा समावेश होतो. परंतु वैयक्तिक सेवा व मोफत पुरविलेल्या सेवेचा समावेश होत नाही.

मात्र व्यक्तिगत सेवा वगळण्यात आलेली आहे. त्यामुळे वकीलांनी दिलेली सेवा, मास्तरांनी केलेली शिकवणी यांना हा कायदा लागू होत नाही.

munotes.in

५) ग्राहक तंटा (कलम २८१) (इ) :

ग्राहक तंटा म्हणजे एखाद्या ग्राहकांनी तक्रार करुन ही त्याची दखल घेतली गेलेली नाही अशी तक्रार होय.

६) तक्रारदार (कलम २(१) (ब)) :

तक्रारदार म्हणजे -

1) ग्राहक किंवा
2) कंपनी किंवा इतर कोणत्याही प्रचलित कायद्याखाली नोंदविलेली स्वयंसेवा संस्था किंवा
3) राज्य किंवा केंद्र सरकार जी तक्रार करते किंवा
4) एकच किंवा समान तक्रार असलेल्या ग्राहकांच समूह

या कायद्याखाली भरपाई मिळण्यासाठी तक्रारदार वरीलपैकी एक असला पाहिजे. नाहीतर त्याला तक्रार करण्याचा अधिकार नाही किंवा तक्रार निवारण यंत्रणेशी संबंध साधण्याचा त्याला अधिकार नाही.

७) तक्रार (कलम २(१) (क)) :

तक्रार म्हणजे पुढील एखाद्या गोष्टीसाठी लिखित स्वरुपात केलेले आरोप :

1) व्यापाऱ्याने अनुचित व्यापारी प्रथेचा वापर केलेला आहे किंवा व्यापारावर अनावश्यक निर्बंध लादलेले आहेत.
2) त्यांनी खरेदी केलेल्या वस्तूमध्ये एक किंवा अनेक दोष आहेत.
3) त्यांनी वापरलेली सेवा निकृष्ट दर्जाची आहे किंवा अपूरी आहे.
4) व्यापार्याने कोणत्याही कायद्याने ठरवून दिलेल्या किंमतीपेक्षा अधिक किंमत घेतलेली आहे किंवा वेष्टनावर छापलेल्या किंमतीपेक्षा अधिक किंमत आकारलेली आहे.
5) वस्तूंचा वापर धोकादायक आहे किंवा इतर प्रचलित कायद्याचा भंग करणारा आहे. कायद्याने ठरवून दिलेली सर्व माहिती ग्राहकाला दिली गेलेली नाही किंवा वस्तूचा वापर कसा करावा याबद्दल पुरेसे मार्गदर्शन केलेल नाही.

या कायद्याखाली भरपाई मिळण्यासाठीक संबंधित दोषी व्यक्तीच संपूर्ण नाव व पत्ता देऊन लेखी तक्रार करणे आवश्यक आहे. तक्रारदारांनी संपूर्ण माहिती द्यावी व आपल्याला किती भरपाई पाहिजे याचाही तपशील द्यावा.

८) व्यापारी (कलम २(१)) :

1) जी व्यक्ती वस्तूची विक्री किंवा वितरण करते व
2) वस्तूचा उत्पादक व
3) वस्तू वेष्टनात भरणारा (वस्तूची विक्री वेष्टनातूनच होत असेल तर)

९) उत्पादक (कलम २(१) (ज)) :

उत्पादक म्हणजे जी व्यक्ती -

1) वस्तूच प्रत्यक्ष उत्पादन करते किंवा त्यातील काही भागांचे उत्पादन करते.

2) विविध भाग एकत्रित करुन वस्तू बनविते. इथे विविध उत्पादक वेगवेगळ्या भागांचे उत्पादन करतात. उत्पादक त्यांच्याकडून भाग विकत घेऊन एकत्रित वस्तू आपल्या नावाने बाजारपेठेत आणतो.

3) दुसऱ्यांनी बनविलेल्या वस्तूवर आपल नाव, व्यापारी खूण वगैरे टाकून बाजारपेठेत त्यांचा उत्पादक म्हणून वस्तू आणतो.

उत्पादकानी विविध भागांचे उत्पादन करुन जर आपल्या शाखेकडे पाठविले व शाखेने ते भाग एकत्रित करुन विकले तर ती शाखा उत्पादक ठरत नाही.

१०) दोष (कलम २(१) (फ)) :

दोष म्हणजे वस्तूतील अपूरेपणा, दर्जाहीनता, भेसळ किंवा अशुद्धता. काही वस्तूंच्या शुद्धते संबंधी काही कायद्यात खास निकष दिले गेलेले आहेत. व्यापार्यांनी जर काही गुण वस्तूमध्ये दोष आहेत असा दावा केला असेल तर.

११) कमतरता (Defficiency) (कलम २(१) (ग)) :

देऊ केलेली सेवा अपूरी किंवा निकृष्ठ दर्जाची असणे, त्यात दोष असणे, ग्राहकांचे समाधान न होणे.

न्याय निवाडे -

1) मुंबई विद्यापीठा विरुद्ध एक विद्यार्थ्याने या कायद्याखाली दावा गुदरला होता की परिणाम उशीरा जाहीर केला म्हणून. कोर्टाने दावा फेटाळून लावला कारण विद्यार्थी हा विद्यापीठाचा ग्राहक नाही आणि हा कायदा विद्यापीठाला लागू होत नाही.

2) अभय कुमार पंडा वि. बजाज ऑटो लि. - कंपनीनी विकलेली ट्रेलर दोष पूर्ण निघाली. राष्ट्रीय ग्राहक तंटा निवारण मंचने कंपनीला दंड केला.

3) केंद्र सरकार वि. निलेश अग्रवाल - टेलिफोनच बिल चुकीच होत. कोर्टाने सरकारला दंड केला कारण टेलिफोन ही सेवा असून टेलिफोन वापरणारा ग्राहक आहे.

१२.५ सारांश

ग्राहक संरक्षण कायदा लागू करण्यामागील कारणे:

- विक्रेते अनेक अयोग्य पद्धतींमध्ये गुंतलेले होते ज्यात असमाधानी ग्राहकांच्या ग्राहक चळवळीचे वाढ होते.

- बाजारपेठ मधील पिळवणूकीचा ग्राहकांना निषेध करण्यासाठी, कायदेशीर व्यवस्था उपलब्ध नव्हती.

- विक्रेत्याला मालातील दोष माहीत असतो.

उद्दिष्टे आणि कारणे: च्या विपणनापासून संरक्षित करण्याचा अधिकार जीवन आणि मालमत्तेसाठी धोकादायक वस्तू; माहिती मिळण्याचा अधिकार आहे मालाची गुणवत्ता, प्रमाण, सामर्थ्य, शुद्धता, मानक आणि किंमत याबद्दल अनुचित व्यापार पद्धतींपासून ग्राहकांचे संरक्षण करणे;

सेवा: “सेवा” म्हणजे कोणत्याही वर्णनाची सेवा संभाव्य वापरकर्त्यांसाठी उपलब्ध. "अयोग्य व्यापार सराव" म्हणजे व्यापार कोणताही सराव, विक्री, वापर किंवा पुरवठ्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी वस्तू किंवा कोणत्याही सेवेच्या तरतुदीसाठी, कोणत्याही अयोग्य पद्धतीचा अवलंब करते किंवा खालीलपैकी कोणत्याही पद्धतीसह अयोग्य किंवा फसव्या प्रथा अमलात आणते,

१२.६ प्रश्न

1. ग्राहक संरक्षण कायदा लागू करण्याची गरज स्पष्ट करा.
2. ग्राहक संरक्षण कायदा आणि अंतर्गत कोणत्या परिस्थितीत, कोण तक्रार दाखल करू शकतो?
3. संरक्षण कायदा अंतर्गत कोण उपभोक्ता आहे आणि कोण उपभोक्ता नाही?
4. अनुचित व्यापार पद्धती काय आहेत?

५. टीपा लिहा:-

a) व्यापारी b) ग्राहक वाद

c) कमतरता d) दोष

e) वैयक्तिक सेवेचा करार f) सेवा

g) निर्माता

❖❖❖❖

१३

ग्राहक संरक्षण मंडळे

घटक रचना :

१३.० उद्दिष्ट्ये

१३.१ विषय परिचय

१३.२ केंद्रीय ग्राहक संरक्षण मंडळे

१३.३ राज्य ग्राहक संरक्षण मंडळे

१३.४ जिल्हा ग्राहक संरक्षण मंडळे

१३.५ सारांश

१३.६ प्रश्न

१३.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- केंद्रीय ग्राहक संरक्षण मंडळाची रचना आणि कार्यपद्धती
- राज्य ग्राहक संरक्षण मंडळाची रचना आणि कार्यपद्धती
- जिल्हा ग्राहक मंडळाची रचना आणि कार्यपद्धती

१३.१ विषय परिचय

विविध रीतीने ग्राहकांचे हित संरक्षणासाठी ग्राहक संरक्षण कायदा १९८६ अस्तित्वात आला आहे. धोकादायक असलेल्या मालाच्या विपणनापासून संरक्षण, जीवन आणि मालमत्ता, गुणवत्ता, प्रमाण, सामर्थ्य याबद्दल माहिती मिळण्याचा अधिकार, ग्राहकांना अन्यायापासून संरक्षण देण्यासाठी वस्तूंची शुद्धता, मानक आणि किंमत व्यापार पद्धती आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे ग्राहक शिक्षणाचा अधिकार, जसे या विशिष्ट कायद्याद्वारे ग्राहकांना अधिकार प्रदान केले जातात. पुन्हा, परिणामकारकतेसाठी जिल्हा, राज्य आणि राष्ट्रीय स्तरावरील परिषद आणि मंच ग्राहकांच्या हिताचे संरक्षण मिळविण्यासाठी तक्रारींचे साधे आणि जलद निवारण, या कायद्याने स्थापित केले आहे.

munotes.in

१३.२ केंद्रीय ग्राहक संरक्षण मंडळे

केंद्रीय मंडळाची रचना कलम ४(२) प्रमाणे केंद्रीय मंडळात पुढील प्रमाणे १५० सभासद असतील :

1) अध्यक्ष, केंद्र सरकारमधील ग्राहक विषयक मंत्री हा मंडळाचा अध्यक्ष असेल.

2) या विभागाचा उपमंत्री (Deputy) हा उपाध्यक्ष असेल.

3) सर्व राज्याचे अन्न व नागरी पुरवठा मंत्री.

4) लोकसभेतील पाच व राज्य सभेतील ३ असे ८ खासदार.

5) अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीचा आयुक्त.

6) ग्राहक विषयक केंद्र सरकारी खाती व स्वायत्त मंडळाचे जास्तीत जास्त २० प्रतिनिधी.

7) ग्राहक संघटनेचे किमान ३५ सदस्य.

8) किमान १० महिला सदस्य.

9) शेतकरी, व्यावसायिक व व्यापारी यांचे जास्तीत जास्त २० प्रतिनिधी.

10) वरील विभागात समावेश न झालेल्या परंतु ग्राहकांच्या हित संरक्षण करु शकणाऱ्या लोकांचे प्रतिनिधी. जास्तीत जास्त १५.

11) केंद्र सरकारच्या नागरी पुरवठा खात्याचा सचिव हा केंद्रीय मंडळाचा पदसिद्ध सचिव असेल.

१० एप्रिल १९८८ रोजीच्या केंद्रीय परिपत्रकाप्रमाणे या मंडळात विविध विभागाचे एकूण १२६ सदस्य असतील. ग्राहक संरक्षण खात्याचा मंत्री मंडळाचा अध्यक्ष असेल.

केंद्रीय मंडळाची उद्दिष्ट्ये (कलम ६) :

ग्राहकांच्या हिताचे संरक्षण करणे हे मंडळाच उद्दिष्ट राहील. जसे

अ) ग्राहकांच्या जीवाला धोका पोहचेल असा वस्तू व सेवा पासून संरक्षण.

ब) मालाच्या गुणवत्तेबद्दल, परिणामाबद्दल शुद्धतेबद्दल, किंमतीबद्दल ग्राहकांना माहिती दिली जाईल व अनुचित व्यापारी प्रथांचा वापर होणार नाही. याची दक्षता घेतली जाईल.

क) योग्य किंमतीत वस्तूचे विविध प्रकार उपलब्ध असतील.

ड) ग्राहकांच्या तक्रारींचा योग्य विचार केला जाईल.

इ) नुकसान झाल्यास ग्राहक त्यासाठी भरपाई मागू शकतील व लबाड व्यापाऱ्याकडून त्यांची कोणत्याही प्रकारे फसवणूक होणार नाही.

munotes.in

फ) ग्राहकांमध्ये त्यांच्या हक्कांची जाणीव निर्माण करणे म्हणजेच ग्राहक प्रशिक्षण यासाठी मंडळ विविध प्रकारे प्रयत्न करील.

मंडळाचा कार्यकाळ (Term) :

मंडळाचा कार्यकाळ तीन वर्षाचा असेल. परंतु असा मंडळाची निर्मिती दर तीन वर्षाने करणे ही गोष्ट तशी सोपी नाही. त्यामुळे फारतर सरकारी अधिकार्यांचा कार्यकाळ ३ वर्षाचा असावा. एकूण मंडळाचा नव्हे अशी सूचना करण्यात आलेली आहे. अशा प्रकारे मंडळातील सदस्य बदलत राहतील. परंतु ग्राहकांच्या हित रक्षणासाठी मंडळाच अस्तित्व कायमच राहील.

केंद्रीय मंडळाच्या सभेची कार्यपद्धती (कलम ५) :

कलम ५(१) प्रमाणे या मंडळाची वर्षातून किमान १ सभा होईल. आवश्यकतेप्रमाणे अधिक सभा घेण्याचे स्वातंत्र्य मंडळाला राहील.

सभेतील कार्यपद्धत :

१) अधिकार :

केंद्रीय मंडळाची सभा बोलावण्याचे अधिकार अध्यक्षाला आहेत.

२) सूचना :

सभासदांना सभेची सूचना दिली पाहिजे. सभेची सूचना लेखी असावी व सभेपूर्वी किमान १० दिवस आधी पाठविण्यात यावी. सभेच्या सूचनेत सभेच्या जागेचा, वेळेचा उल्लेख असावा व सभेपुढील कामाची यादी असावी.

३) अध्यक्ष :

मंडळाचा अध्यक्षच सभेचा अध्यक्ष असेल. अध्यक्षांच्या गैरहजेरीत उपाध्यक्ष सभा चालवेल.

४) ठराव :

सभेतील ठराव हजर असलेल्या व मतदान करणार्या सभासदांच्या (साध्या) बहुमताने पास केले जातील. सभेतील ठराव हे शिफारशीच्या स्वरुपात असतील.

५) मंडळ निर्मितीत कमतरता :

मंडळाच्या निर्मितीत काही दोष आढळल्यास किंवा काही सभासदांची नेमणूक झालेली नसल्यास सभेतील कामकाज बेकायदेशीर ठरत नाही. थोडक्यात सभेच्या कामकाजावर त्याचा परिणाम होणार नाही.

munotes.in

६) सभासदांना प्रवास व इतर भत्ते :

बिगर सरकारी सदस्यांना मंडळाच्या सभा किंवा कार्यशाळेत हजर राहिल्यापोटी येण्याजाण्याचा प्रथमवर्गीय रेल्वेच भाड व प्रतिदिनी रु. १०० चा भत्ता दिला जाईल. खासदारांना त्यांच्या नियमाप्रमाणे भत्ते वगैरे मिळतील.

१३.३ राज्य ग्राहक सुरक्षा मंडळ (कलम ७) :

राज्य मंडळाची निर्मिती :

राज्य मंडळात पुढीलप्रमाणे सभासद असतील.

अ) ग्राहक हित संरक्षण विषयक राज्य मंत्रिमंडळातील मंत्री या मंडळाचा अध्यक्ष असेल.

ब) इतर बिगर सरकारी सभासदांची संख्या व निवड राज्य सरकार ठरवेल व करेल.

राज्यातील ग्राहकांमध्ये त्यांच्या हक्काची जाणीव निर्माण करण्यात व त्यांच्या संरक्षणात राज्य पातळीवर राज्य मंडळे महत्त्वाची कामगिरी बजावू शकतात, राज्यातील ग्राहक चळवळीला प्रोत्साहन देऊ शकतात. १९९३ मधील ग्राहक संरक्षण कायद्यातील दुरुस्ती विधेयकात दरवर्षी राज्य मंडळाने किमान दोन सभा घेणे सक्तीचे करण्यात आलेले आहे. राज्य मंडळाच्या सभेसंबंधीचे नियम संबंधित राज्य सरकार तयार करील.

सभेतील कार्यपद्धत :

- राज्य परिषद जेव्हा आवश्यक असेल तेव्हा भेटेल; पण किमान दोन दरवर्षी बैठका घेतल्या जातील.
- अशी तरतूद आहे की राज्य परिषदेची सभा अध्यक्ष ठरवेल तशा वेळी आणि ठिकाणी होईल.

राज्य मंडळाची उद्दिष्ट्ये (कलम ८) :

कलम ६ मधील ग्राहक हक्कांच्या राज्य पातळीवर संरक्षण करण्याच काम राज्य मंडळावर सोपविण्यात आलेले आहे.

१३.४ जिल्हा ग्राहक संरक्षण मंडळे

ग्राहकांच्या तक्रारींची तड सुलभ व त्वरित व्हावी, म्हणून या कायद्याने त्रिस्तरीय निमन्यायिक (Quasi Judicial) यंत्रणा जिल्हा, राज्य व देश पातळीवर निर्माण केलेली आहे. इथे ग्राहकांना न्याय मिळायला फारसे पैसेहे खर्च करावे लागत नाहीत. जिल्हा स्तरावरील यंत्रणेपुढे रु. ५ लाखा पर्यंतच्या नुकसान भरपाईचे दावे चालतात तर रु. ५ ते २० लाखापर्यंतचे दावे राज्य स्तरावरील यंत्रणे पुढे व त्याहून अधिक रक्कमेचे तंटे राष्ट्रीय पातळीवरील यंत्रणे पुढे चालतात. यासाठी जिल्हा मंच, राज्य मंच व राष्ट्रीय मंचाची निर्मिती या कायद्याने केलेली आहे.

१) जिल्हा मंच (कलम ९) :

राज्यसरकारने ग्राहकांच्या तक्रारी निवारण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यात जिल्हा ग्राहक मंच निर्माण केले आहेत. यासाठी शासकीय गॅजेटमध्ये निवेदन प्रसिद्ध करण्यात येते. कायद्यातील १९९३ साली झालेल्या दुरुस्तीप्रमाणे मंच निर्मितीच काम फक्त राज्य सरकारच करु शकते. आवश्यकता भासल्यास राज्य सरकार एखाद्या जिल्ह्यात १ पेक्षा अधिक मंचांची निर्मिती करु शकते.

जिल्हा मंचाची रचना :

प्रत्येक जिल्हा मंचामध्ये -

अ) जिल्हा न्यायालयात न्यायाधीश होण्यास लायक असलेली व्यक्ती मंचाचा अध्यक्ष म्हणून काम करील.

ब) या शिवाय मंचामध्ये २ सदस्य असतील जे अर्थशास्त्र, कायदा, व्यापार, हिशेब शास्त्र, उद्योग, प्रशासन, या विषयातील चारित्र्य संपन्न तज्ञ असतील व त्यापैकी किमान १ सदस्य महिला असेल.

सभासदांची नियुक्ती राज्य सरकार करेल व या बाबतीत राज्य सरकारला पुढील समिती नावे सुचविल.

1) अध्यक्ष राज्य ग्राहक मंच

2) राज्य सरकारच्या कायदा विभागाचा सचिव - सदस्य

3) ग्राहकहित संरक्षण विषयक विभागाचा सचिव - सदस्य.

जिल्हा मंचाच्या सदस्याची सदस्यत्व पाच वर्षापर्यंत किंवा ती व्यक्ती ६५ वर्षाची होईपर्यंत (त्यात आधी येणाऱ्या तारखेपर्यंत) असेल. सदस्यांची पुन: नेमणूक होणार नाही.

सदस्य स्वत:च्या हस्ताक्षरात पदाचा राजीनामा राज्य सरकारकडे पाठवू शकतो. शासनाने राजीनामा स्वीकारलेल्या तारखेला सदस्याची जागा रिकामी झाल्याचे मानले जाईल. रिकामी झालेल्या सदस्याची जागा राज्य सरकार योग्य माणसाची निवड करुन भरु शकते. सदस्याना द्यावयाच्या पगार, भत्ते वगैरेबद्दल राज्य सरकार नियम तयार करेल.

जिल्हा मंचाची कार्यकक्षा (Jurisdiction) :

कायद्यातील इतर तरतूदींच्या आधीन राहून रु. ५ लाखापर्यंत नुकसान भरपाई मागणार्या तक्रारींचा विचार जिल्हा मंच करु शकतो.

कलम ११ मधील या तरतूदींच उद्दिष्ट ग्राहकांना शक्य तेव्हढ जवळ न्याय मिळण्याची व्यवस्था व्हावी. तसेच विरुद्ध पक्षालाही अधिक प्रवास वगैरेचा त्रास होऊ नये.

आर्थिक मर्यादा :

रु. ५ लाखांपेक्षा अधिक रक्कमेचे दावे जिल्हा मंचाच्या कक्षेत येत नाहीत. रु. ५ लाखाची ही मर्याधा नुकसान भरपाईशी निगडीत आहे. वस्तूंच्या किंमतीशी नाही.

प्रादेशिक मर्यादा :

कलम ११ प्रमाणे

1) ज्या व्यक्ती विरुद्ध तक्रार आहे, ती व्यक्ती त्या जिल्ह्यात राहतात किंवा व्यवसाय करतात किंवा त्यांची त्या जिल्ह्यात शाखा आहे किंवा त्या जिल्ह्यात नोकरी करीत आहे.

2) तक्रार एका पेक्षा अधिक व्यक्ती विरुद्ध असल्यास त्यातील एक किंवा अधिक व्यक्ती त्या जिल्ह्यात राहतात, व्यवसाय करतात किंवा त्यांची शाखा आहे किंवा नोकरीला आहे. इथे जिल्हा मंचाची परवानगी घेतली जाते किंवा तक्रार त्या मंचाकडे करण्यास विरुद्ध पार्टीची संमती मिळविली जाते.

3) तक्रार ज्या घटनेबद्दल आहे ती घटना म्हणजे इथे खरेदी, विक्री इत्यादी त्या जिल्ह्याच्या सीमेत घडलेली असते.

तक्रार कोण करु शकतो?

कलम १२ प्रमाणे पुढील व्यक्ती तक्रार करु शकते.

1) ग्राहक ज्याला वस्तू विकली गेलेली आहे किंवा मालाचा ताबा दिला गेलेला आहे किंवा सेवा पुरविण्यात आलेली आहे.

2) ग्राहक ज्या ग्राहक संघटनेचा सभासद आहे ती संघटना.

3) एक किंवा अनेक ग्राहक ज्यांची तक्रार एकच आहे ते जिल्हा मंचाच्या परवानगीने एकत्रितपणे तक्रार करु शकतात.

4) राज्य किंवा केंद्र सरकार

अन्याय ज्या ग्राहकावर झालाय तो स्वत: किंवा त्याच्या वतीने ग्राहक संघटना तक्रार गुदरु शकते. ग्राहक संघटनेची नोंदणी कंपनी किंवा इतर कोणत्याही कायद्याखाली झालेली असावी.

तक्रार मिळाल्यानंतरची कार्य पद्धत (कलम १३) :

जिल्हा ग्राहक मंचाने तक्रार मिळाल्या नंतर कशी त्यावर कारवाई करावी या बद्दलच्या तरतूदी कलम १३ मध्ये देण्यात आलेल्या आहेत. वस्तूच पृथ:क्करण किंवा तपासणी आवश्यक नाही. तिथे सर्वसाधारणपणे ९० दिवसाच्या आत तक्रारीची निवारणा करण्यात यावी. वस्तूची तपासणी किंवा पृथ:क्करण वगैरे आवश्यक असेल तर जास्तीत जास्त १५० दिवसात जिल्हा मंचाने तक्रारीवर आपला निर्णय जाहीर करावा.

१३.५ सारांश

केंद्रीय ग्राहक संरक्षण परिषद. रचना:- मध्यवर्ती सरकार, अधिसूचनेद्वारे, अशा तारखेपासून अधिसूचनेमध्ये लागू होईल, केंद्रीय म्हणून ओळखली जाणारी परिषद निर्दिष्ट करू शकते.

केंद्रीय परिषदेची उद्दिष्टे: केंद्रीय परिषदेची उद्दिष्टे नमूद केल्याप्रमाणे ग्राहकांच्या हक्कांचे संवर्धन आणि संरक्षण करणे आवश्यक आहे

ग्राहक संरक्षण कायद्याच्या कलम 6 अंतर्गत. संरक्षित करण्याचा अधिकार, जीवनासाठी घातक असलेल्या वस्तू आणि सेवांच्या विपणनाविरुद्ध आणि मालमत्ता; इ

सभेची प्रक्रिया: केंद्रीय परिषदेची सभा अध्यक्षांच्या अध्यक्षतेखाली असेल. परिषद आवश्यकतेनुसार, येथे भेटू शकते. दरवर्षी किमान एक सभा अनिवार्यपणे आयोजित केली जाईल.

राज्य ग्राहक संरक्षण मंडळ : राज्य सरकार, द्वारेअधिसूचना, अधिकृत राजपत्रात राज्य ग्राहक संरक्षण मंडळा स्थापित केले: राज्यातील ग्राहक व्यवहार प्रभारी मंत्री सरकार जो परिषदेचा अध्यक्ष असेल;

राज्य परिषदेचे उद्दिष्ट: राज्य परिषदेचे उद्दिष्ट आहे कलम 6 अंतर्गत दिलेल्या ग्राहक हक्कांना प्रोत्साहन आणि संरक्षण देणे.

जिल्हा ग्राहक संरक्षण परिषद: राज्य सरकार प्रत्येक जिल्ह्यासाठी अधिसूचनेद्वारे, जिल्हा ग्राहक संरक्षण मंडळ म्हणून ओळखली जाणारी परिषद स्थापन करा.

१३.६ प्रश्न

1. राज्य आणि केंद्रीय मंडळाच्या घटनेचे तपशीलवार वर्णन करा.

2. ग्राहक संरक्षण मंडळाच्या स्थापनेची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.

3. टीप लिहा:-

a ग्राहक संरक्षण केंद्रीय मंडळ

b ग्राहक संरक्षण जिल्हा मंडळ

c राज्य आणि केंद्रीय परिषदेच्या सभेची प्रक्रिया

❖❖❖❖

१४

ग्राहक संरक्षण निवारण एजन्सी (SEC. 9 ते 27 A)

घटक रचना :

१४.० उद्दिष्टे

१४.१ विषय परिचय

१४.२ जिल्हा मंच

१४.३ राज्य आयोग

१४.४ राष्ट्रीय आयोग

१४.५ सारांश

१४.६ प्रश्न

१४.० उद्दिष्टे

या पाठाच्या अभ्यासानंतर तुम्हाला पुढील विषयी माहिती प्राप्त होईल

- जिल्हा मंचाची रचना आणि कार्यपद्धती
- राज्य आयोगाची रचना आणि कार्यपद्धती
- राष्ट्रीय आयोगाची रचना आणि कार्यपद्धती

१४.१ विषय परिचय

ग्राहकांच्या तक्रारींची तड सुलभ व त्वरित व्हावी, म्हणून या कायद्याने त्रिस्तरीय निमन्यायिक (Quasi Judicial) यंत्रणा जिल्हा, राज्य व देश पातळीवर निर्माण केलेली आहे. इथे ग्राहकांना न्याय मिळायला फारसे पैसेहे खर्च करावे लागत नाहीत. जिल्हा स्तरावरील यंत्रणेपुढे रु. ५ लाखा पर्यंतच्या नुकसान भरपाईचे दावे चालतात तर रु. ५ ते २० लाखापर्यंतचे दावे राज्य स्तरावरील यंत्रणे पुढे व त्याहून अधिक रक्कमेचे तंटे राष्ट्रीय पातळीवरील यंत्रणे पुढे चालतात. यासाठी जिल्हा मंच, राज्य मंच व राष्ट्रीय मंचाची निर्मिती या कायद्याने केलेली आहे.

१४.२ जिल्हा मंच (कलम ९) :

राज्यसरकारने ग्राहकांच्या तक्रारी निवारण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यात जिल्हा ग्राहक मंच निर्माण केले आहेत. यासाठी शासकीय गॅजेटमध्ये निवेदन प्रसिद्ध करण्यात येते.

कायद्यातील १९९३ साली झालेल्या दुरुस्तीप्रमाणे मंच निर्मितीच काम फक्त राज्य सरकारच करु शकते. आवश्यकता भासल्यास राज्य सरकार एखाद्या जिल्ह्यात १ पेक्षा अधिक मंचांची निर्मिती करु शकते.

जिल्हा मंचाची रचना :

प्रत्येक जिल्हा मंचामध्ये -

अ) जिल्हा न्यायालयात न्यायाधीश होण्यास लायक असलेली व्यक्ती मंचाचा अध्यक्ष म्हणून काम करील.

ब) या शिवाय मंचामध्ये २ सदस्य असतील जे अर्थशास्त्र, कायदा, व्यापार, हिशेब शास्त्र, उद्योग, प्रशासन, या विषयातील चारित्र्य संपन्न तज्ञ असतील व त्यापैकी किमान १ सदस्य महिला असेल.

पात्रता:

व्यक्तीची आवश्यक पात्रता:

a) योग्यता, सचोटी आणि स्थिरता असावी आणि अर्थशास्त्र, कायदा, वाणिज्य, लेखा, उद्योग, सार्वजनिक व्यवहार किंवा प्रशासनाशी संबंधित समस्यांना सामोरे जाण्यासाठी पुरेसे ज्ञान किंवा अनुभव किंवा क्षमता दर्शविली आहे.

b) वय 35 वर्षांपेक्षा कमी नसावे.

c) मान्यताप्राप्त विद्यापीठातून पदवीधर.

अपात्रता:

व्यक्ती नियुक्त होण्यास योग्य नाही जर तो किंवा ती:

a) दिवाळखोर ठरवले.

b) सक्षम कोर्टाने घोषित केलेले अस्वस्थ मनाचे आहे.

c) राज्य किंवा केंद्र सरकार किंवा राज्य किंवा केंद्र सरकारच्या पूर्णतः मालकीच्या कोणत्याही संस्थेच्या सेवांमधून काढून टाकण्यात आले आहे.

d) नैतिक पतनाचा समावेश असलेल्या गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवून कारावासाची शिक्षा ठोठावण्यात आली आहे.

e) सक्षम प्राधिकाऱ्याने वेळोवेळी विहित केलेली इतर कोणतीही अपात्रता.

निवड समिती:

सभासदांची नियुक्ती राज्य सरकार करेल व या बाबतीत राज्य सरकारला पुढील समिती नावे सुचविल.

munotes.in

1. अध्यक्ष राज्य ग्राहक मंच
2. राज्य सरकारच्या कायदा विभागाचा सचिव - सदस्य
3. ग्राहकहित संरक्षण विषयक विभागाचा सचिव - सदस्य.

• नियम आणि अटी:

जिल्हा मंचाच्या सदस्याची सदस्यत्व पाच वर्षापर्यंत किंवा ती व्यक्ती ६५ वर्षाची होईपर्यंत (त्यात आधी येणाऱ्या तारखेपर्यंत) असेल. सदस्यांची पुन: नेमणूक होणार नाही.

सदस्य स्वत:च्या हस्ताक्षरात पदाचा राजीनामा राज्य सरकारकडे पाठवू शकतो. शासनाने राजीनामा स्वीकारलेल्या तारखेला सदस्याची जागा रिकामी झाल्याचे मानले जाईल. रिकामी झालेल्या सदस्याची जागा राज्य सरकार योग्य माणसाची निवड करुन भरु शकते. सदस्याना द्यावयाच्या पगार, भत्ते वगैरेबद्दल राज्य सरकार नियम तयार करेल.

• पगार किंवा मानधन:

जिल्हा मंचाच्या सदस्यांना देय असलेले वेतन किंवा मानधन आणि इतर भत्ते आणि इतर सेवाशर्ती राज्य सरकारने विहित केल्याप्रमाणे असतील.

जिल्हा मंचाची कार्यकक्षा (Jurisdiction) :

कायद्यातील इतर तरतूदींच्या आधीन राहून रु. ५ लाखापर्यंत नुकसान भरपाई मागणार्या तक्रारींचा विचार जिल्हा मंच करु शकतो.

कलम ११ मधील या तरतूदींच उद्दिष्ट ग्राहकांना शक्य तेव्हढ जवळ न्याय मिळण्याची व्यवस्था व्हावी. तसेच विरुद्ध पक्षालाही अधिक प्रवास वगैरेचा त्रास होऊ नये.

आर्थिकअधिकार क्षेत्र:

रु. ५ लाखांपेक्षा अधिक रक्कमेचे दावे जिल्हा मंचाच्या कक्षेत येत नाहीत. रु. ५ लाखाची ही मर्याधा नुकसान भरपाईशी निगडीत आहे. वस्तूंच्या किंमतीशी नाही.

प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र:

कलम ११ प्रमाणे

1. ज्या व्यक्ती विरुद्ध तक्रार आहे, ती व्यक्ती त्या जिल्ह्यात राहतात किंवा व्यवसाय करतात किंवा त्यांची त्या जिल्ह्यात शाखा आहे किंवा त्या जिल्ह्यात नोकरी करीत आहे.
2. तक्रार एका पेक्षा अधिक व्यक्ती विरुद्ध असल्यास त्यातील एक किंवा अधिक व्यक्ती त्या जिल्ह्यात राहतात, व्यवसाय करतात किंवा त्यांची शाखा आहे किंवा नोकरीला आहे. इथे जिल्हा मंचाची परवानगी घेतली जाते किंवा तक्रार त्या मंचाकडे करण्यास विरुद्ध पार्टीची सम्मती मिळविली जाते.

3. तक्रार ज्या घटनेबद्दल आहे ती घटना म्हणजे इथे खरेदी, विक्री इत्यादी त्या जिल्ह्याच्या सीमेत घडलेली असते.

तक्रार कोण करु शकतो?

कलम १२ प्रमाणे पुढील व्यक्ती तक्रार करु शकते.

- ग्राहक ज्याला वस्तू विकली गेलेली आहे किंवा मालाचा ताबा दिला गेलेला आहे किंवा सेवा पुरविण्यात आलेली आहे.
- ग्राहक ज्या ग्राहक संघटनेचा सभासद आहे ती संघटना.
- एक किंवा अनेक ग्राहक ज्यांची तक्रार एकच आहे ते जिल्हा मंचाच्या परवानगीने एकत्रितपणे तक्रार करु शकतात.
- राज्य किंवा केंद्र सरकार

अन्याय ज्या ग्राहकावर झालाय तो स्वत: किंवा त्याच्या वतीने ग्राहक संघटना तक्रार गुदरु शकते. ग्राहक संघटनेची नोंदणी कंपनी किंवा इतर कोणत्याही कायद्याखाली झालेली असावी.

तक्रार मिळाल्यानंतरची कार्य पद्धत (कलम १३) :

जिल्हा ग्राहक मंचाने तक्रार मिळाल्या नंतर कशी त्यावर कारवाई करावी या बद्दलच्या तरतूदी कलम १३ मध्ये देण्यात आलेल्या आहेत. वस्तूच पृथ:क्करण किंवा तपासणी आवश्यक नाही. तिथे सर्वसाधारणपणे ९० दिवसाच्या आत तक्रारीची निवारणा करण्यात यावी. वस्तूची तपासणी किंवा पृथ:क्करण वगैरे आवश्यक असेल तर जास्तीत जास्त १५० दिवसात जिल्हा मंचाने तक्रारीवर आपला निर्णय जाहीर करावा.

राज्य व राष्ट्रीय मंचाची कार्य पद्धती :

कलम १३ खालील पद्धतीचाच वापर राज्य मंचाने वापरावा अशी तरतूद कलम १८ मध्ये व राष्ट्रीय मंचाने वापरावा अशी तरतूद कलम २२ मध्ये करण्यात आलेली आहे. थोडक्यात तीनही ठिकाणची कार्यपद्धत एकच आहे.

ग्राहकाला उपलब्ध पर्याय :

ग्राहकाला नुकसान भरपाई कशा पद्धतीने दिली जाऊ शकते याची माहिती कलम १४ मध्ये देण्यात आलेली आहे. कलम १४ मधील तरतूदी जिल्हा मंचाला लागू पडतात तर १८ मधल्या राज्य मंचाला. राष्ट्रीय मंचासाठी १९८७ मधील नियम १४(५) मध्ये तरतूदी आहेत.

कलम १४ प्रमाणे ग्राहकाच्या तक्रारीत जिल्हा मंचाला सत्य आढळून आल्यास मंच ग्राहकाला पुढील एखाद्या पद्धतीने नुकसान भरपाई मिळवून देते.

1. प्रयोग शाळेत आढळलेला दोष दूर करुन देणे.
2. खराब वस्तू परत करुन त्याच्या जागी नवीन वस्तू देणे.
3. वस्तूची किंमत ग्राहकाला परत करणे.
4. विरुद्ध पक्षाच्या निष्काळजीपणामुळे ग्राहकाला सोसावा लागलेला तोटा भरुन देणे.
5. वस्तू किंवा सेवेतील दोष दूर करणे.
6. अनुचित व्यापारी प्रथा बंद करणे व त्याची पुनरुक्ती होणार नाही याची खात्री देणे.
7. धोकादायक वस्तूंची विक्री बंद करणे. बाजारात आणलेल्या धोकादायक वस्तु परत घेणे.
8. पक्षांना झालेला खर्चाची भरपाई करणे.

जिल्हा मंचाची तक्रार करण्याची पद्धत कलम १३ प्रमाणे असावी व मंचाचा दृष्टिकोन न्यायालयीन दृष्टिकोन असावा.

निवाडे :

1. आर. एस. पटेल वि इंडियन एअर लाईन्सच्या केस मध्ये गुजरात राज्य मंचाने निर्णय दिला की विमानांच वेळापत्रक बदलण्याचा कंपनीचा अधिकार अपवादात्मकक परिस्थितीतच वापरला जावा. गरज नसताना वापरल्यास प्रवाशाला नुकसान भरपाई द्यावी.

कर्नाटक वीज महामंडळ वि. बेल्लारी ग्राहक संघटना :

वीजेचा दाब अनपेक्षितपणे वाढून ग्राहकांच्या उपकरणांना धोका पोहचला म्हणून महामंडळ नुकसान भरपाई देण्यास बांधील नाही. ग्राहकांनी सिद्ध केल पाहिजे की मंडळाच्या अधिकार्यांच्या दुर्लक्षपणामुळे त्यांचे नुकसान झालेले आहे.

निवाड्या विरुद्ध दाद (Appeal) :

जिल्हा मंचाचा निर्णय ज्याला मान्य नाही ती व्यक्ती त्या निवाड्या विरुद्ध राज्य मंचाकडे दाद मागू शकते. अशी दाद जिल्हा मंचाचा निवाडा आल्यापासून ३० दिवसाच्या आत मागितली पाहिजे व दाद मागण्याची पद्धत कायद्यांनी ठरवून दिल्याप्रमाणे असावी.

३० दिवसांच्या मुदतीनंतर ही आलेल्या अर्जाचा राज्यमंच विचार करु शकतो जेव्हा उशीराच कारण योग्य असल्याच त्याच मत बनत.

मुदतीनंतर दाद मागताना उशीर का झाला याची कारणे अर्जात सविस्तरपणे मांडणे आवश्यक आहे.

१४.३ राज्य ग्राहक मंच :

राज्य ग्राहक मंचाची निर्मिती :

प्रत्येक राज्याच्या ग्राहकमंचा मध्ये पुढीलप्रमाणे सदस्य असतील :

1. मंचाचा अध्यक्ष हा उच्च न्यायालयात न्यायाधीश म्हणून काम केलेला असावा व त्याची नेमणूक करताना राज्याच्या उच्च न्यायालयाच्या सरन्यायाधीशासी विचार विनिमय कराव.
2. इतर दोन सदस्य हे अर्थशास्त्र, कायदा, व्यापार, हिशेब शास्त्र, उद्योग प्रशासन इत्यादी विषयातील तज्ञ असावेत. त्यांची निस्पृहता व प्रामाणिकपणा संशयातीत असावी व दोन सदस्यांपैकी एक स्त्री सदस्य असावी.

पात्रता:

व्यक्तीची आवश्यक पात्रता:

a) योग्यता, सचोटी आणि स्थिरता असावी आणि अर्थशास्त्र, कायदा, वाणिज्य, लेखा, उद्योग, सार्वजनिक व्यवहार किंवा प्रशासनाशी संबंधित समस्यांना सामोरे जाण्यासाठी पुरेसे ज्ञान किंवा अनुभव किंवा क्षमता दर्शविली आहे.

b) वय 35 वर्षांपेक्षा कमी नसावे.

c) मान्यताप्राप्त विद्यापीठातून पदवीधर

अध्यक्ष किंवा सभासदाची पदमुक्ती :

राज्य सरकार मंचाच्या अध्यक्षाला त्या पदावरुन पुढील परिस्थितीत दूर करु शकते.

1. तो नादार ठरल्यास
2. त्याच्याविरुद्ध गुन्हा सिद्ध झालेला आहे व राज्यसरकारच्या मते तो गुन्हा नैतिकतेशी संबंधित आहे.
3. शारीरिक किंवा मानसिक दृष्ट्या जबाबदारीपार पाडण्यास अपात्र बनलेला आहे.
4. त्याच्या कार्यात त्याचे हितसंबंध निर्माण झाले असून त्याचा विपरीत व हानिकारक परिणाम त्याच्या कार्यावर होण्यासारखा आहे.
5. त्याने पदाचा दुरुपयोग केलेला आहे व त्याला त्या जागेवर राहू देणे सार्वजनिक हिताचे नाही.

परंतु कलम ड व इ खाली त्याला पदमुक्त करताना राज्य सरकार संपूर्ण चौकशी करील.

निवड समिती:

सरकारने या तज्ञांची निवड पुढील समितीच्या शिफारशी वरुनच करावी.

1. राज्य मंचाचा अध्यक्ष.
2. राज्य सरकारच्या कायदा खात्याचा सचिव सभासद.
3. राज्य सरकारच्या ग्राहक विषयाच्या विभागाचा सचिव - सभासद.

पगार आणि मानधन:

सदस्यांना द्यावयाच्या पगार किंवा मानधनाबाबत राज्य सरकारच निर्णय घेईल.

नियम आणि अटी:

सदस्यांची नेमणूक ५ वर्षाची किंवा व्यक्ती ६७ वर्षाची होईपर्यंत (यातील आधी येणाऱ्या तारखेपर्यंत) असेल व सदस्यांची त्या पदावर पुन: नेमणूक केली जाणार नाही.

रिकामी जागा :

अध्यक्ष व सभासदांच्या पदाची जागा मुदत संपल्याने, राजीनाम्याने किंवा सभासदाच्या पदच्युतीनी निर्माण होईल. अध्यक्ष किंवा सभासद आपल्या पदाचा राजीनामा केव्हाही लेखी स्वरुपात पाठवू शकतो व राज्य सरकार रिकाम्या पदावर योग्य माणसाची नेमणूक करते. जिल्हा, राज्य किंवा राष्ट्रीय मंचामध्ये अध्यक्ष किंवा सभासदाची जागा रिकामी असली किंवा नेमणूक दोषपूर्ण असली तरीही मंचाचा निर्णय अवैध ठरत नाही.

राज्य मंचाचे अधिकार क्षेत्र (कलम १७) :

1. तक्रार ज्या वस्तू किंवा सेवे विरुद्ध करण्यात आलेली आहे त्याचे मुल्य रु. ५ लाखाहून अधिक परंतु रु. २० लाखाहून जास्त नाही किंवा
2. जिल्हा मंचाच्या निर्णयाविरुद्धची दाद जिल्हा मंचाने एखाद्या केसमध्ये निर्णय दिलेला आहे परंतु राज्य मंचाच्या मते जिल्हा मंचाने आपल्या अधिकाराचा गैर वापर केलेला आहे किंवा आपल्या अधिकार क्षेत्राच्या बाहेर जाउन कृती केलेली आहे तर राज्य मंच संबंधित केसची कागदपत्रे मागवून घेऊन त्याचा पुनर्विचार करु शकते (Suomotto)जिथे सरकार स्वत: पुढाकार घेते. याला Suomotto म्हणतात.

अशाप्रकारे राज्य ग्राहकक मंचाची कार्यकक्षा तीन प्रकारची आहे.

1. मूळ कार्यकक्षा (Original Jurisdiction)
2. आधीच्या जिल्हा मंचाच्या निर्णयाचा फेर विचार (Appeal)
3. दुरुस्ती करण्याची (Revision) कार्यकक्षा

munotes.in

दाद मागणे (Appeal) (कलम १९) :

राज्य मंचाचा निर्णय मान्य नसेल तर त्या विरुद्ध राष्ट्रीय मंचाकडे पुढे ३० दिवसाच्या आत दाद मागता येते. दाद मागण्याची कार्य पद्धत राज्य सरकार ठरवून देईल.

• सर्किट बेंच:

ग्राहक संरक्षण (सुधारणा) अधिनियम, 2002 द्वारे अधिनियमात समाविष्ट केलेली ही नवीन तरतूद आहे. कलम 17 ब, राज्य आयोगाच्या सर्किट बेंचची स्थापना करण्याची तरतूद करते. राज्य आयोग सामान्यतः राज्याच्या राजधानीत कार्य करेल परंतु राज्य सरकार राज्य आयोगाशी सल्लामसलत करून, वेळोवेळी अधिकृत राजपत्रात अधिसूचित करू शकेल अशा इतर ठिकाणी त्याचे कार्य करू शकेल.

• उपाय उपलब्ध:

राज्य आयोग तेच उपाय देऊ शकतो जे जिल्हा मंच अंतर्गत उपलब्ध आहेत.

१४.४ राष्ट्रीय मंच (National Comission) संघटन किंवा रचना (कलम २०) :

राष्ट्रीय आयोग राष्ट्रीय ग्राहक विवाद निवारण आयोग म्हणून ओळखला जातो. त्याची स्थापना नवी दिल्ली येथे करण्यात आली आहे. अशी संस्था केंद्र सरकारने स्थापन केली आहे.

राष्ट्रीय आयोगाची रचना:

1. सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशाची नेमणूक केंद्र सरकार राष्ट्रीय मंचाच्या अध्यक्षपदी करते. ही नेमणूक करताना केंद्र सरकार देशाच्या सरन्यायाधीशांसी विचार विनिमय करेल.
2. इतर ४ सभासद जे अर्थशास्त्र कायदा, व्यापार, हिशेब शास्त्र, उद्योग, प्रशासन इत्यादी विषयातील तज्ञ असतील व त्यांची निस्पृहता व प्रामाणिकपणा संशयातीत असेल. चार मधील किमान एक स्त्री सदस्य असेल.

पात्रता:

व्यक्तीची आवश्यक पात्रता:

a) योग्यता, सचोटी आणि स्थिरता असावी आणि अर्थशास्त्र, कायदा, वाणिज्य, लेखा, उद्योग, सार्वजनिक व्यवहार किंवा प्रशासनाशी संबंधित समस्यांना सामोरे जाण्यासाठी पुरेसे ज्ञान किंवा अनुभव किंवा क्षमता दर्शविली आहे.

b) वय 35 वर्षांपेक्षा कमी नसावे.

c) मान्यताप्राप्त विद्यापीठातून पदवीधर झालेला असावा

• अपात्रता:

या विभागात नियुक्तीसाठी खालील अपात्रता नमूद केल्या आहेत:

(a) दिवाळखोर ठरवले गेले आहे किंवा

(b) केंद्र सरकारच्या मते, नैतिक पतन समाविष्ट असलेल्या गुन्ह्यासाठी दोषी ठरविण्यात आले आहे किंवा

(c) असे अध्यक्ष म्हणून काम करण्यास शारीरिक किंवा मानसिकदृष्ट्या अक्षम झाले आहे किंवा

(d) जसे आहे तसे आर्थिक किंवा इतर व्याज संपादन केले आहे किंवा सदस्य आहे, जसे की असेल किंवा

(e) त्यांनी पदाचा इतका गैरवापर केला आहे की त्यांनी पदावर कायम राहणे सार्वजनिक हितासाठी प्रतिकूल आहे.

• वेतन आणि मानधन:

राष्ट्रीय आयोगाच्या सदस्यांना देय असलेले वेतन किंवा मानधन आणि इतर भत्ते आणि इतर सेवा अटी केंद्र सरकारने विहित केल्याप्रमाणे असतील.

• राज्य आयोगाचे कार्यक्षेत्र:

कलम २१: ग्राहक संरक्षण कायदा "राष्ट्रीय आयोगाचे अधिकारक्षेत्र"

कलम 21: या कायद्याच्या इतर तरतुदींच्या अधीन राहून, राष्ट्रीय आयोगाला अधिकार क्षेत्र असेल:

(अ) मनोरंजनासाठी:

1. तक्रारी जेथे वस्तू किंवा सेवांचे मूल्य आणि नुकसानभरपाई, जर दावा केला असेल तर, एक कोटी रुपयांपेक्षा जास्त आहे; आणि

2. कोणत्याही राज्य आयोगाच्या आदेशांविरुद्ध अपील; आणि

3. कोणत्याही राज्य आयोगाने आधी प्रलंबित असलेल्या किंवा निर्णय घेतलेल्या कोणत्याही ग्राहक विवादात नोंदी मागवणे आणि योग्य आदेश देणे, जेथे राष्ट्रीय आयोगाला असे दिसते की अशा राज्य आयोगाने कायद्याने निहित नसलेले अधिकारक्षेत्र वापरले आहे, किंवा निहित अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्यात अयशस्वी झाला आहे, किंवा त्याच्या अधिकारक्षेत्राचा वापर बेकायदेशीरपणे किंवा भौतिक अनियमिततेसह केला आहे.

प्रशासकीय नियंत्रण:

खालील बाबींमध्ये राष्ट्रीय आयोगाचे सर्व राज्य आयोगांवर प्रशासकीय नियंत्रण असेल, म्हणजे:

• संस्था, निपटारा, प्रकरणे प्रलंबित ठेवण्यासंबंधी नियतकालिक परतावा मागवणे

• प्रकरणांच्या सुनावणीत एकसमान कार्यपद्धतीचा अवलंब करण्याबाबत सूचना जारी करणे, एका पक्षाने विरुद्ध पक्षकारांना सादर केलेल्या कागदपत्रांच्या प्रतींची पूर्व सेवा, कोणत्याही भाषेत लिहिलेल्या निकालांचे इंग्रजी भाषांतर, कागदपत्रांच्या प्रती त्वरित मंजूर करणे.

• सर्किट बेंच:

ग्राहक संरक्षण (सुधारणा) अधिनियम, 2002 द्वारे कायद्यात ही एक नवीन तरतूद समाविष्ट केली आहे. हे खंडपीठ दिल्ली व्यतिरिक्त कार्य करतील आणि त्यामध्ये अध्यक्ष आणि आणखी एक सदस्य असेल.

13 दंड:

जर एखादा व्यापारी किंवा एखादी व्यक्ती जिच्याविरुद्ध तक्रार केली असेल किंवा तक्रारदार जिल्हा मंच, राज्य आयोग किंवा राष्ट्रीय आयोगाने, यथास्थिती, अशा कोणत्याही आदेशाचे पालन करण्यास अपयशी ठरला किंवा वगळला तर, असा व्यापारी किंवा व्यक्ती किंवा तक्रारदार एक महिन्यापेक्षा कमी नसेल परंतु तीन वर्षांपर्यंत वाढू शकेल अशा मुदतीसाठी कारावास किंवा दोन हजार रुपयांपेक्षा कमी नसेल परंतु दहा हजार रुपयांपर्यंत वाढू शकेल अशा दंडासाठी, किंवा दोन्ही शिक्षा होऊ शकतात:

ग्राहक संरक्षण कायद्याच्या तीन टायर यंत्रणेचे कार्य:

table to add from pg 149 & 150

१४.५ सारांश

प्रस्तावना: ग्राहकांच्या तक्रारींचे सोपे, जलद आणि स्वस्त निराकरण करण्यासाठी, कायदा जिल्हा, राज्य आणि राष्ट्रीय स्तरावर त्रिस्तरीय अर्ध-न्यायिक यंत्रणेची कल्पना करतो.

जिल्हा मंच: राज्याच्या प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये "जिल्हा मंच" म्हणून ओळखला जाणारा एक ग्राहक विवाद निवारण मंच असेल, तो राज्य सरकारने अधिकृत राजपत्रात प्रसिद्ध करण्याच्या अधिसूचनेद्वारे स्थापन केला जाईल. वस्तू किंवा सेवांचे मूल्य आणि नुकसानभरपाई, जर दावा केला असेल तर ते पाच लाख रुपयांपेक्षा जास्त नसेल अशा तक्रारींवर विचार करण्याचे अधिकार जिल्हा मंचाकडे असतील.

राज्य आयोग: राज्य सरकारने स्थापन केलेला राज्य स्तरावर ग्राहक विवाद निवारण मंच राज्य आयोग म्हणून ओळखला जातो

munotes.in

राष्ट्रीय आयोग: राष्ट्रीय आयोग राष्ट्रीय ग्राहक विवाद निवारण आयोग म्हणून ओळखला जातो. त्याची स्थापना नवी दिल्ली येथे करण्यात आली आहे. अशी संस्था केंद्र सरकारने स्थापन केली आहे.

१४.६ प्रश्न

1. जिल्हा मंचाची राज्य रचना स्पष्ट करा.
2. ग्राहक संरक्षण कायद्यांतर्गत ग्राहक विवाद निवारणाच्या त्रिस्तरीय प्रणालीचे कार्य स्पष्ट करा?
3. राष्ट्रीय आयोगाचे अध्यक्ष किंवा सदस्य यांना काढून टाकण्याबाबत टीप लिहा
4. जिल्हा मंच, राज्य आयोग आणि राष्ट्रीय आयोगाच्या विविध तरतुदी थोडक्यात स्पष्ट करा.
5. निरर्थक तक्रारीसाठी दंड स्पष्ट करा.

❖❖❖❖

munotes.in

१५

स्पर्धे संबंधीचा कायदा स्पर्धा कायदा २००२

घटक रचना :

१५.० उद्दिष्ट्ये

१५.१ विषय परिचय

१५.२ कायद्याची प्रस्तावना आणि प्रस्तावना

१५.३ प्रस्तावना

१५.४ स्पर्धा आयोगाची उद्दिष्टे आणि स्पर्धेचे फायदे

१५.५ कायद्यातील काही महत्त्वाच्या अटी

१५.६ कायद्याची ठळक वैशिष्ट्ये

१५.७ सारांश

१५.८ प्रश्न

१५.० उद्दिष्ट्ये

या पाठाच्या अभ्यासानंतर तुम्हाला पुढील गोष्टी समजतील.

- स्पर्धा कायद्याची प्रस्तावना
- स्पर्धेचे फायदे
- भारतीय स्पर्धा आयोगाची रचना आणि कार्यपद्धती
- कायद्याची ठळक वैशिष्ट्ये

१५.१ विषय परिचय

मक्तेदारी आणि व्यवहार कायदा 1969 हा प्रामुख्याने जागतिकीकरण आणि उदारीकरणामुळे काही बाबतीत अडथळा बनला आहे. मक्तेदारी रोखण्यापासून स्पर्धेला चालना देण्याकडे आपले लक्ष वळवण्याची गरज आहे.

स्पर्धा कायदा 2002 मध्ये भारतीय स्पर्धा आयोग (CCI) म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या अर्ध-न्यायिक संस्थेची स्थापना करण्याची तरतूद आहे जी केवळ निष्पक्ष स्पर्धा सुनिश्चित करणार नाही तर स्पर्धेच्या मुद्द्यांवर जागरूकता निर्माण करण्यासाठी आणि प्रशिक्षण

munotes.in

देण्यासाठी स्पर्धा समर्थन देखील करेल. या कायद्यात आयोगाच्या महासंचालकांमार्फत तपास करण्याची तरतूद आहे. आयोगाने निर्देश दिल्यासच महासंचालक कार्य करू शकतील परंतु त्यांना तपास सुरू करण्यासाठी स्वत:चे कोणतेही अधिकार नसतील. हा कायदा सीसीआयला त्याच्या आदेशांचे उल्लंघन, त्याच्या निर्देशांचे पालन करण्यात अयशस्वी होणे, खोटे विधान करणे किंवा भौतिक माहिती प्रदान करण्यास वगळणे इत्यादींसाठी दंड आकारण्याचा अधिकार प्रदान करतो. तो प्रबळ उद्योगांचे विभाजन देखील करू शकतो आणि त्याचे विलय आणि एकत्रीकरण करण्याचा अधिकार आहे. ज्याचा स्पर्धेवर विपरीत परिणाम होतो.

१५.२ कायद्याची प्रस्तावना आणि प्रस्तावना

“देशाचा आर्थिक विकास लक्षात घेऊन, स्पर्धेवर विपरीत परिणाम होणा-या पद्धतींना प्रतिबंध करण्यासाठी, बाजारातील स्पर्धेला चालना देण्यासाठी आणि टिकवून ठेवण्यासाठी, ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी आणि स्वातंत्र्य सुनिश्चित करण्यासाठी आयोगाची स्थापना करण्यासाठी एक कायदा. बाजारातील, भारतातील इतर सहभागींद्वारे आणि त्याच्याशी संबंधित किंवा आनुषंगिक बाबींसाठी व्यापार."

१५.३ स्पर्धा आयोगाची उद्दिष्टे आणि स्पर्धेचे फायदे

स्पर्धा धोरणाची अंमलबजावणी आणि अंमलबजावणी करण्यासाठी आणि कंपन्यांच्या स्पर्धाविरोधी व्यवसाय पद्धती आणि बाजारातील अवाजवी सरकारी हस्तक्षेप रोखण्यासाठी आणि शिक्षा करण्यासाठी ही एक यंत्रणा आहे. स्पर्धा कायदे लेखी तसेच तोंडी करारावर तितकेच लागू होतात, ते काही नसून एंटरप्राइजेसमधील व्यवस्था आहे, भारतीय स्पर्धा आयोगाची खालील उद्दिष्टे आहेत:

1. स्पर्धेवर प्रतिकूल परिणाम करणाऱ्या पद्धती दूर करा.

2. बाजारपेठेत स्पर्धा वाढवणे आणि टिकवणे.

3. ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करा.

4. भारतातील बाजारपेठांमध्ये व्यापाराचे स्वातंत्र्य सुनिश्चित करणे.

5. एक मजबूत स्पर्धात्मक वातावरण तयार करा.

स्पर्धेचे खालील फायदे आहेत:

1. स्पर्धा कार्यक्षमतेला प्रोत्साहन देते

2. यामुळे बाजारपेठेत उच्च उत्पादकता येते

3. हे मागे पडलेल्यांना शिक्षा करते; हे निवडी वाढवते

4. ते गुणवत्ता सुधारते

5. यामुळे आर्थिक कल्याण होते

6. हे सेवांच्या गुणवत्तेमध्ये अधिक नाविन्यपूर्ण आणि तंत्रांमध्ये मदत करते

7. यामुळे उत्पादनांची किंमत कमी होते

8. स्पर्धा उत्तम प्रशासन सुलभ करते

१५.४ कायद्यातील काही महत्त्वाच्या अटी

कायद्यातील काही महत्त्वाच्या व्याख्या आणि अर्थ:

संपादन: कलम 2 (अ) "अधिग्रहण" म्हणजे, प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे, संपादन करणे किंवा संपादन करण्यास सहमती देणे:

(i) कोणत्याही एंटरप्राइझचे शेअर्स, मतदानाचे अधिकार किंवा मालमत्ता; किंवा

(ii) व्यवस्थापनावर नियंत्रण किंवा कोणत्याही एंटरप्राइझच्या मालमत्तेवर नियंत्रण;

करार: कलम 2 (b) "करार" मध्ये कोणतीही व्यवस्था किंवा समंजसपणा किंवा कृती समाविष्ट आहे:

(i) अशी व्यवस्था, समज किंवा कृती औपचारिक किंवा लिखित स्वरूपात आहे की नाही; किंवा

(ii) अशी व्यवस्था, समज किंवा कृती कायदेशीर कार्यवाहीद्वारे अंमलात आणण्यायोग्य आहे की नाही;

अपीलीय न्यायाधिकरण: कलम 2 (ba) “अपीलीय न्यायाधिकरण” म्हणजे कलम 53A च्या पोट-कलम (1) मध्ये संदर्भित राष्ट्रीय कंपनी कायदा अपीलीय न्यायाधिकरण;]]

कार्टेल: कलम 2 (c) "कार्टेल" मध्ये उत्पादक, विक्रेते, वितरक, व्यापारी किंवा सेवा प्रदात्यांच्या संघटनेचा समावेश होतो, जे आपापसात करार करून, उत्पादन, वितरण, विक्री किंवा किंमत यावर मर्यादा, नियंत्रण किंवा नियंत्रण ठेवण्याचा प्रयत्न करतात, किंवा, वस्तूंचा व्यापार किंवा सेवांची तरतूद;

अध्यक्ष: कलम 2(d) —अध्यक्ष - म्हणजे कलम 8 च्या पोटकलम (1) अंतर्गत नियुक्त आयोगाचे अध्यक्ष; आयोग: कलम २(ई)

"कमिशन" म्हणजे कलम 7 च्या उप-कलम (1) अंतर्गत स्थापित भारतीय स्पर्धा आयोग;

जागतिकीकरण व उदारीकरणाच्या धोरणेमुळे घडून येणार्या आर्थिक प्रगतीमध्ये १९६९ मक्तेदारीकक प्रतिबंधक कायद्यामुळे अडचणी निर्माण व्हायला लागल्या. मक्तेदारीला आळा घालण्यापेक्षा, स्पर्धेला प्रोत्साहन देणे अधिक उपयुक्त ठरतो.

२००२ चा स्पर्धा विषयक कायद्यान्वये भारतात निमन्यायिक स्पर्धा आयोगाची स्थापना करण्यात आली. ही संस्था व्यवसायातील स्पर्धेला प्रोत्साहन देईल तसेच स्पर्धेमुळे होणार्या फायद्यांची माहिती जनसामान्यांना करुन देईल. या संबंधात कायद्याने चौकशी करण्याचे अधिकार स्पर्धा आयोगाच्या प्रमुख संचालकाला बहाल केले आहेत. हा संचालक आयोगाच्या आदेशावरुन चौकशी करेलच, त्याशिवाय स्वत:हून सुद्धा (Suo Motu) चौकशी करु शकतो. कायद्याने पुढील कारणासाठी व्यावसायिकांना दंडाची शिक्षा करण्याचे अधिकार त्याला बहाल केलेले आहेत.

अ) आयोगाच्या आदेशाचे उल्लंघन करणे किंवा नीट पालन न करणे.

ब) आयोगाला खोटी माहिती पुरविणे किंवा माहितीच न देणे वगैरे.

याशिवाय आयोग एखाद्या खूप मोठ्या प्रमाणावरील उद्योगाला विभाजनाचे आदेश देऊ शकते. तसेच स्पर्धा टाळण्यासाठी एकत्र आलेल्या दोन कंपन्यांना पुन: वेगळे व्हायचे (विभाजनाचे) आदेश देऊ शकते.

ग्राहक: कलम 2 (f) - ग्राहक - म्हणजे कोणतीही व्यक्ती जी;

(i) देय किंवा वचन दिलेले आहे किंवा अंशतः दिलेले आहे आणि अंशतः वचन दिलेले आहे, किंवा विलंबित पेमेंटच्या कोणत्याही प्रणाली अंतर्गत कोणत्याही मालाची खरेदी करते आणि अशा वस्तूंचा कोणीही वापरकर्ता समाविष्ट आहे जो अशा वस्तू मोबदल्यासाठी खरेदी करतो किंवा वचन दिलेला असतो. अंशतः देय किंवा अंशतः वचन दिलेले, किंवा विलंबित पेमेंटच्या कोणत्याही प्रणाली अंतर्गत जेव्हा असा वापर अशा व्यक्तीच्या मान्यतेने केला जातो, मग अशा वस्तूंची खरेदी पुनर्विक्रीसाठी किंवा कोणत्याही व्यावसायिक हेतूसाठी किंवा वैयक्तिक वापरासाठी असो;

(ii) देय दिलेले आहे किंवा वचन दिलेले आहे किंवा अंशतः दिलेले आहे आणि अंशतः वचन दिले आहे, किंवा स्थगित पेमेंटच्या कोणत्याही प्रणाली अंतर्गत आणि अशा सेवांचा लाभ घेणाऱ्या व्यक्तीशिवाय इतर कोणत्याही सेवांचा लाभ घेतो किंवा घेतो. मोबदला म्हणून दिलेले किंवा वचन दिलेले, किंवा अंशतः दिलेले आणि अंशतः वचन दिलेले, किंवा विलंबित पेमेंटच्या कोणत्याही प्रणाली अंतर्गत, जेव्हा अशा सेवांचा लाभ प्रथम उल्लेखित व्यक्तीच्या मान्यतेने घेतला जातो, मग अशा सेवांचा लाभ घेणे किंवा सेवा घेणे हे कोणत्याही व्यावसायिक हेतूसाठी आहे किंवा वैयक्तिक वापर;

एंटरप्राइझ: कलम 2(h) "एंटरप्राइझ" म्हणजे एखादी व्यक्ती किंवा सरकारचा विभाग, जी किंवा जी वस्तूंचे उत्पादन, साठवण, पुरवठा, वितरण, संपादन किंवा नियंत्रण यांच्याशी संबंधित, कोणत्याही कार्यात गुंतलेली आहे किंवा आहे. किंवा वस्तू, किंवा सेवांची तरतूद, कोणत्याही प्रकारची, किंवा गुंतवणुकीत, किंवा इतर कोणत्याही कॉर्पोरेट संस्थेचे शेअर्स, डिबेंचर किंवा इतर सिक्युरिटीज मिळवणे, धारण करणे, अंडररायटिंग करणे किंवा व्यवहार करणे या व्यवसायात, प्रत्यक्षपणे किंवा एक किंवा अधिक द्वारे त्याची एकके किंवा विभाग किंवा उपकंपन्या, मग असे युनिट किंवा विभाग किंवा उपकंपनी ज्या ठिकाणी एंटरप्राइझ आहे त्याच ठिकाणी किंवा वेगळ्या ठिकाणी किंवा वेगवेगळ्या ठिकाणी स्थित आहे, परंतु त्यामध्ये सरकारच्या सार्वभौम कार्यांशी संबंधित कोणत्याही क्रियाकलापांचा समावेश नाही

केंद्र सरकारच्या विभागांद्वारे अणुऊर्जा, चलन, संरक्षण आणि अंतराळ यांच्याशी संबंधित सर्व क्रियाकलापांसह सरकार.

स्पष्टीकरण - या कलमाच्या हेतूंसाठी,:

(a) "क्रियाकलाप" मध्ये व्यवसाय किंवा व्यवसाय समाविष्ट आहे;

(b) “लेख” मध्ये एक नवीन लेख समाविष्ट आहे आणि “सेवा” मध्ये नवीन सेवा समाविष्ट आहे;

(c) एखाद्या एंटरप्राइझच्या संबंधात ―युनिट□ किंवा ―विभाजन, यात समाविष्ट आहे-

(i) कोणतीही वस्तू किंवा वस्तूंचे उत्पादन, साठवण, पुरवठा, वितरण, संपादन किंवा नियंत्रण यासाठी स्थापन केलेला प्लांट किंवा कारखाना;

(ii) कोणत्याही सेवेच्या तरतूदीसाठी स्थापन केलेली कोणतीही शाखा किंवा कार्यालय;

व्यक्ती: कलम 2 (l) "व्यक्ती" मध्ये समाविष्ट आहे:

(i) एक व्यक्ती;

(ii) हिंदू अविभक्त कुटुंब;

(iii) एक कंपनी;

(iv) एक फर्म;

(v) व्यक्तींची संघटना किंवा व्यक्तींची संस्था, भारतात किंवा भारताबाहेर अंतर्भूत असो किंवा नसो;

(vi) कंपनी कायदा, 1956 (1956 चा 1) च्या कलम 617 मध्ये परिभाषित केल्यानुसार कोणत्याही केंद्रीय, राज्य किंवा प्रांतिक कायद्याने किंवा सरकारी कंपनीद्वारे किंवा अंतर्गत स्थापन केलेले कोणतेही निगम;

१५.५ कायद्याची ठळक वैशिष्ट्ये

1. भारतीय स्पर्धा आयोग: (कलम 7 ते 48):

भारतीय स्पर्धा आयोग भारतातील स्पर्धा नियामक म्हणून काम करतो. आयोगाची स्थापना 2003 मध्ये करण्यात आली होती आणि ती केवळ 2009 पर्यंत पूर्णपणे कार्यान्वित होईल. आयोगाचे उद्दिष्ट सर्व भागधारक, सरकार आणि आंतरराष्ट्रीय अधिकार क्षेत्रासह सक्रिय सहभागाद्वारे भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये स्पर्धात्मक वातावरण निर्माण करणे हे आहे. आयोगाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत

- स्पर्धेला हानी पोहोचवणाऱ्या पद्धतींना प्रतिबंध करणे.
- बाजारपेठेत स्पर्धा वाढवणे आणि टिकवणे.

- ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करणे.
- व्यापार स्वातंत्र्य सुनिश्चित करण्यासाठी

रचना:

आयोगामध्ये एक अध्यक्ष आणि किमान दोन सदस्य आणि जास्तीत जास्त दहा सदस्य असतात. (हे पुढे मंत्रिमंडळाने तीन सदस्य आणि एक अध्यक्ष केले आहे.)

अध्यक्ष आणि सदस्य हे सहसा पूर्णवेळ सदस्य असतात

भेटीसाठी पात्रता:

अध्यक्ष आणि इतर प्रत्येक सदस्य ही योग्यता, सचोटीची आणि उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश होण्यासाठी पात्र आहे, किंवा ज्याचे विशेष ज्ञान आहे आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापार, अर्थशास्त्र, व्यवसाय, वाणिज्य, कायदा, वित्त, लेखा, व्यवस्थापन, उद्योग, सार्वजनिक घडामोडी, प्रशासन किंवा केंद्र सरकारच्या मते आयोगाला उपयुक्त ठरू शकेल अशा कोणत्याही बाबतीत किमान पंधरा वर्षांचा व्यावसायिक अनुभव आहे..

अध्यक्ष आणि इतर सदस्यांचा कार्यकाळ:

अध्यक्ष आणि इतर प्रत्येक सदस्य आपल्या पदाचा कार्यभार स्वीकारल्याच्या तारखेपासून पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी किंवा पासष्ट वर्षे आणि सदस्यांसाठी अनुक्रमे सत्तर वर्षे यापैकी जे आधी असेल ते पद धारण करील आणि ते पुन्हा कामासाठी पात्र असतील. भेट

अपात्रता:

आयोगाचे अध्यक्ष आणि सदस्यांच्या अपात्रतेचे प्रकार पुढीलप्रमाणे आहेत.

a) आहे, किंवा केव्हाही, दिवाळखोर म्हणून ठरवले गेले आहे; किंवा

b) कोणत्याही वेळी, त्याच्या पदाच्या कार्यकाळात, कोणत्याही सशुल्क रोजगारामध्ये व्यस्त आहे; किंवा

c) केंद्र सरकारच्या मते, नैतिक पतनाचा समावेश असलेल्या गुन्ह्यासाठी दोषी ठरविण्यात आले आहे; किंवा

d) सदस्य या नात्याने त्याच्या कार्यांवर प्रतिकूल परिणाम होऊ शकेल असे आर्थिक किंवा इतर व्याज संपादन केले आहे; किंवा

e) आपल्या पदाचा इतका गैरवापर केला आहे की त्यांनी पदावर कायम राहणे सार्वजनिक हितासाठी प्रतिकूल आहे; किंवा

f) सदस्य म्हणून काम करण्यास शारीरिक किंवा मानसिकदृष्ट्या अक्षम झाला आहे.

14. भारतीय स्पर्धा आयोगाची कार्ये:

स्पर्धा कायद्याची प्रस्तावना अयोग्य स्पर्धा पद्धती टाळून अर्थव्यवस्था आणि देशाच्या विकासावर लक्ष केंद्रित करते आणि

1 https://byjus.com/free-ias-prep/the-competition-commission-of-india/

रचनात्मक स्पर्धेला प्रोत्साहन देणे. CCI ची कार्ये आहेत:

1. भारतीय बाजारपेठेत ग्राहकांचे कल्याण राखले जाते हे लक्षात घेऊन.
2. राष्ट्राच्या आर्थिक क्रियाकलापांमध्ये निष्पक्ष आणि निरोगी स्पर्धेचा विचार करून एक वर्धित आणि सर्वसमावेशक आर्थिक वाढ.
3. स्पर्धा धोरणांच्या अंमलबजावणीद्वारे राष्ट्राच्या संसाधनांचा कार्यक्षम वापर सुनिश्चित करणे.
4. आयोग स्पर्धा वकिली देखील करतो.
5. हे लहान संस्थांसाठी अविश्वास लोकपाल देखील आहे.
6. CCI विलीनीकरण किंवा अधिग्रहणाद्वारे भारतीय बाजारपेठेत प्रवेश करणाऱ्या कोणत्याही विदेशी कंपनीची तपासणी देखील करेल की ती भारताच्या स्पर्धा कायद्यांचे पालन करते - स्पर्धा कायदा, 2002.
7. CCI अर्थव्यवस्थेतील इतर नियामक प्राधिकरणांशी सुसंवाद आणि सहकार्य सुनिश्चित करते. हे सुनिश्चित करेल की क्षेत्रीय नियामक कायदे स्पर्धा कायद्यांशी सहमत आहेत.
8. काही कंपन्या बाजारात वर्चस्व प्रस्थापित करणार नाहीत आणि लहान आणि मोठ्या उद्योगांमध्ये शांततापूर्ण सह-अस्तित्व आहे याची खात्री करून ते व्यवसाय सुलभ करणारे म्हणून देखील कार्य करते.

आयोगाची कर्तव्ये:

हे आयोगाचे कर्तव्य असेल

1. स्पर्धेवर प्रतिकूल परिणाम करणाऱ्या पद्धती दूर करा,
2. ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करणे आणि भारतातील बाजारातील इतर सहभागींद्वारे व्यापाराचे स्वातंत्र्य सुनिश्चित करणे.
3. बाजारपेठेत स्पर्धा वाढवणे आणि टिकवणे.
4. आयोग आपले कर्तव्य पार पाडण्यासाठी केंद्र सरकारच्या पूर्वपरवानगीने, कोणत्याही एजन्सी किंवा कोणत्याही परदेशी देशाशी कोणतेही ज्ञापन किंवा व्यवस्था करू शकेल.

2. वकिलीस्पर्धा:

केंद्र सरकार आणि राज्य सरकार स्पर्धा किंवा इतर कोणत्याही विषयावर धोरण तयार करताना, स्पर्धेवरील अशा धोरणाच्या संभाव्य परिणामाबद्दल आयोगाकडे किंवा त्यांच्या मतासाठी संदर्भ देऊ शकतात. आयोगाने दिलेला अभिप्राय केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकारवर बंधनकारक असणार नाही, स्पर्धा वकिलातीला प्रोत्साहन देण्यासाठी, जागरूकता निर्माण करण्यासाठी आणि स्पर्धेच्या समस्यांबद्दल प्रशिक्षण देण्यासाठी आयोग योग्य उपाययोजना करेल.

एमआरटीपी कायदा, १९६९ रद्द करण्यात आला आहे. एमआरटीपी कायदा अंतर्गत स्थापन केलेला एमआरटीपी आयोग विसर्जित झाला आहे. MRTP तथापि, स्पर्धा कायदा सुरू होण्याच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी रद्द केलेल्या कायद्यांतर्गत अधिकार क्षेत्र आणि अधिकार वापरणे सुरू ठेवू शकते, स्पर्धा कायदा सुरू होण्यापूर्वी दाखल केलेल्या सर्व प्रकरणांच्या किंवा कार्यवाहीच्या संदर्भात, जसे की MRTP कायदा होता. रद्द केले नाही.

MRTPC कडे प्रलंबित असलेल्या अनुचित व्यापाराच्या प्रकरणांसह मक्तेदारी व्यापार पद्धती किंवा प्रतिबंधात्मक पद्धतींशी संबंधित सर्व प्रकरणे, उपरोक्त दोन वर्षांच्या कालावधीनंतर अपीलीय न्यायाधिकरणाकडे हस्तांतरित केली जातील आणि तरतुदीनुसार रद्द केलेल्या कायद्याचे अपील न्यायाधिकरणाद्वारे निकाल दिला जाईल.

तपास आणि नोंदणी महासंचालकांसमोर प्रलंबित असलेल्या अनुचित व्यापार पद्धतींशी संबंधित सर्व तपास किंवा कार्यवाही, भारतीय स्पर्धा आयोग (CCI) कडे हस्तांतरित सुरू होण्याच्या स्टँडच्या आधी किंवा त्याआधी, अशा सर्व तपासण्या किंवा कार्यवाही करू शकतात. अशी तपासणी करणे किंवा योग्य वाटेल त्या पद्धतीने कार्यवाही करणे.

3. स्पर्धाविरोधी करार:

कोणताही एंटरप्राइझ किंवा एंटरप्राइजेस किंवा व्यक्तींची संघटना किंवा व्यक्तींची संघटना उत्पादन, पुरवठा, वितरण, स्टोरेज, संपादन, किंवा वस्तूंचे नियंत्रण किंवा सेवांच्या तरतुदींबाबत कोणतेही करार करू शकत नाही, ज्यामुळे वर प्रतिकूल परिणाम होतो किंवा होण्याची शक्यता असते. भारतातील स्पर्धा. स्पर्धेवर प्रतिकूल परिणाम करणारा कोणताही करार रद्दबातल ठरेल. या कायद्याचा कोणताही पूर्वलक्षी प्रभाव नाही. कायद्याच्या अंमलबजावणीपूर्वी केलेला स्पर्धा-विरोधी करार अवैध ठरणार नाही. तथापि, कायद्याच्या अंमलबजावणीनंतर स्पर्धा-विरोधी करार चालू राहिल्यास, तो अवैध ठरवला जाईल.

क्षैतिज करार:

क्षैतिज करार म्हणजे उत्पादन चक्राच्या एकाच टप्प्यावर एंटरप्राइजेसमधील व्यवस्था आणि ते सामान्यत: किमती निश्चित करण्यासाठी किंवा उत्पादन मर्यादित करण्यासाठी किंवा शेअरिंग मार्केट टेकसाठी दोन विरुद्ध दरम्यान असतात. अशा सर्व करारांमध्ये, अशा करारांमुळे AAEC होते (प्रशंसनीय प्रतिकूल परिणाम) कार्टेल हा सुद्धा एक प्रकारचा आडवा करार आहे, असा कयास आहे.

अनुलंब करार:

अनुलंब करार हे उत्पादन चक्र किंवा साखळीच्या वेगवेगळ्या टप्प्यांवर एंटरप्राइझ दरम्यान असतात, अशा करारांचे उदाहरण निर्माता आणि वितरक यांच्यातील आहे. अनुमानित नियम अनुलंब करारांना लागू होत नाही. उभ्या करारामुळे AAEC (प्रशंसनीय प्रतिकूल परिणाम) होत आहे की नाही हा प्रश्न कारणाच्या नियमाद्वारे निर्धारित केला जातो. जेव्हा कारणाचा नियम वापरला जातो तेव्हा स्पर्धेचा सकारात्मक आणि नकारात्मक दोन्ही प्रभाव दिसून येतो.

करार ज्याचा स्पर्धेवर विपरीत परिणाम होत नाही:

1. एंटरप्राइजेस किंवा एंटरप्राइजेस किंवा व्यक्तींच्या असोसिएशन किंवा व्यक्तींच्या असोसिएशनमध्ये किंवा कोणत्याही व्यक्ती आणि एंटरप्राइझ यांच्यात झालेला कोणताही करार किंवा एंटरप्राइझच्या कोणत्याही असोसिएशनने घेतलेला सराव किंवा समान किंवा समान व्यापारात गुंतलेल्या कार्टेल्ससह व्यक्तींच्या संघटनांनी घेतलेला निर्णय वस्तू किंवा सेवांच्या तरतुदी, जे:

अ) प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे खरेदी किंवा विक्री किंमत ठरवते.

b) उत्पादन, पुरवठा, बाजार, तांत्रिक विकास, गुंतवणूक किंवा सेवांची तरतूद मर्यादित किंवा नियंत्रित करते.

c) बाजाराचे भौगोलिक क्षेत्र वाटप करून, किंवा वस्तू किंवा सेवांचे प्रकार, किंवा बाजारातील ग्राहकांची संख्या किंवा इतर कोणत्याही तत्सम मार्गाने बाजार किंवा उत्पादनाचे स्त्रोत किंवा सेवांची तरतूद शेअर करते.

d) प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे बिडमध्ये हेराफेरी किंवा एकत्रित बोली लावण्यात परिणाम होतो.

2. उत्पादन, पुरवठा, वितरण, स्टोरेज विक्री किंवा वस्तूंची किंमत किंवा वस्तूंचा व्यापार किंवा यासह सेवांच्या तरतुदीच्या संदर्भात, विविध बाजारपेठांमधील उत्पादन साखळीच्या वेगवेगळ्या टप्प्यांवर किंवा स्तरावरील उपक्रम किंवा व्यक्तींमधील कोणताही करार.

अ) व्यवस्था बांधणे;

ब) विशेष पुरवठा करार;

c) विशेष वितरण करार;

ड) व्यवहार करण्यास नकार;

e) पुनर्विक्री किंमत देखभाल.

4. प्रबळ स्थितीचा गैरवापर: एखाद्या एंटरप्राइझने किंवा संबंधित व्यक्तीने, अनुचित किंवा भेदभाव करणाऱ्या प्रथांमध्ये गुंतलेले आढळल्यास, प्रबळ स्थितीचा गैरवापर मानला

जाईल. एखाद्या पक्षाने आपल्या पदाचा गैरवापर केल्याचे आढळून आल्यास संबंधित अधिकाऱ्यांची चौकशी केली जाईल.

5. जोडणे: कायद्यानुसार संयोजनाची व्याख्या अशा संज्ञा म्हणून केली जाते ज्यामुळे अधिग्रहण किंवा विलीनीकरण होते. परंतु अशा संयोजनांनी कायद्याने नमूद केलेल्या मर्यादा ओलांडल्या तर सहभागी पक्ष भारतीय स्पर्धा आयोगाच्या छाननीखाली असतील.

प्रबळ स्थान:

वर्चस्वाचे स्थान म्हणजे भारतातील संबंधित बाजारपेठेत एखाद्या एंटरप्राइझद्वारे उपभोगलेल्या सामर्थ्याची स्थिती, ज्यामुळे ते सक्षम होते

1) संबंधित बाजारपेठेत प्रचलित असलेल्या स्पर्धात्मक शक्तींपासून स्वतंत्रपणे कार्य करा; किंवा

२) त्याचे प्रतिस्पर्धी किंवा ग्राहक किंवा संबंधित बाजाराला त्याच्या बाजूने प्रभाव पाडणे.

संबंधित बाजार म्हणजे संबंधित उत्पादन बाजार किंवा संबंधित भौगोलिक बाजार किंवा दोन्ही बाजारांच्या संदर्भात कमिशनद्वारे निर्धारित केलेली बाजारपेठ.

ग्राहकांच्या प्राधान्यांनुसार प्रकट केल्याप्रमाणे संबंधित उत्पादन बाजार आदेश स्थिरतेची मागणी करतात.

संबंधित भौगोलिक बाजारपेठ म्हणजे ज्या क्षेत्रामध्ये वस्तूंच्या पुरवठ्यासाठी किंवा सेवांच्या तरतूदीसाठी स्पर्धेच्या अटी किंवा वस्तू किंवा सेवांची मागणी स्पष्टपणे एकसंध असते आणि शेजारच्या क्षेत्रातील प्रचलित परिस्थितींपासून वेगळे केले जाऊ शकते अशा क्षेत्राचा समावेश होतो.

संबंधित उत्पादन बाजार म्हणजे त्या सर्व उत्पादनांचा किंवा सेवांचा समावेश असलेला बाजार ज्याला ग्राहकाने उत्पादन किंवा सेवांच्या वैशिष्ट्यांमुळे, त्यांच्या किंमती आणि इच्छित वापराच्या कारणास्तव अदलाबदल करण्यायोग्य किंवा बदलण्यायोग्य मानले जाते.

१५.६ सारांश

स्पर्धेचे फायदे: स्पर्धा कार्यक्षमतेला प्रोत्साहन देते; यामुळे बाजारपेठेत उच्च उत्पादकता वाढते. हे निवडी वाढवते, गुणवत्ता सुधारते, आर्थिक कल्याणाकडे नेते, सेवांच्या गुणवत्तेमध्ये अधिक नाविन्यपूर्ण आणि तंत्रांमध्ये मदत करते यामुळे उत्पादनांची किंमत कमी होते; स्पर्धा उत्तम प्रशासन सुलभ करते.

स्पर्धेची ठळक वैशिष्ट्ये: भारतीय स्पर्धा आयोग, त्याची रचना आणि कार्यप्रणाली, स्पर्धा वकिली, स्पर्धाविरोधी करार: क्षैतिज करार, अनुलंब करार, प्रबळ स्थितीचा गैरवापर, संयोजन, प्रबळ स्थिती.

munotes.in

१५.७ प्रश्न

1. स्पर्धा अधिनियम, 2002 चे उद्दिष्ट स्पष्ट करा.

2. काही करारांवर राज्य प्रतिबंध असावेत, यावर चर्चा करा.

3. आयोगाची राज्य कर्तव्ये, अधिकार आणि कार्ये स्पष्ट करा.

4. भारतीय स्पर्धा आयोगाचे कार्य स्पष्ट करा

5. लहान टीप लिहा:

अ) आयोगाच्या बैठका

ब) आयोगाची स्थापना

क) प्रबळ पदाचा दुरुपयोग रोखणे

❖❖❖❖

munotes.in

१६

बौद्धिक संपदा अधिकार बौद्धिक संपदा अधिकारचे स्वरूप आणि संकल्पना

घटक रचना :

१६.0 उद्दिष्टे

१६.१ परिचय

१६.२ बौद्धिक संपदा हक्कांची संकल्पना

१६.३ बौद्धिक संपत्तीची व्याप्ती

१६.४ बौद्धिक संपदा अधिकारांचे स्वरूप

१६.५ सारांश

१६.६ प्रश्न

१६.0 उद्दिष्टे

या पाठाच्या अभ्यासानंतर तुम्हाला पुढील विषयी माहिती प्राप्त होईल

• बौद्धिक संपदा हक्कांच्या संकल्पना

• बौद्धिक संपदा अधिकारांचे स्वरूप

१६.१ परिचय

बौद्धिक संपदा ही सर्जनशीलता संकल्पना, आविष्कार, औद्योगिक मॉडेल्स, ट्रेडमार्क, गाणी, साहित्य, चिन्हे, नावे, ब्रँड इत्यादींसह मानवी बुद्धीचे उत्पादन आहे. बौद्धिक संपदा हक्क इतर मालमत्ता अधिकारांपेक्षा वेगळे नाहीत. ते त्यांच्या मालकाला त्याच्या/तिच्या उत्पादनाचा पूर्णपणे फायदा घेऊ देतात जी सुरुवातीला विकसित आणि स्फटिकीकृत कल्पना होती. ते इतरांना त्याच्या/तिच्या/तिच्या पूर्व परवानगीशिवाय त्याच्या/तिच्या उत्पादनाचा वापर करण्यापासून, व्यवहार करण्यापासून किंवा छेडछाड करण्यापासून प्रतिबंधित करण्याचा अधिकार देतात. तो/ती खरेतर कायदेशीररित्या त्यांच्यावर खटला भरू शकतो आणि त्यांना थांबवण्यास आणि कोणत्याही नुकसानीची भरपाई करण्यास भाग पाडू शकतो.

munotes.in

१६.२ बौद्धिक संपदा हक्कांची संकल्पना

बौद्धिक संपदा, अगदी व्यापकपणे, म्हणजे कायदेशीर मालमत्ता जी औद्योगिक, वैज्ञानिक आणि कलात्मक क्षेत्रातील बौद्धिक क्रियाकलापांमुळे उद्भवते. दोन मुख्य कारणांमुळे बौद्धिक संपदेचे संरक्षण करण्यासाठी देशांत कायदे आहेत. एक म्हणजे निर्मात्यांच्या निर्मितीमध्ये त्यांच्या नैतिक आणि आर्थिक अधिकारांना वैधानिक अभिव्यक्ती देणे आणि त्या निर्मितीमध्ये प्रवेश करण्याच्या लोकांच्या अधिकारांना देणे. दुसरे म्हणजे, सरकारी धोरण, सर्जनशीलता आणि त्याच्या परिणामांचा प्रसार आणि वापर याला जाणीवपूर्वक कृती म्हणून प्रोत्साहन देणे आणि आर्थिक आणि सामाजिक विकासाला हातभार लावणाऱ्या न्याय्य व्यापाराला प्रोत्साहन देणे.

- IP कायद्याचे उद्दिष्ट निर्माते आणि बौद्धिक वस्तू आणि सेवांच्या इतर उत्पादकांना त्या उत्पादनांच्या वापरावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी विशिष्ट वेळ-मर्यादित अधिकार देऊन त्यांचे संरक्षण करणे आहे.
- IP पारंपारिकपणे दोन शाखांमध्ये विभागला जातो: "औद्योगिक मालमत्ता आणि कॉपीराइट".

बौद्धिक मालमत्तेमध्ये खालील अधिकारांचा समावेश असावा:

1) साहित्यिक, कलात्मक आणि वैज्ञानिक कामे:

२) कलाकारांची कामगिरी, फोनोग्राम आणि प्रसारणे;

3) मानवी वर्तनाच्या सर्व क्षेत्रातील शोध;

4) वैज्ञानिक शोध;

5) औद्योगिक डिझाइन;

6) ट्रेडमार्क, सेवा चिन्ह आणि व्यावसायिक नावे आणि पदनाम;

7) औद्योगिक वैज्ञानिक, साहित्यिक किंवा कलात्मक क्षेत्रातील बौद्धिक क्रियाकलापांच्या परिणामी अनुचित स्पर्धा आणि इतर सर्व अधिकारांपासून संरक्षण".

बौद्धिक संपदा हक्कांशी संबंधित काही महत्त्वाचे अधिवेशन आणि भारत सदस्य असल्याने या अधिवेशनाचे पालन करण्यास बांधील आहे, ते खालीलप्रमाणे आहेत.

- औद्योगिक मालमत्तेच्या संरक्षणासाठी पॅरिस कन्व्हेन्शन (1967)
- साहित्यिक आणि कलाकृतींच्या संरक्षणासाठी बर्न अधिवेशन (1971)
- TRIPS करार
- GATT आणि WTO करार
- पेटंट कोऑपरेशन ट्रीटी 2001

• औद्योगिक मालमत्तेच्या संरक्षणासाठी पॅरिस कन्व्हेन्शन, 1967.

• साहित्यिक आणि कलात्मक कार्यांच्या संरक्षणासाठी बर्न अधिवेशन, 1971.

• परफॉर्मर्स, प्रोड्युसर्स ऑफ फोनोग्राम्स आणि ब्रॉडकास्टिंग ऑर्गनायझेशन, 1961 च्या संरक्षणासाठी रोम कन्व्हेन्शन.

१६.३ बौद्धिक संपत्तीची व्याप्ती -

बौद्धिक संपदा अधिकारांमध्ये कॉपीराइट, पेटंट, ट्रेडमार्क, मूळचे भौगोलिक संकेत, औद्योगिक रचना, व्यापार रहस्ये, डेटाबेस संरक्षण कायदे, प्रसिद्धी हक्क कायदे, वनस्पती जातींच्या संरक्षणासाठी कायदे, सेमी-कंडक्टर चिप्सच्या संरक्षणासाठी कायदे (जे नंतर पुनर्प्राप्तीसाठी माहिती संग्रहित करतात) यांचा समावेश होतो.

पेटंट:

पेटंट हा बौद्धिक संपदा अधिकाराचा एक प्रकार आहे जो हक्क धारकाला एखादा शोध लावल्यावर त्याचा वापर आणि विक्री करण्याची परवानगी देतो. शोध ही एक नवीन प्रक्रिया, यंत्र, उत्पादन, पदार्थाची रचना आहे. हे पूर्वीच्या कलेची स्पष्ट व्युत्पत्ती नाही (त्यात एक कल्पक पायरीचा समावेश असावा). पेटंटचा अधिकार मिळालेल्या व्यक्तीला विशेष अधिकार आहे.

कॉपीराइट:

कॉपीराइट हा मानवी बुद्धीच्या कार्यांच्या संरक्षणाशी संबंधित आयपीआरचा एक प्रकार आहे. कॉपीराइटचे डोमेन साहित्यिक आणि कलात्मक कार्ये आहेत, कदाचित ते लेखन, संगीत आणि ललित कलांचे कार्य, जसे की चित्रे आणि शिल्पे, तसेच संगणक प्रोग्राम आणि इलेक्ट्रॉनिक डेटाबेस सारख्या तंत्रज्ञानावर आधारित कार्ये.

कॉपीराइट दीर्घ कालावधीसाठी टिकतो. सराव म्हणजे लेखकाचे आयुष्य अधिक त्याच्या/तिच्या आयुष्यानंतर 50 वर्षे

औद्योगिक डिझाइन कायदा:

हे उत्पादनाचे सौंदर्यशास्त्र आणि अर्गोनॉमिक्स आहे. यात त्रिमितीय घटक असतात, जसे की उत्पादनाचा आकार तयार करणे किंवा द्विमितीय घटक, जसे की ग्राफिक्स, नमुने आणि रंग.

ट्रेडमार्क हक्क कायदा:

ट्रेडमार्क (लेखित ट्रेडमार्क किंवा ट्रेडमार्क देखील) बौद्धिक मालमत्तेचा एक प्रकार आहे ज्यामध्ये ओळखण्यायोग्य चिन्ह, डिझाइन किंवा अभिव्यक्ती असते जी इतरांकडून विशिष्ट स्त्रोताची उत्पादने किंवा सेवा ओळखते, जरी सेवा ओळखण्यासाठी वापरले जाणारे ट्रेडमार्क सामान्यतः सेवा चिन्ह म्हणतात.

भौगोलिक संकेत:

भौगोलिक संकेत (“G.I.s”) विशिष्ट प्रदेशात किंवा देशात उत्पत्तीचे उत्पादन ओळखतात. म्हणून जी.आय. उत्पादन, गुणवत्तेसाठी किंवा सत्यतेसाठी त्याची प्रतिष्ठा त्याच्या भौगोलिक उत्पत्तीशी घनिष्ठपणे जोडलेली आहे.

उदाहरणार्थ: दार्जिलिंग चहा हा दार्जिलिंग जिल्ह्यात पिकवला जाणारा चहा आहे, सोलापुरी चादर, ज्याला सोलापुरी चेडर ("सोलापुरी बेडशीट") म्हणूनही ओळखले जाते, हे भारताच्या महाराष्ट्र राज्यातील सोलापुरी शहरात बनवलेले एक सुती चादर आहे. [१] या चादर भारतात लोकप्रिय आहेत जेथे ते हातमाग वापरून तयार केले जातात आणि त्यांच्या डिझाइन आणि टिकाऊपणासाठी ओळखले जातात.[2] जिओग्राफिकल इंडिकेशन (GI) रत्नागिरी हापूस, बेळगाम – कुंदा, नागपूर- संत्री मिळवणारे सोलापुरी चादर हे महाराष्ट्रातील पहिले उत्पादन होते.

हे वस्तूंच्या भौगोलिक उत्पत्तीच्या उत्पादनांचे संकेत आहे. हे सामान्य स्त्रोत सूचित करते. संकेत गुणवत्तेशी किंवा प्रतिष्ठा किंवा चांगल्याच्या इतर वैशिष्ट्यांशी संबंधित आहे.

१६.४ बौद्धिक संपदा अधिकारांचे स्वरूप

बौद्धिक गुणधर्मांची स्वतःची विशिष्ट वैशिष्ट्ये आहेत. बौद्धिक गुणधर्मांची ही वैशिष्ट्ये इतर प्रकारच्या गुणधर्मांमधून बौद्धिक गुणधर्म ओळखण्यास मदत करू शकतात. म्हणून, आम्ही त्यांची थोडक्यात चर्चा करू.

1. यात प्रादेशिक आधारित आहे:

जारी केलेल्या कोणत्याही बौद्धिक संपत्तीचे राष्ट्रीय कायद्यांद्वारे निराकरण केले जावे. कारण बौद्धिक संपदा अधिकारांमध्ये एक वैशिष्ट्य आहे जे इतर राष्ट्रीय अधिकारांमध्ये नाही. स्थावर मालमत्तेच्या बौद्धिक मालमत्तेच्या मालकीमध्ये, क्रॉस बॉर्डरचे मुद्दे संभाव्य नाहीत. परंतु बौद्धिक गुणधर्मांमध्ये ते सामान्य आहे. हॉलीवूडमध्ये बनवलेला चित्रपट इतर देशांमध्ये पाहता येतो. बाजार केवळ स्थानिकच नाही तर आंतरराष्ट्रीयही आहे का?

2. मालकाला अनन्य अधिकार देणे:

याचा अर्थ इतर, जे मालक नाहीत, त्यांना अधिकार वापरण्यापासून प्रतिबंधित आहे. मालकाला अनन्य अधिकार मिळाल्याबरोबर बहुतेक बौद्धिक संपदा अधिकारांची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करता येत नाही.

3. हे नियुक्त करण्यायोग्य आहे:

ते अधिकार असल्याने, त्यांना निश्चितपणे नियुक्त केले जाऊ शकते किंवा परवाना दिला जाऊ शकतो. ए लावणे शक्य आहे. बौद्धिक संपत्ती खरेदी, विक्री किंवा परवाना किंवा भाड्याने किंवा संलग्न केली जाऊ शकते.

4. स्वातंत्र्य:

विविध बौद्धिक संपदा हक्क एकाच प्रकारच्या वस्तूमध्ये टिकून राहतात. बहुतेक बौद्धिक संपदा हक्क वस्तूंमध्ये मूर्त स्वरुपात असण्याची शक्यता असते

5. सार्वजनिक धोरणाच्या अधीन:

ते सार्वजनिक धोरणाच्या खोल मूर्त स्वरूपासाठी असुरक्षित आहेत. बौद्धिक संपदा जतन करण्याचा आणि दोन प्रतिस्पर्धी हितसंबंधांमध्ये पुरेसा सलोखा शोधण्याचा प्रयत्न करते. एकीकडे, बौद्धिक संपदा हक्क धारकांना पुरेसा मोबदला आवश्यक आहे आणि दुसरीकडे, ग्राहक कोणतीही गैरसोय न होता कामे वापरण्याचा प्रयत्न करतात. बौद्धिक संपदेसाठी मर्यादा अद्वितीय आहे का?

१६.५ सारांश

बौद्धिक संपदा हक्कांची संकल्पना:

बौद्धिक संपदा, अगदी व्यापकपणे, म्हणजे कायदेशीर मालमत्ता जी औद्योगिक, वैज्ञानिक आणि कलात्मक क्षेत्रातील बौद्धिक क्रियाकलापांमुळे उद्भवते. दोन मुख्य कारणांमुळे बौद्धिक संपदेचे संरक्षण करण्यासाठी देशांत कायदे आहेत

बौद्धिक संपत्तीची व्याप्ती: पेटंट, कॉपीराइट, औद्योगिक डिझाइन कायदा, ट्रेडमार्क अधिकार कायदा, भौगोलिक संकेत.

बौद्धिक मालमत्तेचे स्वरूप: त्यात प्रादेशिक आधारित आहे, मालकाला एक विशेष अधिकार देणे, ते नियुक्त करण्यायोग्य आहे, स्वातंत्र्य आहे, सार्वजनिक धोरणाच्या अधीन आहे

१६.६ प्रश्न

1. बौद्धिक संपदा हक्कांची संकल्पना आणि स्वरूप स्पष्ट करा

2. आयपीआरची व्याप्ती स्पष्ट करा.

❖❖❖❖

munotes.in

१६

कॉपीराइट

घटक रचना :

१७.0 उद्दिष्टये

१७.१ विषय परिचय

१७.२ अर्थ आणि व्याख्या

१७.३ कॉपीराइट आणि वाजवी वापराचा कालावधी किंवा टर्म

१७.४ कॉपीराइट धारकाचे अधिकार

१७.५ नोंदणी

१७.६ कॉपीराइट आणि उपायांचे उल्लंघन

१७.७ सारांश

१७.८ प्रश्न

१७.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- कॉपीराइट धारकाचे अधिकार
- केलेल्या कामाच्या नोंदणीची प्रक्रिया
- कॉपीराइटचे उल्लंघन आणि उपलब्ध उपाय
- कॉपीराइट आणि वाजवी संज्ञांचा वापर

१७.१ विषय परिचय

1957 च्या कायद्याच्यामध्ये नवीन कॉपीराइट कायदा लागू करण्यात आला. हा कायदा अस्तित्वात येण्यापूर्वी 1957 च्या आधी , 1914 चा कायदा कार्यरत होता. ब्रिटीश कॉपीराईट कायदा, 1911 चा विस्तार त्याच अस्तित्वात होता. मे 2012 रोजी भारतीय संसदेने एकमताने . कॉपीराइट दुरुस्ती विधेयक, 2012 नावाचे विधेयक मंजूर केले. हे विधेयक आणण्याचे उद्दिष्ट आहे

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारतीय कॉपीराइट कायदे आणि त्यांचे अनुपालन जागतिक बौद्धिक संपदा संघटना करार जसे की WIPO कॉपीराइट करार (WCT) आणि WIPO कार्यप्रदर्शन आणि कार्यक्रम तह (WPPT). पुढे, 2012 च्या दुरुस्ती विधेयकातील मुख्य ठळक मुद्दे आहेत:

- सिनेमॅटोग्राफ चित्रपटांसारख्या कलात्मक आणि ध्वनी रेकॉर्डिंग कामाच्या अधिकारात सुधारणा.
- परवाना आणि असाइनमेंट मंजूर करण्याच्या पद्धतीमध्ये सुधारणा
- इंटरनेट पायरसीपासून संरक्षण.
- WCT आणि WPPT नुसार सुधारणा

कॉपीराइट मालकी मालकाला घेण्याचा काही अपवाद वगळता कामाचा फायदा किंवा वापर अनन्य अधिकार प्रदान करते. जेव्हा एखादी व्यक्ती वर येते किंवा एखादे मूळ कार्य तयार करा, तो किंवा ती त्याचा स्वयंचलित मालक काम करतो आणि त्या कामाच्या कॉपीचा अधिकार त्याच्याकडे असतो.

खालील प्रकारची कामे कॉपीराइट संरक्षणासाठी पात्र आहेत, ही कृती:

- ऑडिओव्हिज्युअल कामे, जसे की टीव्ही शो, चित्रपट आणि ऑनलाइन व्हिडिओ
- चित्रे, पोस्टर्स आणि जाहिराती यासारखी दृश्य कामे
- ध्वनी रेकॉर्डिंग आणि संगीत रचना
- व्हिडिओ गेम आणि संगणक सॉफ्टवेअर
- नाटकीय कामे, जसे की नाटके आणि संगीत
- लिखित कार्ये, जसे की व्याख्याने, लेख, पुस्तके आणि संगीतरचना

१७.२ अर्थ आणि व्याख्या

कॉपीराईट म्हणजे यापैकी कोणतेही काम करण्याचा किंवा अधिकृत करण्याचा अनन्य अधिकार एखाद्या कामाच्या किंवा त्याच्या कोणत्याही महत्त्वपूर्ण भागाच्या संदर्भात खालील कृत्ये, म्हणजे:

A. साहित्यिक, नाटकीय किंवा संगीतविषयक कामाच्या बाबतीत, संगणक प्रोग्राम नसणे

i) कोणत्याही भौतिक स्वरूपात कामाचे पुनरुत्पादन करणे यासह ते साठवणे कोणत्याही माध्यमातील इलेक्ट्रॉनिक माध्यमात;

ii) कामाच्या प्रती आधीच उपलब्ध नसलेल्या लोकांसाठी अभिसरण जारी करणे

iii) सार्वजनिक ठिकाणी काम करणे किंवा लोकांशी संवाद साधणे;

iv) च्या संदर्भात कोणतीही सिनेमॅटोग्राफ फिल्म किंवा ध्वनी रेकॉर्डिंग करणे

v) कामाचे कोणतेही भाषांतर करणे;

vi) कामाचे कोणतेही रुपांतर करण्यासाठी;

साहित्यिक किंवा कलात्मक कार्याच्या संबंधात, सार्वजनिक प्रदर्शनाच्या मार्गाने कामाचे नाट्यमय कामात रूपांतर किंवा अन्यथा रुपांतर याचा अर्थ असा होतो. नाट्यमय कामाच्या संबंधात, रुपांतरणाचा अर्थ कोणताही असेल कामाचे संक्षिप्तीकरण किंवा कामाची कोणतीही आवृत्ती ज्यामध्ये कथा, कृती संपूर्णपणे किंवा मुख्यत्वे फॉर्ममधील चित्रांद्वारे व्यक्त केली जाते पुस्तक किंवा वर्तमानपत्र, मासिक किंवा तत्सम पुनरुत्पादनासाठी योग्य नियतकालिके संगीताच्या कामाच्या संबंधात, अनुकूलन म्हणजे कोणताही कामाची व्यवस्था किंवा प्रतिलेखन होय.

B. संगणक प्रोग्रामच्या बाबतीत कॉपीराइट:

i उपरोक्त खंड (अ) मध्ये निर्दिष्ट केलेली कोणतीही कृती करणे;

ii संगणक प्रोग्रामची कोणतीही प्रत व्यावसायिक भाड्याने देणे किंवा व्यावसायिक भाड्याने विकणे किंवा विक्रीसाठी किंवा विक्रीसाठी ऑफर करणे.

C. कलात्मक कामाच्या बाबतीत:

i) कोणत्याही भौतिक स्वरूपात कामाचे पुनरुत्पादन करणे यासह ते कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमात साठवणे.

ii) लोकांपर्यंत कामाची माहिती देण्यासाठी;

iii) लोकांसाठी कामाची प्रत जारी करणे ज्याच्या अभिसरण प्रती आधीच उपलब्ध नसतात

iv) कोणत्याही सिनेमॅटोग्राफ चित्रपटांमध्ये काम समाविष्ट करण्यासाठी;

v) कामाचे कोणतेही रुपांतर करणे.

D. सिनेमॅटोग्राफ चित्रपटांच्या बाबतीत:

i) कोणत्याही प्रतिमेच्या छायाचित्रासह चित्रपटाची प्रत तयार करणे, इलेक्ट्रॉनिक किंवा कोणत्याही माध्यमात त्याचा काही भाग तयार करणे किंवा इतर साधन साठवणे,

ii) व्यावसायिक भाड्याने विकणे किंवा देणे किंवा विक्रीसाठी किंवा भाड्याने, चित्रपटाची कोणतीही प्रत अशासाठी ऑफर करणे.

iii) चित्रपटाची कोणतीही प्रत विक्रीसाठी किंवा भाड्याने देण्यासाठी किंवा भाड्याने देणे किंवा देणे, अशी प्रत विकली गेली आहे किंवा पूर्वीचे प्रसंग याची पर्वा न करता भाड्याने दिली आहे.

iv) चित्रपट लोकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी,

E. ध्वनी रेकॉर्डिंगच्या बाबतीत:

i) इलेक्ट्रॉनिक किंवा इतर कोणत्याही माध्यमाने संचयित करण्यासह इतर कोणतेही ध्वनी रेकॉर्डिंग तयार करणे,

ii) व्यावसायिक भाड्याने विकणे किंवा देणे किंवा विक्रीसाठी किंवा ध्वनी रेकॉर्डिंगची कोणतीही प्रत अशा भाड्याने देणे,

iii) ध्वनी रेकॉर्डिंग लोकांपर्यंत पोहोचवणे

साहित्यकृतींना चोरी होण्यापासून संरक्षण दिले जाते किंवा ते संरक्षित केले जाते. कॉपीराइटद्वारे अशा साहित्यकृती भौतिक स्वरूपात दिसतात.

वृत्तपत्रे, पुस्तके, संगणक, मासिके, जर्नल्स, काव्यसंग्रह, कादंबरी, सॉफ्टवेअर आणि कार्यक्रम, पत्रे, ई-मेल, कविता, गाण्याचे बोल, सारण्या आणि संकलन यांचा समावेश आहे. साहित्यकृती केवळ वर नमूद केलेल्या गोष्टींनुसार परिभाषित केल्या जात नाहीत तर त्यात विश्वकोशातील नोंदी, गोषवारा, शब्दकोषातील अर्थ आणि वैयक्तिक कविता कॉपीराइट कायद्यांचे ढालमध्ये संरक्षित आहेत.

कॉपीराइट "बौद्धिक मालमत्तेच्या मालकाचा कायदेशीर अधिकार" म्हणून परिभाषित सोप्या भाषेत, कॉपीराईट म्हणजे कॉपी करण्याचा अधिकार. याचा अर्थ असा की उत्पादनांचे मूळ निर्माते आणि ते ज्यांना कामाचे पुनरुत्पादन करण्याचा अनन्य अधिकार असलेल्यांनाच अधिकृतता देतात ते आहेत.

कॉपीराइटची मालकी: (से. १७)

अ) साहित्यिक, नाट्यमय किंवा कलात्मक कार्याच्या बाबतीत:

जर हे काम लेखकाने त्याच्या नोकरीच्या दरम्यान केले असेल तर करारानुसार वर्तमानपत्र, मासिक किंवा तत्सम नियतकालिकाचा मालक मध्ये प्रकाशनाच्या उद्देशाने सेवा किंवा प्रशिक्षणार्थी वृत्तपत्र, मासिक किंवा तत्सम नियतकालिक, सांगितलेला मालक असेल कॉपीराइटचा पहिला मालक. हे मात्र कोणत्याही लेखक आणि त्याचा नियोक्ता यांच्यातील विरुद्ध करार अनुपस्थितीत आहे.

b) छायाचित्र, पेंटिंग किंवा पोर्ट्रेट इत्यादी बाबतीत:

घेतलेल्या छायाचित्राच्या बाबतीत, किंवा एखादे पेंटिंग किंवा काढलेले पोर्ट्रेट, किंवा सिनेमॅटोग्राफ, मौल्यवान विचारासाठी, येथे कोणत्याही व्यक्तीचे उदाहरण, अशा व्यक्तीने, कोणत्याही कराराच्या अनुपस्थितीत याउलट, कॉपीराइटचे पहिले मालक व्हा.

c) सार्वजनिकरित्या दिलेला कोणताही पत्ता किंवा भाषणाच्या बाबतीत:

ज्या व्यक्तीने असा पत्ता किंवा भाषण दिले असेल किंवा अशा व्यक्तीकडे असेल दुसऱ्या व्यक्तीच्या वतीने असा पत्ता किंवा भाषण दिले

त्यामधील प्रताधिकाराचा प्रथम मालक व्यक्ती असेल जरी ती व्यक्ती असेल कोण किंवा कोणाच्या वतीने असे संबोधन किंवा भाषण दिले जाते अशा पत्त्याची किंवा भाषणाची व्यवस्था करणाऱ्या इतर कोणत्याही व्यक्तीद्वारे नियुक्त केलेले ज्यांच्या वतीने असे संबोधन किंवा भाषण दिले जाते.

ड) सरकारी काम:

सरकार, विरुद्ध कोणत्याही कराराच्या अनुपस्थितीत,त्यातील कॉपी राइटचा पहिला मालक.

e) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचे कार्य:

संबंधित आंतरराष्ट्रीय संस्था प्रथम मालक असेल त्यात कॉपीराइट

ज्यामध्ये कॉपीराइट सबसिस्ट आहे त्यामध्ये काम करा:-

कार्य म्हणजे खालीलपैकी कोणतेही कार्य, म्हणजे;

• साहित्यिक कार्य: यात संगणक कार्यक्रम, संगणक डेटाबेस सारण्यांचा समावेश आहे.

• संगीत कार्य: याचा अर्थ संगीत आणि त्यात समाविष्ट असलेले कार्य अशा कामाची कोणतीही ग्राफिकल नोटेशन. यात शब्दांचा समावेश नाही किंवा गाणे किंवा संगीतासह सादर करण्याच्या हेतूने केलेली क्रिया.

• कलात्मक कार्य: याचा अर्थ चित्रकला, शिल्पकला, रेखाचित्र किंवा ए छायाचित्र, कलात्मक असलेले असे कोणतेही काम असो वा नसो गुणवत्ता

• सिनेमॅटोग्राफ फिल्म: सिनेमॅटोग्राफ फिल्म म्हणजे व्हिज्युअलचे कोणतेही काम रेकॉर्डिंग आणि अशा व्हिज्युअलसह ध्वनी रेकॉर्डिंग मुद्रित करणे समाविष्ट करते. याच्या संदर्भात एक "निर्माता" म्हणजे 5) ध्वनी

रेकॉर्डिंग: याचा अर्थ ध्वनी रेकॉर्डिंग ज्यामधून आवाज येऊ शकतो असे रेकॉर्डिंग कोणत्या माध्यमावर आहे याची पर्वा न करता तयार केले जावे.

• ब्रॉडकास्ट: ब्रॉडकास्ट म्हणजे कोणत्याहीद्वारे लोकांशी संवाद वायरलेस प्रसाराचे साधन किंवा चिन्हे किंवा आवाजाच्या स्वरूपात.

• काम करताना पाहणारी व्यक्ती.

साहित्यिक/नाटक = कोण निर्माण करतो

• संगीत कार्य = संगीतकार

• ध्वनी रेकॉर्डिंग = निर्माता

• छायाचित्र = छायाचित्रकार

• संगणक व्युत्पन्न कार्य = कार्यास कारणीभूत असलेली व्यक्ती तयार केले.

१७.३ कॉपीराइट आणि वाजवी वापराचा कालावधी किंवा टर्म

a) लेखकाच्या हयातीत प्रत कालावधीत प्रकाशित केलेले कार्य अधिकार लेखकाच्या आयुष्यभरासाठी + 60 वर्षे आहे.

b) सिनेमॅटोग्राफिक चित्रपट, रेकॉर्ड, मरणोत्तर प्रकाशन, निनावी प्रकाशन, सरकारी आणि आंतरराष्ट्रीय संस्थांची कामे, संज्ञा पुढील कॅलेंडर वर्षाच्या सुरुवातीपासून 60 वर्षे आहे ज्या वर्षी काम प्रकाशित झाले होते.

c) प्रसारण = 25 वर्षे

वाजवी वापर:

वाजवी वापर हा एक कायदेशीर सिद्धांत आहे जो म्हणतो "मालकाची परवानगी न मिळवता विशिष्ट परिस्थितीत सामग्री तुम्ही कॉपीराइट-संरक्षित पुन्हा वापरू शकता."

कॉपीराइट कायदा, 1957, कलम 52 काही कृत्ये किंवा कार्ये जसे की साहित्यिक, नाट्यमय, संगीत किंवा कलात्मक कार्य जे संगणक नाही यांचे कॉपीराइटचे उल्लंघन असे मानले जाऊ शकत नाही वर्णन करते.

(i) "खाजगी किंवा वैयक्तिक वापर, संशोधनासह

(ii) टीका किंवा समीक्षा, त्या कामाची पर्वा न करता;

(iii) चालू घडामोडी आणि चालू घडामोडींचे अहवाल, दिलेली व्याख्याने इ.

१७.४ कॉपीराइट धारकाचे अधिकार

कॉपीराइट कायदा, 1957 भारतात कॉपीराइट संरक्षण प्रदान करतो. ते बहाल करते

खालील दोन प्रकारे कॉपीराइट संरक्षण:

(अ) लेखकाचे आर्थिक अधिकार आणि

(ब) लेखकाचे नैतिक अधिकार.

1. पुनरुत्पादनाचा अधिकार:

कॉपीराइटनंतर प्राप्त झालेला हा सर्वात महत्त्वाचा अधिकार आहे. संरक्षण हा विशिष्ट अधिकार अशा व्यक्तीला अधिकार देतो समान संरक्षित कार्याच्या प्रती कोणत्याही स्वरूपात तयार करण्यासाठी कॉपीराइट. उदाहरणार्थ: कॉपी करणे, कॉम्पॅक्ट डिव्हाइसवरील गाणे किंवा कोणताही आवाज आणि दृश्य रेकॉर्डिंग सामग्रीचे पुनरुत्पादन मानले जाऊ शकते.

2. वितरणाचा अधिकार:

हा अधिकार पुनरुत्पादनाच्या अधिकाराचा आहे किंवा ते समान गट आहेत. एखादी व्यक्ती ज्याच्याकडे विशिष्ट कामाचा कॉपीराइट असू शकतो त्याचे काम कोणत्याही प्रकारे वितरित करा. उदाहरणार्थ: तो प्रिंट घेऊ शकतो आणि कोणत्याही किंमतीशिवाय सामान्य लोकांना

munotes.in

वितरित करा किंवा काही अधिकार किंवा सर्व हस्तांतरित करा त्याच्या आवडीपैकी कोणत्याही एकास धारण करण्याचा अधिकार.

3. व्युत्पन्न कामे करण्याचा अधिकार:

कॉपीराइटला त्याचे कार्य अनेक प्रकारे वापरण्याचा अधिकार आहे उदाहरण कोणत्याही स्वरूपात भाषांतर करणे. उदाहरणार्थ एक रुपांतर म्हणून एक बॉलीवूड चित्रपट कादंबरी तयार करणे. सार्वजनिकरित्या कार्य करण्याचा अधिकार

4. अनुसरण करण्याचा अधिकार:

5. पितृत्वाचा अधिकार:

सामान्य कॉपीराइट कायदा काही काळ संगणकाचे संरक्षण करण्यात अपयशी ठरतो. आवश्यक घटक म्हणून सॉफ्टवेअर आणि इतर डेटा संबंधित माहिती अशा डेटाबेसमध्ये निर्मिती दिसून येत नाही. त्यामुळे अशा सॉफ्टवेअर आणि डेटाबेसचे संरक्षण करण्यासाठी नवीन कायदा गरज होती. डेटाबेस म्हणजे एक माहितीची व्यवस्था जी सर्जनशील असू शकत नाही; ते अजूनही आवश्यक असू शकते अनधिकृत कॉपीपासून संरक्षण. असे पंधरा वर्षांच्या कालावधीसाठी डेटाबेस अधिकार प्रदान केले जातात.

6. खाजगी कॉपी करणे:

हा अधिकार पुनरुत्पादन अधिकारांना अपवाद आहे. या अधिकारानुसार कोणतीही कॉपीराइट संरक्षित कामाच्या प्रती जर असे सिद्ध झाले की अशी कॉपी शैक्षणिक हेतूसाठी आहे आणि त्यामागे कोणताही व्यावसायिक हेतू नाही अशा प्रती तयार केल्या जात आहेत व्यक्ती प्रती तयार करू शकते.

१७.५ नोंदणी

कॉपीराइट नोंदणी प्रक्रिया:

1. अर्ज दाखल करणे:

कॉपीराइट नोंदणीच्या प्रक्रियेतील ही पहिली पायरी आहे. मूळ कामाचा लेखक / त्याचा एजंट / किंवा त्याच्यावरील कोणताही प्रतिनिधी च्या वतीने आवश्यक शुल्कासह फॉर्म IV असलेला अर्ज दाखल करू शकतो. कॉपीराइटच्या अधिकृत वेबसाइटवर उपलब्ध पोर्टलद्वारे किंवा प्रत्यक्षपणे कॉपीराइट कार्यालयात. सोबत रजिस्ट्रारकडे प्रत्येक कामाच्या नोंदणीसाठी स्वतंत्र अर्ज दाखल करावयाचा आहे.

2. परीक्षा:

एकदा अर्ज सबमिट केल्यानंतर कॉपीराईटची परीक्षा असते. एका परीक्षकाला अर्ज पुनरावलोकनासाठी किमान 30 दिवस लागतात. जर कोणी आक्षेप घेतला नसेल किंवा इतरांनी मांडला असेल तर परीक्षकांनी अर्जाची पुढील छाननी करणे सुरू ठेवले पाहिजे जेथे विसंगती आढळली नाही

3. नोंदणी:

नोंदणीसाठी हा अंतिम टप्पा आहे. जेव्हा कुलसचिव समाधानी असतात तेव्हा समर्थनार्थ अर्जासह दिलेला दस्तऐवज केले, तो कॉपीराइटच्या रजिस्टरमध्ये तपशील प्रविष्ट करेल आणि पुढे नोंदणी प्रमाणपत्र जारी करते.

१७.६ कॉपीराइट आणि उपायांचे उल्लंघन

• कॉपीराइटचे उल्लंघन केव्हा होते?

• एखाद्या कामातील कॉपीराइटचे उल्लंघन झाल्याचे मानले जाईल

अ) कॉपीराइटच्या मालकाने परवाना नसलेल्या व्यक्तीद्वारे किंवा अशा प्रकारे प्रदान केलेल्या परवान्याच्या अटींचे उल्लंघन करून

i) काहीही करते, जे करण्याचा अनन्य अधिकार कॉपीराइटचे मालक; किंवा

ii) दळणवळणासाठी वापरल्या जाणाऱ्या कोणत्याही ठिकाणी नफ्यासाठी परवानगी.

जिथे कोणतीही व्यक्ती:

i) विक्रीसाठी किंवा भाड्याने किंवा विक्रीसाठी किंवा कोणत्याही भाड्याने घेण्यासाठी व्यापार प्रदर्शनाद्वारे कामाच्या उल्लंघनाच्या प्रती बनवते;

ii) कामाच्या कोणत्याही उल्लंघन करणाऱ्या प्रती सार्वजनिकपणे व्यापाराद्वारे प्रदर्शित केल्या जातात.

iii) कामाच्या कोणत्याही उल्लंघन करणाऱ्या प्रती भारतात आयात करणे.

कॉपीराइटचे उल्लंघन होत नाही तेव्हा? खालील कॉपीराइटचे उल्लंघन कृत्ये तयार होणार नाहीत:

1) कोणत्याही कामासाठी योग्य व्यवहार करणे, खाजगी किंवा वैयक्तिक वापर त्यासाठी संगणक प्रोग्राम नसणे.

2) कॉपी तयार करणे किंवा संगणक प्रोग्रामचे रूपांतर कायदेशीर पद्धतीने करणे.

3) तयार केलेल्या किंवा पुरवलेल्या प्रमाणित प्रतीमध्ये कोणत्याही कामाचे पुनरुत्पादन सध्या लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्यानुसार

4) वाजवी अर्कांचे सार्वजनिक वाचन किंवा पठण प्रकाशित साक्षरता किंवा नाटकीय काम

५) इमारतीची किंवा संरचनेची पुनर्बांधणी वास्तुशास्त्रीय रेखाचित्रे ज्यावर इमारत बांधली गेली.

6) प्रसारण संस्थेद्वारे क्षणभंगुर रेकॉर्डिंग करणे

स्वतःच्या प्रसारणासाठी स्वतःच्या सुविधा वापरत आहे. नागरी उपचार [से. ५५, ५७, ५८ आणि ६२]:

• जेथे कोणत्याही कामातील कॉपीराइटचे उल्लंघन केले गेले असेल, तर मालक प्रताधिकार हा अशा सर्व उपायांसाठी मनाई आदेशाद्वारे हक्कदार असेल, नुकसान, खाती आणि अन्यथा हक्काचे उल्लंघन कायद्याद्वारे प्रदान केले जाऊ शकते.

• लेखकाला कामाच्या लेखकत्वाचा दावा करण्याचा अधिकार असेल किंवा कोणत्याही विकृती, विकृती, फेरफार संदर्भात नुकसानीचा दावा करा. सांगितलेल्या कामाशी संबंधित जे त्याच्या प्रतिष्ठेला प्रतिकूल आहे.

• स्वतंत्र अधिकारांचे संरक्षण: - जेथे अनेक अधिकारांचा समावेश होतो. मालकाच्या वेगवेगळ्या व्यक्तींच्या मालकीच्या कोणत्याही कामातील कॉपीराइट असा अधिकार उपायांसाठी पात्र असेल {से. ५६}

• लेखकाचे विशेष अधिकार: - या कॉपीराइटच्या नियुक्तीनंतर, पूर्ण किंवा अंशतः, एखाद्या कामाच्या लेखकास अधिकार असेल

अ) कामाच्या लेखकत्वाचा दावा करणे

b) विकृती, अशी कृत्ये त्याच्या प्रतिष्ठेला बाधक ठरतील, संदर्भात नुकसान रोखणे किंवा दावा करणे{से. ५७}.

c) अधिकार क्षेत्र: प्रत्येक खटला किंवा इतर दिवाणी कार्यवाही कोणत्याही कामात कॉपीराईटचे उल्लंघन केल्यास जिल्ह्यात कारवाई करण्यात येईल न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र. {से ६२}.

१७.७ सारांश

परिचय: कॉपीराइट मालकी मालकाला प्रदान करते काहींसह कामाचा लाभ किंवा वापर घेण्याचा अनन्य अधिकार अपवाद या कायद्यांतर्गत कामांना कॉपीराइट संरक्षणाचा अधिकार आहे:

ऑडिओव्हिज्युअल कामे, जसे की टीव्ही शो, चित्रपट आणि ऑनलाइन व्हिडिओ, व्हिज्युअल कामे, जसे की पेंटिंग, पोस्टर्स आणि जाहिराती, ध्वनी रेकॉर्डिंग कॉपीराइट आणि संगीत रचना, व्हिडिओ गेम्स आणि संगणक सॉफ्टवेअर इ

कॉपीराइट अस्तित्वात असलेले कार्य: साहित्यिक कार्य: संगीत कार्य: कलात्मक कार्य: सिनेमॅटोग्राफ चित्रपट: प्रसारण:

कॉपीराइट आणि वाजवी वापराचा कालावधी: जीवनादरम्यान प्रकाशित केलेले कार्य लेखकाची वेळ प्रत अधिकाराची मुदत लेखकाच्या आयुष्यभरासाठी असते + 60 वर्षे. 25 वर्षे प्रसारण. वाजवी वापर हा एक कायदेशीर सिद्धांत आहे जो म्हणतो “तुम्ही काही विशिष्ट

परिस्थितीत कॉपीराइट-संरक्षित सामग्रीचा पुनर्वापर करू शकता कॉपीराइट मालकाची परवानगी न घेता."

कॉपीराइट धारकाचे हक्क: पुनरुत्पादनाचा अधिकार, वितरणाचा अधिकार, व्युत्पन्न कामे करण्याचा अधिकार, अनुसरण करण्याचा अधिकार, पितृत्वाचा अधिकार, खाजगी कॉपी करणे.

कॉपीराइट नोंदणी प्रक्रिया: अर्ज भरणे, परीक्षा, नोंदणी कॉपीराइट उल्लंघन आणि उपाय. विक्री किंवा भाड्याने करते किंवा कामाच्या कोणत्याही उल्लंघन करणाऱ्या प्रती विक्रीसाठी किंवा भाड्याने देण्यासाठी व्यापार प्रदर्शनाद्वारे;

कामाच्या कोणत्याही उल्लंघन करणाऱ्या प्रती सार्वजनिकपणे प्रदर्शित करतात.

१७.८ प्रश्न

1. कॉपीराइट म्हणजे काय?

2. कॉपीराइट काय काम करत आहे?

3. कॉपीराइट धारकाचे अधिकार काय आहेत?

4. कॉपीराइट उल्लंघन आणि लागू असलेल्या समस्यांवरील उपायांची चर्चा करा.

५. टीप लिहा:-

a वाजवी वापर

b कामाच्या नोंदणीची प्रक्रिया

❖❖❖❖

munotes.in

१८

पेटंट

घटक रचना :

१८.० उद्दिष्ट्ये

१८.१ विषय परिचय.

१८.२ अर्थ आणि व्याख्या

१८.३ पेटंटची मुदत

१८.४ पेटंट अनुदानासाठी आवश्यक गोष्टी

१८.५ पेटंट मिळविण्याची प्रक्रिया

१८.६ पेटंट उल्लंघन आणि उपाय

१८.७ सारांश

१८. ८ प्रश्न

१८ .० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- पेटंटचा अर्थ आणि व्याख्या
- पेटंट मिळविण्याची प्रक्रिया
- पेटंट अधिकारांचे उल्लंघन आणि उपलब्ध उपाय
- कॉपीराइट आणि वाजवी वापराच्या संज्ञा

१८.१ विषय परिचय

पेटंट हे शोधाच्या बदल्यात राज्याचे प्रमुख सरकार किंवा सरकारने दिलेले एकाधिकार आणि कायदेशीर अधिकार आहे. एक मंजूर पेटंट देते मालकाला प्रदेशातील आविष्कार वापरून इतरांना प्रतिबंधित करण्याचा अधिकार ज्याचा पेटंट संबंधित आहे. शोध पेटंट वापरण्याचा सकारात्मक अधिकार देत नाही.

munotes.in

१८.२ अर्थ आणि व्याख्या

पेटंट हा एखाद्या शोधासाठी सरकारने दिलेला एक विशेष अधिकार आहे, कल्पक पाऊल समाविष्ट आहे आणि औद्योगिक अनुप्रयोग करण्यास सक्षम आहे. भारतीय पेटंट कायदा, 1970 चे कलम 2(1)(m) पेटंटची अशी व्याख्या करते: "पेटंट" याचा अर्थ या कायद्यांतर्गत मंजूर केलेल्या कोणत्याही शोधाचे पेटंट.

पेटंट म्हणजे कायद्यानुसार मंजूर केलेल्या कोणत्याही शोधाचे पेटंट. च्या अनुदानाने पेटंट, मक्तेदारीच्या मार्गाने संरक्षण शोधकर्त्याला मर्यादित कालावधी साठी विस्तारित केले जाते.

a) नवीन उत्पादन शोधणे; किंवा

b) नवीन प्रक्रिया शोधणे; आणि

c) नवीन शोध लावलेले उत्पादन किंवा प्रक्रिया औद्योगिक वापरासाठी सक्षम आहे.

जेव्हा पेटंट मंजूर केले जाते आणि लेखाच्या संदर्भात लागू होते किंवा या प्रक्रियेला अनुक्रमे पेटंट आर्टिकल आणि पेटंट प्रक्रिया म्हणतात.

ज्या व्यक्तीच्या नावे पेटंट मंजूर केले जाते आणि ज्याला पेटंटच्या रजिस्टरमध्ये प्रवेश केला जातो. पेटंटमध्ये एक विशेष परवाना समाविष्ट आहे. विशेष परवानाधारक म्हणजे पेटंटधारकाकडून दिलेला परवाना पेटंट केलेल्या आविष्काराच्या संदर्भात परवानाधारकावर कोणताही अधिकार.

१८.३ पेटंटची मुदत

पेटंट कायदा, 1970 चे कलम 53 हे भारतात पेटंट मुदतीच्या निर्धारणाशी संबंधित आहे. कलम 53 मधील उपकलम 1 दिलेले पेटंट प्रत्येकाची मुदत प्रदान करते, 20 वर्षांचे असेल. पेटंटची मुदत संपुष्टात येऊ शकते, 20 वर्षांची मुदत संपली. दुसरे म्हणजे जर पेटंट पैसे भरण्यास असमर्थ असेल किंवा वार्षिक नूतनीकरण शुल्क भरण्याकडे दुर्लक्ष केले.

या मक्तेदारी अधिकारांचा वापर राज्यपाल कधीही करू शकतात, पेटंट धारकावर निर्बंध लादणे.

१८.४ पेटंट अनुदानासाठी आवश्यक गोष्टी

पेटंट हा बौद्धिक संपत्तीचा एक प्रकार आहे जो त्याच्या शोध बनवणे, वापरणे किंवा विकणे यापासून इतरांना वगळण्याचा अधिकार मालकाला कायदेशीर देतो. सक्षम प्रकटीकरण प्रकाशित करण्याच्या बदल्यात मर्यादित शोध कालावधी.

पेटंट कायदा, 2005 चे कलम 2(1)(j), "शोध" ची व्याख्या नवीन म्हणून करते की उत्पादन किंवा एक कल्पक पाऊल आणि औद्योगिक सक्षम असलेली प्रक्रिया म्हणून अर्ज.

1. नवकल्पना नवीन असणे आवश्यक आहे आणि त्याचा पूर्वीचा वापर नसावा:

शोध नवीन असणे आवश्यक आहे आणि पूर्वी वापरलेले नाही. ते अस्सल असावे आणि इतरांना पूर्वी माहित नव्हते. ते आधी कुठेही प्रकाशित करू नये.

2. नावीन्य उपयुक्त आहे:

ही आवश्यकता नवीन उत्पादन, प्रक्रिया किंवा शोध कोणीतरी विकत घेईल की नाही या दृष्टीने "उपयुक्त" आहे याशी संबंधित नाही.

त्याऐवजी, पेटंटमधील दावे आणि माहितीनुसार शोध लावला जाण्यास सक्षम आहे की नाही याच्याशी ते संबंधित आहे. एप्रिल 2013 पासून, विशिष्ट माहिती उघड करण्याची आवश्यकता आहे, पेटंट स्पेसिफिकेशनमधील आविष्कारासाठी भरीव आणि विश्वासार्ह वापर.

3. त्याची औद्योगिक उपयोज्यता असावी:

ज्यात औद्योगिक आहेत फक्त तेच शोध पेटंट लागू करण्यायोग्य आहेत,

4. नावीन्य कल्पक आहे:

नवीन उत्पादन, प्रक्रिया किंवा शोधची ही आवश्यकता च्या "स्पष्टता" शी संबंधित आहे. जर ते एखाद्या कुशल व्यक्तीसाठी "स्पष्ट" असेल तर पेटंट करण्यायोग्य नाही. त्यात कल्पकतेचे वैशिष्ट्य असले पाहिजे.

पेटंटेबल आविष्कार आणि नॉन-पेटंटेबल शोध:

पेटंट करण्यायोग्य शोध:

अ) नवीन उत्पादने जसे की खेळणी, उपकरणे, साधने, वैद्यकीय उपकरणे, फार्मास्युटिकल औषधे

ब) नवीन प्रक्रिया, जसे की उत्पादन प्रक्रिया किंवा औद्योगिक पद्धत किंवा प्रक्रिया

क) सॉफ्टवेअर

ड) व्यवसाय पद्धती

इ) काही प्रकारचे जैविक साहित्य

पेटंट करण्यायोग्य शोध नाही:

अ) कलात्मक निर्मिती

ब) गणिती अल्गोरिदम किंवा मॉडेल

क) अमूर्त बौद्धिक किंवा मानसिक संकल्पना किंवा प्रक्रिया

ड) योजना किंवा योजना

इ) तत्त्वे किंवा सिद्धांत

फ) अमूर्त सिद्धांत केवळ वैज्ञानिक तत्त्वाचा शोध किंवा सूत्र तयार करणे

ग) शेती किंवा फलोत्पादनाच्या पद्धती.

ह) अणुऊर्जेशी संबंधित शोध पेटंट करण्यायोग्य नाहीत.

ई) केवळ व्यवस्था किंवा पुनर्रचना किंवा ज्ञात डुप्लिकेशन उपकरणे

ज) एक शोध जो फालतू आणि स्पष्ट आहे

क) औषधी, शस्त्रक्रिया, उपचारात्मक, रोगप्रतिबंधक किंवा इतर मानवी उपचार कोणतीही प्रक्रिया.

१८ .५ पेटंट मिळविण्याची प्रक्रिया

सरकारने किंवा राज्याच्या प्रमुखाने दिलेले पेटंट, शोधकर्त्याला त्याचा शोध बनवण्याचा वापरण्याचा आणि विकण्याचा अनन्य अधिकार, हक्क ते प्रदान करते. फाइल केल्याच्या तारखेपासून 20 वर्षांसाठी अनन्य अधिकार उपलब्ध आहेत. संकल्पनात्मक कल्पना म्हणजे तयार केलेल्या आविष्कारांचे रक्षण करणे आणि म्हणूनच, अधिक उदात्त घडामोडींना प्रोत्साहन देणे. भारतात पेटंट दाखल करण्यासाठी प्रक्रिया खालीलप्रमाणे आहेत-

1. पेटंट अर्जाचा मसुदा तयार करणे:

फॉर्म-I मध्ये अर्ज दाखल केला जाऊ शकतो आणि सबमिट केला जाऊ शकतो. मालक किंवा शोधकाचा कायदेशीर प्रतिनिधी द्वारे दाखल केले जाऊ शकते.

2. पेटंट अर्ज दाखल करणे:

येथूनच खरी प्रक्रिया सुरू होते. पेटंटचा मसुदा तयार केल्यानंतर अर्ज, हे फॉर्म 1 मध्ये अर्ज सरकारी पेटंट कार्यालयात दाखल केले जाऊ शकते. अर्ज क्रमांक पेटंटसह पावती तयार केली जाईल. फॉर्म २ अंतर्गत शोध सुरुवातीच्या टप्प्यावर आहे; केसमध्ये एक तात्पुरती पेटंट अर्ज देखील दाखल करू शकतो.

3. अर्जाचे प्रकाशन:

संपूर्ण तपशील भरल्यानंतर, फाइल केल्याच्या तारखेपासून 18 महिने. अर्ज प्रकाशित केला जातो. प्रकाशनासाठी अर्जदाराकडून आवश्यकता त्यासाठी काही विशेष गरज नाही. या प्रक्रियेत आक्षेपही मागता येतो.

4. आक्षेपांना उत्तर द्या:

पहिल्या परीक्षेच्या अहवालाद्वारे अर्जदाराने प्रतिसाद देणे आवश्यक आहे. पेटंट कार्यालयाकडून आक्षेप प्राप्त झाले. अर्जदाराने दाखल करणे अपेक्षित आहे. परीक्षा अहवालात घेतलेल्या आक्षेपांना लेखी उत्तर. अशा आक्षेपाची सुनावणी प्रत्यक्ष सुनावणी किंवा व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग द्वारे मागवली जाऊ शकते.

5. पेटंटचे अनुदान:

सर्व आक्षेपांना उत्तर दिल्यानंतर, अर्ज केला जाईल. सर्व पेटंटेबिलिटी आवश्यकता पूर्ण करत असल्याचे आढळल्यानंतर अनुदान द्या, आणि शेवटी, अर्जदाराला पेटंट मंजूर केले जाईल. पेटंटचे अनुदान आहे वेळोवेळी प्रकाशित होणाऱ्या पेटंट जर्नलमध्ये सूचित केले जाते.

१८.६ पेटंट उल्लंघन आणि उपाय

पेटंट उल्लंघन:

पेटंट उल्लंघन हे प्रतिबंधित पेटंट धारकाच्या परवानगीशिवाय पेटंट शोधकृतीचे कमिशन आहे.

जेव्हा एखादी व्यक्ती त्याच्या शोधात असलेल्या पेटंट शिवाय शोध तयार करून, वापरून किंवा परवानगी विकून पेटंट अधिकारांचे उल्लंघन करते.

उपलब्ध उपाय:

दिलेली मदत: S- 108 उल्लंघन केल्याच्या खटल्यात यशस्वी फिर्यादीला मिळणारे सवलत

समाविष्ट-(i)एक आदेश;(ii)नुकसान;(iii)नफ्याचे खाते;(iv)एक ऑर्डर डिलिव्हर-अप किंवा नष्ट करण्यासाठी (v) वैधतेचे प्रमाणपत्र; (vi) खर्च.

आदेश:

आदेश हा प्रतिबंधात्मक नागरी उपाय आहे.

आदेश दोन प्रकारचे आहेत:

(i) इंटरलोक्यूटरी/तात्पुरता आदेश आणि

(ii) कायमचा मनाई हुकूम.

तात्पुरता आदेश विशिष्ट कालावधीसाठी किंवा तोपर्यंत मर्यादित आहे. केस शेवटी गुणवत्तेवर निर्णय घेतला जातो. त्यानंतर कायमस्वरूपी मनाई आदेश दिला जातो. खटल्याच्या गुणवत्तेवर पक्षकारांची सुनावणी. पेटंटच्या कालावधीपुरते कायम मर्यादित मनाई आहे

munotes.in

नुकसान किंवा नफ्याचा हिशेब:

नुकसानीचे उपाय किंवा नफ्याचे खाते फिर्यादीचा हक्क आहे. त्यापैकी एक निवडण्याचा पर्याय फिर्यादीला दिला आहे.

उल्लंघन करणाऱ्या वस्तू जप्त करणे किंवा जप्त करणे आणि अंमलबजावणी:

इतर सवलतीं व्यतिरिक्त न्यायालय आदेश देऊ शकते. उल्लंघन करणाऱ्या वस्तू आणि साहित्य आणि अवजारे. जे प्रामुख्याने उल्लंघन करणाऱ्या वस्तूंच्या निर्मितीमध्ये वापरले जातात जप्त, जप्त किंवा नष्ट करणे, जसे की कोणतीही भरपाई न देता प्रकरणाची परिस्थिती न्यायालयाच्या अंतर्गत योग्य वाटते.

सामान्य गुन्हेगारी उपाय म्हणजे कारावास किंवा दंडाद्वारे शिक्षा किंवा दोन्ही.

१८.७ सारांश

प्रस्तावना: पेटंट हा सरकारद्वारे एखाद्यासाठी दिलेला एक विशेष अधिकार आहे. शोध जो नवीन आहे, त्यात कल्पक पाऊल समाविष्ट आहे आणि औद्योगिक सक्षम आहे.

पेटंटची मुदत:

मंजूर केलेल्या प्रत्येक पेटंटची मुदत 20 वर्षे असेल. पेटंटची मुदत 20 वर्षांच्या मुदतीनंतर संपुष्टात येऊ शकते.

पेटंट मंजूर करण्यासाठी आवश्यक गोष्टी:

नावीन्य हे नवीन असले पाहिजे आणि त्याचा आधी वापर नसावा, नवोपक्रम आहे.

उपयुक्त: त्यात औद्योगिक उपयुक्तता असणे आवश्यक आहे, नावीन्य कल्पक आहे:

पेटंट मिळविण्याची प्रक्रिया: पेटंट अर्जाचा मसुदा तयार करणे: पेटंट अर्ज, अर्जाचे प्रकाशन, आक्षेप, दाखल करणे याला प्रतिसाद द्या.

पेटंट पेटंटचे अनुदान:

पेटंट उल्लंघन:

परवानगीशिवाय पेटंट केलेल्या आविष्काराच्या संदर्भात प्रतिबंधित कृती पेटंट धारकाकडून पेटंट उल्लंघन हे कमिशन आहे. जेव्हा कोणी पेटंट अधिकारांचे उल्लंघन करते तेव्हा असे होते

एखाद्या शोधकाने त्याच्या शोधात शोध लावला, पेटंट मालकाच्या परवानगीशिवाय वापरला किंवा विकला.

उपाय उपलब्ध : इंटरलोक्यूटरी /तात्पुरता आदेश आणि कायमचा आदेश.

१८.८ प्रश्न

1. पेटंटची संकल्पना आणि त्याची लागूता स्पष्ट करा.

2. पेटंट करण्यायोग्य काय आहे आणि कोणत्या गोष्टी पेटंट करण्यायोग्य नाहीत?

3. पेटंट मिळविण्यासाठी काय प्रक्रिया आहेत?

4. टीप लिहा

a पेटंट अधिकारांचे उल्लंघन आणि उपाय उपलब्ध

b पेटंटची मुदत

c पेटंट मंजूर करण्यासाठी आवश्यक गोष्टी.

❖❖❖❖

munotes.in

१९

ट्रेडमार्क

घटक रचना :

१९.० उद्दिष्ट्ये

१९.१ विषय परिचय.

१९.२ अर्थ आणि व्याख्या

१९.३ ट्रेडमार्कची नोंदणी

१९.४ ट्रेडमार्कचे प्रकार

१९.५ ट्रेडमार्कची कार्ये

१९.६ ट्रेडमार्क ज्याची नोंदणी केली जाऊ शकत नाही.

१९.७ उत्तीर्ण होणे

१९.८ ट्रेडमार्क उल्लंघन

१९.९ उपलब्ध उपाय

१९.१० प्रश्न

१९.११ उद्दिष्ट्ये

१९.० उद्दिष्ट्ये

ह्या घटकाच्या अभ्यासानंतर विद्यार्थ्यांना पुढील गोष्टींची माहिती होईल.

- ट्रेडमार्क चा अर्थ आणि व्याख्या
- ट्रेडमार्कच्या नोंदणीची प्रक्रिया
- ट्रेडमार्कची कार्ये आणि "पासिंग ऑफ" चा अर्थ
- ट्रेडमार्क आणि उपलब्ध उपायांचे उल्लंघन

१९.१ विषय परिचय

ट्रेडमार्क हा बौद्धिक संपदा अधिकारांचा एक प्रकार आहे. बौद्धिक संपदा हक्क लोकांना त्यांच्या नाविन्यपूर्ण गोष्टींचे मालकी हक्क उत्पादन आणि सर्जनशील मन राखण्याची

परवानगी देतात. मानवी प्रयत्नांचे फलित म्हणून बौद्धिक संपदा प्रकाशात आली, नोंदणी आणि उल्लंघनासाठी शुल्क अनेक शुल्कांद्वारे मर्यादित आहे. बौद्धिकाचे प्रकार मालमत्ता म्हणजे ट्रेडमार्क, कॉपीराइट कायदा, पेटंट कायदा आणि डिझाइन्स कायदा इ. होय.

१९.२ अर्थ आणि व्याख्या

ट्रेडमार्कमध्ये नाव, शब्द किंवा चिन्ह समाविष्ट आहे जे वस्तूंपासून इतर उद्योगांचा माल वेगळे करते. ट्रेडमार्कसह प्रक्रिया सुलभ होते कारण वस्तू किंवा सेवांचे विपणन ओळखणे ट्रेडमार्क असलेले उत्पादन हे या कायद्याचे सार आहे. दुसऱ्या वापरकर्त्याद्वारे त्याच्या चिन्हाचा वापर मालक प्रतिबंधित करू शकतो. लोगो, प्रतिमा चिन्ह, चित्र चिन्ह किंवा घोषणा ट्रेडमार्क असू शकतो.

ट्रेडमार्क कायदा, 1999 च्या कलम 2(1) (zb) नुसार, एक ट्रेडमार्क 'ट्रेडमार्क' "म्हणजे एक चिन्ह जे प्रतिनिधित्व करण्यास सक्षम आहे ग्राफिक आणि एखाद्याच्या वस्तू किंवा सेवांमध्ये फरक करण्यास सक्षम इतरांमधील व्यक्ती, आणि त्यामध्ये वस्तूंचा किंवा त्यांच्या काराचा पॅकेजिंग आणि रंगांचे संयोजन समावेश असू शकतो."

१९.३ ट्रेडमार्कची नोंदणी

1. ट्रेडमार्क अर्ज दाखल करणे

भारतातपहिली पायरी म्हणजे ट्रेडमार्क रजिस्ट्रारकडे ट्रेडमार्क अर्ज दाखल करणे. आजकाल, फाइलिंग बहुतेक ऑनलाइन केले जाते. एकदा अर्ज आहे दाखल केले, भविष्यातील पत्रव्यवहारासाठी ताबडतोब अधिकृत पावती जारी केली जाते.

2. परीक्षा

ट्रेडमार्क अर्ज दाखल केल्यावर, विसंगतीच्या काही विसंगती आहेत की नाही हे शोधण्यासाठी परीक्षकाद्वारे त्याची तपासणी केली जाते. ही प्रक्रियापूर्ण होण्यास सुमारे एक वर्ष लागू शकते. एक परीक्षक कोणत्याही आरक्षणाशिवाय किंवा अटीशिवाय ट्रेडमार्क स्वीकारू शकतो. जर अर्ज स्वीकारला असेल तर ट्रेडमार्क ट्रेडमार्क जर्नल मध्ये प्रकाशित केला जाईल.

3. प्रकाशन:

प्रकाशनाची पायरी ट्रेडमार्क नोंदणीमध्ये समाविष्ट केली आहे. प्रक्रिया जेणेकरुन जो कोणी ट्रेडमार्कच्या नोंदणीवर आक्षेप घेतो त्याला विरोध करण्याची संधी. जर, प्रकाशनापासून 3-4 महिन्यांनंतर कोणताही विरोध नाही, ट्रेडमार्क नोंदणीसाठी पुढे जातो. निष्पक्ष सुनावणी होऊन निर्णय दिला जातो.

4. नोंदणी प्रमाणपत्र:

एकदा अर्ज ट्रेडमार्क नोंदणीसाठी पुढे गेला की, खालील ट्रेडमार्क जर्नलमध्ये प्रकाशन, सीलखाली नोंदणी प्रमाणपत्र ट्रेडमार्क कार्यालयाकडून जारी केले जाते.

5. नूतनीकरण:

ट्रेडमार्कचे दर 10 वर्षांनी कायमचे नूतनीकरण केले जाऊ शकते. त्यामुळे, लोगो किंवा ब्रँड नाव नोंदणी कायमस्वरूपी संरक्षित केली जाऊ शकते.

१९.४ ट्रेडमार्कचे प्रकार

ट्रेडमार्क कायदा, 1999, विविध प्रकारच्या नोंदणीला परवानगी देतो ट्रेडमार्क जसे की शब्द चिन्ह, सेवा चिन्ह, सामूहिक चिन्ह, प्रमाणन चिन्ह, मालिका चिन्ह लोगो/चिन्ह आणि इतर अनेक.

भारतातील ट्रेडमार्कचे प्रकार खालीलप्रमाणे आहेत

1. शब्द गुण. वर्ड मार्क्स हे ट्रेडमार्कचे सर्वात सामान्य प्रकार आहेत जे भारतात नोंदणीकृत आहेत. ...
2. सेवा गुण. सेवा चिन्हे कंपनीच्या सेवेचे प्रतिनिधित्व करतात किंवा मध्ये व्यवसाय व्यवहार.
3. लोगो आणि चिन्हे.
4. वस्तूंचा आकार.
5. मालिका गुण.
6. सामूहिक ट्रेडमार्क.
7. प्रमाणन चिन्ह.
8. भौगोलिक निर्देशक.

1.शब्द चिन्ह:

वर्ड मार्क्स हे नोंदणीकृत ट्रेडमार्कचे सर्वात सामान्य प्रकार आहेत भारतात. हे उत्पादन ओळखण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या कोणत्याही चिन्हांचा संदर्भ देतात आणि ट्रेडिंग कंपनी किंवा सेवा देणाऱ्या कंपनीच्या सेवा. जर तुमच्या उत्पादनाचे किंवा सेवेचे नाव मजकूर-आधारित आहे (फक्त मजकूर आहे) ते वर्ड मार्क्स अंतर्गत नोंदणी करावी. उदाहरणार्थ - Nestle® हा शब्द वर्ड-मार्क म्हणून नोंदणीकृत आहे.

2. सेवा गुण:

सेवा चिन्हे कंपनी किंवा व्यवसाय ज्या सेवेचा व्यवहार करतात त्या सेवा दर्शवतात. ते बाजारात उपलब्ध असलेल्या विविध सेवांमध्ये फरक करतात.

उदाहरणार्थ - FedEx एक नोंदणीकृत कुरियर वितरण सेवा प्रदाता आहे.

3. लोगो आणि चिन्हे:

लोगो ही मुद्रित/पेंट केलेली आकृती/डिझाइन/वर्ण आहे आणि त्यात समाविष्ट नाही कोणतीही अक्षरे/शब्द/अंक. लोगो म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या शब्द चिन्हांसाठी, ट्रेडमार्कची नोंदणी शब्द चिन्ह आणि उपकरण म्हणून करणे आवश्यक आहे गुण भारतात, या दोन्ही पैलूंसाठी नोंदणी अएकल अर्ज. उदाहरणार्थ - ऍपलकडे नोंदणीकृत लोगो आहे जो त्यांच्या प्रत्येकावर वापरला जातो.

4. वस्तूंचा आकार

वस्तूंच्या आकाराचे ट्रेड ड्रेसमध्ये वर्गीकरण केले जाते (उत्पादन) ज्यामध्ये लोगो किंवा लेबल व्यतिरिक्त त्याच्या पॅकेजिंगवर आधारित वेगळे उत्पादन देखील असू शकते. उदाहरणार्थ - कोका-कोलाची बाटली इतर ब्रँडपेक्षा वेगळी आहे. त्याच्या बाटलीच्या आकाराच्या आधारावर.

5. सेवा गुण

सेवा चिन्हे ट्रेडमार्क आहेत ज्यात एक सामान्य अक्षर, उपसर्ग किंवा प्रत्यय, अशा प्रकारे 'सामान्य नाव' सामायिक करणारे गुणांचे कुटुंब म्हणून सूचित करते. ते केवळ विशिष्ट नसलेल्या वर्णांच्या (वस्तू, किंमत, गुणवत्ता किंवा आकार). उदाहरणार्थ - मॅकडोनाल्डमध्ये 'Mc' ची मालिका शब्द चिन्ह म्हणून नोंदणीकृत आहे जे त्यांच्या विविध उत्पादन श्रेणीचे प्रतिनिधित्व करते जसे की Mc चिकन, Mc भाजी इ.

6. सामूहिक ट्रेडमार्क

हे चिन्ह लोकांच्या गटाशी जोडलेले आहेत आणि एका उत्पादनाशी नाही किंवा सेवा. हे ट्रेडमार्क प्रामुख्याने एका संस्थेच्या मालकीचे आहेत, संस्था किंवा कोणतीही संघटना. च्या सदस्यांद्वारे त्यांचा वापर केला जाऊ शकतो एक भाग म्हणून त्यांचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी संघटना.

ते "मूळचे बॅज" आहेत जे वैयक्तिक, त्याची/तिची उत्पादने आणि सेवा विशिष्ट स्त्रोत सूचित करतात.

उदाहरणार्थ - चार्टर्ड अकाउंटंट "CA" डिव्हाइस वापरू शकतो कारण तो चार्टर्ड अकाउंटंट्स संस्थेचे नोंदणीकृत सदस्य.

7. प्रमाण चिन्ह

प्रमाण चिन्ह कंपनीची विशिष्ट गुणवत्ता मानक दर्शविण्यासाठी तयार केले आहे. याचा अर्थ जनतेला याची जाणीव होईल की व्यापाऱ्याच्या वस्तू किंवा सेवा प्रमाणित केल्या जातात कारण त्यांनी विशिष्ट मानक पूर्ण केले आहे,

प्रमाण चिन्हाची मालकी असलेल्या प्रमाणित संस्थेने परिभाषित केल्यानुसार असते. वस्तू आणि सेवांचे "मानक" परिभाषित करण्यासाठी प्रमाणन चिन्ह वापरले जातात. उदाहरणार्थ - FSSAI - पॅकेज केलेल्या अन्नाच्या गुणवत्तेसाठी प्रमाणपत्र.

8. भौगोलिक संकेतक: उत्पादने अद्वितीय स्वरूपवर भौगोलिक संकेत वापरला जातो, प्रतिष्ठा आणि उत्पादनांची गुणवत्ता दर्शविण्यासाठी मूळ स्थानावर आधारित मालकी भौगोलिक निर्देशकांना GI नोंदणीद्वारे पुरस्कृत केले जाते आणि विशिष्ट भौगोलिक उत्पत्तीतून आलेले नैसर्गिक, कृषी, उत्पादित आणि हस्तकला उत्पादनांना दिले जाते. उदाहरणार्थ - दार्जिलिंग चहा बौद्धिक संपदा अंतर्गत जीआय आहे अधिकार.

१९.५ ट्रेडमार्कची कार्ये

ट्रेडमार्क स्त्रोत किंवा मूळ ओळखण्याच्या उद्देशाने कार्य करते.

ट्रेडमार्क खालील चार कार्ये करते.

1. हे उत्पादन आणि त्याचे मूळ ओळखण्यात मदत करते.

2. त्याची गुणवत्ता हमी देण्याचा प्रस्ताव आहे.

3. ते उत्पादनाची जाहिरात करते. ट्रेडमार्क उत्पादनाचे प्रतिनिधित्व करतो.

4. विशेषतः ग्राहक किंवा संभाव्य ग्राहकांच्या मनात उत्पादनाची प्रतिमा तयार करते.

5. हे अस्सल खरेदीदाराला बनावट गोष्टींपासून स्वतःचे संरक्षण करण्यास मदत करते.

१९.६ ट्रेडमार्क ज्याची नोंदणी केली जाऊ शकत नाही.

अ) ज्याचा वापर फसवणूक किंवा फसवणूक किंवा वापरकर्त्यांच्या मनात गोंधळ कारणीभूत असण्याची शक्यता आहे.

ब) एक खूण ज्याचा वापर त्या काळासाठी कोणत्याही कायद्याच्या विरुद्ध असेल;

क) निंदनीय किंवा अश्लील बाब असलेले चिन्ह;

ड) धार्मिकांना दुखापत होण्याची शक्यता असलेल्या कोणत्याही बाबीचा समावेश असलेले चिन्ह समाजातील कोणत्याही वर्गाची किंवा विभागाची संवेदनशीलता;

इ) अशी खूण ज्याला कायद्याच्या न्यायालयात संरक्षण दिले जाणार नाही

फ) समान वस्तू किंवा समान वर्णनाच्या वस्तू एक चिन्ह जे आधीपासून नोंदणीकृत ट्रेडमार्कशी समान आहे

ग) एक शब्द जो कोणत्याही एका रासायनिक नावाचे स्वीकृत नाव आहे किंवा रासायनिक पदार्थांच्या संदर्भात रासायनिक संयुग.

ह) भौगोलिक नाव किंवा आडनाव किंवा वैयक्तिक नाव किंवा कोणतेही त्याचे सामान्य संक्षेप किंवा संप्रदाय, जात किंवा जमातीचे नाव.

munotes.in

१९.७ उत्तीर्ण होणे

"पासिंग ऑफ" ज्याचा वापर नोंदणी नसलेल्या ट्रेडमार्क अधिकारांची अंमलबजावणी करण्यासाठी केला जाऊ शकतो. उत्तीर्ण होण्याचा कायदा एखाद्या व्यक्तीला त्याचे चुकीचे वर्णन करण्यापासून प्रतिबंधित करतो. पासिंग ऑफ ही संकल्पना काळाच्या ओघात बदलत गेली. येथे प्रथम ते एका व्यक्तीच्या मालाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी चिकटलेले होते दुसरा नंतर त्याचा विस्तार व्यवसाय आणि सेवांमध्ये करण्यात आला. त्यानंतर ते व्यवसाय आणि गैर-व्यापारापर्यंत विस्तारले गेले, आज ते अनुचित व्यापार आणि अयोग्य अशा अनेक प्रकारांना लागू केले जाते. स्पर्धा जेथे एका व्यक्तीच्या क्रियाकलापांमुळे नुकसान किंवा इजा होते.

ब्रिटिश डायबेटिक असोसिएशन व्ही डायबेटिक सोसायटीमध्ये, दोन्ही पक्ष सेवाभावी संस्था होते. त्यांची नावे भ्रामकपणे सारखीच होती. शब्द 'असोसिएशन' आणि 'सोसायटी' खूप जवळ होते कारण ते सारखेच होते व्युत्पत्ती आणि अर्थ आणि फॉर्ममध्ये पूर्णपणे भिन्न नव्हते. कायमस्वरूपी मनाई मंजूर होते.

१९.८ ट्रेडमार्क उल्लंघन

ट्रेड मार्क्स कायद्याचे कलम 29 चे उल्लंघन ठरवते. ट्रेडमार्क सोप्या शब्दात, जेव्हा मालकाचे अनन्य अधिकार नोंदणीकृत ट्रेडमार्कचे उल्लंघन केले जाते, ते ट्रेडमार्क उल्लंघन असल्याचे म्हटले जाते. ट्रेडमार्क नोंदणी त्यांना विशेष अधिकार प्रदान करते. प्रोप्रायटर म्हणजेच अर्जदाराचे ब्रँड नाव. ज्या नोंदणीकृत वर्गात आहे त्या ट्रेडमार्कचे प्रमाणपत्र नोंदणी मालकाला ब्रँड वापरण्याचे विशेष अधिकार प्रदान करते. जर, तृतीय पक्ष व्यापार करताना मालकाच्या परवानगीशिवाय त्यांच्या व्यावसायिक क्रियाचे नाव ब्रँड नाव वापरतो, हे मालकाच्या अधिकाराचे उल्लंघन आहे आणि आहे ट्रेडमार्कचे उल्लंघन म्हणून संबोधले जाते.

ट्रेडमार्क उल्लंघनाच्या सर्वात सामान्य प्रकरणांमध्ये जवळून किंवा वापरणे समाविष्ट आहे. संबंधित वस्तूंसाठी भ्रामकपणे समान ब्रँड नावे किंवा लोगो आणि सेवा; आणि चुकीची छाप किंवा गोंधळ निर्माण करणारे चिन्ह वापरणे नोंदणीकृत ट्रेडमार्क. ट्रेडमार्क उल्लंघन सिद्ध करण्यासाठी, संभ्रम निर्माण करण्याचा किंवा व्यावसायिक वापराचा हेतू समर्थनासाठी आधार आहे. कायद्यांतर्गत काही परिस्थिती देखील विहित केलेल्या आहेत ज्या नाहीत ट्रेडमार्कचे उल्लंघन मानले जाते.

१९.९ उपलब्ध उपाय

ट्रेडमार्क उल्लंघनासाठी नागरी उपाय खालीलप्रमाणे उपलब्ध आहेत.

1. आदेशाच्या स्वरूपात:

मनाई आदेशाची कृती एका व्यक्तीला करण्यापासून रोखणे असे म्हटले जाते न्यायिक प्रक्रियेद्वारे विशिष्ट क्रियाकलाप किंवा कार्य. च्या संदर्भात ट्रेडमार्कचे उल्लंघन, ते एखाद्या

व्यक्तीला अनधिकृत वापरापासून प्रतिबंधित करते. ट्रेडमार्क. तात्पुरत्या किंवा कायमस्वरूपी स्थगितीद्वारे, न्यायालय ट्रेडमार्क मालकाला संरक्षण देते.

2. नुकसानीच्या स्वरूपात:

ट्रेडमार्क उल्लंघनाद्वारे नुकसान हे ट्रेडमार्क मालकाला झालेल्या नुकसानाच्या वसुलीचा संदर्भ देते. आर्थिक नुकसानाचे आर्थिक मूल्य किंवा या शीर्षकाखाली ब्रँड कमजोरी वसूल केली जाते. नुकसानीची रक्कम उल्लंघनामुळे मालकाचे वास्तविक नुकसान आणि अपेक्षेचा विचार करून न्यायालय मंजूर करेल. दिलासा म्हणून ट्रेडमार्क कायद्यातील नुकसान, महत्त्व आणि नुकसानीचे मुख्य उद्दिष्ट म्हणजे आर्थिक भरपाई करणे वाढत्या प्रमाणात गृहीत धरले आहे.

3.उल्लंघन करणाऱ्या साहित्याचा ताबा:

हा उपाय सुचवतो की न्यायालय उल्लंघन करणाऱ्याला सर्व ज्या वस्तू किंवा उत्पादने ब्रँड नावाने लेबल केलेली आहेत वितरित करण्यास सांगू शकते. येथे, न्यायालय संबंधित सामग्री खाती रोखण्यासाठी अधिकार्यांना निर्देश देऊ शकतात आणि अशा सर्व वस्तूंचा नाश करा. जेथे ट्रेडमार्क सेवांशी संबंधित आहे, उदा सेवा चिन्हाचे उल्लंघन केले आहे; उल्लंघनकर्त्याद्वारे त्वरित सेवाची तरतूद थांबविण्याचा आदेश पारित केला जाऊ शकतो.

१९. १० सारांश

ट्रेडमार्क अर्थ:

ट्रेडमार्कमध्ये नाव, शब्द किंवा चिन्ह समाविष्ट आहे इतर उद्योगांचा माल जे वस्तूंपासून वेगळे करते. एक 'ट्रेडमार्क' "म्हणजे एक चिन्ह जे आहे. ग्राफिक पद्धतीने दर्शविण्यात सक्षम आणि वेगळे करण्यास सक्षम एखाद्या व्यक्तीच्या वस्तू किंवा सेवा इतरांच्या वस्तू किंवा सेवा आणि वस्तूंचे आकार किंवा त्यांचे पॅकेजिंग आणि रंगांचे संयोजन त्यात समाविष्ट असू शकतात.

ट्रेडमार्कची नोंदणी:

ट्रेडमार्क अर्ज दाखल करणे, प्रकाशन, नोंदणी प्रमाणपत्र, नूतनीकरण

ट्रेडमार्कचे प्रकार:

शब्द गुण. सेवा गुण. लोगो आणि चिन्हे, वस्तूंचा आकार, मालिका मार्क्स. सामूहिक ट्रेडमार्क. प्रमाणन चिन्ह. भौगोलिक निर्देशक.

ट्रेडमार्कची कार्ये:

हे उत्पादन आणि त्याचे मूळ ओळखण्यात मदत करते. त्याच्या गुणवत्तेची हमी देण्याचा प्रस्ताव आहे. ते उत्पादनाची जाहिरात करते. ट्रेडमार्क उत्पादन प्रतिनिधित्व करतो. विशेषतः ग्राहक किंवा अशा वस्तूंचे संभाव्य ग्राहक त्यातून जनतेच्या मनात उत्पादनाची प्रतिमा निर्माण होते.

उत्तीर्ण होणे:

"पासिंग ऑफ" ज्याचा वापर नोंदणी नसलेल्या ट्रेडमार्क अधिकारांची अंमलबजावणी करण्यासाठी केला जाऊ शकतो.

उत्तीर्ण होण्याचा कायदा एखाद्या व्यक्तीला दुसऱ्याच्या वस्तू किंवा सेवा त्याचे चुकीचे वर्णन करण्यापासून प्रतिबंधित करतो

.ट्रेडमार्क उल्लंघन:

ट्रेडमार्क उल्लंघनाच्या सर्वात सामान्य प्रकरणांमध्ये जवळून किंवा वापरणे समाविष्ट आहे संबंधित वस्तूंसाठी भ्रामकपणे समान ब्रँड नावे किंवा लोगो आणि सेवा; आणि चुकीची छाप किंवा गोंधळ निर्माण करणारे नोंदणीकृत ट्रेडमार्क चिन्ह वापरणे.

नागरी उपाय: ट्रेडमार्क

आदेशाच्या स्वरूपात: नुकसानीच्या स्वरूपात:

उल्लंघन करणाऱ्या साहित्याचा ताबा:

१९. ११ प्रश्न

1. ट्रेड मार्कची संकल्पना स्पष्ट करा?

2. ट्रेडमार्कची कार्ये काय आहेत?

3. विविध प्रकारचे ट्रेडमार्क स्पष्ट करा

4. लहान टीप लिहा:

a) उत्तीर्ण होणे

b) ट्रेडमार्क उल्लंघन

c) ट्रेडमार्कच्या उल्लंघनासाठी उपलब्ध उपाय.

❖❖❖❖

munotes.in